

Чорноморський національний університет імені П. Могили
Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Сулейманова Яніна Олегівна

УДК 81'1:811.111+811.112.2+398.9

ДИСЕРТАЦІЯ

«АКСІОЛОГІЧНА СЕМАНТИКА ПАРЕМІЙ З КОМПОНЕНТАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРИРОДНИХ СТИХІЙ: ВОДА, ВОГОНЬ, ПОВІТРЯ І ЗЕМЛЯ (на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов)»

Спеціальність 10.02.15 – «Загальне мовознавство»

(Гуманітарні науки)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

_____ *Я.О. Сулейманова*

Науковий керівник *Матвєєва Наталія Петрівна*, доктор філологічних
наук, професор.

Миколаїв – 2018

АНОТАЦІЯ

Сулейманова Я. О. Аксіологічна семантика паремій з компонентами на позначення природних стихій: вода, вогонь, повітря і земля (на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» МОН України, Одеса, 2018.

Дослідження присвячено виявленню та порівнянню елементів ціннісної картини світу в германській та слов'янській культурах шляхом аналізу аксіологічної семантики англійських, німецьких, російських та українських прислів'їв та приказок, що містять лексеми на позначення природних стихій.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що *вперше* здійснюється аналіз аксіологічної семантики паремій з компонентами на позначення чотирьох стихій. Крім того, порівнюються ціннісні картини світу двох культур – слов'янської та германської. У дослідженні також *уточнено* критерії розрізнення прислів'їв та приказок та їх статус у фразеології, а також методологію інтерпретації аксіологічної семантики паремій. Крім того, *розроблено* класифікацію цінностей у слов'янській та германській картинах світу. У дисертаційному дослідженні також здійснено теоретичне *обґрунтування* кореляції між поняттями цінності, оцінки, оцінності, експресивності та емоційності, що є предметом наукових дискусій у гуманітарному дискурсі.

Практичне значення роботи полягає у тому, що отримані результати можуть бути використані в курсах з лінгвокультурології, пареміології, лінгвоаксіології та теорії цінностей, народознавства. Крім того, результати дослідження, висвітлені у загальних висновках, можуть стати підґрунтям у дослідженнях з теорії мовної комунікації, зокрема в аспекті вивчення діалогу культур.

У дисертації розкрито такі методи дослідження: *описово-аналітичний* (вживається для опису теоретичного доробку з проблеми дослідження та обґрунтування основної концепції роботи), *лексико-семантичний метод* (для аналізу денотативного та конотативного значення досліджуваних прислів'їв та приказок); *метод контекстуального аналізу* (для виявлення асоціативно-символічного значення образів стихій у досліджуваних прислів'ях та приказках); *інтерпретаційний аналіз* (для виявлення аксіологічної семантики прислів'їв та приказок, що аналізуються); *зіставний метод* (з метою виявлення спільних та відмінних структурно-семантичних та ціннісних характеристик досліджуваних прислів'їв та приказок, а також виокремлення інтеграційних та диференційних аспектів слов'янської та германської ціннісних картин світу); елементи *кількісного аналізу* (вживаються з метою унаочнення результатів дослідження).

У роботі подано стислий огляд лінгвофілософських концепцій про взаємозв'язок мови й культури, зокрема механізм семантизації культурної інформації в мовних одиницях.

Встановлено, що культурна конотація відіграє важливу роль в інтерпретації *картини світу* окремого народу, зокрема ціннісної, оскільки пов'язана з колективними уявленнями про оточуючий світ.

Враховуючи те, що ціннісна картина світу репрезентується в пареміях за допомогою образів, що становлять основу культурної конотації, у дослідженні було з'ясовано асоціативно-символічні значення природних стихій, зафіксовані в лексикографічних джерелах, зокрема словниках символів. Виявлено, що образи стихій характеризуються неоднозначністю, оскільки поєднують у собі як творчі, так і деструктивні властивості.

У дисертаційній роботі розкрито понятійні характеристики паремії як різновиду фольклорного тексту, з'ясовано критерії диференціації прислів'їв та приказок, а також їх відмінність від суміжних явищ фразеології (фразеологізмів та книжних афоризмів), визначено статус прислів'їв та приказок у фразеології.

З'ясовано, що прислів'ям та приказкам притаманні такі характерні ознаки паремій, як *двобічний характер* (паремія має як план змісту, так і план вираження), *логічна завершеність*, *усталеність* та *відтворюваність* у мовленні, здатність до *узагальнення*, *співвіднесеність з актом мовлення*, а також *системність*. Головна різниця між цими двома формами народної творчості полягає в тому, що *прислів'я* становлять замкнені кліше, ілюструють певну закономірність, регулярно повторюване явище, постійне правило або звичай, тому мають вищий ступінь узагальненості, ніж *приказки*, які, у свою чергу, існують у формі незамкнених кліше зі вказівкою на конкретний випадок. До інших особливостей цих фольклорних афоризмів належить співвіднесеність із ситуацією, існування у формі речення (на відміну від *фразеологізмів*) та колективний характер (що відрізняє їх від *книжних афоризмів*).

У дослідженні висвітлюються базові поняття лінгвоаксіології, а також структурні та класифікаційні особливості категорій оцінки та цінності.

Виявлено, що оцінка в лінгвістиці трансформується з логіко-філософської категорії у семантичну та вважається складовою частиною значення мовної одиниці. Структура оцінки є багатокомпонентною і складається з *суб'єкта*, *об'єкта* та *оцінного предиката* (В. М. Вольф), а також може містити *власне оцінку* (абсолютну або порівняльну) та *підставу оцінки* – культурну установку або стереотип (Г. В. Токарєв). В імпліцитній формі у структурі оцінки завжди наявна *шкала оцінок* або *стереотипи*, на які спирається суб'єкт у своєму оцінному судженні.

Цінність як значущість об'єкта для суб'єкта формується на основі оцінки. У дослідженні розроблено класифікацію цінностей з урахуванням функціонального критерію та принципу відповідності потребам людини, згідно з якими було виокремлено два типи цінностей: *орієнтаційно-нормативні* (встановлюють загальноприйняті норми поведінки відповідно до існуючих у мовній спільноті ідеалів та допомагають носію мови пристосуватися до них) та *смисложиттєві* (допомагають зрозуміти кінцеву мету існування, наповнити життя значущістю, зрозуміти необхідні для збереження життя й функціонування організму елементи).

Перший тип охоплює *компетентнісні* та *соціалізаційні* цінності. У межах другого типу визначено *вітальні* та *природні* види цінностей.

Процес інтерпретації аксіологічної семантики паремій базується на *лінгвокультурному підході*, сутність якого полягає у вивченні мови як феномену культури і виразника національної ментальності.

Складність та багатоаспектність паремій потребують уточнення з питання дослідження їх як знаків мови, мовлення або фольклорних одиниць. Такі риси, як відтворюваність у готовому вигляді, можливість синонімії, омонімії, антонімії та здатність вступати в синтагматичні та парадигматичні зв'язки свідчать про те, що прислів'я та приказки є насамперед знаками *мови*.

Для виявлення оцінки, на основі якої в подальшому виокремлювалася цінність, було використано *інтерпретаційний* аналіз. У дослідженні він охоплює такі стадії: 1) аналіз прямого значення паремії за допомогою лексико-семантичного методу; 2) аналіз форми виявлення оцінки (імплицитна або експліцитна); 3) співвіднесення асоціативного образу зі стереотипною ситуацією, що виражена паремією, та виявлення переносного значення (контекстуальний аналіз); 4) співвіднесення оцінки із ситуацією, що відображена у прислів'ї, і виявлення цінності.

У дисертаційному дослідженні розглянуто способи вираження категорії оцінки в пареміях з компонентами на позначення природних стихій за О. Б. Абакумовою. Серед *експліцитних* способів вираження оцінки у матеріалі дослідження були виявлені такі: компаративні конструкції різного типу (з прикметниками у відповідному ступені порівняння, порівняльними сполучниками, метафоричні порівняння), некомпаративні конструкції, негація, меліоративні та пейоративні кваліфікатори (прикметники, дієслова, дієприкметники з оцінним значенням), а також прогнозування, рекомендація та застереження як комунікативні форми вираження оцінки в пареміях.

Імплицитним засобом реалізації категорії оцінки в матеріалі дослідження є культурна конотація, сутність якої полягає в розкритті значення асоціативно-образної основи паремії та зіставленні її зі стереотипною ситуацією, яку ілюструє народний вираз. Встановлено, що у прислів'ях та приказках часто поєднуються обидва способи вираження оцінки, проте переважає імплицитна форма реалізації аксіологічної семантики, оскільки народна творчість є результатом осягнення дійсності та пов'язана з процесами метафоризації накопичених нацією знань із метою передачі їх майбутнім поколінням у стислій формі, проте з глибоким змістом.

У результаті аналізу англійських, німецьких, російських та українських паремій з компонентами на позначення природних стихій були виявлені ціннісні риси, що споріднюють *слов'янську* та *германську* культури, зокрема до них належать *дружба, добро, відповідальність, правда, справедливість, батьківщина, праця, приватна власність, рівність, сім'я, гнучкість, заощадливість, обережність у словах, своєчасність, скромність, стриманість, тверезість, терпіння, щедрість, завбачливість, освіченість, розсудливість, оновлення та рух, вміння жити сьогоднішнім днем, смиренність, здоров'я, обережність, природа та*

природні елементи, а також погодні умови. Крім того, українську та німецьку ціннісні картини світу, згідно з матеріалом дослідження, об'єднують цінності миру та їжі, які не були виявлені в англійській мові. У свою чергу, цінність відваги реалізується в українських та німецьких пареміях з компонентами на позначення природних стихій, на відміну від російських та англійських. З англійською культурою українську об'єднує цінність кохання, за даними матеріалу дослідження. Однак в німецьких та російських пареміях з компонентами на позначення природних стихій цієї цінності не було виявлено, хоча це не свідчить про її відсутність в картині світу цих націй. Значущість волі є спільною для російської, української та англійської картин світу за даними дослідження. Окремо слід зазначити, що германську ціннісну картину світу вирізняють цінність лідерства та неквапливості. Специфічною для української культури є цінність вроди, а для німецької – вдячності, що не повторюється в решті матеріалу.

Ключові слова: паремія, культурна конотація, оцінка, цінність, ціннісна картина світу.

ABSTRACT

Suleimanova Y. O. The Axiological Semantics of Proverbs with the Components to Denote Natural Phenomena: Water, Fire, Air and Earth (on the material of English, German, Ukrainian and Russian languages). – Qualification research paper, manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: Speciality 10.02.15 – General Linguistics. – The State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky” of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Odesa, 2018.

The research is designed to determine and compare the elements of the value picture of the world in Germanic and Slavic cultures by analyzing the axiological semantics of English, German, Russian and Ukrainian proverbs and proverbial sayings containing components to denote natural elements.

The *scientific novelty* of the research paper is that *for the first time* an analysis of the axiological semantics of proverbs with components to denote four elements is carried out. In addition, Slavic and Germanic value pictures of the world are compared. The study also *clarifies* the criteria to distinguish proverbs and proverbial sayings, and their status in phraseology, as well as the methodology for interpreting the axiological semantics of proverbs. Moreover, a classification of values in the Slavic and Germanic pictures of the world has been developed. In the thesis paper the correlation between notions of value, evaluation, evaluativeness, expressiveness and emotionality which remains the subject of scientific discussions in the humanitarian discourse is theoretically substantiated.

The *practical value* of the thesis paper is that the obtained results can be used in courses of cultural linguistics, paremiology, linguistic axiology and the theory of values, ethnology. In addition, the results of the research, highlighted in the general conclusions, may lay the foundation of studies on the theory of language communication, in particular, in the context of studying the dialogue of cultures.

The following research *methods* are described in the dissertation: *descriptive-analytical* (used to describe the theoretical basis on the problem of the research and substantiate the core concept of the paper), *lexical-semantic method* (aimed at the analysis of the denotative and connotative meanings of the proverbs and proverbial sayings studied in the thesis); the method of *contextual analysis* (used to reveal the associative and symbolic meanings of the natural elements in the proverbs and proverbial sayings given in the paper); *interpretative analysis* (helps to reveal the axiological semantics of proverbs and proverbial sayings analyzed in the research); a *comparative method* (used in order to identify common and differing structural-semantic and value characteristics of the given proverbs and proverbial sayings, as well as to identify the integrating and differential aspects of the Slavic and Germanic value pictures of the world); elements of *quantitative analysis* (used to illustrate the results of the study).

The paper presents a brief overview of the linguistic and philosophical concepts of the language and culture interconnection, in particular, the mechanism of the semantization of cultural information in linguistic units.

It has been ascertained that cultural connotation plays a significant part in the interpretation of the national picture of the world, especially value one, as it is associated with collective vision of the surrounding world.

Taking into account that the value picture of the world is represented in paroemias with the help of the images forming the basis of cultural connotation, the study presents the associative and symbolic meanings of natural elements, recorded in lexicographic sources, in particular, the dictionaries of symbols. It has been found that the images of natural elements are characterized by ambiguity, since they combine both creative and destructive properties.

In the dissertation the notional characteristics of paroemias as a kind of folklore text are revealed, the distinctive criteria of proverbs and proverbial sayings, as well as their differentiation from adjacent phenomena of phraseology (phraseologisms and book aphorisms) are determined, the status of proverbs and sentences in phraseology is identified.

It is found out that proverbs and proverbial sayings are characterized by such distinctive features of paroemias as their *double-sided nature* (paroemias have both the plane of content and the plane of expression), *logical completeness*, *stability* and *reproducibility* in speech, the *ability to generalize*, *correlation* with an *act of speech*, as well as *systemic* character. The main difference between these two forms of folk art is that proverbs are complete clichés, that illustrate a certain pattern, a regular occurrence, a fixed rule or custom, and therefore have a higher degree of generalization than proverbial sayings, which, in their turn, exist as incomplete clichés with an indication of a particular case. Other features of these folk aphorisms include correlation with the situation, existence in the form of a sentence (in contrast to phraseology) and a collective character (which distinguishes them from book aphorisms).

The study covers the basic concepts of linguistic axiology, as well as the structural and classification peculiarities of the categories of evaluation and value.

It is determined that the evaluation in linguistics is transformed from the logical-philosophical category into semantic one and is considered to be an integral part of the

meaning of a linguistic unit. The structure of evaluation is multicomponent, and consists of a subject, an object and an evaluative predicate (according to V.M. Wolff). It may also contain proper evaluation (absolute or comparative) and the basis for it - a cultural setting or stereotype (according to G.V. Tokarev). In the implicit form, the evaluation structure always contains a scale of assessments or stereotypes that the subject of evaluation relies on in his/her evaluation judgment.

Value as the significance of an object for a subject is formed on the basis of evaluation. The classification of values developed in the research paper is based on the functional criterion and the principle of matching with human needs, according to which two types of values have been distinguished: *orientational-normative* (establish common standards of conduct in accordance with existing ideals in the language community and help the native speaker of a language to adapt to them) and *life-purpose* values (help to understand the ultimate goal of existence, to fill life with significance, to understand the elements necessary to preserve life and functioning of the body). The first type includes the values of competency and socialization. Within the second type two groups of values are distinguished: vital and natural.

The process of interpretation of the proverbs' axiological semantics is based on a linguacultural approach the essence of which lies in the study of language as a cultural phenomenon and the means to express the national mentality.

The complexity and multidimensional character of proverbs form the necessity to clarify the question of viewing them as signs of language, speech or folklore. Such traits as reproducibility in the stable form, the possibility of synonymy, homonymy, antonymy, and the ability to enter into syntagmatic and paradigmatic relationships indicate that proverbs and proverbial sayings are primarily the signs of *language*.

An *interpretation analysis* carried out in the paper has been used to identify the evaluation, that is the basis of value determination. In the study, it covers the following stages: 1) the analysis of the denotative meaning of proverb using the lexical-semantic method; 2) the analysis of the form of manifestation of evaluation (implicit or explicit); 3) the correlation of the associative image with the stereotypical situation expressed by proverb, and the identification of the connotative meaning (contextual analysis); 4) the correlation of the evaluation with the situation reflected in the proverb, and the identification of value.

The research paper covers methods of manifestation of the category of evaluation in proverbs with components to denote natural elements developed by O. B. Abakumova. Among the *explicit* methods of expressing an assessment in the research material were found: comparative constructions of different types (with adjectives in the corresponding degree of comparison, comparative conjunctions, metaphorical comparisons), non-comparative constructions, negation, meiorative and pejorative qualifiers (adjectives, verbs, participles with evaluative meaning), as well as forecasting, recommendation and caution as communicative forms of expressing evaluation in proverbs.

An *implicit* means of manifestation of evaluation in the material of the research is viewed as cultural connotation, the nature of which lies in the interpretation of the associative and figurative basis of the proverb and its comparison the stereotypical situation illustrated by the folk expression. It is established that proverbs and proverbial

sayings often combine both ways of manifestation of the evaluation, but the implicit form prevails as folk art is considered to be the result of reality perception and is associated with the processes of metaphorization of knowledge accumulated by the nation in order to transfer them to future generations in a concise form, but with profound content.

In the result of the analysis of English, German, Russian and Ukrainian paroemias with components to denote natural elements, common valuable traits related to *Slavic* and *Germanic* cultures were identified, including *friendship, kindness, responsibility, truth, justice, homeland, labour, private property, equality, family, flexibility, thrift, caution in words, timeliness, modesty, restraint, sobriety, patience, generosity, providence, erudition, reasonableness, renewal and movement, ability to live today, resignation, health, nature and natural elements, and weather conditions*. In addition, the *Ukrainian* and *German* value pictures of the world, according to the research material, unite the values of *peace* and *food* that have not been found in English proverb and proverbial sayings. In its turn, the value of *courage* is expressed in the *Ukrainian* and *German* paremias with components to denote natural elements, in contrast to *Russian* and *English*. According to the research data, the *Ukrainian* and *English* cultures are connected by the value of *love*. However, in the *German* and *Russian* paroemias with components to denote natural elements this value has not been found, but this fact does not indicate its absence in the picture of the world of these nations. The significance of *freedom* (both as the willpower and absence of subjection) is common for the *Russian, Ukrainian* and *English* pictures of the world according to the research. Separately, it should be noted that the values of *leadership* and *unhurried manner* are distinct for the *Germanic* value picture of the world. The value of *beauty* is specific for *Ukrainian* culture, as the value of gratitude for German, that are not repeated in the rest of the material.

Key words: paremia, cultural connotation, evaluation, value, value-based world image.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації, у фахових виданнях України:

1. Саламатіна Я. О. Поняття цінності у філософсько-психологічному й лінгвістичному аспектах. *Наукові праці*. Серія «Філологія. Мовознавство»: збірник наукових праць. Миколаїв, 2016. Випуск 266. Том 278. С. 114–117 (0.6 друк. арк.).
2. Сулейманова Я. О. Реалізація категорій оцінки та цінності в семантиці українських паремій з лексичним компонентом «вода». *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія»: збірник наукових праць. Одеса, 2016. Випуск 24. Том 1. С. 160–163 (0.5 друк. арк.).
3. Сулейманова Я. О. Ціннісні риси менталітету німецького народу крізь призму прислів'їв із компонентами Wasser та Feuer. *Південний архів*. Філологічні науки: збірник наукових праць. Херсон, 2017. Випуск 70. С. 154-157 (0.5 друк. арк.).

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації, у зарубіжних спеціалізованих виданнях:

4. Саламатина Я. О. The axiological aspect of English proverbs with the lexical component “fire”. *«Молодой учёный»*. Казань, 2015. №21 (101). С. 94–96 (0.25 друк. арк.)
5. Сулейманова Я.О. Ценностная картина мира русской культуры в паремиологическом контексте (на материале пословиц с компонентами-наименованиями природных стихий). *Universum: Филология и искусствоведение* : электрон. научн. журн. Москва, 2017. № 6 (40). С. 31-34. URL: <http://7universum.com/ru/philology/archive/item/4930> (дата звернення: 14.06.2017). (0.5 друк. арк.).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Саламатіна Я. О. Прислів'я як засіб вербалізації ціннісної картини світу. *«Ольвійський форум-2013»: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 5-9 червня, 2013 р.). Миколаїв, 2013. С. 134–135 (0,1 друк. арк.).
7. Сулейманова Я. О. Лінгвокультурні особливості семантики українських паремій з лексичним компонентом *вода*: аксіологічний аспект. *Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23-24 вересня, 2016 р.). Одеса, 2016. С. 85–86 (0,1 друк. арк.).
8. Сулейманова Я. О. Культурна конотація як засіб вербалізації світоглядної інформації. *Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23-24 грудня, 2016 р.). Одеса, 2016. С. 103–104 (0,1 друк. арк.).
9. Сулейманова Я. О. Місце прислів'їв у лінгвістиці. *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках* : сборник VIII Международной научной конференции (Днепр, 6-7 апреля, 2017 г.). Днепр, 2017. С. 160-162 (0,2 друк. арк.).

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ МОВНИХ ОДИНИЦЬ	21
1.1. Мова як соціальне й культурне явище.....	21
1.1.1. Зв'язок мови й культури	21
1.1.2. Конотація як засіб вираження культурної інформації	28
1.1.3. Поняття мовної та ціннісної картин світу.	36
1.1.4. Асоціативно-символічне значення природних елементів у світовій культурі.....	42
1.2. Прислів'я та приказки як різновиди паремій: мовно-культурна специфіка та їх статус серед суміжних понять.	48
1.3. Оцінна категоризація світу та мовні способи її вираження.	58
1.3.1. Категорія оцінки у соціально-гуманітарному дискурсі.	58
1.3.2. Взаємозв'язок категорії оцінки з іншими лінгвістичними категоріями.	63
1.3.3. Природа цінності: сутність поняття, його функціональні та класифікаційні характеристики.	70
1.4. Методика аналізу аксіологічної семантики паремій у межах лінгвокультурного підходу.	80
Висновки до розділу 1.	87
РОЗДІЛ 2. ЦІННОСТІ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ТА ГЕРМАНСЬКОЇ КУЛЬТУР В ПАРЕМІЯХ З КОМПОНЕНТАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРИРОДНИХ СТИХІЙ	91
2.1. Аксіологічний простір української пареміологічної картини світу.	91
2.2. Цінності російської пареміологічної картини світу.	120
2.3. Ціннісне значення англійських паремій з компонентами на позначення природних стихій.	140
2.4. Німецька ціннісна картина у світлі паремій з компонентами на позначення природних стихій.	163

Висновки до Розділу 2.....	185
РОЗДІЛ 3. ОЦІННІСТЬ ТА СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЕМІЙ У СЛОВ'ЯНСЬКІЙ ТА ГЕРМАНСЬКІЙ КАРТИНАХ СВІТУ..	187
3.1. Способи вираження оцінки в пареміях з компонентами <i>вогонь, вода, повітря</i> та <i>земля</i>	187
3.2. Спільні риси та розбіжності в аксіологічному та образному планах паремійної картини світу.	196
Висновки до розділу 3.	204
ВИСНОВКИ	207
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	210
ДОДАТОК А. Список публікацій здобувача за темою дисертації	245
ДОДАТКИ	247

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Англ. – англійський

Див. – дивитись

ЛКП – лінгвокультурний підхід

Нім. – німецький

Рос. – російський

Укр. – український

Цит. – цитата

ЦКС – ціннісна картина світу

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку лінгвістичних досліджень значним є інтерес науковців до зв'язку мови й культури, до процесів вербалізації культури в мові, а також до мови як засобу, за допомогою якого людина стає частиною культури.

Одним із найпотужніших прошарків мови з точки зору фіксації культурної інформації є пареміологічний склад, зокрема прислів'я та приказки, що становлять його ядро. У минулому етнографічний аспект народної творчості привертав увагу таких відомих збирачів фольклорних афоризмів, як А. Є. Багмет [362], В. І. Даль [363], С. В. Мишанич [370], М. Т. Номис [368], М. М. Пазяк [371]. Спробу пояснити дидактичну сутність та походження паремії здійснив у своїх роботах О. О. Потебня [5]. Теоретичні дослідження у цій сфері проводилися багатьма фольклористами та пареміологами, серед яких Ю. Абрамова [3], В. П. Анікін [367], В. Т. Бондаренко [37], В. В. Гаврилова [54], В. П. Жуков [364], Л. Б. Кацюба [107], В. М. Мокієнко [176], , Л. Б. Савенкова [224, 225] та інші. Прислів'я та приказки вивчалися і вивчаються з різних аспектів: *функціонального* (С. І. Величко [45], Т. А. Зінов'єва [90], О. В. Корень [118], О. В. Мерзлікіна [172], В. В. Прутчикова [211], Л. І. Шагіяхметова [296]), *когнітивного* (Ю. В. Абрамова [3], С. В. Євраєва [78], Н. Н. Шарманова [299, 300]), *комунікативного* (О. В. Дуденко [77]), *прагматичного* (В. В. Калько [102], Ж. В. Колоїз [114], Н. В. Піддубна [201]), *структурного* (О. Л. Овсянко [183], Г. Л. Пермяков [197], Г. Ю. Садова [228]) та *лінгвокультурного* (М. Ф. Алефіренко [10], О. А. Дмитрієва [74], Н. М. Семененко [238], А. І. Скробот [241], Т. В. Яценко [310], З. Г. Коцюба [125, 126], Т. Осіпова [188]). Серед закордонних вчених дослідженню прислів'їв та приказок приділяли увагу Ч. Банда (Ch. Banda) [337], А. Дандіс (A. Dantes) [342], Р. Хонек (R. Honeck) [327], Ч. Малунга (Ch. Malunga) [337], В. Мідер (W. Mieder) [340-342], А. Націсціоне (A. Naciscione) [344], Н. Норрік (N. Norrick) [345, 346], А. Тейлор (A. Taylor) [357, 358], Дж. Вайт (G. White) [360] та інші. Останнім часом у межах лінгвокультурного підходу помітне зростання інтересу науковців до *ціннісної категоризації* світу, у зв'язку з чим пареміологічний склад мови стає важливим

об'єктом наукових розвідок. Особливість прислів'їв та приказок полягає у тому, що в стислій формі вони передають знання, отримані в результаті осягнення світу, які реалізуються в мові за допомогою особливого семантичного механізму – *культурної конотації*.

Важливі культурологічні знання містять паремії з компонентами на позначення природних стихій, оскільки з давніх-давен людство наділяло природні явища неабиякою значущістю. Крім того, стихії пов'язані з міфологічною свідомістю первісної людини та є архетипними образами. Відтак, дослідження відповідних пареміологічних одиниць здатне окреслити фундаментальні ціннісно-культурні знання про світ, закріплені в мові, що реалізуються на основі асоціативно-образних уявлень про стихії та їхні властивості. У свою чергу, асоціативно-образний мотив паремії є підґрунтям для формування оцінки, яка мотивує ціннісне значення прислів'їв та приказок. Категорія оцінки співвідноситься з суміжними поняттями, зокрема оцінності, експресивності та емоційності, проте характер їх взаємозв'язку залишається дискусійним питанням серед дослідників, що зумовлює необхідність висвітлення зазначеної проблеми у дисертаційному дослідженні. Оцінна діяльність людини втілюється в судженнях, які вказують на значущість тих чи інших елементів дійсності в мовній спільноті. Цінності, зокрема зафіксовані в пареміологічному фонді мови, становлять невід'ємну складову ціннісної картини світу, що містить як національно-специфічні, так і загальнолюдські аксіологічні домінанти.

Проблематика *лінгвоаксіологічного* вивчення фольклорних афоризмів розробляється у дослідженнях І. О. Голубовської [65], В. В. Калько [102], В. В. Леснової [148], О. І. Лизлова [154], А. К. Погребняк [203], О. Ю. Рвачевої [216], Н. М. Семененко [238], Т. А. Солдаткіної [244], І. Ю. Юдіної [308] та ін. Незважаючи на широкий спектр робіт, присвячених лінгвокультурним та аксіологічним особливостям прислів'їв та приказок, ціннісне значення паремій з компонентами на позначення природних стихій ще не було предметом окремого дослідження. Крім того, у дисертаційній роботі вперше порівнюються ціннісні картини світу в чотирьох мовах – англійській, німецькій, російській та українській,

а також визначаються різновиди цінностей відповідно до розробленої в дослідженні класифікації, що обумовлює **актуальність дослідження**.

Отже, робота присвячена виявленню та порівнянню елементів ціннісної картини світу в германській та слов'янській культурах шляхом аналізу ціннісного значення англійських, німецьких, російських та українських пареміологічних одиниць (прислів'їв та приказок), що містять лексеми на позначення природних стихій.

Матеріалом дослідження слугували англійські, німецькі, російські та українські прислів'я та приказки з компонентами на позначення природних стихій відібрані з авторитетних лексикографічних джерел. Зокрема, під час пошуку *англійських паремій* з компонентами *fire, water, air* та *earth* було використано словник видавництва Oxford у двох версіях перевидання – “The Concise Oxford Dictionary of English Proverbs” англійських лексикографів Дж. Сімсона (J.Simpson, 1992) та Дж. Спіка (J. Speake, 2008), “Dictionary of proverbs” (1997 р.) та “The Facts On File Dictionary of Proverbs. Second Edition” (2007 р.) за авторствами укладачів більше 150 лексикографічних творів Д. Пікерінга (D. Pickering) та М. Менсера (M. Manser) відповідно, а також словник “The Wordsworth Dictionary of Proverbs” (1993) автора Дж. Л. Аперсона (G.L. Apperson) та “Rodgers Dictionary of Proverbs” (2017) за авторством Б. Роджерса (B. Rodgers). Крім того, було використано матеріали Toronto World’s proverb contest (Світовий конкурс прислів'їв у Торонто), які були опубліковані у книзі “Book of English Proverbs” (1912). *Німецькі прислів'я та приказки* з компонентами *Feuer, Wasser, Luft* та *Erde* вибрані з чотиритомного словника “Deutsches Sprichwörter-Lexicon” (1867, 1870, 1873, 1876 pp.) німецького фольклориста XIX століття Карла Фрідріха Вільгельма Вандера (Karl Friedrich Wilhelm Wander), а також довідника “Sprichwörter, Sprichwörtliche Redensratten: Russisch-Deutsches Wörterbuch” (1984 р.) відомого видавництва Duden, а також веб-ресурсів “Aphorismen.de” та “Sprichwörter.net”. *Українські паремії* з компонентами *вогонь, вода, повітря* й *земля* було відібрано з лексикографічних джерел відомих українських фольклористів, таких як «Українські прислів'я та приказки» М. Пазяка (1976 р.), «Українські прислів'я та приказки» В. Бойко (1978 р.), «Українські

прислів'я та приказки» С. Мишанича та М. Пазяка (1983 р.), а також перевидання збірки 1864 року «Українські приказки, прислів'я, і таке інше» М. Номиса (1993 р.) та «Збірка українських приказок та прислів'їв» А. Багмета, М. Дащенко, К. Андрущенко (2004 р.). *Російські прислів'я та приказки* з компонентами *огонь, вода, воздух* та *земля* було вибрано з таких словників: «Русские пословицы и поговорки» (1988 р.) за редакцією філолога-фольклориста та почесного професора МДУ імені М. В. Ломоносова В. П. Анікіна, «Словарь русских пословиц и поговорок» (2000 р.) за авторством відомого фразеолога В. П. Жукова, «20 000 Русских пословиц и поговорок» (2009 р.) за авторством Л. Михайлової, перевидання збірників В. Даля «1000 Русских пословиц и поговорок» (2010 р.), упорядковане А. М. Філіповим, а також «Большой словарь русских пословиц» (2010 р.), упорядкований фразеологами-етнолінгвістами В. М. Мокієнко та Т. Г. Нікітіною.

Усього матеріал дослідження нараховує 1670 паремій, з них 445 – англійські прислів'я та приказки, 460 – німецькі паремії, 374 одиниці – російські паремії, 391 – українські прислів'я та приказки.

Об'єктом дослідження є семантика англійських, німецьких, російських та українських прислів'їв і приказок з компонентами на позначення природних стихій.

Предметом дослідження є аксіологічне значення англійських, німецьких, українських і російських прислів'їв та приказок з компонентами на позначення *вогонь, вода, повітря* і *земля*.

Метою дослідження є визначення спільних та національно-специфічних елементів у слов'янській та германській ціннісних картинах світу.

Завдання дослідження:

- обґрунтувати теоретично-методологічну основу дослідження;
- визначити зафіксовані в лексикографічних джерелах асоціативно-символічні значення лексем *вогонь, вода, повітря* і *земля*;
- проаналізувати культурно-конотативне значення паремій та визначити зафіксовані в них цінності;

- виявити спільні й відмінні елементи у германській та слов'янській ціннісних картинах світу;
- виявити способи вираження оцінки у пареміях з компонентами на позначення природних стихій в англійській, німецькій, українській та російській мовах;
- з'ясувати спільні та відмінні риси в пареміях чотирьох мов в структурно-семантичному аспектах.

Теоретично-методологічним підґрунтям дослідження є лінгвокультурний підхід, який синтезує у собі здобутки вітчизняних та закордонних мовознавців у галузі *загального мовознавства* (А. О. Білецький [32], С. І. Дорошенко [76], М. П. Кочерган [130, 131], О. С. Мельничук [171], О. О. Потебня [5], Е. Сепір [240]), *лінгвокультурології* (Є. В. Бабаєва [21, 22], В. В. Бабаянц [23, 24], О. І. Бикова [42], А. Вежбицька [43], С. В. Іванова [93-95], В. І. Кононенко [117], З. З. Чанишева [95], В. А. Маслова [161], Т. А. Світоносова [234], А. Т. Хроленко [290]), *міжкультурної комунікації* (О. П. Садохін [229], С. Г. Тер-Мінасова [267, 268]), *пареміології* (Ж. В. Колоїз [115], Т. А. Космеда [120, 122], З. Г. Коцюба [125, 126], Г. Л. Пермяков [198, 199], Н. Н. Семененко [237], Л. В. Савенкова [225], R. Honeck [327], W. Mieder [340] та А. Dandies [342]), *прагматики* (Ф. С. Бацевич [29], Т. М. Бобошко [34]), *семантики* (Ю. Д. Апресян [14], Н. Д. Арутюнова [18]), *фразеології* (В. П. Жуков [84], О. О. Селіванова [235], Н. М. Шанський [298]) тощо.

У роботі використовуються такі **методи** дослідження: *описово-аналітичний* (вживається для опису теоретичного доробку з проблеми дослідження та обґрунтування основної концепції роботи), *лексико-семантичний метод* (для аналізу денотативного та конотативного значення досліджуваних прислів'їв та приказок); *метод контекстуального аналізу* (для виявлення асоціативно-символічного значення образів стихій у досліджуваних прислів'ях та приказках); *інтерпретаційний аналіз* (для виявлення аксіологічної семантики прислів'їв та приказок, що аналізуються); *зіставний метод* (з метою виявлення спільних та відмінних структурно-семантичних та ціннісних характеристик досліджуваних прислів'їв та приказок, а також виокремлення інтеграційних та диференційних

аспектів слов'янської та германської ціннісних картин світу). Елементи *кількісного аналізу* вживаються з метою унаочнення результатів дослідження.

Дисертаційне дослідження виконується в межах колективної наукової теми кафедри англійської філології Чорноморського національного університету імені Петра Могили «Актуальні питання національно-когнітивної та національно-мовної картин світу та проблеми міжкультурної комунікації», зареєстрованої в Українському інституті науково-технічної експертизи та інформації за номером 0112U007795.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що *вперше* здійснюється аналіз аксіологічної семантики паремій з компонентами на позначення чотирьох стихій та порівнюються ціннісні картини світу двох культур – слов'янської та германської. Крім того, порівнюються ціннісні картини світу двох культур – слов'янської та германської. У дослідженні *уточнено* критерії розрізнення прислів'їв і приказок та їх статус у фразеології, а також методологію інтерпретації аксіологічної семантики паремій. *Розроблено* класифікацію цінностей у слов'янській та германській картинах світу на основі поєднання двох критеріїв розрізнення: за функціональним принципом та відповідністю потребам людини у соціальному житті. У дисертаційному дослідженні також здійснено теоретичне обґрунтування кореляції між поняттями цінності, оцінки, оцінності, експресивності та емоційності, що є предметом наукових дискусій у гуманітарному дискурсі.

Практичне значення роботи полягає у тому, що отримані результати можуть бути використані в курсах з лінгвокультурології, пареміології, лінгвоаксіології та теорії цінностей, народознавства. Крім того, результати дослідження, висвітлені у загальних висновках, можуть стати підґрунтям у дослідженнях з теорії мовної комунікації, зокрема в аспекті вивчення діалогу культур.

Основні положення та результати дослідження було апробовано на Міжнародній науково-практичній конференції «*Ольвійський форум*» (м. Миколаїв, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції «*Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії*» (м. Одеса, 2016), Міжнародній науково-практичній конференції «*Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного*

знання XXI століття» (м. Одеса, 2016), VIII Міжнародній науковій конференції «Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках» (м. Днепр, 2017), XX Всеукраїнській конференції «Могилянські читання» (м. Миколаїв, 2017).

Загальний обсяг дисертації складає 288 сторінок, з них 195 сторінок основного тексту. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів із висновками до них, загальних висновків, списку використаних джерел (361 позиція наукової та довідкової літератури, 24 позиції джерел ілюстративного матеріалу) та п'яти додатків (43 сторінки).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ МОВНИХ ОДИНИЦЬ

1.1. Мова як соціальне й культурне явище.

1.1.1. Зв'язок мови й культури

«Мова – дзеркало культури» – цей вираз уже давно став крилатим, адже обидва поняття настільки взаємопов'язані, що їх можна розглядати як цілісне явище. Зміни в культурі неодмінно впливають і на мову, особливо на її лексичний склад.

Перші розвідки про соціальну природу мови з'явилися ще за часів античності. Однак теза про невідривний взаємозв'язок мови з народом і його культурою отримала науково-теоретичного обґрунтування наприкінці XVIII – на початку XIX століття. З появою антропоцентричного підходу в мовознавстві проблема взаємозв'язку мови й культури стала однією з центральних. Дослідження цієї теми проводяться не лише в *лінгвістиці* (В. фон Гумбольдт [67], О. О. Потебня [5], Ш. Баллі [25], І. О. Бодуен де Куртене [36], Е. Сепір [240], Є. М. Верещагін [46], В. Г. Костомаров [46] та інші), але й у *філософії* (І. Гердер [57], К. Фосслер [287], К. Леві-Строс [147], Г. Г. Гадамер [55], М. Гайдегер [289]), а також *культурології* (Ю. М. Лотман [152]). Проте проблема співвідношення мови й культури залишається невирішеною, адже, з одного боку, існує різноманіття трактувань цих двох явищ, а з іншого, як зазначає М. Ф. Алефіренко, – відсутній цілісний, *інформаційно-діяльнісний*, підхід до пояснення мовних явищ з урахуванням людського фактору в мові, що охоплює засоби і способи відображення явищ, пов'язаних з діяльністю етномовного колективу [7, с. 269]. З цієї причини інтерес до проявів культури в мові досі залишається актуальним у лінгвістиці, що, очевидно, зумовило зародження нової галузі – *аксіолінгвістики*.

Перші кроки на шляху до виявлення сутності взаємозв'язку мови й культури помітні у філософських поглядах І. Г. Гердера. У своєму «Трактаті про походження мови» філософ стверджував, що мова, культура, суспільство та національний дух є фундаментальними складниками феномену людини. За своїм походженням мова

пов'язана з культурою та соціумом, вона розвивається та удосконалюється разом із суспільством. Триєдність мови, культури й суспільства складає основу національного духу [57, с. 133-154].

У лінгвістиці фундаментальним теоретичним джерелом про взаємозв'язок мови й культури, а також мислення, вважається вчення Вільгельма фон Гумбольдта про дух народу і внутрішню форму мови як вираження індивідуального, самобутнього світосприйняття: «У кожній мові закладено самобутнє світобачення. Як окремий звук постає між предметом та людиною, так і вся мова загалом виступає між людиною і природою, що впливає на неї зсередини» [67, с. 80]. Крім того, В. фон Гумбольдт зазначав, що «мова є органом, що творить думку. Інтелектуальна діяльність...за допомогою звуку матеріалізується в мовленні та стає доступною для чуттєвого сприйняття. Інтелектуальна діяльність і мова становлять тому єдине ціле» [67, с. 75]. А оскільки процес мислення пов'язаний з досягненням дійсності, то мова стає засобом її відображення, а отже, в ній також реалізуються й культурні знання. Згідно з В. фон Гумбольдтом, мова невіддільна від людської культури та становить важливий її компонент: «Мова тісно переплітається з духовним розвитком людства та супроводжує його на кожному етапі його локального прогресу або регресу, відображаючи в собі кожну стадію культури» [67, с. 48]. Концепція В. фон Гумбольдта, як вважає Л. І. Даниленко, стала передвісником вчення про картину світу неогумбольдтіанців, яке в наш час також залишається актуальним у зв'язку з розповсюдженням процесів міжнаціональної комунікації [68, с.4].

Важливим внеском у розробку проблеми співвідношення понять «мова-культура» можна вважати гіпотезу лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа. Незважаючи на критику теорії в лінгвістичних колах, деякі положення американських етнолінгвістів Едварда Сепіра та Бенджаміна Уорфа все ж таки заслуговують визнання. Згідно з гіпотезою, мова обумовлює мислення, тобто представники різних культур сприймають світ неоднаково завдяки тому, що мова за своєю формою, структурою й функціонуванням формує певний спосіб мислення. Проте, погоджуючись із тим, що мислення не є похідним від мови явищем,

підтримуємо тезу про те, що різниця в сприйнятті світу різними народами все ж таки пов'язана з мовою з тієї причини, що остання фіксує важливі для культури смисли. Відтак, мова «підказує» напрям мислення, внаслідок чого представники різних культур сприймають світ в тому ракурсі, який надає мова. Як зазначає А. Вежбицька, «ми розчленовуємо природу у напрямку, що підказаний нашою рідною мовою» [43, с. 22].

На думку В. В. Бабаянц, взаємозалежність обох феноменів соціального життя полягає в тому, що мова становить суттєву частину культури, адже всі елементи останньої, наприклад, світосприйняття, можуть передаватися за допомогою мови – основного знаряддя комунікації. Крім того, як зауважує дослідник, якщо культура містить у собі колективний досвід усіх поколінь певного етносу, то мова є сполучною ланкою між поколіннями, своєрідним «сховищем» і засобом передавання позамовного колективного досвіду [23].

Хоча слід зауважити, що мова не лише слугує засобом *відображення* дійсності, але й *інтерпретує* її, створюючи особливу реальність для людини [295, с.58]. Ця властивість мови помітна, насамперед, у дослідженнях «мовної картини світу». Як зазначає В. А. Маслова, будь-яка мова, позначаючи щось у світі, створює для того, хто нею спілкується, картину світу [160, с. 14]. Дослідниця пояснює мовно-культурний взаємозв'язок із позиції ментальної діяльності, зауважуючи, що мова – це вербальна скарбниця нації, засіб передавання думки, яку вона «запаковує» в певну мовну структуру. Знання, які використовуються в цьому випадку, є не лише знаннями про мову. Це також знання про світ, соціальний контекст, фонові знання тощо [160, с. 4]. Культура, на думку В. А. Маслової, відображає когніцію людини, а мова надає найбільш природний доступ до свідомості й розумових процесів. Вона є основним засобом фіксації, збереження, переробки та передачі знання. Саме в мові закріплюються результати пізнавальної діяльності людини [160, с. 8–12]. Схожість між культурою та мовою, на думку дослідниці, зводиться до таких рис:

- 1) культура й мова – це форми свідомості, які відображають світогляд людини;
- 2) культура й мова існують у діалозі між собою (тобто, як зазначалося вище, зміни в культурі впливають і на мову);

- 3) суб'єкт культури та мови – це завжди індивід або соціум;
- 4) нормативність є спільною рисою для мови й культури;
- 5) історизм – одна із суттєвих властивостей культури й мови (проявляється в аспекті зв'язку поколінь);
- б) мові й культурі властива антиномія «динаміка – статика» [161, с. 56-61].

Г. П. Нешименко розглядає культуру як духовне осягнення дійсності. Мова ж, на його думку, є найважливішим засобом об'єктивації культури, вона бере активну участь на всіх етапах духовного пізнання дійсності – під час створення та збереження духовних цінностей, їх розповсюдження і сприйняття. Погоджуючись із цією думкою, К. В. Чубенко зауважує, що у дослідженнях з проблеми «мова-культура» мова виступає як транслятор культурних цінностей [295, с. 63]. З одного боку, будь-які зміни в культурі неодмінно відображаються в мові, оскільки вона є засобом вираження змісту культури. З іншого, за допомогою мови культурні знання, зокрема ціннісні, передаються від покоління до покоління.

С. Г. Тер-Мінасова вбачає зв'язок мови й культури в такому:

- мова – дзеркало культури, у ній відображається не лише реальний світ, який оточує людину, не лише реальні умови життя, але й суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світосприйняття, бачення світу. Вона зберігає культурні цінності – у лексиці, граматиці, ідіоматиці, у прислів'ях, приказках, у фольклорі, у художній та науковій літературі, у формах усного та писемного мовлення;
- мова – передавач, носій культури, вона передає скарби національної культури, які зберігаються в ній, від покоління до покоління;
- мова – знаряддя, інструмент культури. Вона формує особистість людини, носія мови крізь нав'язані їй мовою та закладені в мові бачення світу, менталітет, ставлення до людей тощо, тобто крізь культуру народу, який користується цією мовою як засобом спілкування [268, с. 15].

В. М. Телія вбачає схожість мови й культури в тому, що обидві системи є формами свідомості, які відображають світобачення людини. Крім того,

дослідниця зазначає, що суб'єктом як мови, так і культури, завжди є або особистість, або суспільство. Спільними для обох систем є нормативність та історизм (як мова, так і культура забезпечують зв'язок поколінь завдяки кумулятивній функції) [265, с. 224-226]

У межах цього дослідження окремої уваги заслуговує погляд на культуру як на сукупність смислів. Так, на думку О. С. Карміна, «культура є не просто сукупністю продуктів людської діяльності, артефактів. Культура – це світ смислів, які людина закладає у свої творіння та дії» [106, с. 28]. Вони, зі свого боку, втілюються в уявленнях та поняттях, перетворюються на самостійні об'єкти мислення, оперування якими призводить до виникнення нових, усе більш абстрактних та загальних смислів. Відтак, світ смислів – неосяжний, як Всесвіт. О. С. Кармін зазначає, що смисли народжуються в голові людини, коли вона відповідно до своїх потреб пізнає, оцінює та регулює ті процеси та явища, що відбуваються навколо неї і в ній самій. Звідси дослідник виокремлює такі види смислів:

- **знання (когнітивний смисл)** – інформація про властивості об'єкта, що становить важливий елемент культури. У процесі культурного розвитку обсяг знань постійно зростає, проте далеко не всі накопичені суспільством знання є правдивими. У кожному історичному періоді є такі знання, які в минулому вважалися безсумнівними істинами, але потім були визнані хибними. Існують також такі знання, які в одних видах культури визнані істинними, а в інших – помилковими.
- **цінність (ціннісний смисл)** – це фіксована в людській свідомості характеристика ставлення об'єкта до людини й навпаки. Об'єкт має цінність, якщо людина вбачає в ньому засіб задоволення якої-небудь потреби. Проте О. С. Кармін зауважує, що цінністю є не власне об'єкт, а його властивість, здатність задовольняти людську потребу. Цю функцію можуть здійснювати не лише матеріальні речі та процеси, а й духовні явища (знання, уявлення, ідеї тощо).

– **регулятив (регулятивний смисл)** – це правило або вимога, згідно з якими люди вибудовують свою поведінку та діяльність. Регулятиви визначають загальноприйняті в певній культурі норми поведінки та діяльності, тобто вказують на те, які шляхи та засоби досягнення цілей є нормальними, а які ні [106, с. 28–32].

Таким чином, цінність – невід’ємний компонент культури, а тому вважаємо, що вона обов’язково закріплюється в мові, зокрема у стійких фольклорних одиницях – прислів’ях та приказках.

Однак, зважаючи на схожість мови й культури та їхній взаємозв’язок, не можна ототожнювати ці два феномени. На думку Е. Сепіра, «історія мови й історія культури розвиваються паралельно», оскільки «культуру можна визначити як те, *що* певне суспільство робить і думає. Мова ж є те, *як* думають» [240, с. 193].

За В. А. Масловою, мова і культура диференціюються за такими рисами:

- 1) у мові як феномені переважає орієнтація на масового адресата, тоді як у культурі цінується елітарність;
- 2) хоча культура є знаковою системою (подібно до мови), вона не здатна самоорганізовуватися;
- 3) мова і культура – це різні семіотичні системи [161, с. 60].

Як бачимо, одна мова може обслуговувати декілька культур і декілька націй, тоді як культура є специфічною рисою окремої нації. На відміну від культури, мова має певну організаційну структуру, і якщо до цієї структури надходять нові одиниці, то вони самоорганізуються за законами мови.

Культура, так само як і мова, є знаковою системою, проте зовсім відмінною від мовної. За визначенням Ю. Лотмана та Б. Успенського, культура – це «складна семіотична система, функцією якої є пам’ять, а основною рисою – накопичення» [цит. за 32, с. 169].

Підсумовуючи, зазначимо, що мова є невід’ємною частиною пізнання та розуміння дійсності, оскільки значна частина інформації про світ потрапляє до людини завдяки комунікативній та когнітивній функціям мови. Крім того, мова є потужним передавачем культурно значущої інформації наступним поколінням,

внаслідок чого вона забезпечує вічність культури. Мова пов'язує культуру етносу в один безперервний процес від минулого через сучасне до майбутнього. Вплив культури позначається на своєрідності лексико-фразеологічних засобів, на особливостях нормативно-стилістичної системи, мовленнєвого етикету та передачі культурного компоненту під час перекладу [88, с. 55-58]. Як зауважує Б. А. Серебренніков, яскравим прикладом взаємозв'язку мови й культури є той факт, що розвиток виробничих сил суспільства, техніки, науки й загальної культури пов'язаний із виникненням великої кількості нових понять, які потребують мовного вираження. Створюються нові терміни, деякі старі терміни набувають нового значення, надзвичайно розширюється галузь спеціальної (наукової) лексики [181, с. 439].

Отже, мова й культура є способами відображення світосприйняття, які перебувають у тісному взаємозв'язку. Вони обслуговують як суспільство загалом, так і окремого індивіда, хоча перевага надається різним адресатам (мові притаманна масовість, у культурі переважає елітарність). Мова й культура послуговуються певними нормами організації, однак здатність до самоорганізації притаманна лише мові. Упродовж свого розвитку вони піддаються впливу історичних умов. Зміни в культурі й мові відбуваються не постійно, а перемежуються з так званими періодами стагнації. Але не всі елементи піддаються змінам, найбільш стійкі більш-менш зберігають свій первинний вигляд. Щодо функціонування, то мова, крім того, що вона є універсальним засобом передачі інформації, є ще й засобом відображення культури того суспільства, яке нею розмовляє. У мові знаходить своє вираження суспільна свідомість, духовний світ народу, його досвід, які лексикалізуються за допомогою особливого семантичного механізму – *культурної конотації*, що додає культурні значення до денотативного аспекту мовних одиниць.

1.1.2. Конотація як засіб вираження культурної інформації

Лексична система мови, зокрема її пареміологічний склад, є транслятором світоглядної інформації, характерної для кожної нації. Культурні значення фіксуються в мові за допомогою певного проміжного утворення. Мовознавці пропонують різні варіанти на позначення сполучної ланки між мовою та культурою, зокрема національно-культурний компонент, фонові знання, культурні семи тощо. Найбільш уживаним, зокрема в лінгвокультурології, стало поняття *культурної конотації*, введене В. М. Телією. Щоправда, у дослідженнях із мовно-культурного зв'язку досі немає однозначності щодо розуміння сутності цього проміжного утворення й механізму його вираження. Дискусійним є й питання про місце культурної конотації в термінологічній системі досліджень з етнокультурної специфіки мовних явищ. Зокрема, невизначеною залишається відмінність культурної конотації від власне лексичної. Проблема диференціації цих понять ускладнюється також наявністю інших термінів на позначення останньої. У стилістиці, наприклад, власне *конотація* сприймається як емоційно-оцінне забарвлення (І. В. Арнольд [16]), а в лінгвокраїнознавстві – як національне (Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров [46]). До того ж, дискусійним є питання про зарахування конотації до структури лексичного значення мовної одиниці.

Лексикографічно поняття конотації визначають по-різному:

- як додаткові семантичні або стилістичні відтінки, що нашаровуються на основне значення слова і слугують для вираження емоційно-експресивного, оцінного забарвлення, надаючи висловленню тон урочистості, невимушеності, фамільярності тощо [218, с. 101; 20, с. 203-204];
- як частину лексичного значення, що доповнює денотативне значення компонентами (оцінний, гонорифічний (компонент поваги/неповаги), параметричний (інтенсивність), стильовий, культурний, образний), пов'язаними зі ставленням суб'єкта до явища, ситуації, адресата тощо. Причому мовна одиниця може містити як окремий компонент, так і декілька [166, с. 155-156].

– додаткові семантичні і прагматичні особливості («співзначення») лексичного значення та значень інших мовних рівнів, які нашаровуються на їхній предметно-поняттєвий аспект і можуть бути зумовлені як змістовою стороною слова, так і внутрішньою формою. Причому слід розрізняти різні рівні конотації: семантичний (різноманітні асоціації, пов'язані з денотатом, що виражаються в переносних значеннях слів, фразеологізмах та порівняннях), прагматичний (охоплює різні форми емоційно-оцінного ставлення мовця до предмета, з одного боку, та експресивної характеристики денотата, з іншого боку), стилістичний (функціонально-стильові та часові (застаріла та нова лексика) характеристики мовних одиниць, які, проте, не входять до плану змісту мовної одиниці, як попередні рівні, а ілюструють її функціонування) [276, с. 267-268].

Традиційно в лінгвістиці виокремлюють два підходи до тлумачення конотації. У широкому розумінні до неї зараховують емоційно-експресивний, оцінний, стилістичний, асоціативно-образний компоненти значення, тобто всі додаткові елементи семантики мовного знака. У вузькому трактуванні конотативними вважають окремі з вищенаведених спів-значень або варіації їх поєднання.

О. Д. Апресян розглядає конотацію як прояв прагматики слова. Прагматичне значення охоплює, на думку мовознавця, такі явища, як семантичні асоціації, асоціативні ознаки та модальність [13, с.67]. У широкому розумінні прагматика в дослідника постає як інформація, що відображає ставлення мовця або адресата до ситуації [13, с. 56], а в більш конкретному – як зафіксована в мові оцінка мовцем трьох речей: дійсності, змісту повідомлення й адресата [14, с. 157]. Конотація ж зводиться до «узаконеної в мові оцінки об'єкта дійсності, іменем якої є це слово» [14, с. 159]. Вона стосується несуттєвих, але стійких ознак того поняття, що виражене лексемою, і не входить до складу лексичного значення, оскільки є додатковим і необов'язковим явищем. О. Д. Апресян наводить приклад зі словом «теща», негативне значення якого є конотативним. Однією з властивостей конотації, на думку дослідника, є компаративність, яка полягає в тому, що конотативне значення завжди ґрунтується на певному уподібненні об'єктів або їхніх окремих рис. Крім того, це явище характеризується неоднозначністю й

непередбачуваністю, через що лексикографічний опис конотацій є проблематичним (наприклад, «пес» містить конотацію як вірності, так і зневаги). Необов'язковість конотації обумовлюється тим, що вона може виникати шляхом літературної обробки слова, а також існуванням у певному політичному, релігійному, історичному контексті. Серед інших властивостей конотації О. Д. Апресян називає її національну специфіку [14, с. 169-171]. Отже у концепції О. Д. Апресяна *конотація* становить додаткове необов'язкове значення, що містить у собі оцінну інформацію щодо несуттєвих ознак денотата і якому властивий національно-специфічний характер. Серед *мовних проявів конотації* дослідник зазначає *переносне значення* («свиня» як еквівалент слову «нечепура»), *метафори й порівняння* (наприклад, «пихата, як пава» – приклад С. Я.), *деривати* (рос. «свинья» та «свинтус», «свинство»), *фразеологізми* (конотація змінності та несерйозності в слові «вітер» є основою фразеологізму «кидати слова на вітер»), *прислів'я та приказки*, а також *синтаксичні конструкції* (наприклад, псевдотавтологічні моделі на кшталт «війна є війна», «діти є діти») та *семантичні взаємодії слів* (наприклад, у реченні «Ти мені більше не сестра» заперечується не денотативне значення – «дочка моїх батьків», а конотативне, що полягає у відмові поводити себе щодо адресата висловлювання так, як належить родичам) [14, с. 163-169].

В. М. Телія також розглядає конотацію в аспекті прагматики. Однак дослідниця наголошує, що, на відміну від власне прагматичного значення, яке описує ставлення до об'єкта дійсності, конотація містить опис характеру додаткового розуміння цього об'єкта, хоча й залишається прагматично навантаженим елементом семантики мовної одиниці. Загалом В. М. Телія визначає конотацію як «семантичну сутність, що узуально або okazіонально входить до семантики мовних одиниць і виражає емоційно-оцінне і стилістично марковане ставлення суб'єкта мовлення до дійсності під час її позначення у висловленні, яке отримує на основі цієї інформації експресивний ефект» [265, с. 5]. Ця сутність доповнює денотативне та граматичне значення інформацією, що пов'язана з асоціативно-фонovими (емпіричними, культурно-історичними тощо) знаннями

мовця про властивості або прояви певної реалії або ситуації. Сприйняттю об'єктів реальності одночасно властивий не лише емоційно-оцінний характер, а й стилістичний, що вказує на умови використання мовної одиниці, а також соціальні ролі мовців, форми мовленнєвої діяльності тощо [265, с. 107]. В. М. Телія також вказує на суб'єктивно-модальну природу конотації, яка виявляється у її зв'язку з індивідуальністю мовця. Щодо структури цієї семантичної сутності, дослідниця зауважує, що умовно її можна визначити як «судження про цінність або соціально-мовленнєву доцільність/недоцільність як власне означаючого, так і форми його вираження, і як вираження того чи іншого почуття-ставлення, мотивом для якого може бути будь-яке асоціативне уявлення про означаюче». Образно-асоціативний або звукосимволічний мотив для конотації, наголошує В. М. Телія, є обов'язковим її компонентом, поряд з аксіологічною модальністю та стилістичною маркованістю [265, с. 107-108].

Незважаючи на емоційно-оцінний та стилістичний характер конотації, В. М. Телія пропонує відрізнити цю семантичну сутність, по-перше, від *категорії експресивності*, що досягається, на відміну від конотації, завдяки особливим семантичним компонентам, а по-друге, від *стилістичного забарвлення*, яке є скоріш результатом слововживання, що передбачає вплив на адресата, а не семантичною трансформацією [265, с. 7-8]. Основна функція конотації, на думку дослідниці, полягає в здійсненні впливу, який досягається шляхом повідомлення співбесіднику про значущість певного об'єкта дійсності [266, с. 21].

Щодо оцінної модальності, то В. М. Телія пропонує розрізнити власне оцінну модальність і конотативну, яка за своєю природою також оцінна. *Власне оцінну модальність* дослідниця визначає як таку, що характеризує сам предмет, оскільки співвідносить його з аксіологічним судженням. *Конотативна модальність* співвідносить внутрішню форму мовної одиниці з аксіологічним судженням, тобто мотивується емоційною реакцією суб'єкта на образ, виражений внутрішньою формою. Як приклад, дослідниця наводить два речення: «Вона – роззява» і «Вона – ворона». У першому випадку оцінка стосується властивостей самого денотата, а в другому – ознаки, що асоціюється з внутрішньою формою слова («немовби вона

ворона») [266, с. 25-26]. Конотативна модальність спрямована не на предмет позначення, як власне оцінна, а на його окрему властивість, яка співвіднесена з асоціативним образом.

І. М. Кобозева розглядає конотацію як особливий тип лексичної інформації, що також належить прагматиці слова. Однак, на відміну від В. М. Телії, дослідниця наголошує на суспільному характері цього семантичного явища, оскільки «конотації відрізняються від усіх інших видів прагматичної інформації тим, що вони містять посилення не на індивідуального користувача знака – мовця, а до мовного колективу» [110, с. 92]. Прикладом конотації може бути ознака «монотонності» в слові «пилити», «швидкості» в слові «вітер». У питанні про мовні прояви конотації І. М. Кобозева погоджується з О. Д. Апресяном, згадуючи переносні значення, традиційні порівняння, значення похідних слів (напр., свинство) і фразеологізмів. Крім того, дослідниця розглядає *емоційно-оцінний компонент* значення окремо від конотації, як частину прагматики мовного знака. Наприклад, слово «політикан» позначає те ж саме, що й «політик», проте містить також інформацію про осуд мовцем дій цього суспільного діяча. Як бачимо, у слові «політикан» додаткове значення стосується більшою мірою не самого денотата, а суб'єктивного ставлення до нього і його дій. Таке «забарвлення» або «фон» і є проявом емоційно-оцінного компонента значення, а не конотацією.

Частково схожими на попередні є погляди М. Ф. Алефіренко, який розглядає *емоційний компонент значення* як прояв конотації, не об'єднуючи його з оцінним. На його думку, «конотація – це той аспект значення номінативних одиниць, який становить сукупність емотивних, асоціативно-образних і стилістичних сем, що відображають не стільки ознаки позначуваних об'єктів, скільки ставлення мовця до означуваного або до умов мовлення» [8, с. 169]. Саме *емосема* складає ядро конотації, як зазначає М. Ф. Алефіренко, а два інші компоненти (асоціативно-образний і стилістичний) лише підсилюють її, віддаляючи від денотата. Причому дослідник наголошує, що конотативною є лише емосема та асоціативно-образний комплекс, які набувають стилістичної маркованості. *Оцінність* за природою є

денотативною семою, оскільки відображувані нею якості стосуються позначуваного об'єкта [8, с. 168-169].

М. Ф. Алефіренко також відрізняє конотацію від переносного значення, обґрунтовуючи свою позицію тим, що останнє стосується саме об'єкта позначення. Дослідник виокремлює два типи сем у денотативному значенні: *первинну*, що безпосередньо репрезентує позначуваний об'єкт, та *вторинну*, яка є похідною від попередньої і відображає певний об'єкт, який співвідноситься з денотатом, реалізованим у первинній семі, на основі спільних ознак. Наприклад, значення слова «бібліотека» містить первинну сему «заклад, що збирає і зберігає книги для публічного використання» і вторинну – «назва серії книжок певної тематики» (Бібліотека філолога). Конотативні семи мотивуються денотативною. Серед *конотативних сем* М. Ф. Алефіренко виокремлює три різновиди: конотативні *семи першого ступеня* зберігають логічний зв'язок із денотативною (наприклад, конотація слова «сісти» у фразеологізмі «сісти на шию» - «обтяжувати кого-небудь, перебуваючи на утриманні»); конотативні *семи другого ступеня* вже втрачають його і характеризуються асоціативно-образною природою (наприклад, конотація слова «собака» у фразеологізмі «собаку з'їсти» – «набути великого досвіду, глибоких знань у чому-небудь» – не може бути поясненою шляхом співвіднесення з денотатом, адже слово «собака» не містить сему «досвід»); конотативна *сема третього ступеня* властива словам з повною втратою денотативної співвіднесеності, яку можна віднайти лише шляхом етимологічного аналізу. Такі лексеми використовуються виключно в складі ідіом (наприклад, конотація слова «ляси» у «ляси точити» – «вести беззмістовні бесіди, базікати») [8, с. 170-171].

З огляду на всі теоретичні дослідження щодо тлумачення конотації, постає питання про доцільність виокремлення *культурної конотації* як явища, що відрізняється від власне лексичної. На думку В. М. Телії, яка ввела цей термін у сферу лінгвокультурних досліджень, «*культурна конотація* – це інтерпретація денотативного й образно мотивованого, квазіденотативного, аспектів значення в категоріях культури» [265, с. 214]. Образний мотив і є засобом втілення національної специфіки, а його інтерпретація шляхом співвіднесення з культурним

кодом становить зміст культурної конотації [265, с. 215, 219]. До мовних одиниць культурно значущої інтерпретації дослідниця зараховує прислів'я, фразеологізми, слова-символи. Найбільш потужним джерелом культурної конотації, як зауважує В. М. Телія, є прислів'я, оскільки вони становлять сформульовану віками мову культури, за допомогою якої наступним поколінням передаються знання про категорії й установки філософії народу [265, с. 241]. Образно-асоціативний мотив, що міститься в цих пареміологічних одиницях, безпосередньо пов'язаний із культурними еталонами, міфологемами, стереотипами [265, с. 233].

Розрізняючи *культурну* й *лексичну* конотацію, С. В. Іванова і З. З. Чанишева вказують на те, що перша «містить такий вид ціннісної культурно значущої інформації, яка відома всім представникам певної лінгвокультурної спільноти, формується в процесі когнітивного осягнення дійсності і виконує функцію позначення їхньої належності до «свого» простору» [95, с. 267]. Проте водночас дослідниці зазначають, що культурні конотації можуть бути й індивідуально-особистісними [95, с. 273]. Як бачимо, неоднозначність у поглядах ускладнює розрізнення обох типів семантичних явищ. С. В. Іванова і З. З. Чанишева наголошують, що культурна конотація завжди є вираженням точки зору представників певної спільноти до предмета дійсності та відображенням ціннісних орієнтацій та уподобань соціальної групи. Природа культурної конотації *асоціативна*, тобто її зміст обумовлюється досвідом життя в певній спільноті. Когнітивний аспект культурної конотації, як зазначають С. В. Іванова та З. З. Чанишева, пов'язаний з розумінням світу і усвідомленням себе в ньому. Як приклад, дослідниці наводять фразу «водій автобуса», у якій значення соціально корисної діяльності, що охоплює і власне автобус, і пасажирів, і дороги може бути по-різному інтерпретоване в країнах Європи та США. Крім того, культурній конотації властива *стереотипність*, яка проявляється в міфологемах, символах, образах, ритуалах, концептах тощо, і динамізм, який обумовлюється здатністю відображати зміни в лінгвокультурній спільноті (наприклад, тенденція до евфемізації певних понять: фізичних недоліків, хвороб тощо). Основною відмінністю між лексичною та культурною конотацією, як зауважують

С. В. Іванова та З. З. Чанишева, є те, що культурні асоціації виникають у вигляді емоційних, оцінних та інших видів смислів у свідомості людей у *незнаковому просторі*. Регулярно повторюючись, вони поступово закріплюються в семантиці мовних одиниць, знаходячи своє вираження в мовному знакові [95, с. 275].

М. Ф. Алефіренко пояснює специфіку *культурної конотації* шляхом складного механізму взаємодії трьох координат: предмета дійсності, його образу у свідомості людини й засобами вербалізації. У результаті осягнення предмету дійсності у свідомості людини закріплюються його облігаторні та факультативні властивості. Ці знання співвідносяться з попереднім досвідом і виражаються в мові за допомогою мовних значень. Облігаторні мовні знання становлять смислове ядро мовного значення – *інтенціонал*, а факультативні – периферію або *імплікаціонал*, який містить стійкий набір асоціативно-образних та експресивно-оцінних ставлень людини, які стосуються не лише позначуваного предмета, а й соціально-психічного контексту його існування. Іntenціонал сприймається як власне лексичне значення, а імплікаціонал – як культурна конотація [9, с. 126-127].

Отже, конотація, безперечно, є багатоаспектним семантичним утворенням, яке стосується, насамперед, прагматичного значення. Дослідники, зокрема О. Д. Апресян та В. М. Телія, підкреслюють аксіологічний характер конотації, адже вона містить ставлення мовця до предмету реальності. І. М. Кобозєва, навпаки, виокремлює оцінку зі змісту конотації, вважаючи її окремим компонентом прагматичного значення. Основним підґрунтям конотації є асоціативний образ. Сутність культурної конотації зводиться мовознавцями, зокрема В. М. Телією, С. В. Івановою, З. З. Чанишевою, до співвіднесення із культурним контекстом, який охоплює стереотипи, ритуали, культурні реалії, символи тощо. Однак О. Д. Апресян наголошує, що власне конотація також характеризується національною специфікою.

У межах цього дослідження пропонуємо визначити *культурну конотацію* як образно-асоціативне переосмислення властивостей денотата, яке співвідноситься з певною шкалою цінностей і відображає суспільну свідомість. Таким чином, культурна конотація містить емоційний та оцінний компоненти. Виокремлення

культурної (національно-культурної) конотації вважаємо доцільним з огляду, по-перше, на специфіку лінгвокультурних досліджень (орієнтація на культурні семи в мовних знаках), а по-друге, на використання терміну щодо одиниць більших, ніж слово (фразеологізмів, прислів'їв, афоризмів). Зауважимо, що окреме слово може характеризуватися культурною конотативністю в разі зарахування його до безеквівалентної лексики. Відмінність культурної конотації від лексичної вбачаємо в такому: зі *структурного* боку лексична конотація містить емоційний, оцінний і стилістичний компоненти, культурна – лише емоційно-оцінний, оскільки стилістичну маркованість вважаємо проявом суб'єктивної природи мовного знаку (вибір стилістичних засобів залежить від уподобань окремого мовця, а не мовного колективу); у *семантичному* аспекті лексична конотація стосується денотата або його окремої ознаки, тому може бути зрозумілою і відомою навіть представникам інших культур (конотація впертості в слові «баран» виокремлюється на основі загальних властивостей тварини). Культурна конотація є результатом переосмислення властивостей денотата на основі співвіднесення їх із культурним контекстом (стереотипом, ритуалом тощо), завдяки чому вона завжди мотивується асоціативним образом. Крім того, лексичній конотації властивий суб'єктивний характер (виражає ставлення мовця), а культурній – об'єктивний (містить ставлення мовної спільноти, вироблене шляхом історичного розвитку). Як бачимо, культурна конотація пов'язана з колективними уявленнями про оточуючий світ, тому відіграє важливу роль в інтерпретації *картини світу* окремого народу.

1.1.3. Поняття мовної та ціннісної картин світу.

Термін «картина світу» – порівняно новий у лінгвістичній науці. Він виник у галузі фізики на межі XIX – XX століть, а в другій половині XX століття його почали використовувати й у мовознавстві.

Теорія мовної картини світу, як такої, що репрезентується за допомогою мовних засобів, як зазначає Л. І. Даниленко, є трансформацією ідей В. фон Гумбольдта та О. О. Потебні в межах нової течії неогумбольдтіанства. У цій

теорії виділяють два напрямки: європейський та американський. Основоположником *європейського* неогумбольдтіанства вважається німецький науковець Л. Вайсгербер, якому належить термін «мовна картина світу». На думку Л. І. Даниленко, поштовхом до створення цього поняття могла послужити концепція В. фон Гумбольдта про творчий потенціал мови: «мову...можна порівняти з мистецтвом. ...Як картини живописця, мова може бути більшою або меншою мірою вірною природі, приховувати або, навпаки, виявляти прийоми майстерності, зображати свій предмет у тих чи інших відтінках основного кольору» [цит за 68, с. 4]. На основі цього, Л. Вайсгербер у статті «Sprache» («Мова»), що була опублікована 1931 року, уперше поєднує поняття картини світу з мовою: «У мові певної спільноти живе і діє духовний зміст, скарбниця знань, яку по праву називають картиною світу конкретної мови» [цит. за 68, с. 4-5].

Американська версія неогумбольдтіанства, згідно з думкою Л. І. Даниленко, пов'язана з іменами Е. Сепіра та Б. Уорфа, які започаткували теорію лінгвістичної відносності (етнолінгвістику). В основі їхньої концепції містилася теза про те, що відмінність між культурами є наслідком структурних відмінностей їхніх мов [68, с. 5]. Отже, відмінності в мові зумовлюють відмінності в культурі, тому крізь мову можна досягнути світобачення народу.

Сутність поняття «картина світу» полягає в тому, що результатом пізнавальної діяльності людини у світі є формування уявлень про нього, які фіксуються в мові. За висловом В. А. Маслової, мова є найважливішим способом існування знань людини про навколишній світ. Відображаючи в процесі діяльності об'єктивний світ, людина фіксує в слові результати свого пізнання. Сукупність цих знань називають *мовною картиною світу* [161, с. 64]. Тобто всю інформацію, яка надходить до людини із зовнішнього середовища, вона перероблює і створює певний образ світу, у якому живе.

У концепції В. Шлюхтера картина світу є єдністю *когнітивного* (пізнавального) та *нормативно-оцінного аспектів*, оскільки синтезована в ній дійсність тлумачиться під кутом бачення певної її оцінки, та характер інтерпретації задає людині відповідний спосіб дій і поведінки [227, с. 103]. Тобто мовна картина

світу формує тип ставлення людини до світу (до природи, тварин, до самої себе як до елемента світу) [161, с. 65]. Таким чином, вона визначає правила поведінки у світі, формує спосіб організації світу, що і знаходить своє відображення в мові. *Картина світу* – це цілісний образ світу, який створюється в голові людини в процесі пізнавальної діяльності [234, с. 39-40]. Вона містить не лише уявлення та знання про світ, а ще й оцінку окремих явищ, що формує в людині певну реакцію на них, тип поведінки або ставлення.

Окрім оцінного компонента, картина світу містить ще й *етнічний складник*, який охоплює сукупність традицій, звичаїв, вірувань, забобонів, тобто все те, що зумовлює етнічний стереотип поведінки представників того чи іншого етносу. З такого погляду, мовна картина світу – це комплекс мовних засобів, у яких відображені особливості етнічного сприйняття світу [192, с. 58]. У такому значенні вона наближається до поняття «*менталітет*», яке у вузькому змісті розглядається як сукупність думок і уявлень, які властиві тій чи іншій групі людей. У широкому розумінні менталітет визначають як сукупність способів поведінки, сприйняття й реакцій. Як підсумок, до змісту цього поняття, поруч зі складом розуму, манерою бачення світу, загальним способом осягання світу, залучаються й результати цього осягання – образи й уявлення, а також охоплюється й поведінкова сторона людської діяльності [310, с. 379].

Хоча ці два поняття (менталітет та картина світу) близькі за значенням, їх не слід ототожнювати. Кожен народ у процесі свого історичного буття виробив особливий *менталітет*, тобто *своєрідний спосіб усвідомлення і ставлення до світу*, який визначається мовою, традиціями, вихованням, релігійними уявленнями тощо. Він формується історично, однак процес його творення має несвідомий характер, водночас саме менталітет детермінує цінності певної людської спільноти та визначає поведінку, почуття, думки її окремих представників. *Менталітет* – інтегральна ціннісно-мотивована характеристика соціальної спільноти; сформована система елементів духовного життя і світосприйняття, яка зумовлює відповідні стереотипи поведінки, діяльності, спосіб життя різноманітних груп та індивідів; включає сукупність ціннісних, символічних, свідомих та підсвідомих

відчуттів, уявлень, настроїв, поглядів, світосприйняття. Бачення світу є менталітетом в образах і уявленнях, тобто в картинах світу, а також у вчинках людей [310, с. 380]. С. Є. Корнєва у ґрунтовному дослідженні концептуальних ознак менталітету зазначає, що в цей «феномен пов'язаний зі сферою несвідомого, людськими здібностями, культурними здобутками, мовою, а також розуміється як певна основа або підґрунтя та сукупність усіх особливостей, які об'єднують або розрізняють людей, етноси, нації» [119, с. 19]. Отже, менталітет, як і картина світу, містить і уявлення про дійсність, і ставлення до неї, що реалізується шляхом певних поведінкових реакцій. Відмінність між цими двома поняттями Т. Яценко зводить до того, що *менталітет формує картину світу*, а її побудова визначається особливостями менталітету [310, с. 381]. На нашу думку, це можна проілюструвати явищем з німецької культури: загальновідомим є те, що носії цієї культури – дуже пунктуальна нація. Отже, сам спосіб ставлення до часу як до цінного феномену належить до менталітету, а пунктуальність як зумовлена цим ставленням цінність та відповідна поведінкова реакція є компонентом картини світу. Тобто, можна припустити, що менталітет – це певний спосіб бачення світу (*як людина сприймає світ*), а картина світу – сукупність результатів такого бачення (*що людина взагалі сприймає для себе у світі, що є для неї важливим*).

Постає питання про те, завдяки чому процеси пізнавальної діяльності закріплюються в мові. Увесь свій досвід, усю інформацію, яка надходить ззовні, людина трансформує в ментальні утворення, наприклад, поняття. Вони виникають у свідомості (процесі відображення дійсності мозком людини) як узагальнення об'єктивно наявних однорідних предметів [76, с. 129]. На думку І. В. Копніна, поняття є відображенням загального і суттєвого в предметі, це особлива форма судження, за допомогою якої досягаються закономірності розвитку предмета [181, с. 46]. Слова є не лише знаками певних предметів, ознак і дій, а й засобом вираження понять, які лежать в основі лексичного значення й через які слова відображають дійсність [76, с. 129]. Тобто свідомість, в якій відображається весь духовний світ людини або суспільства загалом, формує певні поняття, що втілюються в слова. Крім того, у процесі пізнання виникають ще одні ментальні

утворення – образи, які з точки зору психології трактуються як картини, сформовані у свідомості. Причому «картина» розуміється як будь-яке перцептивне, об'єктивно-існуюче або вигадане психічне утворення [192, с. 58]. Отже, мова є засобом вираження свідомості суспільства, його досвіду, ставлення до навколишнього середовища. Очевидно, саме це мав на увазі В. Ф. Гумбольдт, висловлюючи тезу про те, що «мова є вираженням духу народу».

Г. В. Колшанський зауважував, що початковим та кінцевим етапом пізнання світу є його практичне осягнення в процесі трудової діяльності. Засобом пізнання, що забезпечує проникнення людини в таємниці закономірностей світу, є мислення. Мова є способом закріплення всієї відображаючої діяльності мислення – діяльності, яка, зі свого боку, нерозривно пов'язана з практичною (фізичною) діяльністю людини. У мовному знаці закріплюються та реалізуються результати відображаючої мисленнєвої діяльності людини. У такий спосіб мова виступає ніби вторинною формою існування мислення. На цій підставі можна стверджувати, що мова виражає мислення, а мислення відображає дійсність. Таким чином, картина світу як сукупність знань про світ є атрибутом мисленнєвої діяльності, а формою існування цієї картини світу у свідомості людини є абстракція у вигляді понять та їх відношень [116, с. 22–23]. Саме так, на думку дослідника, культурні знання закріплюються в мові. Проте слід зауважити, що, на відміну від дослідників, які розрізняють терміни «картина світу» й «мовна картина світу» (сукупність знань про світ, що відображені у мові), Г. В. Колшанський вважав використання останнього недоцільним, оскільки «мова виступає формою оволодіння світом, а не формою особливого світу. Ось чому не можна говорити окремо про мовну свідомість, окремо про мовний третій світ та окремо про мовну картину світу» [116, с. 25]. З цією думкою можна погодитись, оскільки всі знання про оточуюче середовище, що містяться у свідомості людини й реалізуються крізь мову, мають збігатися, тому недоречно використовувати два різні терміни на позначення одного феномену. Проте термін «мовна картина світу» все ж може використовуватися для підкреслення саме лінгвістичних, а не ментальних, засобів фіксації світосприйняття.

Таким чином, мовна картина світу, з одного боку, виступає в кожний окремий момент свого історичного розвитку у функції, яка реєструє та інвентаризує все, що накопичено носієм тієї чи іншої мови. З когнітивної точки зору в мові позначається все те, що було осмислено та інтерпретовано під час взаємодії людей або в актах пізнання світу. З іншого боку, оскільки свідомість людини із самого початку її виникнення орієнтована на спілкування і взаємодію з іншими представниками мовної спільноти, а тому й на передавання інформації, мовна картина світу стає з моменту народження дитини вихідним комунікативним ресурсом для кожного мовця, базою, з якої за необхідністю добувається матеріал для здійснення мовної діяльності [231, с. 17]. Інакше кажучи, вона постає єднальною ланкою між людиною, мовою та культурою, оскільки є фіксацією культурного досвіду у свідомості представника народу, який знаходить свою реалізацію в мові. Таким чином, кожна особа, яка «входить» у певне соціально-культурне середовище, отримує необхідну інформацію про картину світу з мови. Отже, наскільки картина світу впливає на мову, настільки мова конструює цю картину світу.

У межах лінгвокультурології пропонується розрізнити *ціннісну картину світу (ЦКС)*, яка, на думку В. І. Карасика, відображається в мові за допомогою оцінних суджень, які співвідносяться з певними кодексами (юридичними, релігійними, моральними), загальноприйнятими раціональними судженнями, типовими народними й популярними літературними сюжетами. У ЦКС існують найбільш суттєві для певної культури смисли, ціннісні домінанти, сукупність яких і створює певний тип культури, що зберігається в мові. ЦКС складається з *загальнолюдської* (універсальні цінності) та *національно-специфічної* частин (різна оцінна кваліфікація об'єктів та різноманітні комбінації цінностей). В. І. Карасик також вважає, що ЦКС містить найважливіші для певної культури смисли, культурні домінанти (так звані константи або культурні концепти), сукупність яких формує специфічний тип культури, що фіксується в мові [104, с. 117-118].

Сучасні дослідження мовної картини світу, зокрема ціннісної, здійснюються у двох напрямках. З одного боку, на підставі системного семантичного аналізу лексики, пареміології, фразеології певної мови реконструюється цілісна система

уявлень, що відбивається в цій мові, незалежно від того, чи є вона специфічною для мови, чи універсальною. З іншого боку, досліджуються окремі типові для певної мови (лінгвоспецифічні) концепти, що відрізняються двома властивостями: вони є «ключовими» для тієї чи іншої культури (в тому плані, що вони не головні, визначальні, а дають «ключ» до її розуміння) і водночас ці слова є «фальшивим друзями» перекладача, бо їх адекватна передача засобами іншої мови на рівні концепту, а не значення, є складною лінгвокультурологічною проблемою [68, с. 11].

Отже, мова є скарбницею знань суспільства про навколишній світ. Сукупність результатів пізнання фіксується в мові й називається мовною картиною світу. Елементом картини світу є ціннісна картина світу, у якій закріплюються значущі для суспільства уявлення про об'єкти і феномени дійсності. Особливої уваги в дослідженні, насамперед, *ціннісної картини світу* заслуговують прислів'я та приказки, оскільки, як зазначає Н. Ф. Алефіренко, вони здебільшого «характеризують базові цінності національної культури, поєднуючи їх в межах лаконічного тексту, і пояснюють сутність одного явища за рахунок зіставлення з іншим» [10, с. 312]. Елементи національного досвіду, зокрема, виражаються за допомогою асоціативно-образного мотиву, що слугує основою семантики народних афоризмів та акумулює в собі основні аспекти образно-символічного мислення народу. У матеріалі цього дослідження головними асоціативно-символічними образами є вогонь, вода, повітря та земля.

1.1.4. Асоціативно-символічне значення природних елементів у світовій культурі

Паремії фіксують інформацію з народного досвіду, яку вони ілюструють на конкретних ситуаціях, що узагальнені в образах. Ці образи, зі свого боку, є семантичним центром прислів'їв та приказок, оскільки саме їх сутність, поведінка з ними є підґрунтям для демонстрації життєвих ситуацій. Для розкриття семантики лексем на позначення природних стихій в прислів'ях та приказках розглянемо

спочатку зафіксовані в лексикографічній практиці конотації, які можуть допомогти краще зрозуміти сутність паремій та виокремити закодовані в них цінності.

Слід зауважити, що символіка природних стихій (вогню, води, повітря та землі) є предметом не лише культурологічних та філософських досліджень, а й лінгвістичних, зокрема когнітивних та етнолінгвістичних. Дослідженню концептуальних характеристик образів стихій, у тому числі й на пареміологічному матеріалі, присвятили свої роботи багато дослідників. Зокрема, серед вітчизняних дослідників Н. Іовхимчук [98] розглядала питання про символіку номінацій земля та вода в українській народній пісні. Т. А. Космеда [122] досліджувала аксіологічний аспект концепту ВОДА в пареміях. А. Огар [184] розглянула образні аспекти концепту ЗЕМЛЯ. Т. І. Панєкіною [195] було проаналізовано репрезентацію концепту ЗЕМЛЯ в українських прислів'ях та приказках. Л. Сорочук [248] досліджувала образ води як жіночий символ родючості та ін. Серед дослідників, чий розвідки характеризуються загальною культурологічною та філософсько-символічною спрямованістю, слід зазначити Л. С. Баєшко [26], А. Н. Гордієнко [26], М. К. Дмитренка [242], К. М. Корольова [307], В. П. Коцура [242], М. М. Маковського [157], О. І. Потапенка [242], Е. Я. Шейніну [303] та ін. Незважаючи на достатній рівень досліджуваності символічно-образного сприйняття природних елементів, інтерес науковців до цієї тематики досі не згасає. Імовірно, це можна пояснити невичерпністю результатів досліджень попередників, а також певним ареолом таємничості та містичності, що супроводжує заглиблення у світ мовного прояву колективної свідомості.

Передусім найбільш сакральною та священною стихією можна вважати *вогонь*. Він важливий для людського існування та маніфестується в багатьох формах, що охоплюють сонце, зірки, блискавки, вулкани, мерехтіння, домашнє вогнище, свічки, олійні лампи, пожежі в містах або лісах тощо. До того ж, вогонь може бути контрольованим (як у печі або каміні) або неконтрольованим (як під час пожеж у лісі). Очевидно, з цієї причини ставлення до вогню у світовій культурі неоднозначне, адже йому притаманна як *творча*, так і *руйнівна* сила: з одного боку, він зігріває та дарує світло, а з іншого – обпікає та може засліпити. Згідно зі

світовими віруваннями, вогонь можна знайти на землі, у раю, у пеклі й чистилищі. Він є джерелом життя і смерті [317, с. 72].

У позитивному сприйнятті вогонь є символом *домашнього багатства* (зокрема в Китаї), творчого *чоловічого початку*, який у поєднанні з водою та світлом створив усе на землі (у слов'янській міфології). Він також слугує уособленням *тріумфу життя і світла над темрявою і смертю*, характеризується всезагальними *очисними властивостями* [303, с. 54]. До позитивних конотацій вогняної стихії також можна віднести *домівку* (сімейне вогнище, добробут, адже вогнище збирає й зігріває всіх членів родини під одним дахом), *Святий Дух* (у християнстві вогонь як джерело божественного світла (у формі церковної свічки) присутній в обрядах вінчання, хрещення, причастя тощо) та *душевне піднесення*, завзяття (коли людина чим-небудь зацікавлена, у народі кажуть «вона горить» цим; у руках усе горить), здатність знищувати злих духів, відьом, демонів [33, с. 184-185]. Крім того, вогонь може асоціюватися зі *знаннями (просвітленням)*, адже згідно з давньогрецькою міфологією, Прометей приніс людям небесний вогонь, завдяки чому почали розвиватися ремесла.

З психо-емоційної точки зору, вогонь може символізувати *пристрасті* будь-якого характеру, будь-яку теплоту почуття, навіть власне *людське життя* [317, с. 74]. Він має якусь магічну силу об'єднувати людей (танці, співи навколо вогнища). Проте стихійний вогонь асоціюється з *руйнацією*, гнівом, люттям, хаотичністю, нестримністю, оскільки знищує все на своєму шляху й ніхто не здатен його зупинити. Крім того, негативне сприйняття вогню пов'язує його образ із пеклом, пожежами, небесною карою (блискавки), виверженням вулкану [33, с. 184-185].

Вода – одна з чотирьох стихій, що споконвічно протиставляється вогню. Вона також має як творчу, так і руйнівну силу. У віруваннях багатьох народів вода – космогонічний *першоелемент*, оскільки від її сполуки з вогнем утворився світ. Культ води був характерним для стародавнього Ірану та Єгипту; ізраїльтяни вважали джерельну воду Божим благословінням; індійський культ святих вод Гангу триває й донині [262, с. 92-93]. Вода вважається колискою земного життя, тому що уособлює *жіночий початок*, а відтак символізує *зачаття, народження й*

відродження. Вода є знаком *чистоти та очищення*, проте також слугує емблемою *бесформності, невизначеності та небезпеки* [49, с. 83]. Зокрема, на Сході вона символізує споконвічно мінливий світ ілюзій [303, с. 48].

З психологічної точки зору стихія води пов'язана з глибинними, несвідомими шарами особистості, які можуть становити небезпеку, якщо «затоплення» переходить дозволених меж. Образ підземної води характеризується негативною конотацією, оскільки уособлює первісний хаос. Небесна вода (дощ), на противагу, вважається позитивним явищем та уособлює благодать, характеризується живильними властивостями. Вода в ізольованому стані (наприклад, у ставках, затонах), згідно з первісними віруваннями, є місцем існування усіляких духів (русалок, водяних, демонів тощо) [33, с. 42-44].

У натурфілософії цей природний елемент слугує одним із чотирьох основних природних елементів. Давньогрецький філософ Фалес стверджував, що всі речі з'являються з води і зникають, перетворюючись на воду [209, с. 58-63]. Тобто він надавав воді статус *першооснови життя*. У міфології єгиптян, шумерів та індійців вода сприймалася як символ *родючості та очищення*. Чистий струмок, що тече з-під коріння Світового Дерева – алегорія *пізнання та мудрості*, а джерело біля райського Дерева Життя – біблійна метафора *спасіння та безсмертя*. Темні водні глибини – символ *небезпеки*. Нарешті, як *символ Божого гніву* трактується у міфах давніх народів Великий потоп, який знищив усіх грішників на землі [49, с. 84].

У різних релігіях вода також набуває різноманітних асоціацій. У християнстві вона символізує *очищення від гріхів та духовне відродження до нового життя*. У буддизмі стрімка річка є символом *суєтного потоку буття*; у даосизмі струмок, що обходить усі перепони, уособлює *перемогу видимої слабкості над силою*; у протестантизмі роса – алегорія *слова Божого* [49, с. 86]. Язичництво асоціює воду з *мовленням* [157, с. 76] В античних європейських уявленнях протічна вода наділяється властивостями знищувати злі чари [33, 42-44].

У свідомості давніх українців культ води був домінуючим. За народними віруваннями, вода – найвеличніший дар неба, вона оживляє та робить плодючою землю. В українській традиції вона виступає *символом святості* і виконує очисну

функцію. Крім того, оскільки вода є втіленням жіночого начала, вона асоціюється з дівчиною, її красою та жіночою чарівністю [248, 47–48]. Проте в архіїчних уявленнях праукраїнців вода також *відділяє світ живих від світу померлих*, тому й перехід через воду означав перехід до іншого світу – в потойбічне життя. Як бачимо, водна стихія символізувала межу між двома світами: земним та небесним. Крім того, перехід через воду асоціювався у свідомості давніх українців із *переходом до іншого роду*: дівчина, що виходила заміж, належала до роду свого чоловіка й не могла повернутися до батьків [262, с. 101].

Крім вищезазначених символічних значень, в українській культурі стихія води може асоціюватися з *неприємністю, наполегливістю, ненадійною опорою* (що не варта довіри), *марною справою, злиднями* та відсутністю статків, *необхідними речами, перешкодами*, які необхідно подолати, а також *чесністю, правдивістю, силою та коханням*. Зокрема, швидка вода – *порятунок* від нещасливого заміжжя або розлуки з коханим, *небезпека, сильне занепокоєння*. Тиха вода – *прихована небезпека, підступність*. Глибока вода може символізувати *проникливий розум, урівноваженість*. Холодна вода (у прислів'ях) – *найлегша справа*, а іноді причина сильних негативних переживань. Чиста вода – *істина, хороша вродлива дівчина*, символ *чесності, правдивості*. Нечиста вода – символ *зради, нечесності, хитрощів та лукавства*. Каламутна – *смуток* через кохання, *хаос*, беззаконня в суспільному житті. Брудна вода – *нечесна справа*. Мала вода – несуттєве. Води напитися – досягти результату. Пролита вода – втрачене. Лізти в воду – докладати зусиль, починати ризиковану справу [156, с. 107-111; 83, с. 274; 303, с. 48]. Мертва вода є символом *зцілення* (закривляє рани), жива – *відродження* (дарує життя) [49, с. 83].

Земля в багатьох культурах також уособлює *жіночий початок* і пов'язана з образом *матері*, годувальниці або материнством взагалі. У зв'язку з цим земля символізує *джерело життя* та *родючість*. Слід також зауважити, що в релігійному аспекті (ісламська традиція, християнська) цей природний елемент, зокрема глиняна земля, слугує матеріалом для створення праотців усього людства [33, с. 94-95]. У християнській традиції образ стихії наближений до образу *Богородиці*. Земля – центр Всесвіту, місце життя людей. Їй властива сакральна

чистота, адже процес поховання сприймається як повернення до материнського лона. У зв'язку з цим земля є втіленням *відродження* (пов'язаний з процесом поховання, яке сприймається як народження в нове життя) або, власне, *народження* (згідно з біблейськими уявленнями, людину створили з глиняної землі). Уявлення про землю також співвідносяться з образом *батьківщини*. Крім того, стихія втілює *інертність, непорушність*, вона оберігає життя та багатства. У Китаї земля є *силою змін* [26, с. 156; 307, с.222].

У свою чергу, *повітря*, як і вогонь, вважається *чоловічим началом* та символізує *життєву енергію*. У зв'язку з тим, що у багатьох релігіях подих дає життя, повітря може уособлювати *душу*. Динамічний прояв повітря – вітер – структурує простір: чотири вітри функціонують як координати. Крім того, він є *вісником божественної волі*. Інший прояв повітря – вихор – сприймається як *нечиста сила*, а тому пов'язаний із *ворожістю та злом* [307, с. 69-70]. Серед інших негативних конотацій стихії повітря слід зазначити *невизначеність, пустоту* [185, с. 92]. Слід також зазначити, що у слов'янській культурі повітря символічно вважають сферою існування духів (у тому числі й демонічних), а також природним явищем, через яке насилають хвороби [350].

Як бачимо, образи стихій пов'язані із сакральними уявленнями про створення всесвіту, процеси народження й відродження, невидимий світ. Крім того, природні елементи посідають важливе місце у світових традиціях та звичаях, що супроводжують повсякденне життя. З огляду на позитивні (творчі) та негативні (руйнівні) властивості, стихії не отримали однозначного асоціативно-символічного трактування у культурі багатьох країн. Слід зауважити, що у психологічному аспекті природні елементи пов'язують з емоційною складовою частиною особистості. Як бачимо, образам стихій також властива антропоцентрична спрямованість. Важливість чотирьох природних елементів (вогню, води, землі та повітря) для національної свідомості обумовлює їх присутність у фольклорних творах, зокрема прислів'ях та приказках.

1.2. Прислів'я та приказки як різновиди паремій: мовно-культурна специфіка та їх статус серед суміжних понять.

Паремії слугують об'єктом досліджень у різних лінгвістичних галузях: фразеології, фольклористиці, когнітивній лінгвістиці, лінгвокультурології, теорії дискурсу тощо. Проте проблема дефініції та визначення статусу фольклорних афоризмів у мовознавстві досі залишається невирішеною. До вирішення цього питання зверталися різні лінгвісти, зокрема В. П. Жуков, В. М. Мокієнко, Н. М. Семененко, В. М. Телія та інші. Ситуація ускладнюється, насамперед, специфікою паремій як мовних одиниць. З одного боку, народні вислови зараховують до складу фразеології, оскільки їм властиві такі характерні риси фразеологізмів, як відтворюваність, стійкість та зв'язаність значення (або ідіоматичність). Проте з іншого – вони еквівалентні реченню в синтаксичному аспекті й можуть функціонувати як вільне сполучення слів. Крім того, існує певний шар прислів'їв та приказок, які використовуються у прямому значенні і мають форму очевидної істини (наприклад, вогонь – біда, і вода – біда, а без вогню і без води – ще більша біда; вогонь – більший ворог, ніж вода).

У лінгвістиці традиційно прислів'я та приказки досліджуються із *функціонального* (Л. І. Шагіяхметова, О. В. Мерзлікіна, В. В. Прутчикова), *когнітивного* (Ю. В. Абрамова, С. В. Євраєва, Р. Р. Нонеск), *структурного* (Г. Ю. Садова, К. В. Дворова) та *лінгвокультурного* (Т. В. Яценко, З. Г. Коцюба) аспектів. Вивчення фольклорних афоризмів із позицій *лінгвоаксіології* знаходиться на стадії зародження, як, власне, і нова для лінгвістики галузь.

Слово «паремія» з давньогрецької означає «прислів'я, приказка», проте в сучасному мовознавстві це поняття охоплює ширший спектр явищ фольклору. Незважаючи на широке побутування цього поняття у фразеології та пареміології, думки дослідників щодо явищ, які охоплює термін, різняться. З цієї причини дефініція паремії залишається нечіткою.

Автори енциклопедії «Українська мова» визначають паремію як народний вислів, виражений реченням, а також короткими ланцюжками речень, якими

передається елементарна сценка чи побутовий діалог. Відтак, поняття охоплює прислів'я та приказки, примовки, загадки, прикмети, «ділові» вислови, повір'я, «віщі» сни, ворожби, задачі, головоломки, скоромовки, замовляння тощо. Як бачимо, у широкому розумінні паремією можна назвати будь-яке явище фольклору. Характерними рисами паремій є клішованість, мотивованість значення, здатність вступати в синонімічні, омонімічні й антонімічні зв'язки, належність до системи синтагматично-парадигматичних відношень, що свідчить на користь зарахування паремій до царини мови. Проте слід також враховувати, що вони одночасно належать фольклору, а тому сприймаються як текст, який має самодостатнє значення, може вживатися самостійно, є ситуативним та має три структурні плани: лінгвальний, логіко-семіотичний та план реалій [276, с. 459].

У вузькому смислі розглядає термін «паремія» О. Селіванова, використовуючи його «на позначення стійких відтворюваних одиниць реченнєвої структури, зокрема прислів'їв» [236, с. 242]. О. В. Дуденко до класу паремій також відносить лише прислів'я, залишаючи приказки поза межами цього поняття [77, с. 3-6]. У визначенні укладників «Української пареміології» паремія – це одиниця пареміології, що вирізняється афористичністю, усталеністю, відтворюваністю, переосмисленим чи буквальним узагальненим значенням, здебільшого повчальним змістом; мовний знак, який передає специфічну інформацію про традиційні цінності та погляди, що ґрунтуються на життєвому досвіді народу, позначає типову життєву ситуацію [115, с. 16]. Крім того, паремії є дискурсивними мовними знаками, що ілюструють певну стереотипну ситуацію, подію, факт, які є предметами думки; узагальнюють властивості та ознаки різних індивідуальних подій та об'єктів, створюючи глобальний образ цілісного світу, своєрідну схему світобудови. Як мовні знаки, паремії до того ж є усталеними артикуляційними актами, що відтворюються в готовому вигляді й можуть поєднуватися з іншими знаками [115, с. 24-25].

Н. Н. Семененко під паремією розуміє афоризм народного походження, для якого характерна лаконічна форма, відтворюваність значення і, як правило, повчальний зміст. Дослідниця пропонує розрізняти власне паремії та афоризми

(стійкі книжні вислови авторського походження), які різняться насамперед характером змісту, можливістю використання, особливостями композиції, ритміки та синтаксичної побудови [10, с. 242]. Очевидно, паремією у такому розумінні окреслюються прислів'я та приказки, адже, порівнюючи з іншими одиницями фольклору (загадками, примовками тощо), їм властивий лаконізм.

Щодо релевантних особливостей паремій, дослідники вказують на їхній двобічний характер (паремія має як план змісту, так і план вираження), логічну завершеність (становить повне висловлювання), усталеність та відтворюваність у мовленні, здатність до узагальнення, співвіднесеність з актом мовлення (паремія як одиниця мови становить віртуальний комунікативний акт), а також системність [115, с. 26-27].

Як бачимо, серед мовознавців досі немає однозначної думки щодо того, які одиниці фольклору можуть бути окреслені терміном паремія. Зважаючи на те, що більшість дослідників ядром пареміологічного фонду визнають прислів'я та приказки, у межах цього дослідження термін паремія (пареміологічна одиниця) використовується для позначення саме цих двох видів афоризмів фольклорного походження. Отже, вважаємо паремію родовим поняттям щодо видових – прислів'я та приказки.

Незважаючи на те, що паремії слугують матеріалом дослідження в численних наукових розвідках, поняттєва межа між прислів'ями та приказками досі залишається нечіткою. Традиційним критерієм розрізнення обох видів фольклорних виразів є *синтаксичний*, згідно з яким *прислів'я* трактується як стійкий вислів фольклорного походження, що характеризується синтаксичною завершеністю, а *приказка* – стисле й влучне народне висловлення, що слугує частиною речення [166, с. 317, 327]. У *логіко-семантичному* аспекті відмінність між ними полягає, головним чином, у тому, що *прислів'я* відтворюють більш повні твердження, які містять у собі певне міркування і висновок, а *приказка* – лише натяк на висновок. Приказка може перетворюватися на прислів'я, коли міркування, що подається у вигляді натяку, набуде розширеності, узагальненості [283, с. 170]. Крім того, як зазначає В. П. Жуков, прислів'я має як пряме, так і переносне

значенням, на відміну від приказки, яка має лише букввальний план значення [364, с. 9]. На думку І. М. Снегирьова, «приказки, не маючи в собі повного змісту, виражають лише натяк, додавання, уподібнення, порівняння, загальноживаний зворот мовлення», що наближає їх до фразеологізмів. Схожої позиції дотримується відома дослідниця та збирач паремій М. А. Рибнікова, яка зазначає, що «приказки – це поетична форма слова: метафора, порівняння, епітет, означення», елемент судження, у той час як «прислів'я – це закінчене судження, завершена думка» [див. 10, с. 246-247].

З функціональної точки зору прислів'я спрямовані на задоволення основних біокогнітивних спонукань, кодифікування й коментування стану світу щодо певного ідеалу [327, с. viii]. У них зафіксований практичний досвід народу й оцінка ним різних подій та явищ [276, с. 530]. Т. С. Матвєєва вказує, що за допомогою прислів'я мовець коментує явище дійсності на основі алегорії та узагальнення, тому вислів найчастіше використовується як самостійна фраза-сентенція [166, с. 327]. У порівнянні з цим, функціонування приказок значною мірою зумовлено здатністю «прикрашати» та урізноманітнювати мовлення [10, с. 249].

Проте вищезазначені критерії можна вважати умовними, враховуючи наявність народних висловів, що синтезують у собі риси як прислів'їв, так і приказок (наприклад, *рос.* «мал золотник, да дорог» вважається приказкою, хоча має алегоричний зміст, крім того, синтаксично становить собою завершене речення). Зокрема, існують прислів'я, які виражають лише прямий зміст, незважаючи на наявність художнього образу (*рос.* «красота разума не придаст»). Навпаки, деякі приказки у формі речення здатні виражати інакомовний зміст (*рос.* «на обухе рожь молотит и зерна не уронит» як ілюстрація найвищого ступеню майстерності [10, с. 245-246]). Нечіткість диференціації між прислів'ями та приказками призводить навіть до того, що однакові вислови часто кваліфікуються по-різному у спеціальних лексикографічних (пареміографічних) працях. Крім того, дискусійний аспект представлений конструкціями на зразок «рідна мова – не полова, її за вітром не розвієш», «собака на сні: і сам не гам, і другому не дам» та їх скорочені варіанти «рідна мова – не полова», «собака на сні», які традиційно

розглядаються як приклади переходу прислів'їв у приказки. Хоча, скоріш за все, це явище не пов'язується з втратою характерних для них ознак і переведенням до іншого розряду, а є стилістично зумовленим, стосується не лише структури, але подекуди й семантики [115, с. 52-53].

У зв'язку з цим доречно зазначити концепцію Г. Л. Пермякова, який здійснив ґрунтовне дослідження прислів'їв і приказок з урахуванням комплексного підходу, який передбачає розгляд народних висловлень як триєдиних знаків: як явищ мови, думки й фольклору [198, с. 8]. Дослідник вказує на те, що в *структурно-синтаксичному аспекті* прислів'я становлять замкнені кліше (відтворюються в мовленні в незмінному вигляді), у той час як приказки – незамкнені (містять змінні елементи, можуть доповнюватися в мовленні). Дослідник наголошує, що практично прислів'я і приказки представлені всіма можливими видами речень, за винятком номінативних [198, с. 18]. Як бачимо, не можна однозначно стверджувати, що приказка – лише частина речення. З цим погоджувався В. П. Жуков, зазначаючи, що і прислів'я, і приказки мають форму завершеного речення [364, с. 11].

За *ступенем узагальненості* Г. Л. Пермяков вбачає різницю між цими двома явищами в тому, що приказки розповідають про які-небудь окремі (часткові), виняткові випадки (*привів віслиюка у власний виноградник*) і втілюються в конкретно-особистісних конструкціях (рідше – в особистісних реченнях), що містять вказівку на минулий час або завершену дію. Прислів'я, у свою чергу, виражають певну закономірність, регулярно повторюване явище, постійне правило або звичай (*до чужого монастиря зі своїм законом (зі своїм уставом) не сунься*) і втілюються у форму невизначено-особових речень (*покірну вівицю тричі доять*), узагальнено-особових («з пустого мішку нічого не витрухнеш»), а також інфінітивних (*вовків боятися – до лісу не ходити*). Хоча Г. Л. Пермяков не виключає можливості вираження прислів'ями часткових випадків, проте наголошує, що таких прикладів небагато (*не варт шкурка за вичинку*). Слід зазначити, що В. П. Жуков дотримується іншої точки зору, стверджуючи, що і

прислів'я, і приказки, а також прислів'є-приказкові вирази можуть передавати як загальні судження, так і судження про окремий випадок [364, с. 12].

З точки зору *образного мотивування* значення Г. Л. Пермяков розуміє прислів'я як кліше, зміст яких не виводиться зі змісту слів-складників, а пов'язаний з ним через образ; приказки – кліше з прямим мотивуванням значення (тобто зміст впливає зі змісту слів-складників). Таку позицію частково підтримує В. П. Жуков, зазначаючи, що прислів'я можуть мати як буквальне, так і метафоричне значення, а приказки – лише буквальне [364, с. 11].

Розглядаючи суперечливий момент щодо наявності конструкцій із рисами обох видів паремій, Г. Л. Пермяков пропонує розрізняти *«присловья»* (рос.) – незамкнені речення, що виражають конкретний випадок, але мають пряму мотивацію значення (*дзвенить, як пустий глечик*) і *народні афоризми*, або просто афоризми – замкнені узагальнені й конкретні речення з прямим мотивуванням значення (авторські афоризми) [203, с. 9-12]. В. П. Жуков використовує більш узагальнений підхід, пропонуючи називати такі пареміологічні одиниці *«прислів'є-приказковими виразами»* (рос. – *пословично-поговорочные выражения*), які характеризуються наявністю частин слів як із буквальним, так і з метафоричним значенням [364, с. 11-12].

Суперечності навколо фольклорних одиниць не завершуються питанням дефініції. Іншою проблемою є статус прислів'їв та приказок у мовознавстві. Більшість науковців вважають їх ядром фразеологічного фонду, однак існують протилежні погляди. Спільні риси між пареміями та фразеологізмами дають підставу дослідникам (Є. М. Верещагін, В. В. Виноградов, В. Г. Костомаров, А. В. Кунін) розглядати перші в складі фразеології. У традиційному розумінні *фразеологізм* (фразеологічна одиниця, фразема) сприймається як «загальне позначення лексично неподільних стійких словосполучень, що характеризуються семантичною та інтонаційною єдністю» і «не конструюються в мовленні, а відтворюється в ньому з властивим їм цілісним змістом» [166, с. 516]. Прислів'я та приказки також відтворюються в мовленні у сформованому вигляді, вилучаються з пам'яті носія мови, а не створюються спонтанно в процесі

комунікації. До того ж, компоненти в складі паремій залишаються незмінними, хоча певна варіативність допустима, як у випадку з фразеологізмом. Важливим атрибутом прислів'їв та приказок є образність, яка притаманна і фразеологізмам, хоча має для них необов'язковий характер. Як і фразеологізми, прислів'я та приказки можуть вступати в синонімічні й антонімічні відносини. Однак, на думку деяких мовознавців (Є. М. Верещагіна, В. В. Виноградова, В. Г. Костомарова, В. П. Жукова), принциповою різницею між цими одиницями є *синтаксична будова*: якщо фразеологізм становить стійке словосполучення, то прислів'я й приказка – речення.

Серед традиційних поглядів на розрізнення фразеологізмів та паремій вирізняється концепція М. М. Шанського, який використовує термін *фразеологічний зворот* як родове до сукупності фразеологізмів, крилатих висловів та прислів'їв. Дослідник розрізняє дві групи фразеологізмів-речень: номінативні, що називають будь-яке явище дійсності (*кіт наплакав, руки не доходять*), та комунікативні, які передають ціле повідомлення (*голод – не тітка, щасливі годин не помічають*) [298, с. 81-82]. Як бачимо, у першу групу входять предикативні словосполучення (поєднання підмета й присудка), а в другу групу об'єднані як книжні, так і народні афоризми (прислів'я). Таким чином, згідно з М. М. Шанським, фразеологізмом також може бути речення, зокрема предикативна конструкція. Слід зазначити, що В. П. Жуков вважав предикативні словосполучення фразеологізмами в чистому вигляді [364, с. 10].

Інші дослідники (Н. Н. Амосова, А. М. Бабкін, В. П. Жуков) об'єктом фразеології вважають виключно фразеологізми, розглядаючи прислів'я та приказки окремо. У якості основного аргументу на користь цієї теорії мовознавці звертають увагу на те, що в основі прислів'їв та приказок міститься судження, а не поняття, як у фразеологізмах. З цієї причини паремії не можуть бути носіями фразеологічного значення [364, с. 9-10]. Як зазначає В. М. Телія, значення «зв'язаність» (ідіоматичність – С. Я.) (у контрасті з «вільним» значенням) прислів'їв та приказок не підпорядковується внутрішнім закономірностям мови, а є наслідком умов жанру – їх притчовим характером. Відтворюваність їх у мовленні

має вигляд «цитації», оскільки паремії мають форму народного судження про цінності [265, с.73]. Крім того, якщо фразеологізми характеризуються спрямованістю на об'єкт, то прислів'я та приказки апелюють до ситуацій, які демонструють не конкретні об'єкти, а відношення між ними [46, с. 189].

Зміст прислів'їв та приказок передається реченням, а не словом або словосполученням, як у випадку з фразеологізмами. Різниця між пареміями та фразеологізмами також простежується у тому, що перші характеризуються наявністю логічного наголосу та, як висновок, актуального членування, що не можна застосувати до фразеологізмів [364, с. 9-10]. Прислів'ям (і окремими приказкам – С. Я.) властива семантична двоплановість (пряме та переносне значення), у той час як фразеологізми використовуються виключно у переносному значенні [10, с. 13-14; 94, с. 241-242]. З цієї причини фольклорні афоризми (прислів'я та приказки) розглядаються окремо від фразеологічних одиниць (фразеологізмів). Проте слід зазначити, що семантична одноплановість фразеологізмів (тобто вживання лише в переносному значенні) – дискусійне питання. Як зазначають Є. М. Верещагін і В. Г. Костомаров, сполучення слів «засукавши рукава» може сприйматися як в переносному («старанно»), так і в прямому значенні («Засукавши рукава, Аксінья протирала вікна, мила підлогу») [46, с. 177]. Словосполучення з прямим значенням вважається генетичним прототипом фразеологізму. Прислів'ям також властивий генетичний прототип – певна ситуація народно-побутового характеру. Не заперечуючи походження фразеологізму від вільного словосполучення – генетичного прототипу з прямим значенням, зауважимо, що процес фразеологізації пов'язаний з метафоризацією та символічними образами. Через це фразеологізм становить семантично та структурно неподільне утворення, на відміну від такого ж словосполучення, але в прямому значенні, яке характеризується колокабільністю (здатністю приєднувати різні слова). Наприклад, словосполучення «засукавши рукава» може легко трансформуватися у «засукавши штани», але фразеологізму така варіативність не властива, інакше він втратить своє переносне значення. Крім того, на нашу думку,

генетичний прототип можна вважати явищем діахронічним, а власне фразеологізм – синхронічним.

Прислів'я та приказки також мають спільні риси з книжними афоризмами (крилатими висловами). Обидва різновиди висловлень характеризуються належністю до малого жанру, який характеризується невеликим обсягом тексту, та вживаються в комунікації як цілісні одиниці, які співвідносні з окремими тематичними ситуаціями. Крім того, як фольклорні, так і книжні афоризми характеризуються здатністю виражати певний еталон або ідеал, а також існують у формі аксіоми. Різниця між ними полягає в авторстві: прислів'ям властиве народне походження, у той час як афоризми своїм виникненням завдячують конкретній особі.

Отже, прислів'ям, крилатим висловам та фразеологізмам, за думкою Г. Л. Пермякова, властиві такі інтегральні риси: вони становлять кліше (тобто характеризуються масовою відтворюваністю – реалізацією у мовленні у вигляді готових одиниць), мають образно-мотивовану основу (хоча необов'язково – для фразеологізмів), можуть вступати в синонімічні, антонімічні й омонімічні зв'язки, характеризуються функціональною подібністю (кумулятивна функція) [46, с. 189]. В основі диференціації прислів'їв та фразеологізмів міститься семантичний та структурно-синтаксичний критерій. Останній з критеріїв, щоправда, можна вважати незначним, з огляду на те, що деякі фразеологізми за синтаксичною будовою є предикативними словосполученнями, які, зі свого боку, одними дослідниками вважаються нерозповсюдженими простими реченнями, іншими – словосполученнями.

Більш доцільним, на нашу думку, було б розрізнення двох видів висловлень за синтаксичною функцією: фразеологізм може бути компонентом речення, у якому сприймається у всій своїй неподільності й виконує функцію одного члена речення. Прислів'я містить у своєму складі компоненти з різними синтаксичними функціями і може бути складовою частиною одиниці більшого обсягу – тексту. Більш ґрунтовним можна вважати семантичний критерій, оскільки він враховує об'єкт номінації (прислів'я позначають ситуацію, фразеологізми – поняття).

Щодо крилатих виразів, то, порівнюючи з колективним характером прислів'їв, вони є результатом індивідуальної творчості.

Прислів'я поділяють на три основні категорії. До першого типу належать трукізи – паремії, що мають форму загальної істини, як наприклад: “*Absence makes the heart grow fonder*” («Розлука змушує кохати сильніше»). Прислів'я другого типу у своєрідний спосіб підсумовують певні спостереження зі щоденного досвіду: “*You can take a horse to water, but you can't make him drink*” («Можеш привести коня до води, але не можеш змусити його пити»). До третього типу прислів'їв належать вислови-максими (ілюструють норми поведінки) з окремих сфер мудрості й фольклору. Наприклад, прислів'я з тематики «Здоров'я»: “*After dinner rest a while, after supper walk a mile*” («Після обіду трохи відпочинь, після вечері пройди мильо») [371, с. ix]. Отже, прислів'я виражають загальновизнаний факт, узагальнений досвід і певну дидактичну інформацію.

Фольклорні афоризми в узагальненій формі фіксують типові ситуації з народного досвіду. Вони спираються на певне поняття, що є ядром інформації. У такий спосіб відбувається ілюстрація світосприйняття, яке закріпилося у свідомості індивідів.

На нашу думку, прислів'я та приказки слугують вдалим мінімальним контекстом для аналізу культурних цінностей, оскільки вони виникають на фольклорній основі. Паремії слугують основним джерелом відображення в мові знань про картину світу її носіїв, зокрема ціннісну. У такий спосіб у мові реалізуються культурно-національні смисли, що пов'язані не лише з історичною пам'яттю народу, а й з архетипним і міфологічним світоглядом, а також із національними стереотипами, сакральними знаннями й ритуалами, нормами поведінки, оцінкою ситуацій з життя народу тощо.

1.3. Оцінна категоризація світу та мовні способи її вираження.

1.3.1. Категорія оцінки у соціально-гуманітарному дискурсі.

Оцінка, як складова частина культурної конотації, є засобом, який відображає колективну свідомість, адже сприймаючи світ, людина порівнює різні явища й робить власні висновки про те, що для неї має важливе значення в житті, а що ні. Категорія оцінки привертала увагу багатьох дослідників, серед яких можна зазначити філософів, психологів, а із зародженням антропоцентричного підходу в мовознавстві ще й лінгвістів, оскільки вона є важливим компонентом ціннісної картини світу. Зокрема, мовній оцінці приділяли увагу у своїх працях такі лінгвісти, як О. М. Вольф [52], Н. Д. Арутюнова [17], В. М. Телія [266], В. І. Карасік [104], Г. Ф. Гібатова [59], В. В. Квашина [108], О. А. Дормідонтова [75], Л. В. Коцюбинська [127], О. А. Кузіна [127], О. І. Лизлов [154], Ж. В. Краснобаєва-Чорна [132] та інші. Оцінну здатність паремій досліджували Н. М. Семененко [238], О. Ю. Рвачева [264], А. К. Погребняк [203].

У *філософській* парадигмі оцінку розуміють як процес усвідомлення позитивної або негативної значущості як матеріальних (витворів праці, творів мистецтва), так і нематеріальних (явищ природи, суспільно-історичних подій, цілей конкретно-історичних суб'єктів) об'єктів дійсності, результат якого втілений в оцінному судженні [285]. У *психології* оцінка пов'язана, насамперед, з психікою і є її центральною функцією в тріаді пізнання – оцінка – вчинок. Психолог М. А. Батурич зазначає, що «в оцінці сходяться теперішнє – знання про об'єкт, отримане зараз, «тут і тепер», минуле, – сформульоване в попередньому досвіді знання про такі об'єкти і про те, наскільки вони необхідні й важливі, і майбутнє – у вигляді очікуваної поведінки з організації наших об'єктивних відносин» [28, с. 17]. Дослідник наголошує на тому, що оцінка є важливим атрибутом психіки. Погоджуючись із філософським трактуванням, М. А. Батурич також підкреслює, що оцінка є одночасно і процесом, і результатом, визначаючи її як процес і результат вираження суб'єктом власних поглядів щодо якості, характеру чого-

небудь або кого-небудь [28, с. 18]. *Педагогіка* розглядає оцінку, насамперед, у процесі порівняння досягнень учнів зі встановленими вимогами, а також у якості засобу мотивації [28, с. 23].

У *лінгвістиці* оцінка трансформується з логіко-філософської категорії в семантичну. Вона розглядається в структурі значення мовної одиниці й розуміється як «судження мовця, його ставлення – схвалення або осуд, бажання, заохочення тощо – як одна з основних частин стилістичної конотації» [20, с. 305]. У лексикології оцінка розуміється як додаткове суб'єктивно-модальне значення, яке приєднується до об'єктивного значення слова. Проте водночас існують мовні одиниці, у яких оцінка еквівалентна значенню: наприклад, добре, погано, відмінно тощо [166, с. 288].

О. М. Вольф зазначає, що оцінка як семантичне поняття може інтерпретуватися як «А (суб'єкт оцінки) вважає, що Б (об'єкт оцінки) хороший/поганий» [52, с. 5]. Водночас дослідниця допускає можливість надання оцінки за іншими критеріями (наприклад, істинність/хибність), однак їх усіх можна звести до головного – добре/погано. О. М. Вольф розглядає оцінку як один із видів модальності, яку можна уявити у вигляді модальної рамки, що нашаровується на висловлення, але не збігається ані з його синтаксичною, ані з логіко-семантичною будовою [52, с. 11-12].

Н. Д. Арутюнова вказує на тісний взаємозв'язок оцінки з людиною, оскільки «оцінка виражає особисті погляди і смаки мовця, а вони відрізняються в різних людей. У внутрішньому світі людини оцінка відповідає поглядам і відчуттям, бажанням і потребам, обов'язку й цілеспрямованій волі» [18, с. 6]. На думку дослідниці, оцінка завжди містить у собі ще й порівняння, оскільки покликана відокремити норму від аномалії на основі зіставлення об'єкту дійсності з ідеалізованою картиною світу [18, с. 8].

В. М. Телія розглядає оцінку у зв'язку з конотацією, вважаючи останню способом вираження першої. Оцінка трактується дослідницею як «знання про цінність позначуваного» й розуміється як єдність ціннісної орієнтації мовця або

слухача й позначуваної реалії, яка оцінюється позитивно або негативно, згідно зі станом справ у певній картині світу [275, с. 109; 266, с. 22-23].

Г. І. Приходько розглядає оцінку крізь призму комунікативної лінгвістики, зауважуючи, що семантика (власне значення мовних одиниць) та прагматика (умови реалізації процесу комунікації, оцінка мовної компетенції слухача, ставлення мовця до сказаного, вплив адресанта на адресата тощо) в оцінці нероздільні. Дослідниця наголошує, що «оцінка набуває максимально повної актуалізації щонайменше на рівні висловлювання». Крім того, Г. І. Приходько підкреслює, що оцінна здатність є імпліцитною ознакою мови, оскільки мовні одиниці містять потенціал не лише називати предмет, а й характеризувати його [190, с. 5-6].

Структура оцінки є багатокомпонентною і складається з таких елементів: *суб'єкт*, з погляду якого дається оцінка, *об'єкт*, якого стосується оцінка, а також *оцінний предикат* (оцінне ставлення), що характеризується специфічними ознаками ставлення суб'єкта до об'єкта оцінки [285, с. 461; 52, с. 12]. Лінгвокультуролог Г. В. Токарев додає до цього списку елементів власне оцінку, яка може бути абсолютною або порівняльною (*добре – байдуже – погано, краще – рівноцінно – гірше*), а також підставу оцінки (культурну установку або стереотип) [269, с. 62].

Суб'єкт оцінки може бути виражений експліцитно й імпліцитно і відповідає особі або соціуму, з позицій яких формується оцінка. Об'єкт оцінки – предмет, подія, явище дійсності, особа або стан речей, якого стосується оцінне висловлювання. Оцінний предикат відображає специфіку оцінного судження суб'єкта про об'єкт і характеризується такими ознаками, як емотивність, емоційність, раціональність, ефективність (наприклад, дієслова «вважати, здаватися, розцінювати»). Крім того, у структурі оцінки завжди, хоча й імпліцитно, наявна шкала оцінок або стереотипи, на які спирається суб'єкт у своєму оцінному судженні, а також можлива присутність факультативних елементів – мотивування, різних класифікаторів, засобів інтенсифікації й деінтенсифікації [52, с. 12-13].

Оскільки оцінка є універсальною категорією й може стосуватися різноманітних сфер життя, а в мові виражатися на різних рівнях, існує різноманіття способів групування оцінок. Найбільш повна класифікація, за зауваженням Н. Д. Арутюнової, була запропонована фінським філософом і логіком Георгом Хенріком фон Врігтом, який розробив її на основі вживання англійського слова «good» і синонімічних слів. Дослідник розрізняв такі типи:

- *інструментальна оцінка* (стосується функцій об'єкта, може бути перевірена практикою, має на меті рекомендацію або прогнозування) – добрий ніж;
- *технічна оцінка* (пов'язана зі здібностями, майстерністю і стосується до трьох видів діяльності – професійної, ігрової й творчої; може використовуватися з метою рекомендації, але основна функція – схвалення) – хороший тесляр;
- *оцінка сприяння* (пов'язана з користю й зі створенням бажаного стану справ) – хороше яблуко;
- *утилітарна оцінка* (заснована на виборі того, що може бути корисним і сприятливим, тому може розглядатися як окремий випадок попереднього типу оцінки) – гарна порада;
- *медична оцінка* (стосується тілесних органів і ментальних здібностей) – гарне серце, хороша пам'ять;
- *гедоністична оцінка* (стосується самого відчуття, а не тих об'єктів, які його викликали) – хороший жарт [18, с. 65-71].

О. М. Вольф виокремлює два типи оцінки – *абсолютну й порівняльну*. Якщо в оцінному судженні міститься ставлення до об'єкта за критеріями добре/погано, то мова йде про абсолютну оцінку. У випадку наявності двох або більше об'єктів, судження про які орієнтується на критерії краще/гірше, то мається на увазі порівняльна оцінка. Однак слід зазначити, що абсолютна оцінка також не позбавлена порівняльного аспекту. Порівняння в ній виражене імпліцитно, оскільки будь-яке оцінне судження передбачає наявність шкали оцінок. Так, наприклад, судження «Він гарний спортсмен» (абсолютна оцінка) імпліцитно виражає думку про те, що спортсмен вирізняється своїми здібностями серед інших, хоча в логіко-синтаксичній будові судження порівняння не виражено [52, с. 15].

Крім того, розрізняють *загальну* оцінку і *спеціальну*. В оцінних судженнях мова може йти як про властивості самого об'єкта оцінки, які фактично наявні в ньому, так і про ті властивості, які приписуються йому суб'єктом. У першому випадку маніфестується загальна оцінка: гарне яблуко, гарна картина, у другому – спеціальна: талановитий співак, добра людина [52, с. 28]. Саме на спеціальних оцінних значеннях засновує свою класифікацію Н. Д. Арутюнова і виокремлює такі типи оцінок:

- 1) *Сенсорні оцінки* (пов'язані з відчуттями, чуттєвим досвідом: фізичним і психічним; орієнтують людину у просторі, сприяють її акомодатії):
 - а) сенсорно-смакові або гедоністичні (приємний – неприємний, смачний – несмачний);
 - б) психологічні, які поділяються на дві групи: інтелектуальні (цікавий – нудний, захопливий – незахопливий) й емоційні (радісний – сумний, бажаний – небажаний).
- 2) *Сублімовані оцінки* (пов'язані з духовністю людини, залучають метафори й показання «висоти» й «низькості»):
 - а) естетичні (прекрасний – потворний);
 - б) етичні (моральний – аморальний).
- 3) *Раціоналістичні оцінки* (пов'язані з практичним досвідом людини, її інтересами й повсякденним життям):
 - а) утилітарні (корисний – шкідливий);
 - б) нормативні (правильний – неправильний);
 - в) телеологічні (вдалий – невдалий, ефективний – неефективний) [18, с. 75-77].

Як бачимо, під час виокремлення класів оцінки основна увага дослідників звернена на властивості об'єкта та критерії оцінювання.

Відтак, оцінку можна визначити як судження про цінність, тобто як умовивід про те, чи має об'єкт оцінки значущість для суспільства або окремої особи. Судження про наявність або відсутність позитивних рис об'єкта є необхідною передумовою формування цінності. Як бачимо, оцінка передує цінності. Крім того, оцінка може містити як акт схвалення, так і акт осуду. Структура оцінки

складається із суб'єкту, об'єкту, оцінного предикату, а також містить порівняння і шкалу оцінювання, що присутні у її структурі в імпліцитному (прихованому) вигляді.

1.3.2. Взаємозв'язок категорії оцінки з іншими лінгвістичними категоріями.

Когнітивну діяльність людини поряд із формуванням і вираженням оцінних суджень супроводжує процес емоційної інтерпретації сприйнятого, що відбувається з різною інтенсивністю. З цієї причини тісний взаємозв'язок категорій оцінки та емоційності здебільшого не заперчується науковцями. До того ж мовним одиницям властивий різний ступінь виразності, що проявляється категорією експресивності.

Науковий доробок із проблематики визначення емоційності, оцінки й експресивності охоплює *лінгвістичний, стилістичний, літературний, дискурсивний* аспекти. Співвідношення трьох категорій знаходять своє висвітлення в роботах А. А. Зайнулдинова [87], О. А. Чернявської [293], Г. І. Приходько [207, 208], В. М. Телії [266], О. М. Вольф [52], Л. В. Дейної [70, 71] та ін. Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених цій темі, сутність вищезазначених категорій у мовознавстві досі залишається невизначеним питанням. У дослідженнях взаємозв'язку категорій оцінки, емоційності та експресивності простежуються декілька тенденцій, зокрема, ототожнення оцінного й емоційного, що призводить до виокремлення шару емоційно-оцінної лексики; синонімічне вживання понять емоційності та експресивності; розрізнення всіх трьох категорій, хоча без заперечення їх взаємозалежності. Крім того, навколо належності оцінки, емоційності та експресивності до сфери мови або мовлення досі тривають дискусії. Поняттєву невизначеність цих категорій ускладнює також існування споріднених термінів – оцінності та емотивності.

Уточнюючи поняття «оцінність» щодо категорії оцінки, слід зазначити, що диференціація обох семантичних феноменів, на нашу думку, нечітко обґрунтована в науковій літературі. Однією з тенденцій у цій проблематиці є розгляд оцінності

як видового поняття відносно родового – оцінки. Зокрема, Г. І. Приходько, зауважує, що мовна категорія *оцінності* з погляду семантики ґрунтується на категорії оцінки та становить формальне вираження узагальненого значення схвалення/несхвалення об'єкта за допомогою мовних засобів різних рівнів. Відтак, категорія оцінності відображає зафіксовані в мові загальні поняття про добро і зло, що пов'язані з пізнавальною діяльністю особистості та її ціннісним ставленням до оточуючого середовища [190, с. 14]. Дослідниця також використовує поняття «*оціночність*» (ототожнюючи її з емоційністю), що становить компонент структури оцінки, а саме головну ознаку оцінного предиката, що виражає ставлення суб'єкта до об'єкта незалежно від його властивостей за критерієм добре/погано [190, с. 24].

Схожої думки дотримується А. С. Стадній, яка вважає оцінність семантичною властивістю мовних одиниць виражати позитивне або негативне ставлення суб'єкта до позамовного об'єкта, у той час як оцінка, на думку дослідниці, – це власне сукупально закріплене ставлення носіїв мови до позамовного об'єкта й до фактів мови й мовлення [251, с. 120-121]. Як бачимо, оцінність постає функцією мовних одиниць, а оцінка – діяльністю суб'єкта.

У свою чергу, Т. Коць, досліджуючи аксіологічні особливості публіцистичного стилю, кваліфікує оцінність як семантико-стилістичну категорію, яка виражає ставлення суб'єкта до об'єкта і ґрунтується на протиставленні часткових значень оцінки (пейоративної, меліоративної або нейтральної) [129, с. 79].

Н. В. Величко, розглядаючи аксіологічні значення як елементи ідіостилу в літературній творчості, розрізняє оцінку й оцінність за сферами використання, визначаючи першу як розумову операцію (сфера психології), а другу як семантичну ознаку (сфера лінгвістики) [44, с. 17-18].

Синтезуючи психологічний та лінгвістичний аспект оцінного осягнення світу, А. В. Лаухіна вважає саме *оцінку* однією з найважливіших *лінгвістичних* категорій, оскільки вона бере участь в організації комунікації. З одного боку, оцінка пов'язана з пізнавальною діяльністю людини, її мисленням, з іншого – із соціальною та

культурною реальністю з огляду на її практичний аспект [145, с. 112]. Як бачимо, концепції дослідниці притаманне ототожнення оцінності та оцінки.

Слід також зазначити, що в наукових колах розрізняють *оцінний компонент значення* та *оцінне значення*. Як зазначає Н. Г. Іщенко, у мові є слова, що завжди виражають оцінку, оскільки вона становить денотативне значення. Серед таких слів найбільшою здатністю виражати оцінне значення характеризуються прикметники (чудовий, огидний, позитивний, гарний тощо). Оцінний компонент значення, за словами дослідниці, додатково характеризує денотат за конкретною ознакою (зовнішність, розумова діяльність, особливості мовлення тощо). Як приклад, дослідниця наводить словосполучення «квадратне підборіддя», у якому слово «квадратне», окрім семи «квадратне за формою», набуває додаткового негативно-оцінного значення, що стосується зовнішності [99, с. 49].

Спробу обґрунтувати власну позицію щодо використання терміну «оцінність» здійснює в статті В. В. Квашина, аргументуючи, що цей термін характеризується «по-перше, достатнім ступенем абстрактності, по-друге, необхідною стислістю, а відтак зручністю у використанні, по-третє, уможлиблює розрізнення оцінки як семантичної категорії від її логічного та онтологічного тлумачення» [108, с. 252]. Як бачимо, головним критерієм розрізнення залишається сфера використання, яка супроводжується узагальненістю та індивідуальним уподобанням. Хоча позиція дослідниці пояснює індивідуальну наукову перевагу у вживанні терміну, однак, на нашу думку, цього недостатньо для чіткого розмежування категорій оцінки та оцінності.

Синонімічне вживання понять оцінки й оцінності спричинене, імовірно, прагненням спростити термінологічну плутанину. О. С. Шатілова досліджує оцінку як засіб сугестивного впливу в публіцистичній сфері й зауважує, що за допомогою цієї категорії формується певна модель суспільства, яка охоплює політичні, ідеологічні, морально-етичні та інші універсальні та етноспецифічні цінності. Оцінність (або оцінка) у концепції дослідниці постає інтенційною категорією публіцистичного тексту, основною функцією якої є вплив на адресата [302, с. 75]. Як бачимо, категорія оцінки (оцінності) у концепції дослідниці

охоплює психологічний (засіб впливу, навіювання) аспект та сферу використання (публіцистика) використання мовних засобів.

Співвідношення категорій *емоційності* та *експресивності* між собою, а також з оцінкою, характеризується не меншою різноманітністю. Передусім слід зазначити, що в лінгвістичних колах зазвичай розрізняють емоційність та емотивність (зокрема О. В. Вовк, О. В. Кунін, В. І. Шаховський). *Емоційність* розглядається як психологічний термін, що тлумачиться як складний стан організму, який охоплює як фізіологічні зміни (наприклад, прискорене серцебиття), так і ментальні (наприклад, стан хвилювання, який характеризується сильними почуттями). *Емотивність* – лінгвістична категорія, сутність якої полягає у використанні мовних засобів для вираження емоційного стану людини [48, с. 24-25]. Проте одностайності щодо диференціації цих категорій дослідники не дійшли, тому поняттєві межі обох явищ залишаються розмитими. Оскільки в межах цього дослідження різниця між емотивністю та емоційністю не є принциповою, надалі будемо послуговуватися терміном «емоційність».

Емоційність безпосередньо пов'язана зі способами вираження почуттів людини, адже, за зауваженням О. А. Кобріної, «будь-яка реакція людини на подію, явище, партнера з комунікації тощо призводить до того, що народжується висловлення-реакція на те, що відбувається», через що їй притаманний антропоцентричний та суб'єктивний характер. Емоційна відповідь може виражатися як на мовному (емоційно-оцінні слова та словосполучення, окличні та еліптичні речення), так і на мовленнєвому рівні (інтонація, просодика) [112, с. 325]. Згідно з А. Б. Зотовою, у *широкому* смислі категорія емоційності трактується, з одного боку, як сукупність сфер вираження емоцій та почуттів суб'єкта, а з іншого – як підсилення або інтенсивність. У *вузькому* значенні емоційність постає відображеним і зафіксованим у значенні мовної одиниці почуттям мовця, його ставленням до об'єкта мовлення [91, с. 14-15].

Експресивністю, у свою чергу, називають «здатність мовної одиниці передавати експресію» [277, с. 56], що охоплює, з одного боку, «виразність, підкреслену почуттєвість мови», а з іншого – «виразово-зображувальні властивості

мови, закладені в її лексичних, словотвірних, граматичних, стилістичних засобах і призначені для створення образності, емоційності висловлювання» [277, с. 57]. К. Войтенко зазначає, що експресивність є властивістю мовного знака, яка не передає інформацію про предмет, а визначає характер та інтенсивність його сприйняття [51, с. 33]. Схожої позиції, на думку Н. Мельничук, дотримуються В. А. Чабаненко та І. В. Арнольд, трактуючи цю категорію як підсилення висловлювання, збільшення сугестивного аспекту сказаного, ототожнюючи, на нашу думку, експресивність з інтенсивністю [170, с. 154]. У свою чергу, Н. О. Лук'янова визначає експресивність як «потенційну здатність слова позначати не тільки дію, явище, предмет, ознаку, але і характер його прояву, його якісно-кількісні властивості, зумовлені експресією самого явища, дії, об'єкту чи особи» [цит. за 170, с. 154].

Т. В. Матвєєва визначає категорію експресивності як властивість мовних і мовленнєвих одиниць виражати емоційно-оцінний стан мовця, його ставлення до предмета повідомлення, адресата, комунікативної ситуації, себе самого. У концепції дослідниці експресивність синтезує суб'єктивний (особистість мовця, мовленнєвий вплив на адресата) та об'єктивний (об'єктивне розкриття якісних характеристик об'єкта) компоненти, хоча останній вважається відносним, оскільки центральним елементом комунікативної взаємодії (усної або письмової) залишається мовець та його власне сприйняття об'єкта [166, с. 539]. Погоджуючись із дослідницею, К. Й. Баюн також розглядає експресивність у двох ракурсах: як семантичну категорію в мові (властивість значення слова, прояви мовної експресивності – евфемізми, історизми, поетизми) та стилістичну категорію в мовленні (використання okazіоналізмів, звукових та синтаксичних повторів, звукових деформацій окремих слів), яка слугує компонентом конотації та пов'язана з категоріями емоційності та оцінки, зауважуючи, що експресивність є прагматично зорієнтованою категорією [30, с. 233-234].

Щодо співвідношення експресивності та емоційності, то мовознавці здебільшого погоджуються з думкою про те, що остання є важливим складником попередньої [166, с. 539; 91, с. 17; 177, с. 285-287]. Відтак, експресивність – ширше

за емоційність поняття, оскільки мовець, виражаючи емоційне ставлення до об'єкта, завжди використовує експресивні мовні засоби, проте експресивні мовні засоби не завжди характеризуються емоційністю, адже здатні увиразнювати й підсилювати висловлення не лише під час емоційного впливу, але й під час вираження думки [91, с. 17; 177, с. 287]. Іншими критеріями розрізнення обох категорій є наявність реципієнта (для експресивності вона обов'язкова, а для емоційності не є суттєвою) та інтенсивність (обидві категорії функціонують для вираження оцінки, але для експресивності критерій сильніше/слабіше, а для емоційності – добре/погано). Крім того, на думку І. А. Пуленко та Т. П. Сазикіної, експресивності притаманний як інгерентний (внутрішня постійна властивість), так і адгерентний (виразність, якої мовний знак набуває в контексті) характер, емоційності – лише адгерентний [212, с. 181-186].

Взаємозв'язок категорій емоційності, експресивності та оцінки пояснюється дослідниками по-різному. Зокрема, О. М. Вольф кваліфікує оцінність як компонент оцінки, що передбачає позитивне або негативне ставлення суб'єкта до об'єкта, незалежно від якостей останнього. Слід зазначити, що дослідниця вживає термін «оцінність» синонімічно поняттю «емотивність», хоча зауважує, що не пов'язує емотивність як компонент оцінки з вираженням почуттів. Емотивність/оцінність постає в концепції О. М. Вольф як суто ставлення, а не емоційне ставлення [52, с. 38]. Експресивність трактується дослідницею як властивість висловлювання загалом, тобто як мовленнєва категорія, яка виражається інтонаційною будовою та окличною формою речення. Зв'язок оцінності/емотивності з експресивністю О. М. Вольф вбачає у посиленні емоційного впливу на адресата, підсиленні ефекту оцінного висловлювання. Хоча дослідниця зауважує, що оцінність та експресивність можуть існувати незалежно одна від одної, внаслідок чого трапляються оцінні висловлювання, для яких експресивність не обов'язкова (наприклад, «це чудово» як оцінне висловлювання не передбачає емоційності, оскільки не означає «я зворушений», «я приголомшений» і слугує констатацією факту), і навпаки (наприклад, «я приголомшений» - експресивне висловлювання,

що не обов'язково співвідноситься з оцінною фразою «це прекрасно») [52, с. 42-43].

Зі свого боку, Г. Морараш стверджує, що оцінність мови виявляється в її емотивності (засіб виявлення почуттів мовця, його оцінного ставлення) та експресивності (засіб виразності, посилення впливової сили висловлювання). Крім того, слід зауважити, що дослідниця схиляється до думки про нерозривність емоційності й оцінності, оскільки погоджується з ідеєю А. А. Бурячка про неможливість існування емоційної лексики без оцінки [177, с. 285-286]. У свою чергу, Т. В. Матвеева вважає оцінку основою емоційності, стверджуючи, що «зазвичай емотивність нашаровується на раціональну оцінку, підсилюючи її та створюючи емоційно-оцінний комплекс» [166, с.539]. Емоційність вважається дослідницею складовим елементом експресивності. Необхідною умовою формування останньої Т. В. Матвеева вважає процес інтенсифікації або екстенсифікації ознаки. Як приклади, дослідниця наводить низку синонімічних слів з різним рівнем прояву ознаки: рос. «ударить, стукнуть, шарахнуть, шандарахнуть» [166, с. 539].

Н. Мельничук, розглядаючи емотивність, експресивність та оцінність як складники конотативного значення, розрізняє ці категорії у такий спосіб: «емотивність відображає емоційне переживання певного явища суб'єктом, експресивність володіє здатністю підсилювати вплив на адресата мовлення, оцінність відповідає за позитивну чи негативну реакцію мовця» [170, с. 153].

В. Ю. Мелікян вважає оцінність та емотивність семантичними категоріями, що уможливають мовну репрезентацію об'єктивного та суб'єктивного уявлення людини про об'єкт, у той час як експресивність – виразність мовлення як результат функціонування двох вищезгаданих категорій. Зв'язок експресивності з семантикою характеризується опосередкованістю, оскільки про її наявність свідчать вербалізатори категорій оцінності, емоційності та інтенсивності (вказівка на більший чи менший ступінь вираження ознаки або дії) [168, с. 66].

Отже, тісний взаємозв'язок оцінності, емоційності та експресивності в мовознавстві вважається беззаперечним фактом, хоча питання про функціонування

та сферу застосування категорій характеризуються дискусійністю. Слід зазначити, що оцінне судження більш вірогідно буде містити емоцію, хоча не завжди буде експресивним. Відтак, можна припустити, що частіше трапляється поєднання оцінки з емоційністю, а експресивність є додатковим засобом, що залежить від індивідуальних особливостей мовця або його намірів. Оцінка зовнішнього середовища становить ядро цінності, оскільки людина, сприймаючи світ, порівнює різні явища й робить власні висновки про те, що для неї має важливе значення в житті, а що ні.

1.3.3. Природа цінності: сутність поняття, його функціональні та класифікаційні характеристики.

У науковому дискурсі існує достатньо робіт, присвячених визначенню поняття «цінність». Дослідження у цій галузі охоплюють філософську, психологічну, а також й лінгвістичну парадигми (М. Ф. Алефіренко [6], Г. Ф. Гібатова [58], І. А. Стернін [253], Г. В. Токарев [269]). Проте існування численних дефініцій, а також різноманіття підходів до розуміння цінності свідчить про труднощі у вирішенні цього питання як в теорії цінностей, так і в інших соціальних науках, зокрема лінгвістиці й пареміології. Крім того, дихотомія суб'єктивного і об'єктивного, абсолютного та відносного в аксіологічних дослідженнях свідчить про те, що розуміння сутності цінності залишається невирішеним та обумовлює необхідність пошуків у цій сфері.

У межах *філософії* категорія цінності насамперед є предметом вивчення *аксіології* (теорії цінностей). Вивчення цінностей сприяє розумінню специфіки людської діяльності, суспільства, культури, а також розкриває особливий аспект сприйняття людиною світу [40, с. 365]. Спроби окреслити основні поняттєві характеристики цінності здійснювалися ще за часів античності, проте чіткої концепції цінності досі немає. Вперше визначення цінності дав І. Кант, який розумів її як вимоги, що спрямовані до волі; цілі, які стоять перед людиною; значущість тих чи інших факторів для особистості [250]. Тобто цінність – це не сам

предмет, явище, феномен, а його значущість для особистості; вона слугує орієнтиром, ідеалом, що скеровує поведінку людини.

Філософський словник соціальних термінів визначає цінність як «духовне формоутворення, що існує через моральні та естетичні категорії теоретичної системи, утопічні образи, суспільні ідеали та інше, і виступає критерієм оцінки дійсності людиною та джерела смислоутворюючої основи людського вчинку. В основі ціннісного ставлення людини до світу лежить *значущість*. Цінність включає життєзначущі предмети, природні утворення й продукти людської діяльності» [284, с. 651]. Проте значимість, на думку О. А. Мітрошенкова, визначається не властивостями предмета самого по собі, а тим, як він використовується у житті людини, його участю у повсякденній діяльності. Цінності завжди мають позитивний характер, оскільки їх значущість оцінюється як здатність давати користь суспільству. Крім того, О. А. Мітрошенков зазначає, що цінності пов'язані з потребами, тому що відображають цілі людини, спрямованість її діяльності [282, с. 366]. Потреба розуміється дослідником як «необхідність мати предмети чи умови зовнішнього середовища або внутрішнього стану» [40, с. 369]. Вона спонукає людину до створення необхідних умов. Однак міра цінності предмета не залежить від його здатності задовольняти життєву потребу, а визначається тим, наскільки предмет відповідає мірі *значущості* його у суспільстві. Ці виміри здійснюються на основі певних абсолютних критеріїв, таких як *істина, добро, краса*, а також *свобода, мир, гуманність, гідність, справедливість* тощо [285, с. 651]. Так, наприклад, потреба у позитивній взаємодії з іншими людьми, потреба бути зрозумілим спільнотою слугує передумовою формування такої цінності, як доброта. Однак доброта визнається цінністю не тому, що здатна задовольнити потребу в ефективній соціальній взаємодії, а тому, що є значущою для досягнення вищої мети – суспільного добробуту.

Загалом, у філософії існує багато підходів до інтерпретації цінності, проте основними з них є суб'єктивістський (Гоббс, Спіноза, Лейбніц, філософи-утилітаристи, Майнонг, Перрі, логічні позитивісти – Рассел, Айер, Стівенсон) та об'єктивістський (започаткував Платон) [див. 285, с. 707]. У *суб'єктивістському*

підході цінністю вважають лише те, що суб'єкт цінує, чому надає значення, а її джерелом визнають бажання і задоволення, інтереси і почуття [65, с. 332; 285, с. 707]. Згідно з таким розумінням, кожна людина має індивідуальні цінності, які розкривають її власне ставлення до світу. Прихильники *об'єктивістського підходу*, навпаки, вважають, що цінності не залежать від особистості, а їх джерелом визнають Бога, природу, культурно-історичні умови. Німецький філософ М. Шеллер доводив, що саме Бог надав певну шкалу цінностей, а людині потрібно лише адекватно пізнати та дотримуватися її [209, с. 332-333]. Отже, ці два підходи різняться насамперед місцем формування й існування цінностей. Суб'єктивісти визначають свідомість індивіда центром утворення цінностей, тому вони визнають залежність останніх від людини. Об'єктивісти ж проголошують, що цінності створені явищем, що існує поза людським буттям – культурою, Богом, природою тощо. Вони надаються людині вже у сформованому вигляді, їй лише треба адекватно сприйняти їх і зрозуміти їхню сутність.

Крім цих двох підходів існують ще й інші концепції, наприклад:

- *неокантіанство* (В. Віндельбанд і Г. Ріхерт): цінність – це не реальність, а ідеал, носієм якого є «свідомість взагалі», тобто трансцендентальний (потойбічний, позамежний) суб'єкт. Крім цього, цінності розглядаються в межах цієї концепції як норми, що не залежать від людини й утворюють загальну основу конкретних цінностей культури [250];
- *феноменологічна концепція* (Е. Гуссерль і його послідовники): цінності конституюються трансцендентальним суб'єктом, але вони утворюють самостійну сферу цінностей, яка набуває об'єктивного характеру. Вони мають вічний і незмінний характер, а те, що одну й ту саму цінність у різні часи тлумачать по-різному, феноменологи вважають суб'єктивним розумінням об'єктивної цінності [209, с. 335].

Неокантіанство і феноменологічна концепція схожі насамперед тим, що визначають місцем формування цінностей трансцендентальну свідомість. Проте, якщо представники першого напряму визнають незалежність цінностей від людини й об'єктивної реальності та вказують на їх нормативний характер, то послідовники

феноменології все ж таки погоджується з тим, що цінностям притаманний суб'єктивний характер, оскільки вони можуть розумітися індивідами по-різному.

У психології цінність розглядається як значущість явищ дійсності, їх відповідність основним потребам суспільства й індивіда, окремих соціальних груп [80, с. 560]. Серед інших визначень цінності у цій сфері можна навести наступні: Н. Ф. Добринін називає їх «значимістю»; О. І. Божович «життєвою позицією»; А. Н. Леонтьєв «значенням» й «особистісним смислом»; В. Н. М'ясищев «психологічними відношеннями». Таким чином, «в цілому в психології цінність визначається як стійке переконання у тому, що певний спосіб поведінки або кінцева мета існування кращі з особистої або соціальної точки зору, ніж протилежний або зворотній їм спосіб поведінки, або кінцева мета існування» [58, с. 128]. Дослідниками також підкреслюється двокомпонентність цінності: «вона є одночасно як мотиваційним, так і когнітивним утворенням: цінності детермінують процес пізнання людиною соціального світу і в той же час здійснюють регуляцію поведінки людини в соціальному середовищі. Вони задають найважливіші смисли людської діяльності і в цій якості мають як універсальну (психологічну), так і культурно-специфічну природу» [146, с. 26].

Зв'язок цінностей з поведінкою особистості простежується й у дослідженнях американських психологів Мілтона Рокіча (Milton Rokeach) й Шалома Шварца (Shalom H. Schwarz). Перший дослідник розумів цінність як стійку віру в те, що певний спосіб поведінки, або кінцеві цілі існування, особистісно чи соціально важливіші за інші. Систему цінностей М. Рокіч визначав як «стійку організацію вірувань щодо кращих способів поведінки» [цит. за 219, с. 334-345]. У свою чергу Ш. Шварц писав: «Я визначаю цінності як усвідомлення бажаного, яке обумовлює те, як соціальні актори (наприклад, лідери організацій, високопоставлені чиновники, індивіди) обирають дії, оцінюють людей і події і пояснюють свої дії й оцінки. З такої точки зору цінності є транс-ситуативними критеріями або цілями (наприклад, безпека, гедонізм), упорядкованими за значущістю у якості керівних принципів життя» [253, с. 24-25]. Як бачимо, цінності відіграють провідну роль у процесі формування цілей, оскільки впливають на поведінку особистості,

здійснюють спонукально-орієнтаційну функцію. Однак, як зазначає І. Держко, «спрямовуючи, вони ніколи не визначають поведінку людини, а мають на увазі її вільний ціннісний вибір. ... Вони зовсім не гарантують її від помилок і навіть антиціннісного поводження» [73, с. 237]. Оскільки кожна людина має власну систему цінностей, яка, все ж таки, формується на основі суспільних цінностей, то існує факт обрання до власної системи найбільш привабливих компонентів. Із суспільних цінностей людина виокремлює ті, які відповідають її меті, характеру, уподобанням. Антиціннісна поведінка можлива за умови помилкової оцінки, слідування антисоціальному ідеалу.

Оскільки культура є сукупністю цінностей, а мова – засобом вербалізації культури, то інтерес лінгвістів до аксіологічного аспекту мови є обумовленим. *Лінгвістичні визначення* поняття цінності не набагато відрізняються від філософсько-психологічних. Так, І. А. Стернін визначає цінності як «соціальні, соціально-психологічні ідеї й погляди, що розділяються народом і наслідуються кожним новим поколінням. Цінності – це те, що ніби апріорі оцінюється етнічним колективом як дещо таке, що є «добрим» і «правильним», слугує взірцем для наслідування й виховання» [253, с. 108]. С. М. Виноградов розглядає цінність як «ідеальне утворення, що являє собою важливість (значимість, значущість) предметів і явищ реальної дійсності для суспільства й індивіда і виражається у різноманітних проявах діяльності людей» [47, с. 93]. Таким чином, сутність цінності також зводиться до значущості об'єкта або явища, його «ідеалістичності» й здатності до успадкування.

Для лінгвістів передусім важливою є мовна репрезентація цінностей, тому слід глибше розглянути процес, завдяки якому культурна інформація зберігається у мові. Погоджуючись з С. Г. Тер-Мінасовою, Г. Ф. Гібатова зазначає, що мова як феномен культури фіксує і відображає у певний *опосередкований* спосіб як систему цінностей, настрої, оцінки, що існують на даний момент у певному соціумі, так і цінності, що є вічними для певної культури. Дослідниця наголошує, що оцінне значення можуть отримувати вирази на всіх рівнях мови: починаючи з морфологічного й завершуючи текстом [58, с. 129-131]. Проте М. Ф. Алефіренко

ззначає, що *вербалізація оцінки й цінності* найбільш явно пов'язана з такими мовними явищами, як семантика, мовні й мовленнєві засоби вираження значення, парадигматичні відношення, що обумовлюються закономірностями варіювання і вибору номінативних одиниць (семантико-стилістична синонімія, варіантність лексичних і фразеологічних одиниць тощо) [6, с. 74]. Що стосується одиниць мови з найвищим оцінним змістом, то до них, насамперед, зараховуються фразеологічні й пареміологічні мовні утворення. Зокрема, М. Ф. Алефіренко наголошує на особливому статусі паремій: «паремії...не просто виражають умовивід щодо будь-якого стану речей, схарактеризованого у контексті, – вони інтегруються в контекст у якості вторинного міні-тексту. При цьому паремії виступають у ролі своєїрідної алюзії (посилання, апеляції) до цілого фонду життєвої мудрості (пареміологічному фонду мови). Багато паремій характеризують базові цінності національної культури, поєднуючи їх у межах лаконічного тексту, і пояснюють сутність одного явища за рахунок співставлення з іншим» [10, с. 311-312].

Розглядаючи практичний аспект цінностей, дослідники фокусують увагу на різних аспектах призначення цінностей. *Філософи* зводять їх завдання до трьох головних функцій: *конституювання сенсу життя* (цінності утворюють основу духовного життя, оскільки допомагають з'ясувати, що є добро, прекрасне, істина, справедливість тощо; вільно обираючи та спираючись на певні цінності, людина усвідомлює сенс життя); *орієнтаційної* (служуючи ідеалом та мірилом реальності, цінності визначають напрями, зразки діяльності); *нормативної* (цінності передбачають вибір людиною позитивних явищ дійсності і набувають форми правил, вимог, законів поведінки, нормуючи й регулюючи суспільне життя, консолідуючи людей у спільноту) [209, с. 338-339]. Як бачимо, філософи зосереджують увагу на екзистенціальному значенні цінностей.

У *психології* функціонування цінностей розглядається у зв'язку з напрямом мислення та поведінкою людини, зокрема самоідентифікацією. По-перше, цінність є підставою для соціального судження про особисту або групову поведінку. По-друге, цінності є дієвими засобами щодо поваги, підтримки й захисту людини чи групи, частково дозволяючи людині виправдати її вірування й дії, навіть якщо вони

ненормативні або непопулярні. По-третє, вони є своєрідним довідковим матеріалом для людини чи групи, на основі якого приймаються рішення щодо моральних та соціальних проблем. Крім того, цінності є принципами поведінки, тобто вони є джерелом спонукання, яке керує людиною в досягненні нею цілей. Нарешті, цінності вказують на те, хто розділяє, а хто не розділяє вірування (переконання) людини чи групи та на яку ідеологію людина повинна рівнятися, якому соціальному впливу піддаватися чи не піддаватися, тобто як ставитися до цінностей та поведінки інших, і чи варто кидати виклик оточенню або обирати шлях переоцінки цінностей [219, с. 335–336].

Хоча у *мовознавчих студіях* рідко звертають увагу саме на практичний аспект цінностей, проте, на нашу думку, головною їх функцією для лінгвіста є відображення у семантиці мовних знаків ціннісних домінант, які, з одного боку, допомагають мовцю засвоїти етноспецифічну модель мислення та образ світу, а з іншого – створюють образ мовної спільноти для представників інших націй.

Потреби суспільства й особистості багатоманітні, відповідно існує безліч цінностей, що їх відображають. Саме тому досі не створено єдину загальну класифікацію, яка б охоплювала усі цінності. Оскільки цінності притаманні всім сферам життя, їх класифікують за різноманітними критеріями. Традиційно цінності поділяють на *матеріальні* (цінності, які існують у формі речей – одяг, продукти харчування, техніка, храм, картина тощо) та *духовні* – моральні, релігійні, художні політичні та інші [209, с. 336]. Проте такий поділ не враховує того, що чітку межу між матеріальним і духовним провести неможливо, оскільки в процесі діяльності людини вони взаємопроникають. Тому виокремлюють ще *психічні цінності* (відчуття комфорту, піднесеності, закоханості, радості тощо) і *соціальні* (зайнятість населення, злагода в суспільстві, порядок, мир, демократія). Крім цього, виокремлюють *природні* цінності (чисте повітря, корисні копалини, родючі землі тощо) і *біологічні*, або вітальні, цінності (здоровий стан організму) [209, с. 331].

Щодо до типу цивілізації, у якій функціонують цінності, їх поділяють на *традиційні* (підкорення поведінки індивіда збереженню і відтворенню цінностей, що давно сформувалися в певній цивілізації), *ліберальні* (пріоритет особистості,

індивіда, прагнення до досягнення раціональних цілей індивіда) та *загальнолюдські цінності* [2]. Згідно з географічним принципом, цінності поділяються на *східні* (гуманізм, справедливість, рівність, культ общини, шанування батьків), *західні* (свобода, лідерство, індивідуальність) та *євразійські* (взаємодопомога, відкритість, довірливість, терпимість, анархічність) [282]. За функціональною підставою можна виокремити *схвалені* цінності (ті, що підтримують більшість респондентів) та *заперечувальні* (ті, що підтримує менша кількість респондентів) [2]. З огляду на роль цінностей у житті людини виокремлюють цінності-цілі (вищі) та цінності-засоби (нижчі). *Цінностями-цільями* вважають найзагальніші життєві орієнтири, які не потребують обґрунтування, а мають значення самі по собі, наприклад, істина, добро, прекрасне, життя, кохання, щастя. До них належать *загальнолюдські* (мир, людство), *соціальні* (справедливість, свобода, права людини), *цінності спілкування* (дружба, кохання, довіра), *культурні* (світоглядні, етнічні), *діяльнісні* (творчість, істина), *цінності самозбереження* (життя, здоров'я, діти), *особистісні якості* (чесність, патріотизм, вірність, доброта) та інші. *Цінності-засоби* втілюють у собі певну ситуативну мету, вони служать засобами досягнення інших, більш важливих цілей, наприклад, одяг, який є засобом самоствердження, привернення до себе уваги [209, с. 337; 282]. За носієм ціннісного ставлення розрізняють цінності *надіндивідуальні* (групові, національні, класові, загальнолюдські; вони є результатом розвитку суспільства) та *суб'єктивно-особистісні* (формується в процесі виховання й освіти, накопичення життєвого досвіду індивіда) [40, с. 382]. З огляду на потреби людини, можна виокремити такі цінності: *вітальні* (необхідні для збереження і продовження життя), *інтераціональні* (відображають потреби в спілкуванні, взаємодії з іншими людьми), *соціалізаційні* (потреби в засвоєнні норм, зразків поведінки певного етносу) та *смишлужиттєві* (відповідають потребам у наповненні своєї діяльності сенсом, значущим для всього життя) [2].

Дослідник цінностей психолог М. Рокіч сформував власну класифікацію цінностей, у якій врахував психологічно-емоційні характеристики людини та спрямованість її поведінки, виокремивши такі види:

- 1) *Інструментарні цінності*, тобто ті, які визначають способи поведінки. У свою чергу вони охоплюють:
 - а) *моральні цінності*, які у разі порушення призводять до почуття провини (наприклад, «чесність», «любов»);
 - б) цінності *компетентності* (наприклад, «розум», «логічність», «обраність»).
- 2) *Термінальні цінності*, або цінності кінцевих прагнень, цілей. Вони також включають дві підгрупи:
 - а) *особистісні*, тобто ті, які стосуються власних цілей (наприклад, «спасіння», «душевний спокій»);
 - б) *соціальні цінності*, які стосуються цілей спільноти, країни, людства взагалі (наприклад, «братерство», «мир в усьому світі») [219, с. 336].

Хоча класифікація М. Рокіча, безсумнівно, заслугове на увагу, оскільки є особистим внеском дослідника в аксіологію, а також розглядає цінності як репрезентації способів поведінки і як фактори, що визначають кінцеві прагнення особистості, проте вона, на нашу думку, викликає певні сумніви. Оскільки цінність є найбільш значущим складником життя людини, будь-яке її порушення може викликати почуття провини, а не лише порушення моральних цінностей, як зазначав М. Рокіч. Коім того, його класифікація охоплює виключно моральну, інтелектуальну, особистісну та суспільну сфери, залишаючи поза увагою інші сфери життя.

Підсумовуючи різні підходи до групування цінностей, пропонуємо узагальнену модель їх класифікації, що синтезує в собі функціональний аспект та критерій потреб людини у соціальному житті. Враховуючи те, що у прислів'ях та приказках виражено загальнолюдські вищі цінності, пропонуємо таку класифікацію:

1) Орієнтаційно-нормативні цінності – встановлюють загальноприйняті норми поведінки відповідно до існуючих у мовній спільноті ідеалів та допомагають носію мови пристосуватися до них. Оскільки ця група охоплює як поведінкові реакції, так і ментальні, у її межах можна виокремити два підвиди цінностей:

а) *компетентнісні* (пов'язані з рівнем обізнаності у певній сфері діяльності), які містять *інтелектуальні* (розум, розсудливість, нові технології), *світоглядні* (фаталізм, оптимізм, смиренність, войовничість), *ідеологічні* (демократія, культ правителя, свобода слова) та *релігійні цінності* (Бог, ангели, Космос, атеїзм).

б) *соціалізаційні* (допомагають людині адаптуватися в суспільстві, засвоюючи моделі етичної поведінки), до яких належать *соціальні* (явища, події або вчинки, які відображають головні цілі спільноти: праця, сім'я, батьківщина), *особистісні якості* (створюють ідеал представника нації), *моральні* (становлять норми, які у разі порушення викликають почуття провини: правда, вірність, справедливість), *інтераакціоністські* (відповідають потребам у спілкуванні та міжособистісних відносинах: дружба, кохання, спільнота) та *естетичні* (краса, прекрасне) цінності.

2) *Смисложиттєві цінності* – допомагають зрозуміти кінцеву мету існування, наповнити життя значущістю, зрозуміти необхідні для збереження життя й функціонування організму елементи. Ця група охоплює *вітальні* (здоров'я, життя, їжа) та *природні* (земля, вогонь, вода).

Зауважимо, що подана вище класифікація створена з метою систематизації результатів цього дослідження і не становить універсальної наукової істини. Крім того, слід зазначити відсутність чітких меж між окремими групами цінностей.

Отже, цінність визначається як феномен дійсності, що має позитивну значущість для суб'єкта (людини або суспільства) і спрямований на формування умов середовища, необхідних для реалізації його потреб. Цінності мають важливе значення в житті кожної особистості, оскільки сприяють соціалізації людини. Серед нелінгвістичних наук розумінню цінності приділяли увагу, насамперед, філософія й психологія. Погляди представників обох дисциплін характеризуються спільністю щодо зв'язку цінності з потребами особистості, хоча для психологів важливим залишається біхевіористичний аспект цінностей, а для філософів – морально-естетичний. Лінгвістична концепція цінності синтезувала головні досягнення попередніх наук у визначенні поняття цінність, проте зосередила головну увагу на оцінній семантиці, що виражається у мові на всіх рівнях, зокрема лексичному.

Традиційна класифікація цінностей узагальнює найбільш важливі для життя людини групи цінностей: духовні, матеріальні, біологічні, соціальні та психічні. З цього можна зробити висновок, що цінності можуть існувати як у світі конкретних речей, так і у свідомості. Цінності відображають те, що є значущим у суспільстві, оскільки виникають із потреби. Вони регулюють поведінку індивідів і сприяють взаєморозумінню в суспільстві. Цінностям може бути притаманний як універсальний характер, так і індивідуальний, оскільки вони можуть міститися у свідомості соціуму або бути значущими лише для окремої групи індивідів або для певної особистості.

Оскільки осередком цінностей є культура, а вона, у свою чергу, проявляється крізь мову, то аналіз аксіологічної семантики прислів'їв та приказок вважається доречним, адже фольклор є одним із найбільш наближених до культури мовним явищем.

1.4. Методика аналізу аксіологічної семантики паремій у межах лінгвокультурного підходу.

У процесі дослідження для пошуків матеріалу було використано авторитетні англійські, німецькі, українські та російські лексикографічні джерела за авторством відомих збирачів фольклору та упорядників, а також веб-ресурси. Під час вибірки було використано принцип пошуку за ключовим словом, відповідно до якого зі словників було обрано прислів'я та приказки, що містять іменник на позначення природної стихії у відмінковій формі або дериват зі зменшено-пестливим суфіксом, що стосується в першу чергу слов'янських мов (наприклад, *укр.* «водиця» – *вогонь - цар, а водиця – цариця, рос.* «земелька» – *земелька черная, а белый хлеб родит*).

Враховуючи те, що своїм виникненням прислів'я та приказки завдячують не просто явищам із соціального побуту, а саме тими подіями народного життя, які вважаються найбільш важливими, адже в процесі передачі досвіду майбутнім поколінням відбирається саме той матеріал, який характеризується високим рівнем дидактичності, життєвості, моральності, а також слугує орієнтиром, еталоном

поведінки, тлумачення паремій можливе лише з використанням особливого – *лінгвокультурного* – підходу в лінгвістиці (далі ЛКП). Зокрема, дослідження мовних явищ у світлі категорій культури здійснюються у галузі *семантики* (Ю. Д. Апресян [14], А. Вежбицька [43], R. W. Gibbs [321], N. R. Norrick [346]), *стилістики* (Т. Є. Кіс [109]), *когнітивної лінгвістики* (Е. С. Кубрякова [139], R. P. Honeck [327], L. A. Janda [330], A. Naciscione [344]), *міжкультурної комунікації* (Т. Осіпова [188]), *художній літературі* (Н. В. Воробей [53], А. В. Головня [63], Н. О. Гулівець [66]) тощо. У межах *фразеології* та *пареміології* ЛКП висвітлюється в роботах О. І. Бикової [42] В. М. Телії [265], Л. Б. Савенкової [224] та ін. У вітчизняному мовознавстві проблемі культурних смислів паремій присвячені роботи О. О. Балабан [27], Л. Гнатюк [61], К. С. Петрова [200], П. М. Бокова [38], В. Калько [101], О. Семенюк [239] та ін.

Сутність *лінгвокультурного підходу* полягає у вивченні мови як феномену культури, коли мова визнається виразником національної ментальності. Культурна інформація може проявлятися на мовному рівні в декілька способів: крізь культурні семи, культурний фон, культурні концепти та культурні конотації [288, с. 153]. Культурно-конотативний спосіб репрезентації національно-специфічної інформації властивий здебільшого пареміологічним одиницям, адже «їх семантика тісно пов'язана з фоновими знаннями носія мови» [215, с. 114]. Саме цей спосіб реалізації аксіологічної семантики паремій вважається головним у цьому дисертаційному дослідженні.

Складність та багатоаспектність паремій потребують уточнення з питання дослідження їх як знаків мови, мовлення або фольклорних одиниць. Такі риси, як відтворюваність у готовому вигляді, можливість синонімії, омонімії, антонімії та здатність вступати в синтагматичні та парадигматичні зв'язки свідчать про те, що прислів'я та приказки є насамперед *знаками мови*. Проте з іншого боку, здатність до повідомлення інформації більшого об'єму, ніж дозволяє формальне вираження, вказує на те, що паремії є *фольклорними знаками*, що означає розгляд їх як культурних міні-текстів. Слід також враховувати, що найбільш повної семантичної реалізації прислів'я та приказки набувають у *мовленні* з урахуванням мовленнєвих

факторів, таких як ситуативний контекст, наміри мовця, вплив на адресата. Однак, оскільки мовленнєвий контекст характеризується обмеженістю в частоті використання паремій, а також у кількості значень, що дійсно реалізуються у мовленні, у межах цього дослідження пропонується розглядати прислів'я та приказки як знаки мови, у семантиці яких міститься оцінка ситуацій із побутового життя народу. У нашому дисертаційному дослідженні ми розглядаємо прислів'я та приказки, насамперед, як знаки мови, ізольовані від комунікативного контексту, та фольклорні міні-тексти, що характеризуються культурною конотативністю.

Погоджуючись із В. М. Телією, вважаємо образ основою паремії. Цей образ, за зауваженням М. Л. Ковшової, переосмислено в категоріях культури [113, с. 17], тобто становить не узагальнені риси певного явища, об'єкту дійсності, а цілий спектр асоціацій, що виникають на основі метафоризації, тому образ здебільшого можна назвати асоціативно-символічним. Судження про цінність об'єкта чи феномену дійсності виокремлюється за допомогою *інтерпретації* асоціативного образу (виявлення культурної конотації), на основі якого здійснюється ілюстрація подій, описаних у фольклорному афоризмі.

Національно-культурна (у тому числі й ціннісна) специфіка фразеологічного складу мови може проявлятися, на думку Є. М. Верещагіна та В. Г. Костомарова, трьома способами:

- комплексно, усім своїм складом (наприклад, *сирота казанська*);
- за допомогою окремих елементів (наприклад, культурна конотація слова «ферт» (давня назва літери «ф») у фразеологізмі *ходить фертом*);
- за допомогою прототипів, оскільки одиниці фразеології ілюструють певні звичаї, традиції, подробиці побуту та культури (наприклад, традиційні дитячі ігри відображені у фразеологізмах *грати у хованку*).

У процесі інтерпретації оцінної інформації в матеріалі дослідження основна увага приділялася останнім двом способам, оскільки, по-перше, прислів'я та приказка становлять готовий культурний стереотип, а по-друге, містять асоціативно-символічний образ, значення якого сприяє виявленню оцінки.

Слід зазначити, що образи природних стихій, зокрема землі, води, повітря та вогню, у межах дослідження вважаються архетипними, тобто такими, що належать колективній свідомості, адже стихії – явища універсальні, тому припускаємо, що конотативні значення образів стихій також є універсальними. Асоціативно-символічні значення образів було виокремлено з лексикографічних джерел, зокрема зі словників символів.

Обґрунтовуючи присутність *оцінного змісту* в пареміях, слід зазначити, що здатність мови фіксувати культурно значущі смисли обумовлюється механізмами семантизації не лише елементів дійсності (денотативний і сигніфікативний аспекти), а також ставлень до них (прагматичний аспект). Оцінне значення знаків мови відображає як універсальні цінності, так і національно-специфічну аксіологічну систему, що притаманна певній мовній спільноті. Мовна оцінка знаходить своє вираження, насамперед, у семантиці фразеологічних одиниць, до яких зараховуються прислів'я та приказки. Як зауважує В. М. Телія, у мові «фразеологізуються лише ті образні вирази, які асоціюються з культурно-національними еталонами, стереотипами, міфологемами тощо і які в разі використання у мовленні відтворюють характерний для тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти менталітет» [265, с. 233]. Крім того, виявлення цінностей у прислів'ях можливе завдяки їх зв'язку з психічною діяльністю людини, яка пов'язана з ціннісними орієнтаціями як окремого представника мовної спільноти, так і цілої нації.

Виявлення ціннісної специфіки пареміологічного складу вимагає особливого підходу, оскільки прислів'я та приказки становлять складні мовні знаки, що належать одночасно до двох семіотичних систем – культури й мови. Крім того, вони у стислій формі містять широкий спектр знань, а також характеризуються багатозначністю [367, с. 5-6]. В. П. Жуков, досліджуючи переважно прислів'я, зауважував, що «судження в них цікаве не стільки само по собі, а скільки тим, що воно може бути застосовано до безлічі життєвих випадків, ситуацій» [364, с. 6]. Тлумачення прислів'їв, на думку дослідника, здійснюється шляхом *розгорнутого*

опису змісту з урахуванням ступеню їх мотивування [364, с. 12-13]. З огляду на це, дослідник виокремлює три типи паремій, зокрема прислів'їв:

- прислів'я, які не вживаються в прямому значенні, а характеризуються ідіоматичністю, що зближує їх із фразеологізмами (рос. «бабушка надвое сказала», «своя рубашка ближе к телу»);
- прислів'я, що характеризуються двоплановістю змісту, тобто властивістю вживатися як у прямому, так і в переносному значенні (рос. «кашу маслом не испортишь», «что посеешь, то и пожнешь»);
- прислів'я, що використовуються лише у прямому значенні (рос. «век живи, век учись», «молчание – знак согласия», «старій друг – лучше новіх двух»).

Дослідник зазначає, що більшість прислів'їв поєднують у собі ознаки виокремлених типів [364, с. 13]. Тлумачення прислів'їв, на думку В. П. Жукова, вимагає врахування ступеню мотивації значення. Відтак, паремії третього типу не вимагають інтерпретації, оскільки їм притаманна звичайна предметна співвіднесеність. Народні вирази першого і другого типу потребують розгорнутого опису змісту, під час здійснення якого слід враховувати неоднорідність можливості присутності у вислові частини з прямим значенням і частини з переносним (наприклад, рос. «пьяному море по колено»: слово «пьяный» вживається у прямому значенні, а «море по колено» характеризується метафоричністю і означає «нічого не боїться»). Враховуючи те, що справжнє значення прислів'я та приказки реалізують у мовленні, то В. П. Жуков підкреслює, що в більшості випадках необхідна також *контекстуально-ситуативна характеристика* паремій [364, с. 14].

У свою чергу, А. А. Крикманн вирізняє три способи дослідження змісту паремій. *Семантичний* (віртуальний) спосіб спирається на тлумачення фольклорних афоризмів поза контекстом їх вживання та значення. У такому разі використовуються власні знання та уявлення про позамовну дійсність, про значення слів-компонентів, правила семантичної побудови та ситуативні використання. Основний недолік такого підходу, на думку дослідника, полягає у гіпотетичному характері результату, адже опис обмежується лише певним

семантичним потенціалом прислів'я, не враховуючи те, яка саме частина значень дійсно реалізується у фольклорі. Проте А. А. Крикманн виправдовує цей недолік тим, що більшість потенційних значень створює віртуальний контекст (згідно з Черкаським – семіотичний фон) [133, с. 82]. Іншим способом трактування народних афоризмів, згідно з А. А. Крикманном, є *семантико-прагматичний (актуальний)*, під час якого використовуються конкретні мовленнєві та ситуативні приклади актуалізації паремій. Щоправда, результат застосування такого способу буде обмежений незначною кількістю контекстуального вживання прислів'їв, через що без уваги залишаються ті значення, які потенційно присутні у вислові, але не реалізовані у мовленні. Крім того, існує *синтактико-семантичний* спосіб, що охоплює як інтерпретацію кожної окремої пареміологічної одиниці та її семантичний опис, так і аналіз відношень між прислів'ями та їх змістове порівняння. Такий підхід вбачається дослідником зручним та об'єктивним для дослідження класифікаційних та типологічних характеристик паремійних корпусів. Проте А. А. Крикманн попереджає про основне протиріччя синтактико-семантичного способу: високі вимоги до опису фольклорних афоризмів (вказівка на відношення кожної окремої паремії до іншої; потреба в експлікації конотативних значень кожного прислів'я; розрізнення синонімічних, антонімічних та омонімічних прислів'їв тощо) не дозволяють повною мірою врахувати багатоаспектну семантичну невизначеність паремій, що виражається, насамперед, у тому, що кількість дійсних актуалізацій фольклорного афоризму (вживання в контексті) залишається обмеженою й не вичерпує кількість потенційних значень вислову. З цієї причини, аналізуючи прислів'я, слід брати до уваги два різні елементи семантики: суму потенційних значень, з одного боку, та загальну кількість реалізованих у контексті значень, з іншого [133, с. 83-85]. Слід також зазначити, що, вважаючи оцінний елемент значення прислів'я головним, А. А. Крикманн підкреслює високий рівень складності його виявлення й попереджає, що це «дозволяє, між іншим, присвоювати прислів'ям ad hoc саме такі оцінки й настанови, які дослідник хоче в них знайти» [133, с. 96].

У межах цього дослідження вважаємо використання *семантичного* способу найбільш доцільним із декількох причин: по-перше, розгляд паремій як знаків мови дозволяє дослідити оцінну інформацію паремій у повному обсязі; по-друге, потенційні аксіологічні значення характеризуються достатнім рівнем об'єктивності, оскільки не залежать від комунікативних факторів (мета повідомлення, намір мовця, ситуація), тому дозволяють виявити національні цінності; по-третє, мовленнєвій реалізації паремій властива суб'єктивність, оскільки вони обмежені ситуативним контекстом та уподобаннями мовця, тому використання народного афоризму в конкретній мовленнєвій ситуації реалізує імовірноше індивідуальні оцінні значення, ніж національні.

Крім того, для виявлення оцінки, на основі якої в подальшому виокремлювалася цінність, було використано *інтерпретаційний аналіз*. У дослідженні він охоплює такі стадії: 1) аналіз прямого значення паремії за допомогою лексико-семантичного методу; 2) аналіз форми виявлення оцінки (імпліцитна або експліцитна); 3) співвіднесення асоціативного образу зі стереотипною ситуацією, що виражена паремією, та виявлення переносного значення (контекстуальний аналіз); 4) співвіднесення оцінки із ситуацією, що відображена у прислів'ї і виявлення цінності. Наведемо приклад. У прислів'ї *стояча вода – калюжа* денотативне значення свідчить про те, що рідина, яка перебуває у незмінному стані, поступово забруднюється. Експліцитно оцінка виражена пейоративним кваліфікатором «калюжа», тому вислів виражає негативну оцінку: «калюжа» – це погано, «стояча вода» рівнозначна калюжі, тому «стояча вода» – це погано, ознака «стояча» – також погано. Як бачимо, виявлена негативна оцінка відсутності плинності. Водночас в імпліцитному аспекті народний вираз позитивно оцінює воду, що оновлюється, адже якщо «стояча» – це погано, то «рухлива» – це добре, оскільки «рухлива» означає «чиста». У прагматичному значенні паремія містить застереження від статичного способу життя, нерухомості, натякаючи, що вони не принесуть користі. Отже, прислів'я *стояча вода – калюжа* виражає цінність *оновлення та руху*.

З метою встановлення переважного різновиду цінностей, що реалізується в пареміях на позначення природних стихій, було використано статистичний метод для виявлення процентної частки окремої групи цінностей. Враховуючи те, що паремії характеризуються багатозначністю та одна й та ж пареміологічна одиниця може мотивувати одночасно більше однієї цінності, було використано семантичний принцип. Відтак, математична пропорція мала наступний вигляд:

*процентна частка окремої групи цінностей = (кількість семантичних реалізацій окремої цінності * 100 %) / загальна кількість семантичних реалізацій цінності.*

Наприклад, загальна кількість українських паремій у матеріалі дослідження становить 391 одиницю, а кількість семантичних реалізацій цінності – 426, оскільки одна й та ж паремія може мати декілька значень. Група естетичних цінностей нараховує 6 семантичних реалізацій, тому її процентна доля складає: $(6 * 100) / 426 = 1,4 \%$

Отже, у межах лінгвокультурного підходу паремії трактуються як мовні одиниці з національно-специфічною семантикою, яка виражає традиційні погляди, звичаї, ціннісні домінанти носіїв мови. З огляду на складний характер семантики прислів'їв та приказок, під час тлумачення цих одиниць слід враховувати логіко-семантичну побудову вислову, ступінь мотивації значення та ситуативно-контекстуальну характеристику. Однак через обмеженість реалізацій паремій у мовленні, останній фактор вважаємо факультативним. Використання ситуативної характеристики паремій вважаємо доцільним у разі дослідження комунікативного функціонування паремій, зокрема сугестивного аспекту фольклорних афоризмів.

Висновки до розділу 1.

Мова й культура становлять дві взаємозалежні, проте нетотожні семіотичні системи. Серед спільних рис більшість дослідників зазначають кумулятивну, комунікативну, когнітивну та соціальну природу мови й культури. Принципова різниця між двома явищами полягає в характері адресата (культури притаманна

елітарність, мові – масовість), здатністю до самоорганізації (у культурі вона відсутня) та характері функціонування (основна функція мови – комунікативна, культури – кумулятивна).

Значущі для культури смисли семантизуються в мові за допомогою *культурної конотації*. Хоча аналіз теоретичного доробку з проблематики визначення цього явища свідчить про недостатню розробку понятійної структури терміну, найбільш авторитетним у межах цього дослідження вважається розуміння культурної конотації В. М. Телією. Крім того, вважаємо доцільним розрізнення лексичної й культурної конотації і вбачаємо різницю між ними в структурному та семантичному аспектах. З огляду на це, *культурна конотація* в дослідженні постає утворенням, що складається з емоційного та оцінного компонентів, мотивується асоціативним образом, що становить узагальнення переосмислених на основі метафори властивостей денотата, характеризується об'єктивністю та належністю до прагматичного значення. У свою чергу, лексична конотація відрізняється стилістичною маркованістю, суб'єктивністю, збереженням логічного зв'язку з денотатом.

Культурні конотації складають частину картини світу носіїв окремої мови, зокрема ціннісної, яка реалізується за допомогою оцінних суджень, що співвідносяться з певними культурними кодексами, стереотипами, традиційними уявленнями. Відтак, оцінка є одним з елементів конотативного значення і в логіко-філософському аспекті розглядається як судження про позитивну або негативну значущість об'єкта дійсності, а в лінгвістичному – як частина значення мовної одиниці, що виражає схвалення або осуд. У межах цього дослідження пропонуємо розглядати оцінку як компонент культурної конотації, оскільки вона стосується не реальної ситуації (денотата), зображеної в прислів'ї, а її переосмислення на основі асоціативно-символічних образів.

З-поміж суміжних з оцінкою категорій (оцінності, емоційності та експресивності) найбільш дискусійним у мовознавстві залишається співвідношення оцінки й оцінності, яке характеризується або розрізненням, або синонімічним вживанням. У межах дослідження пропонується розрізнити два

феномени і визнати *оцінку* – судженням (тобто ментальною діяльністю, актом схвалення або осуду), а *оцінність* – функцією (здатністю виражати оцінку). *Емоційність*, у свою чергу, розуміється як здатність мовних одиниць виражати почуття. *Експресивність* вважається властивістю мови до увиразнення.

Оцінка є підґрунтям формування цінності, яка розглядається більшістю дослідників як значущість об'єкта для суб'єкта. Щодо розрізнення двох понять необхідно зазначити, що оцінка передує цінності. Крім того, оцінка може містити як акт схвалення, так і акт осуду. Однак цінністю визнається лише те, що сприймається спільнотою як корисне і відповідає певному морально-естетичному ідеалу. З погляду функціонування, цінності характеризуються орієнтаційною, нормативною та конститутивною спрямованістю. Класифікація цінностей здійснюється з урахуванням різноманітних критеріїв, зокрема типу цивілізації, функції, ролі в житті людини, носієм тощо.

Найбільшою здатністю до вираження ціннісно-культурних смислів характеризується лексична система мови, зокрема пареміологічний склад. Паремія як мовно-культурна та фольклорна одиниця досі не набула чіткого визначення серед дослідників. У межах дисертаційного дослідження термін «паремія» застосовується виключно до матеріалу роботи, тобто охоплює прислів'я та приказки. Окрім національно-культурної специфіки, іншими рисами прислів'їв та приказок, на думку багатьох дослідників, є узагальнений, дидактичний, рекомендаційний і цілепокладальний характер. Спірним залишається статус прислів'їв та приказок у фразеології, а також їх диференціація між собою та специфіка в порівнянні з суміжними одиницями, зокрема фразеологізмами та крилатими висловами. У дослідженні доцільним вбачається розрізняти прислів'я та приказки зі структурно-логічного (синтаксично-семантичного) аспекту, згідно з яким прислів'я становлять замкнені кліше, що ілюструють певну закономірність, регулярно повторюване явище, постійне правило або звичай, тобто мають вищий ступінь узагальненості, ніж приказки, які, у свою чергу, існують у формі незамкнених кліше з вказівкою на конкретний випадок.

Щодо статусу цих одиниць, зауважимо, що своєрідність фольклорних афоризмів є недостатньою підставою для їх виокремлення з царини фразеології. Навпаки, спільні з фразеологізмами риси прислів'їв – стійкість (постійність лексичного складу з незначною можливістю варіації), відтворюваність (реалізація в мовленні у вигляді готових одиниць – кліше), ідіоматичність (незначна можливість зміни компонентного складу, слабкість структурно-семантичного зв'язку між словами-компонентами) – свідчать на користь того, що вони мають розглядатися як складова частина фразеологічного фонду мови.

Основні положення цього розділу висвітлені в публікації [232, 233, 256, 258].

РОЗДІЛ 2. ЦІННОСТІ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ТА ГЕРМАНСЬКОЇ КУЛЬТУР В ПАРЕМІЯХ З КОМПОНЕНТАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРИРОДНИХ СТИХІЙ

2.1. Аксіологічний простір української пареміологічної картини світу.

У матеріалі дослідження українські паремії з компонентами на позначення природних стихій нараховують 391 одиницю. Згідно з розробленою в дослідженні класифікацією (див. с. 78-79 цього дослідження), у матеріалі було виявлено два типи цінностей: орієнтаційно-нормативні та смисложиттєві. Більш детально виявлені в українських пареміях цінності представлені нижче у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Типи цінностей, виявлених в українських пареміях з компонентами на позначення природних стихій

1. Орієнтаційно-нормативні цінності	2. Смисложиттєві цінності
<p>1.1. Соціалізаційні цінності:</p> <p>1.1.1. <i>Естетичні</i> (врода).</p> <p>1.1.2. <i>Інтераціоналістські</i> (дружба, кохання)</p> <p>1.1.3. <i>Моральні</i> (добро, відповідальність, вірність, воля, правда, справедливість)</p> <p>1.1.4. <i>Соціальні</i> (батьківщина, мир, праця, приватна власність, рівність, сім'я)</p> <p>1.1.5. <i>Особистісного характеру</i> (відвага, гнучкість, заощадливість, обережність у словах, своєчасність, скромність, стриманість, тверезість, терпіння, щедрість)</p> <p>1.2. Компетентнісні цінності:</p> <p>1.2.1. <i>Інтелектуальні</i> (завбачливість, освіченість, розсудливість)</p> <p>1.2.2. <i>Світоглядні</i> (оновлення та рух, вміння жити сьогоднішнім днем, смиренність)</p>	<p>2.1. Вітальні цінності (здоров'я, їжа, обережність)</p> <p>2.2. Природні цінності (природа та природні елементи, погодні умови)</p>

Орієнтаційно-нормативні цінності охоплюють дві групи. **Перша** з них – **соціалізаційні цінності** – є більш численною за даними матеріалу дослідження. У

свою чергу, вона охоплює декілька підгруп, зокрема естетичні, інтеракціоністські, моральні, соціальні цінності та цінності особистісного характеру.

У межах естетичних цінностей у матеріалі дослідження виражено значущість **вроди**. Зокрема, захоплення вродою виражено в паремії *гарна дівка, хоч з лиця води напитися* та схожому виразі *гарна молодиця, хоч води напийся*, у яких гарна зовнішність постає уособленням чистоти: гарне обличчя, немов чиста посудина, з якої приємно пити воду. Фольклорний афоризм *не pomoже ні вода, ні мило, коли така врода* [*не pomoже ні мило, ні вода, коли така врода*], навпаки, вживається для опису невродливої особи, виражаючи, на нашу думку, співчуття та жалкування щодо негарної зовнішності. Еталоном краси для українців вважаються чорноброві та чорноокі, про що свідчить вислів *з чорними бровами іди за дровами, а з рудою бородою хоч іди за водою*. Як бачимо, в українській культурі люди з темними якостями зовнішності вважаються більш вродливими, ніж, наприклад, руді («хоч іди за водою» має конотацію «втопитися»). Хоча слід зауважити, що існує також суперечливий, на перший погляд, вираз – *з красивого лиця води не пити*. Імовірно, це пов'язано з тим, що незважаючи на існування цінності вроди, український народ усе ж таки попереджає, що це лише матеріальний складник фізичного існування людини, більш важливими є духовні якості. Паремія *з красивого лиця води не пити* може означати, що врода, хоч і важлива, проте вона є відносним явищем і не повинна ставати на заваді в міжособистісних відносинах.

Серед інтеракціоністських цінностей в українських прислів'ях з компонентами на позначення природних стихій виражено важливість **дружби**. Про справжніх товаришів у народі кажуть *вони між собою не розмита вода*, тобто майже як рідні люди, що завжди тримаються разом. У свою чергу, вираз *у друга вода солодша від вражеського меду* в денотативному значенні містить вказівку на те, що бідний друг кращий за багатого ворога. Конотативно паремія зіставляє два духовні та два матеріальні явища. З одного боку, на чаші вагів знаходиться прихильність та скромність, навіть бідність (*вода – бідного їда*), а з іншого – неприязнь та достаток. Як бачимо, перший варіант переважає. Отже, дружба – більш важлива за матеріальні блага.

Іншою інтеракціоністською цінністю, за даними матеріалу дослідження, є *кохання*. Як свідчить народна мудрість, *краще в землі гнити, як з немилим жити*. Очевидно, в українській культурі шлюб з некоханою людиною вважається гіршим за смерть. Подібною є паремія *ліпше з водою злучитись, ніж з нелюбим заручитись*, де фраза «з водою злучитись» означає «втопитися». Схожий зміст виражає також прислів'я *ліпше сироті під воду плисти, ніж з нелюбом до вечері сісти*. Крім того, цінність кохання реалізується у висловах *хоч хліб з водою, аби, милий, з тобою* та *сухар із водою, аби, серце, з тобою*, які ілюструють готовність людини терпіти труднощі, навіть бідність («хліб/сухар з водою»), аби тільки бути поряд з коханою або коханим. У свою чергу, паремія *вони так любляться, як вогонь і вода* вказує, імовірно, на негармонійні стосунки між закоханими, чого не має бути в побутовому житті. Лексема «любитися» суперечить значенню фрази «як вогонь і вода», адже ці дві стихії за своєю природою антагоністи. На нашу думку, народний вислів *вони так любляться, як вогонь і вода* є актом співчуття та ілюструє ту ситуацію, якій не місце у стосунках між коханими людьми, згідно з традиційними народними поглядами.

Підгрупа моральних цінностей є однією з найбільших. У її межах міститься така чеснота, як *справедливість*. Про це свідчать прислів'я та приказки, що ілюструють зв'язок між дбайливим ставленням до землі та її родючістю. Зокрема, паремії *хто про землю дбає, вона тому повертає* [*хто землю удобряє, тому й земля повертає*] та *дай землі, а вона дасть тобі* містять образ землі як матері-годувальниці, що справедливо винагороджує врожаєм гарного працівника. Значущість справедливості також виражається шляхом зіставлення рівноцінних понять. Наприклад, вислів *великий корабель плаває у великих водах* у денотативному значенні вказує на те, що морське судно великого масштабу має плавати на такій глибині, що відповідає його габаритам. У конотативному значенні ця паремія може вживатися щодо видатної людини, яка справедливо має займати високі позиції в суспільстві.

Цінність справедливості також виражається в прислів'ях та приказках за допомогою ілюстрації протилежного поняття – несправедливості, зокрема

відсутності знаку рівняння між зусиллями та винагородою, особливо щодо протиставлення бідності та багатства, а також панства та найманих робітників: *мужик землю засіває, а пан поїдає; багатому й під гору вода тече, а бідному і в долині треба криницю копати*. Як бачимо, український народ негативно ставиться до подібної невідповідності, оскільки наведені приклади є, імовірно, докорами, ніж просто інформативними повідомленнями. Таке саме незадоволення відсутністю справедливості міститься в народному афоризмі *з'їж півбіди, та напийся води*, у якому образ *водної* стихії сприймається як незначний результат у порівнянні з тими негараздами, які супроводжували людину на шляху до досягнення мети. Схожою паремією є *добре найнявся: дають зранку води, а ввечері й пити*, яка ілюструє невідповідність між працею та винагородою.

Цінність справедливості виражається також шляхом ілюстрації того, що будь-які злочинні або інші погані дії обов'язково отримають покарання, про що свідчить народний афоризм *з брудної води іще ніхто чистим не вийшов*. Переносне значення лексеми «брудний» в українській мові – «який викликає моральну огиду, осуд» [4]. Нечиста *водна* стихія в цьому випадку може уособлювати неправомірну діяльність або аморальну поведінку, а «вийти чистим» – уникнути покарання. Як бачимо, паремія вказує на те, що справедливість рано чи пізно візьме верх, і злодій не може залишитися безкарним («чистим»).

Наступне місце в межах моральних цінностей посідає **правда** – одна з найголовніших християнських чеснот. Мудрість поколінь наставляє: *їж хліб з сіллю і з водою, живи правдою святою*, одночасно попереджаючи, що *вийде правда наверх, як олива з води [олія на воду], правда в огні не горить, у воді не тоне*. Образ води в цих випадках містить різні конотації: як уособлення простоти та скромності (*хліб з сіллю і з водою*), як сукупність знань (*як олива з води*), а також як випробування (разом із стихією вогню: *в огні не горить, у воді не тоне*). У такий спосіб фольклорні афоризми в метафоричному аспекті рекомендують жити скромно та чесно, оскільки правда завжди тріумфує, навіть у разі її приховування вона з часом розкриється (*як олива з води [олія на воду]*). Таку ж саму ідею ілюструє приказка *в сіні вогню не сховаєш*, у якій *вогняна* стихія асоціюється з

правдивою інформацією, що все ж таки розкриється, як дбайливо її не ховати. Аналогічна думка виражена в народному афоризмі *лихе не згине, як олива поверх води, випливе*, який вказує на те, що про недобрі наміри або дії в будь-якому разі дізнаються оточуючі.

Переходячи до іншої моральної цінності, слід зауважити, що український народ традиційно (у стереотипному розумінні) вважається вольовим, тому цілком природно, що значущість *волі* як морального права робити вибір простежується й у висловах з компонентами на позначення стихій. З одного боку, цінність волі як однієї з функцій людської психіки виявлена в паремії *не то молодець, що за водою пливе, а то молодець, що проти води*. Як показав аналіз конотативного значення, ця народна мудрість пояснює значущість волевиявлення шляхом надання негативної оцінки бездіяльності. *Вода* в прислів'ї, з одного боку, метафорично пов'язана з плином життя, долею, часом. Відтак, народний вислів вказує на те, що пасивний спосіб життя (за водою легше плисти) є об'єктом засудження (*не той молодець, що за водою пливе*). Діяльність та активна участь у соціальному житті (плавання проти води потребує фізичної праці), навпаки, заслуговують народного схвалення. З іншого боку, образ *водної* стихії може асоціюватися зі знаннями, у зв'язку з чим вислів негативно оцінює тих, хто пасивно й без сумніву сприймає інформацію. У свою чергу, плисти проти *води* може означати у цьому випадку йти проти суспільно-прийнятих (ідеологічних) уявлень, тобто виявляти здатність до самостійного, критичного аналізу інтелектуальних здобутків суспільства. Як бачимо, людина, яка має власну точку зору та чия життєва позиція не залежить повністю від суспільних поглядів (або навіть ідеології), заслуговує характеристики «молодець» від народу.

Цінність волі в матеріалі дослідження також пов'язана з моральним правом розпоряджатися ресурсами самостійно та не підкорятися іншій людині. Це значення ілюструють вислови *не бачити панам нашої землі, як своїх вух та не квапся, пане, на нашу землю, бо своєї не побачиш*, що містять негативну оцінку панщини. Історично український народ досить довго знаходився підвладним заможним поміщикам, які експлуатували трудові ресурси. Тому цінність волі у

свідомості народу, як свідчать паремії, пов'язана з негативним ставленням до панів та прагненням самостійно розпоряджатися землею, здійснювати власне волевиявлення. Образ земної стихії, насамперед, позначає територію проживання, проте також може асоціюватися з життєдайною силою, яка дає врожай та годує населення. Як бачимо вислови *не бачити панам нашої землі, як своїх вух* та *не квапся, пане, на нашу землю, бо своїї не побачиш* виражають прагнення позбавитися від панування експлуататорів на власній землі. Інший вислів – *мужик землю розділяв – пан зубами скреготав* – також ілюструє волевиявлення народу всупереч прагненням панів (які метафорично можуть позначати будь-яку заможну або авторитетну особу, наприклад, чиновників), адже «скреготати зубами» означає «виявляти лють, роздратування, досаду» [4].

Іншою важливою моральною цінністю є **добро**. Про добру людину в народі кажуть: *добрий чоловік і сусідів дім од вогню збереже*. Як бачимо, у цьому прикладі неодмінною якістю гарної людини є уважність до чужої біди (вогонь як пожежа). В іншому народному афоризмі – *добрий чоловік: на печі сухий, а у воді мокрий* – атрибутом хорошої людини вважають ознаку «такий, як треба; правильний», що виражена в другій частині паремії. У свою чергу, недобра особистість у третьому виразі – *як з каменю води не витиснеш, так від нього не почувши доброго слова* – негативно характеризується як такий собі духовний «камінь», що позначає нечуйну, емоційно холодну особистість. *Вода* як уособлення мовлення в цьому випадку містить конотацію «доброго слова».

З вогняною стихією як втіленням добра пов'язаний вислів *проти вогню й камінь лютує*, у якому вогонь може асоціюватися з душевним теплом, оскільки здатен зігрівати та дарувати затишок. Відтак, прислів'я передбачає, що добро здатне розтопити навіть «кам'яне серце».

Не менш значущою моральною цінністю є **відповідальність**, що реалізується в пареміях з компонентами на позначення природних стихій переважно шляхом ілюстрації ухилення від обов'язків або їх невиконання. Зокрема, щодо безвідповідальної людини вживаються такі паремії: *тобою так запоможешся, як кулаком на воду обіпрешся* або *поорав; перебіг плугом, як голодний пес через воду*.

У першому прикладі образ *води* уособлює хитку та нестабільну субстанцію, вказуючи на те, що безвідповідальна людина, як вода, на неї та її допомогу не можна розраховувати. У другому випадку (*поорав: перебіг плугом, як голодний пес через воду*) ілюструється неналежне виконання власних обов'язків. *Як голодний пес через воду* може означати «швидко», тому паремія характеризує поспішну й неуважну до своєї справи людину. Іншим прикладом зі схожою семантикою є гумористична паремія *йшли по воду – та бабуся приснилася*, що конотативно передбачає: замість того, щоб зробити доручену справу, людина знехтувала своїм обов'язком та заснула («бабуся приснилася»). Інші паремії, зокрема *видумав чорт моду та й сам у воду, а ви гоніться та вовк вогню боїться, а злодій власної тіні*, ілюструють страх перед відповідальністю та бажання її уникнути в разі виконання неправомірних дій, що імпліцитно лише підсилює її важливість.

Навпаки, про людину, яка старанно готується до справи, народна мудрість говорить – *в сімох водах руки мие*. *Вода* в цьому випадку уособлює очищення. Слід зазначити, що в українській обрядовій культурі миття рук супроводжувало підготовку до весілля. Зокрема, перед випіканням короваю, коровайниця ретельно мила руки. Крім того, усі господині та присутні в хаті після замішування короваю мили руки та обличчя у діжці, після чого виходили на подвір'я та знову мили руки, а воду виливали під фруктове дерево, найчастіше вишню. Такими символічними діями супроводжувалася підготовка до важливої події в подружньому житті. Відтак, приказка *в сімох водах руки мие* стосується старанної людини й виражає цінність відповідальності.

Наступна важлива моральна цінність – *вірність*, яка в українських пареміях пов'язана з людськими стосунками. Зокрема, безглуздість прелюбодіяння проілюстровано в приказці *як проти сонця води не напиться, так з чужою жінкою або з чужим мужем не нажиться*, що засуджує невірність через проведення аналогії між пристрастю та спрагою, яку не втамувати під час спеки.

Підгрупа соціальних цінностей також містить значну кількість паремій. Зокрема, цінність *праці* як соціального явища реалізується в прислів'ях та приказках в декілька способів: шляхом засудження лінощів та марної справи, а

також за допомогою схвалення діяльності та її результату. Насамперед, вона виражається в пареміях, що пов'язані з землеробством. Наприклад, використовуючи образ *землі* в якості матері-годувальниці, фольклорні афоризми *хто про землю дбає, вона тому повертає; хто землю удобряє, тому й земля повертає; не земля родить, а руки; більше землю удобряй – будеш мати урожай; земля потребує доброї погоди, доброго насіння, доброго робітника; про землю піклуйся – золотим зерном милуйся; як землю не помастиш, то зерном ся не оцастииш; не той господар, що по землі бродить, а той, хто по ній за плугом ходить; без догляду земля – кругла сирота* у денотативному аспекті схвалюють турботливу землеробську діяльність і наголошують на тому, що вона обов'язково буде винагороджена врожаєм. З конотативної точки зору, позитивно оцінюючи земну стихію (адже вона *повертає*), вислови народної мудрості наголошують на працьовитості (*хто <...> дбає, хто <...> удобряє, руки* як метонімія до праці), яка слугує неодмінною умовою отримання бажаного результату.

Залежність між докладеними зусиллями та кінцевим результатом ілюструється також у висловах *треба нахилитися, щоб з криниці води напиться; не зігнешся до землі, то й гриба не знайдеш* та *щоб рибу їсти, треба в воду лізти*, які передбачають фізичну активність, що необхідна для досягнення мети, мотивуючи значущість праці. Образи стихій у цьому випадку сприймаються як джерело життя, адже з них можна дістати продукти харчування, необхідні для забезпечення життєдіяльності.

Цінність праці може також виражатися в пареміях через засудження ледарювання, як у вислові *подалі від землі, а поближче до готового хліба*, що становить докір неробі та імпліцитно (через ілюстрацію небажаної поведінки) виражає позитивну значущість діяльності. Серед інших висловів, що виражають негативну оцінку лінощам, можна зазначити прислів'я та приказки зі стихією *води*. Наприклад, народний афоризм *під лежачий камінь і вода не тече*, в якому *вода* символізує постійне оновлення, у конотативному значенні вказує на те, що бездіяльність («лежачий камінь» як еквівалент лінощам) є причиною відсутності життєвих досягнень, «застиглості» існування. Виражаючи негативну оцінку

відсутності активності, у вислові водночас імпліцитно виражено позитивне ставлення до протилежного явища – праці.

Прямий докір неробству виражають також приказки *і каші не хочу, і по воду не піду* та *і за холодну воду не візьметься*, у яких стихія води асоціюється з найпростішою справою. Відтак, вислови використовуються для характеристики ледачої людини, у якої немає бажання докладати навіть незначних зусиль. Як бачимо, імпліцитно бездіяльність заслуговує негативної оцінки українського народу, одночасно мотивуючи позитивну значущість протилежного поняття – праці. Подібна ілюстрація лінощів міститься у фольклорному афоризмі *кіт їв би рибу, а в воду не хоче* або його варіанті *любить кіт рибку, та в воду лізти не хоче*.

У свою чергу, образ *вогню* в прислів'ях *із малої іскри великий вогонь буває* та *з одного поліна вогонь не розложиш* також здатен мотивувати аналогічний аксіологічний зміст. У першому прикладі стихія (вогонь) оцінюється позитивно, адже може уособлювати багатство, добробут. Іскра – найменша частинка вогню. У такому разі прислів'я означає, що малими зусиллями можна досягнути гарних результатів, тобто будь-яке благо (матеріальне чи нематеріальне) приходить до людини поступово в результаті праці. Другий вислів – *з одного поліна вогонь не розложиш* – демонструє вогонь з негативного боку, зокрема як вічно голодну силу. Денотативне значення народного виразу вказує, що для влаштування вогнища та його підтримки слід запаситися хмизом або іншим видом палива, яке необхідно завжди поповнювати, оновлювати. Метафорично кажучи, слід постійно «годувати» вогонь, що, все ж таки, вимагає певних зусиль з пошуку такої «їжі». Відтак, демонструючи вічно голодну силу вогню, прислів'я вказує на значущість працьовитості.

Засудження марної діяльності також вказує на цінність праці, оскільки, на відміну від трудової діяльності, беззмістовне проведення часу не приносить ніякої користі. Наприклад, паремія *вари воду – вода буде, всип крупи – каша буде* (та її скорочена форма *вари воду, вода й буде*) містить образ *води*, що уособлює безглузді та марні дії, які фактично можна прирівнювати до бездіяльності. *Варити воду*, очевидно, означає займатися марною справою, *всипати крупи* – зробити що-

небудь більш змістовне та результативне. Схожою також є приказка з *ним говорити, що решетом воду носити*, що імпліцитно вказує на те, що беззмістовні розмови з людьми – безглузде витрачання часу.

Наступним значущим елементом української ціннісної картини світу, як показує матеріал дослідження, є *сім'я*. Важливість цього соціального інституту реалізується в пареміях *сироті без роду – хоч з мосту та в воду; до свого роду – хоч через воду*, в яких образ *води* використовується як уособлення небезпеки, труднощів. Людина без сім'ї сприймається народом як така, що опинилася в безвихідній ситуації. Як би суворо не звучала народна мудрість, проте вислів *сироті без роду – хоч з мосту та в воду* ілюструє навіть загрозу самогубства – настільки важкими можуть бути випробування для самотньої людини без підтримки родини. У свою чергу, конотативне значення виразу *до свого роду – хоч через воду* вказує на те, що людина здатна витримати будь-які негаразди заради цілісності родини.

Прислів'я *рідна земля і в жмені мила* також характеризується потенціалом виражати цінність родинних зв'язків, ілюструючи те, що сім'я, якою б малою вона не була або якими б не були члени родини («в жмені» може позначати не лише кількість, але й якість – незначні особисті характеристики, недостатньо гарний спосіб поведінки тощо), завжди посідає важливе місце в соціальному житті, а члени родини – рідніші та ближчі, ніж знайомі, друзі, колеги тощо. Схоже значення виражають синонімічні між собою паремії *кров не вода – проливати шкода* та *людські кривця не водиця, проливати не годиться*, у яких цінність родини виражається шляхом порівняння двох рідин: крові яка може уособлювати кровні зв'язки, рід, з одного боку, та *води* – несуттєвих стосунків – з іншого. «Розливати» може означати в контексті вислову «втрачати або не дорожити» рідними людьми. Поняття сім'ї та її важливість також пов'язана з протиставленням «свій – чужий». Наприклад, вислів *свій над виром потрясе, а в воду не кине* вказує на те, що рідна людина може викликати страх (наприклад, суворість батьків), але в біді не залишить.

В уявленні українців щаслива сім'я обов'язково повинна бути повною. Зокрема, у пареміях з компонентами на позначення природних стихій, наприклад, *як качка без води, так вдовець без жінки* або *як риби без води, так ченцю без жони*, родина без годувальниці викликає співчуття, смуток та жаль. Як відомо, риба без води помирає, певної духовної смерті зазнає також людина, що втратила пару або зовсім її не має. Іншим прикладом такого сприйняття образу сім'ї є вислів *скільки води приплине до моря, стільки вдовиця витерпить горя*. Співчуття та жалкування, пов'язане з тим, що людина не може знайти собі пару, висловлено в паремії *хороший парубок, хоч води напийся, та й досі не женився*.

У контексті цінності сім'ї народна мудрість фіксує важливість гармонійних стосунків та роль окремих членів родини. Наприклад, вислови *живуть між собою, як риба з водою; сестра з сестрою, як риба з водою* та *муж з жоною – що борошно з водою* виражають захоплення взаєморозумінням між рідними людьми (чоловіком та жінкою, сестрами), їх здатність доповнювати один одного. У свою чергу вислів *сестра від братового добра аж в землю вросла*, навпаки, ілюструє негативні та небажані стосунки між родичами. На нашу думку, ілюструючи дисгармонію між братовим добром та досадою сестри, імпліцитний зміст паремії передбачає, що заздрощам не місце в родині. Приклад невдалих стосунків містить вислів *де чоловік старий, а жінка молода, там вогонь і вода*, тобто нерівний брак вважається в українській культурі союзом двох протилежностей, які не можуть мирно співіснувати.

Особлива роль у сім'ї належить жінці, про що свідчить паремія *дім держиться не на землі, а на жінці*. Причому хазяйновитість господині є більш важливою, ніж врода: *з красивого лиця води не пити, аби вміла їсти зварити*. Частиною національної української культури є поважне ставлення до батьків: *шти (шануй – С. Я.) отця-матір, будеш довголітен на землі*. Як бачимо, ідеальна сім'я в розумінні українського народу є гармонійним союзом близьких людей, у якому панують взаєморозуміння та повага до старшого покоління.

Іншу соціальну цінність становить *батьківщина*, з якою пов'язане поняття рідної домівки. Народна мудрість *за рідною землею і в небі скучно* безпосередньо

ілюструє любов до батьківщини, яка становить культурну цінність. Причому патріотизм цінується настільки високо, що деякі народні афоризми існують у формі прямої загрози, наприклад, *кому нашої землі схочеться, той під нею скорчиться*. Крім того, народна мудрість фіксує високу повагу до рідної землі шляхом вираження хоробрості, що необхідна в її захисті: *для щастя свого народу не страшно в вогонь і в воду*. Вищезгадане прислів'я *рідна земля і в жмені мила* також може вказувати на цінність батьківщини. В цьому випадку образ *землі* асоціюється безпосередньо з територією проживання і містить позитивну оцінку («мила»).

Наступною не менш важливою соціальною цінністю є *мир*, що виражається шляхом негативного ставлення до війни, людських жертв та лідерів, які призводять до воєнних дій. Зокрема, прислів'я *кров – не вода, проливати шкода* та його варіант *людська кривця не водиця, проливати не годиться* не схвалюють кровопролиття, оскільки людське життя у світовій культурі є головною цінністю упродовж багатьох поколінь. Порівнюючи *кров* і *воду* як значущу та менш важливу субстанцію, паремія містить приховану заборону на дії, які призводять до людських жертв, зокрема війну. Народна мудрість *спокій буде на землі, як не стане паліїв війни* також мотивує цінність миру, вказуючи на негативну оцінку щодо людей, головною метою яких є війна.

Наступна паремія – *війна, як та вода: в одного бере, а другому дає* – також передбачає, що ця соціальна катастрофа для однієї зі сторін є збитковою, а для іншої, зокрема постачальників техніки та зброї, – прибутковою. Паремія порівнює війну з *водою*, яка через стихійність може принести шкоди під час природних катаклізмів, проте дає людині життєву енергію (питна вода) та слугує джерелом їжі (наприклад, море з рибою). Хоча експліцитно народний афоризм *війна, як та вода: в одного бере, а другому дає* не містить пейоративних кваліфікаторів, які свідчили би про однозначне засудження війни, проте імпліцитно вказує на те, що війна – це стихія руйнівного характеру. Пояснимо чому: як відомо, важливим засобом виокремлення комунікативного центру речення або фрази є порядок слів. У прислів'ї *війна, як та вода: в одного бере, а другому дає* фраза *в одного бере* передує *а другому дає*. Зважаючи на це, можна зробити висновок, що у паремії

акцентується, насамперед, деструктивний аспект війни. Відтак, мир та спокій є кращою альтернативою військовій агресії.

Іншою соціальною цінністю є **приватна власність**, яка в українських пареміях виражається за допомогою ілюстрації пріоритету «свого» над «чужим». Зокрема, про це свідчать вирази *кожний мельник на свій млин воду жене; кожний чорт на своє коло воду тягне* та *на мельника вода робить [мельнику все вода несе]*, які свідчать, з одного боку, про бажання присвоїти об'єкт (*на свій млин воду жене; на своє коло воду тягне*), а з іншого – про те, що речі, в першу чергу, приносять користь своїм власникам.

Іншою соціальною цінністю, що міститься в українській картині світу, згідно з матеріалом дослідження, є **рівність**. Відомо, що соціальна нерівність в історії українського народу здебільшого пов'язана з феноменом панщини. З цієї причини образ пана в українських прислів'ях характеризується негативною конотацією. Наприклад, вислову *більше сажня землі ніякий пан не потребує* властива пейоративна семантика, оскільки сажень землі (приблизно 2,134 метра) може уособлювати могилу, оскільки відповідає розміру викопаної ями для поховання. Як бачимо, вищезгадана паремія виражає зневагу до панів, яка настільки сильна, що виражається в побажанні смерті. Ілюстрація нерівності як небажаного для української культури явища відбувається також у виразах *без пана і куркуля краще родить в нас земля* та *як не стало куркуля, тепер наша вся земля*, що пов'язані з землеробською діяльністю і в яких земля постає матір'ю-годувальницею. Проте багатств цього природного джерела їжі недостатньо для народу, оскільки пан або власник обмежує його право на землю. Вищезазначені народні афоризми висловлюють радість з приводу відсутності пана, а також будь-якого узурпатора, і мотивують цінність рівності.

В інший спосіб виражає аналогічну аксіологічну семантику вислів *і дорогий товар з землі росте [дорогий товар з-під землі росте]*, який в денотативному значенні вказує на те, що більш вартісні товари мають єдине з менш цінними речами джерело походження. У конотативному сенсі «дорогий товар» може бути конотацією до заможних та впливових людей. Відтак, прислів'я *і дорогий товар з*

землі росте [дорогий товар з-під землі росте] вказує на те, що всі люди, як бідні, так і багаті, від народження рівні, а соціальний статус – явище набуте.

Підгрупа цінностей особистісного характеру охоплює психічні властивості людини, її особистісні риси. У її межах міститься цінність *скромності*. З одного боку, вона пов'язана зі здатністю задовольнятися найнеобхіднішим. Наприклад, паремії *що за біда, що п'ється вода та хліб та вода – бідного їда* ілюструють простоту та невибагливість у їжі. Зазвичай, хліб та вода вважаються найпростішою стравою, яку в пареміях часто пов'язують з бідністю. Однак, вони уособлюють те просте та найнеобхідніше, що може допомогти втамувати голод.

Перевагу простоти над великими вимогами ілюструють також вислови *краще сухий хліб з водою, ніж паляниця з бідою; ліпше хліб з водою, ніж жити з бідою; як з лихим квасом, то ліпше з водою, аби не з бідою; як з поганим молоком, то краще з водою*. З одного боку, ці паремії означають, що краще жити скромно (бідно) й мирно, ніж у достатку, але «з бідою». З іншого, ілюструють надання переваги простому, але якісному (ліпше з водою), у порівнянні з більш вартісним, але неякісним (лихий квас, погане молоко). У такий самий спосіб цінність скромності мотивує вислів *як є на мед, тоді пий пиво, а як є на пиво, тоді пий воду*, який рекомендує надавати перевагу невибагливому варіантові в порівнянні з його більш «престижним» відповідником.

Цінність скромності також пов'язана з відчуттям міри. Наприклад, небезпека надмірності виражається у вислові *на воді млин стоїть, та од води помирає*, у якому образ *води* проявляє свій дуалістичний характер: з одного боку, достатній об'єм води не становить загрози (*на воді млин стоїть*), однак з іншого – збільшення об'єму призводить до руйнації (*од води помирає*). Необхідність розуміння «золотої середини» ілюструє також паремія *то мукиці, то водиці, аж доки з горшка не вилізло*, яка свідчить про те, що надмірність здатна погіршити результат.

Наступною в групі цінностей особистісного характеру української паремійної картини світу, за даними нашого матеріалу, є *тверезість*, що стосується згубних звичок, а саме зловживання алкогольними напоями. Зокрема, прислів'я *хміль – не вода, чоловіку біда та горілка без вогню, а розум спалить* безпосередньо вказують

на негативні наслідки пияцтва щодо побутової сфери та інтелектуальних здібностей. Аналогічними у ціннісному плані є паремії *скільки води не пий, а п'яним не будеш; хмільна вода до добра не доведе; горілка – не вода – людська біда; добра вода, що не мутить ума, а горілка, що та дівка, хоч кого підведе*, які імпліцитно надають перевагу тверезому способу життя, що пов'язаний з образом *води*. В окремому випадку стихія характеризується як «добра» (від *води п'яним не будеш, вода не мутить розуму*). Пияцтво, втілене в образах *хмільної води* та *горілки*, оцінюється з негативного боку (*горілка підводить людину, призводить до горя*). Підступність цієї згубної звички виражається також у паремії *думка п'є воду, а відвага мед* та *спокій п'є воду, а неспокій – мед*, в яких демонструються переваги здорового способу життя (*думка*, тобто розумність, та *спокій*) та недоліки протилежної поведінки (*неспокій* та *відвага*, тобто відсутність страху перед небезпекою в нетверезої людини, що у протиставленні з розумом стає еквівалентом глупства). Про властивості хмільних напоїв викривляти реальність повідомляє паремія *горілка така вода, що з убогого зробить багатим, а з сліпого видющим*. Іншим прикладом є приказка *впився водою, похмелився сльозою*, яка, на нашу думку, може бути еквівалентною вищезгаданій паремії *хмільна вода до добра не доведе*. Лексема «впитися» означає «сп'яніти» [4], тому можна з контексту здогадатися, якої самої «*води*» суб'єкт напився – хмільної. Словосполучення *похмелився сльозою* може означати те, що згубна звичка призвела до біди, супутниками якої часто є сльози як фізичний прояв горя.

Іншою важливою особистісною рисою, що цінується в українській культурі, за даними матеріалу дослідження, є *стриманість*. Вона стосується переважно емоційного аспекту людського існування. Це не дивно, адже природні стихії часто пов'язують з проявами почуттів (наприклад, *вогонь* – пристрасть, *повітря* – нестабільність, *вода* – кохання, *земля* – материнська любов), які в хаотичному стані можуть нашкодити. Зокрема, на цінність стриманості може вказувати вираз *вогонь – добрий слуга, але поганий хазяїн*. У денотативному значенні ця паремія свідчить про те, що стихія може бути корисною, коли її контролюють (*добрий слуга*), але небезпечною, коли вона сама бере на себе контроль (*поганий хазяїн*). Вірогідно,

вогонь може уособлювати в цьому випадку емоційність або навіть людину, якій властива хаотична, непередбачувана поведінка. Як бачимо, прислів'я ілюструє, що такий індивід може бути добрим помічником, але дуже поганим господарем, керівником. У даному випадку, акцентується дуалістична природа вогню, який може принести користь, але також завдати шкоди. Отже, через поняття вогню прислів'я створює образ людини, яка була б ідеалом керівника, і розкриває свій ціннісний компонент – значущість такої риси характеру, як стриманість.

Народний вираз з аналогічним ціннісним значенням *в ополонці вогонь не страшний* містить приклад контрольованої стихії, яка не становить сильної загрози для людини. У такому стані вогонь здатен давати користь, виявляючи свою творчу, а не деструктивну рису. Крім того, його легко загасити, якщо він почне розгоратися сильніше. У конотативному значенні вогонь у прислів'ї може асоціюватися з емоціями, які в контрольованому стані («в ополонці») не здатні нашкодити, наголошуючи на позитивній значущості стриманості.

Цінність цієї особистісної риси також може простежуватися у висловах *глибока вода не каламутиться* та *глибока вода тихо пливе*, які можуть свідчити про те, що хвилювання, сховані в глибині душі, не каламутяться, тобто не здатні негативно вплинути на людину або оточуючих. В українській мові навіть є фразеологізм – *каламутити воду (в криниці)*, що означає «вносити розлад, неспокій» [4]. З позиції такого змісту прислів'я виражають цінність стриманості як особистісної характеристики людини, що пов'язана з її емоційною сферою.

Іншою рисою характеру, що цінується в українській культурі, згідно з матеріалом дослідження, є *гнучкість* – здатність пристосовуватися до умов, що змінюються, а також вміння вдало використовувати можливості. З одного боку, вона виражена за допомогою ілюстрації впертості та неспроможності дійти компромісу. Наприклад, приказка *став, як окунь проти води* вживається як докір впертій людині. Невміння дійти згоди ілюструється в пареміях *ми з тобою, як риба з водою: я на лід, а ти під лід* та *трудна згода, де вогонь і вода*. Перший приклад містить іронію, оскільки традиційно неподільні образи риби й води не збігаються з ситуацією, що міститься в другій частині вислову – *я на лід, а ти під лід*, яка

пов'язана з протилежними поглядами двох людей та неможливістю компромісу. Другий приклад – *трудна згода, де вогонь і вода* – характеризується схожою семантикою, що виражена в образах стихій-антагоністів – *вогню та води*.

З іншого боку, здатність пристосовуватися до змін ілюструється у висловах, які вживаються щодо гнучкої людини, зокрема *він, як вода, скрізь просочиться; він ані в воді не втоне, ані в вогні не згорить; з'єднався, як риба з водою; і риба не пливе проти бистрої води*. Як бачимо, у них використовується переважно образ води, яка за своїми природними властивостями достатньо рухлива та змінна (крига у холодних умовах, та пар – у гарячих). Стихія в цих випадках може набувати різного конотативного значення, зокрема небезпеки та негараздів (*в воді не втоне; і риба не пливе проти бистрої води*), перемоги видимої слабкості над силою (*він, як вода, скрізь просочиться*) й органічного взаємозв'язку (*як риба з водою*), проте мотивує одну цінність – гнучкість.

Іншою цінністю особистісного характеру в українській культурі є *терпіння*, що, з одного боку, реалізується як вміння стійко витримувати страждання та життєві негаразди (витримка), а з іншого – як здатність до очікування. Зокрема, витримку як вміння не впадати у відчай та отримувати позитивний досвід з будь-яких ситуацій ілюструє паремія *у вогні залізо сталиться*. Очевидно, вислів демонструє типову ситуацію з досвіду майстрів ковальської справи. Лексема «сталитися» означає гартувати, тобто «надавати металевим виробам твердості, пружності, міцності нагріванням до високої температури та наступним раптовим охолодженням» [4]. У конотативному сенсі ця лексема означає «виховувати моральну і фізичну стійкість у боротьбі з труднощами; зміцнювати здоров'я тренуванням» [4]. Отже, хоча під дією високих температур залізо розм'якшується, все ж таки його гартування у *вогні* є необхідною процедурою для надання цьому матеріалу найвищої твердості та міцності. Таким чином, стихія в прислів'ї асоціюється з труднощами, проблемами, які, у свою чергу, роблять людину сильнішою, оскільки є частиною безцінного досвіду існування у тяжких умовах. Інакше кажучи, прислів'я вказує на те, що пережиті складні ситуації не роблять людину слабшою, а, навпаки, загартовують її характер, зміцнюють віру в особисті

сили. Антагоністичну стихію для вираження аналогічного значення використовує вислів *біда гартує чоловіка, як вода залізо*, а також *млин живе водою, а чоловік бідую*; *трудно вийти з біди, як каменю з води*. Пряму рекомендацію на подолання відчаю та здатність стійко приймати життєві негаразди містить вислів *бий лихом об землю, як швець мокрою халявою об лаву*.

Про необхідність вміння чекати як прояв цінності терпіння свідчить прислів'я *доки правда підросте, багато в річці води утече*, у якому стихія символізує плин часу. Як бачимо, народна мудрість ілюструє, що іноді правди, яка може означати не лише достовірну інформацію, а й порядок, життєві події (правда життя) [4], слід чекати довгий час.

Наступною значущою рисою особистісного характеру є *обережність у словах*. Обережне ставлення до сказаного підкреслюється у фольклорному афоризмі *вода в решеті не встоїться*, у якому образ *води* може асоціюватися з істиною, правдою або таємницею, які рано чи пізно стануть відомими, тому вислів передбачає застереження проти балакучості (якщо людина – «решето») і виражає цінність обережності в словах, особливо тих, що стосуються таємниць. Цієї ж чесноти стосуються паремії *вода все сполоще, тільки злого слова ніколи та впік мене тим словом, не треба й вогню*, у яких, відповідно, образ *води* пов'язаний з очищенням, а образ *вогню* – із загрозою. Відтак, народна мудрість попереджає, що словом можна завдати такої шкоди, пам'ять про яку залишиться надовго. Руйнівний характер слова виражений також у паремії *не втопила вода, втопила людська обмова*.

В інший спосіб виражена цінність обережності в словах у народних висловах *від слова до діла, як від землі до неба та з моря води не вилити, а з пісні слів не викинути*. Зокрема, у цих випадках народна мудрість передбачає, що будь-які слова пов'язані з відповідальністю, зокрема з відповідністю між сказаним та діями, а також з умінням не кидати слів на вітер, адже *з пісні слів не викинути*, а сказаного – не повернути.

За даними матеріалу дослідження, в українській культурі міститься також цінність *відваги*. Рішучу та хоробру людину характеризують вислови *відважний*

Артим іде сміло у воду і дим та сміливий, як жаба: з маху в воду. У цих пареміях вода уособлює небезпеку або проблемну ситуацію, якої людина не лякається. Слід зауважити, що в першому прикладі власна назва «Артим» узагальнено стосується всіх відважних людей. У другому випадку (*сміливий, як жаба: з маху в воду*) ставлення людини до проблеми порівнюється зі сприйняттям *води жабою*, для якої *вода* – природне середовище життя. У пареміях присутній мотив захоплення відвагою, що зумовлює значущість цієї риси для українського народу.

Іншим прикладом цінності відваги є такі вислови, як *не навчишся плавати, поки в вуха води не набереш* та *на тихому зятеві теща воду возить*, що пов'язані з досвідом та людськими міжособистісними відносинами відповідно. Зокрема, перша паремія – *не навчишся плавати, поки в вуха води не набереш* – у денотативному значенні передбачає, що неможливо розвинути навичок плавання без занурення у *воду*. Стихія сприймається ворожо, адже в ній можна втопитися. Проте прислів'я свідчить, що немає іншого способу навчитися плавати, окрім як перебороти свій страх і зануритися. Друге прислів'я – *на тихому зятеві теща воду возить* – з одного боку, виконує інформативну функцію: попереджає про можливі конфліктні ситуації між родичами. Проте з іншого – імпліцитно вказує на те, що в разі небажання або невміння постояти за себе, будь-яка людина (не обов'язково теща) скористається цим у власних інтересах. З цієї причини необхідно володіти відвагою, щоб вміти обстоювати власні інтереси.

В українській культурі в межах цінностей особистісного характеру також міститься значущість *своєчасності* як вміння вчасно реагувати на проблемні ситуації. Наприклад, паремія *біда, раче, вода кипить* у денотативному значенні передбачає, що *воду* закип'ятили, щоб відварити рака, що для тварини означає вірну смерть. На нашу думку, вислів слугує імперативом, який закликає до своєчасних дій. Образ водної стихії може уособлювати проблему або небезпеку. Конотативне значення паремії, у свою чергу, вказує на те, що людині слід швидко та вчасно вжити заходів, щоб проблемна ситуація не розвинулася до великих масштабів. Як бачимо, народний афоризм *біда, раче, вода кипить* імпліцитно зумовлює необхідність вчасного вирішення питань, які не потребують вагань.

Схожим за змістом є народний афоризм *гаси вогонь, поки не розгорівся* та синонімічна паремія *іскру гаси до пожежу, біду відводь до удару*. У денотативному аспекті ці прислів'я містять настанову ліквідувати *вогонь* до того моменту, коли він почне набирати своєї деструктивної сили і перетвориться на неконтрольованого руйнівника. У конотативному значенні ця стихія може асоціюватися з будь-якими негативними явищами та подіями у побутовому житті.

Інші вислови – *не надувайся, жабо, до води ще далеко* та *риба в воді, а він до неї петрушку кришить* – ілюструють поспішність як нерозсудливу дію і нагадують українську приказку *не кажи гоп, поки не перескочиш*. У конотативному значенні паремії вказують на те, що не слід завчасно радіти результатів, коли для його досягнення ще нічого не зроблено.

Наступним народним афоризмом, що мотивує цінність своєчасності, є *не тримай довго сіль – вода буде, не тримай довго дівку – жінка буде*. У конотативному значенні вислів передбачає, що зволікання або затягування важливих життєвих подій (наприклад, весілля) не схвалюється народом. З цієї причини, вміння робити все у свій час набуває важливого значення й втілюється у цінність пунктуальності.

У групі цінностей особистісного характеру також міститься *щедрість*, яка переважно виражена шляхом ілюстрації протилежної якості – жадібності. Наприклад, прагнення до надмірного збагачення проілюстровано в паремії *коло води лежав, а води просив*. Якщо уявити ситуацію, про яку йдеться в прислів'ї, то виникає іронічна невідповідність: людина перебуває біля *води*, але пити просить в інших, тобто бажає використати ресурси інших, щоб не витратити власні. Це нагадує жартівливий принцип «спочатку з'їмо твоє, а потім кожен сам своє». Приказка *тебе й сира земля не нагодує* також свідчить про засудження ненаситності та жадібності. Сира Земля-мати у слов'янській міфології означала землю, яка прокинулася від зимового сну та була зволожена небесною *водою*, і символізувала плідну стихію. Як бачимо, приказка *тебе й сира земля не нагодує* слугує докором людині, якій недостатньо природних щедрот (наприклад, гарного врожаю). Цінність щедрості також реалізується у виразі *бочки без дна водою не*

наллеш, що в конотативному сенсі означає: жадібній людині, яка не усвідомлює меж у своїх бажаннях, завжди всього буде мало. Як бачимо, шляхом вираження незадоволення ненаситністю, імпліцитно вираз мотивує цінність протилежного (позитивного) явища – щедрості.

Інша цінність особистісного характеру – *заощадливість* – нараховує один приклад у матеріалі дослідження. Вислів *не задержиться в нього нічого, як у решеті вода* виражає негативну оцінку марнотратства, оскільки характеризує людину, яка безвідповідально розтринькує особисті ресурси та залишається без нічого. Отже, паремія мотивує цінність заощадливості як вміння зберегти свою власність, не віддавати усе безвідповідально.

Другу групу у межах орієнтаційно-нормативного типу становлять **компетентнісні** цінності, які, за даними матеріалу дослідження, містять дві підгрупи – інтелектуальні та світоглядні цінності.

У межах інтелектуальної підгрупи цінностей було виокремлено значущість *освіченості*. На цю рису вказують схожі між собою паремії *знання злодій не вкраде, в огні не згорить і в воді не втоне* та *науки ні вода не затопить, ні вогонь не спалить, ні злодій не вкраде*, що використовують образи стихій у якості життєвих випробувань, труднощів, перепон. Важливість інтелекту простежується й у фольклорному афоризмі *він дуже розумний: решетом зірки у воді ловить*, який шляхом висміювання глупства, імпліцитно містить настанову на протилежну поведінку. Тобто, іронізуючи над «розумним», який займається марною справою (*решетом зірки у воді ловить*), вислів одночасно в прихованій формі передбачає, що такій діяльності зовсім не притаманна раціональність і є більш корисний спосіб проведення часу. Засудження нерозумності також передбачає високу оцінку освіченості у вислові з дурнем *каші не звариш: або тишоно не вкипить, або вогонь не горить* або у схожому варіанті *дурний і хату спалить, так вогневі рад*, а також у паремії *розумний біля вогню нагріється, а дурний спалиться*. Слід зазначити, що інтелектуальний розвиток сприймається народною мудрістю як необхідність, а не лише предмет вибору: *голова без розуму, що млин без води; людина без книги, як риба без води*. Образ *води* в цьому випадку сприймається як життєдайна сила (вода

змушує млин функціонувати, а рибу – існувати). Відтак, освіченість – необхідна умова життя.

Іншою інтелектуальною цінністю є така особистісна риса, як *розсудливість*. З одного боку, вона стосується вміння раціонально оцінювати ситуацію та не піддаватися хибному сприйняттю дійсності. Така форма розсудливості виражена в низці паремій, зокрема у виразі *не скрізь там вода, куди хилиться верба*, який протирічить традиційному сприйняттю верби в якості природного показника *води*, враховуючи те, що досить часто дерево можна зустріти на берегах річок, біля зрошувальних каналів або інших водойм. Очевидно, прислів'я зазначає, що перше враження, як і традиційне, стереотипне уявлення, може бути хибним. У конотативному сенсі *вода* може символізувати джерело життєдайної сили, а також відродження, оновлення. З цієї точки зору прислів'я демонструє, що гонитва за обіцянками кращої долі може призвести до розчарування. Так, наприклад, багато людей виїжджають в інші країни, спокусившись кращими умовами життя та чудовими можливостями для високого заробітку, але не знаходять того, чого очікували, адже *не скрізь там вода, куди хилиться верба*. Хоча, слід зазначити, що існує протилежна паремія – *де верба, там і вода*. Імовірно, функціонування одночасно двох суперечливих народних виразів пов'язано з ілюстрацією того, що з будь-якого правила або закономірності є виняток.

Мотив розчарування присутній у прислів'ї *багато диму – малий вогонь*. У контексті вислову вогонь асоціюється з небезпечною ситуацією або проблемою, яка сприймається перебільшено. Таким чином, народний афоризм наголошує на позитивній значущості здатності тверезо аналізувати ситуацію. Аналогічний аксіологічний зміст здатне виражати прислів'я *в ополонці вогонь не страшний*, у якому *вогонь* може уособлювати проблему або небезпеку, яка, на перший погляд, лякає, проте потім стає очевидним, що «не такий страшний чорт, як його малюють». У такий спосіб реалізується позитивна значущість здатності критично оцінювати ситуацію, без її перебільшення.

Підтвердження негативної оцінки хибного сприйняття дійсності або здатності перебільшувати незначні ситуації знаходимо в паремії *мала вода – великий шум*,

яка за допомогою антитези виражає цінність розсудливості і передбачає рекомендацію тверезо аналізувати події. Аналогічна ідея міститься в пареміях *на чорній землі біла пшениця родить; на чорній землі сіють жито, а по білій собаки бігають; на чорній землі білий хліб родить*. Іншими пареміями, що мотивують цінність розсудливості за допомогою ілюстрації природних закономірностей або необхідності раціонально сприймати ситуації, належать також вислови *не все риба, що в воді; яка ворона в воду, така й з води; в глибокій воді – велика риба* тощо.

Важливість розсудливості в матеріалі дослідження також реалізується в пареміях, що зображують абсурдні, нерозумні дії: *у ліс дрова не возять, а в колодязь воду не ллють; покинути криницю, та йти в колибу по водицю; не ходи у воду за птицею, а в ліс за рибою; нащо в море воду лити, коли море повне; з бороною по воді поїхав, а ціпом рибу ловить*. Ситуації, у яких суб'єкт сам собі завдає шкоди або створює неприємності, також пов'язані з відсутністю вміння правильно та розумно діяти: *сам бик землю борикає і на себе кидає; пішов під лід воду пити; надіявся дід на мід (мед – С. Я.) та й води не пив*.

Критичне ставлення до власних здібностей як прояв розсудливості також ілюструється в українських пареміях з компонентами на позначення природних стихій, зокрема, про це свідчать вирази *до Бога не підскочиш, в землю не проб'єшся; на небо не скочиш, а в землю не закопаєшся; ложкою не вичерпаєш води з моря*.

Серед інтелектуальних цінностей чинне місце посідає *завбачливість*. Зокрема, важливість цієї риси мотивує вислів *не спитавши броду, не сунься у воду*, застерігаючи від необміркованих вчинків. Образ *води* характеризується з негативного боку, адже імпліцитно народний афоризм передбачає наявність небезпеки, яку може становити стихія. Іншими подібними прислів'ями-застереженнями є фольклорні афоризми *не підливай масла в вогонь; не брудни криниці, бо схочеш водиці; не присувай соломи до вогню* тощо.

Іншу конотацію містить образ *води* у виразі *хто опарився на молоці, той і на воду дме*, у якому стихія асоціюється зі спрощеною проблемою, порівняно з більшими труднощами (з «молоком»). Відтак, з одного боку, прислів'я виправдовує занадто завбачливу поведінку людини, яка, завдяки попередньому негативному

досвіду, стала обережною. Проте, з іншого боку, вислів імпліцитно передбачає цінність завбачливості, яка необхідна для того, щоб не опинитися в аналогічній складній ситуації. Крім того, паремія *хто опарився на молоці, той і на воду дме* передбачає важливість вміння вчитися на помилках, оскільки, як ілюструє вислів, людина намагається не повторити попередній негативний досвід, вживаючи необхідних заходів (*дме на воду*).

У межах світоглядних цінностей в матеріалі дослідження було виявлено **смиренність**, що пов'язана з уявленнями про буття, долю та невідворотність окремих подій. Зокрема, прислів'я та приказки свідчать про розуміння долі як сили, проти якої марно боротися. Фольклорні афоризми *лихо і під землею знайде* або *лиха доля і під землею здибає* ілюструють той факт, що від негативного досвіду неможливо сховатися. У цьому випадку образ *землі* може сприйматися як сховище або могила. Відтак, у конотативному значенні паремії вказують на те, що долю, зокрема лихі життєві події, неможливо відвернути, тому все, що судилося, обов'язково станеться, як би старанно людина не намагалася цього оминати. Як бачимо, демонструючи неминучість фатуму, прислів'я мотивують цінність смиренності, адже якщо немає можливості змінити що-небудь у житті, залишається лише скоритися обставинам. Інший вислів – *на чийй землі живеш, того й воду п'єш* – у денотативному сенсі свідчить про те, що традиційно людина використовує ті життєво необхідні ресурси, які доступні на території її проживання. Стихія *води* у цьому випадку асоціюється з життєдайною силою, яка в контексті соціальної взаємодії може позначати усе, що підтримує життя суспільства, а саме вірування, традиції, світоглядні орієнтири, уподобання окремої групи людей тощо. Відтак, метафорично прислів'я, з одного боку, ілюструє залежність людини від оточення, у межах якого вона існує, а з іншого – подає приклад покори тим умовам, якими особистість обмежена. Відтак, смиренність знову постає значущою рисою українського суспільства.

В інший спосіб ця цінність реалізується у висловах, що підкреслюють віру в існування власного життєвого шляху в кожного представника суспільства. Наприклад, у прислів'ї *кіль любить овес, земля – гній, а воєвода – принос*

ілюструється взаємозалежність між природним об'єктом (твариною, стихією та людиною) та тим, що приносить йому користь. Образ *землі* використовується в цьому випадку у своєму прямому значенні, як ґрунт, чия родючість лише зростає від використання добрива (гною). Щоправда, остання частина вислову – *а воєвода [любить] принос* – є частково іронічною, на наш погляд, адже висміює меркантильність чиновників.

Цінність вміння жити сьогоднішнім днем в пареміях виражається шляхом вираження ставлення до минулого. В українській приказці *вчорашньої води не доженеш* присутній образ «минулої води». У прагматичному сенсі паремія виражає застереження про неможливість виправити те, що вже відбулося. Вона містить негативну оцінку спробам повернути час назад, адже імпліцитно вказує на те, що вони марні. Паремія *вчорашньої води не доженеш* демонструє, що минулих подій не можна повернути, і виражає цінність вміння жити сьогоднішнім днем. Вказівку на необхідність здатності цінувати теперішній час може виражати також прислів'я *глибока вода не каламутиться*, у якому *водна* стихія може уособлювати плін часу, мінливість світу. «Глибока вода» в такому разі сприймається як те, що вже пройшло, що знаходиться далеко в часовому просторі. Інакше кажучи, вода у прислів'ї може символізувати минуле, спогади про події, що вже трапились колись. Відтак, вислів рекомендує не згадувати про події колишнього життя, а цінувати сьогоднішній день. Аналогічне аксіологічне значення виражається в пареміях з образом *землі* – *що землею накривають, те і забувають* та *не вернеш того, що земля прикрила* у яких земля асоціюється з місцем поховання.

Цінність вміння жити сьогоднішнім днем також помітна у висловах, що ілюструють швидкоплинність часу: *біжить мій вік, як вода по камінню; було, та з водою сплило; літа плывуть, як вода* тощо. У такий спосіб народна мудрість вказує на те, що слід цінувати життя в момент його існування, оскільки минулого вже немає, а майбутнє ще не настало.

Цінність **оновлення та руху**, що є наступною важливою складовою української пареміологічної картини світу, полягає в прагненні до покращення власних вмінь, особистісних характеристик. Ця аксіологічна домінанта зафіксована

у прислів'ї *стояча вода – калюжа*, у якому *водна* стихія уособлює безперервний потік життя, постійне оновлення, навіть очищення, яке не знаходить своєї реалізації. У денотативному сенсі прислів'я демонструє, що *вода* в замкненому просторі (наприклад, вибоїна на дорозі) накопичує бруд, який так і залишається в ній через відсутність можливості позбавитися його. Відтак, прислів'я застерігає від будь-якого використання «стоячої *води*», натякаючи, що вона не принесе користі, оскільки сприймається як брудна («калюжа»). Одночасно народний вираз позитивно оцінює *воду*, що оновлюється (хоча це виражається імпліцитно), адже весь бруд у такому разі просто зникає (вимивається). Як бачимо, у конотативному значенні прислів'я наголошує, що постійне оновлення, розвиток, самовдосконалення потрібне для того, щоб людина або будь-який феномен дійсності не перетворився на «калюжу».

Іншою паремією, що містить цінність оновлення та руху, є *час, як і вода: все йде вперед*. Вислів імпліцитно передбачає, що життя з часом змінюється, а людина, що живе минулими поглядами, віюваннями, тенденціями, залишається застиглою в попередній епосі. Хоча в денотативному сенсі паремія *час, як і вода: все йде вперед* не містить експліцитного осуду минулого часу, проте вона вказує на природний хід подій. Звідси, «застиглість» у попередньому періоді життя можна вважати такою, що суперечить одній з основних закономірностей існування. Як бачимо, в конотативному значенні та в імпліцитній формі вищезгадана паремія вказує на цінність оновлення та руху.

У межах типу **смісложиттєвих цінностей**, за даними матеріалу дослідження, було виявлено дві групи. Першу з них формують вітальні цінності. Серед них міститься цінність **здоров'я**. Українська народна творчість пов'язує гарний фізичний стан організму з довголіттям та силою. Зокрема, паремія *держи голову в холоді, а ноги в теплі – проживеш довгий вік на землі* ілюструє правильний, згідно з народною думкою, спосіб підтримки здоров'я та довготривалості життя. Іншою паремією, що містить потенціал до вираження цінності здоров'я, є вираз *сильна вода греблю рве*, який іноді можна зустріти в тематичному блоці прислів'їв про

сильних людей. Відтак, у конотативному значенні вислів містить позитивну оцінку фізичній силі, що свідчить про гарне здоров'я.

Іншою вітальною цінністю в українській картині світу є *їжа*, яка допомагає підтримувати життєву енергію, хоча й відрізняється скромністю та невибагливістю: *хліб – батько, вода – мати; хліб та вода, то нема голода [де хліб і вода, там нема голода]; нема голода, коли п'ється вода; хліб [сіль] та вода – бідного їда [козацька / солдатська їда]* тощо. Відсутність їжі та голод народна мудрість супроводжує висловом *ні хліба куска, ні солі дрібка, ні страви ложки, ні води корця*, який ілюструє відсутність найнеобхідніших харчових продуктів і виражає жаль з цього приводу.

Обережність також є однією з вітальних цінностей. Необхідність оминати небезпечні ситуації, виражена в пареміях з назвами природних стихій, обумовлена деструктивними властивостями цих елементів. Серед фольклорних афоризмів значущість обережності ілюструють паремії *від великої води надійся шкоди* та *сильна вода греблю рве*, що вказують на небезпеку і негативні наслідки сильного водного потоку. У першому народному виразі прагматичне значення містить рекомендацію «намагатися оминати ситуації руйнівного характеру» і виражає пейоративну (негативну) оцінку водній стихії (велика вода асоціюється з руйнівником). Образ *води* у цьому випадку еквівалентний небезпеці, від якої застерігають, тому народний вираз *від великої води надійся шкоди* вказує на значущість обачності. Прислів'ю *сильна вода греблю рве* притаманний аналогічний ціннісний зміст та асоціативно-образний мотив, проте прагматичне значення виражене опосередковано, а саме через натяк на логічний умовивід про небезпечні наслідки стихії-руйнівника.

Високий інтерес викликає той факт, що український фольклор містить схожий за структурою народний вислів, але зі зміненою образністю – *тиха вода греблю рве*, у якому демонструється водна стихія меншої інтенсивності. Стихія в такому сповільненому стані в контексті виразу здатна руйнувати й робить це непомітно, на відміну від «великої води», сила якої більш очевидна. Отже, прислів'я вказує на певну підступність водної стихії, підтверджуючи високу значущість обережності.

Пейоративна оцінка *води* з низьким проявом інтенсивності міститься також у паремії *тиха вода людей топить, а швидка тільки лякає* (або *бистра вода надійде та й перейде, а тиха мулить та й мулить*). Як бачимо, у синтаксичній структурі фольклорного вислову міститься протиставлення. *Тиха вода* асоціюється зі смертельною небезпекою, підступністю, прихованою загрозою, а також пригніченою емоційністю, а *швидка* – з марним хвилюванням, удаваною небезпекою. Вищезазначене прислів'я рекомендує застережливо ставитися навіть до зовні спокійних ситуацій, людей та інших об'єктів реальності. Серед інших подібних паремій, що безпосередньо пов'язані з обережною поведінкою з природними стихіями, зазначимо такі: *з вогнем не жартуй, воді не вір, з вітром не дружи; не вір воді, бо втопишся [не лізть у воду – не втопишся]; не ходи коло річки – не впадеши у воду, святий вогонь мстить, як його не шануєш* тощо.

Значущість обережності виражається також у вислові *п'яний, а у воду не скочить [а у вогонь не полізе]*, який денотативно ілюструє те, що людина навіть у стані сп'яніння, тобто менш адекватного сприйняття дійсності, залишається достатньо «тверезою», щоб не наражати себе на небезпеку. Образи стихій характеризуються в цьому випадку як деструктивні сили, здатні нашкодити здоров'ю живої істоти. Відтак, народна мудрість передбачає, що в будь-яких умовах слід пам'ятати про власну безпеку. Схожим за структурою є вислів *дурень, дурень, а в вогонь не полізе*, якому притаманне таке ж саме аксіологічне значення.

Другу групу смисложиттєвих цінностей складають природні цінності. Серед них міститься значущість *природи та природних елементів*. Український фольклор, як частина культурної спадщини нації, фіксує сакральне ставлення до явищ оточуючого середовища. Передусім, прислів'я вказують на важливість *води*, *вогню* й *землі*, що самі по собі становлять суспільну цінність: *хліб — батько, вода — мати; вогонь - цар, а водиця – цариця; земля – наша мати, всіх годує*.

Іншу природну цінність становлять *погодні умови*, про що свідчить низка паремій, пов'язаних з метеорологічними спостереженнями. Кліматичні умови є важливими для українського народу, оскільки наслідки змін у погоді можуть вплинути на врожай або побут загалом. Серед таких паремій зазначимо *в маї стоячі*

води приносять лукам шкоди; в падолисті багато води – для лук великі шкоди; в серпні серпи гріють, а вода холодить [студить]; грудень землю грудить, а хатинки [хату] студить; квітень з водою – жовтень з пивом [травень з травною] та подібні. Народні паремії-прикмети та прогнози свідчать про значущість погодних умов, які неодмінно супроводжують побут людини. У них стихії вживаються в прямому значенні (як елементи природи).

Отже, в українських прислів'ях з компонентами на позначення природних стихій, згідно з розробленою в дисертаційному дослідженні класифікацією (див. підрозділ 1.3.3. цієї роботи), реалізується два типи цінностей. У межах **орієнтаційно-нормативного** типу найбільшу групу складають соціалізаційні цінності, серед яких переважну кількість становлять підгрупи *соціальних* цінностей (20,1 %) та цінностей *особистісного характеру* (14,1 %), а менш численними є *моральні* (12,2 %) цінності. Найменшими підгрупами соціалізаційних цінностей є *естетичні* (1,4 %) та *інтераціоналістські* (2,3 %) значущі елементи. Другу групу орієнтаційно-нормативного типу становлять компетентнісні цінності, серед яких більш вираженими є *інтелектуальні* (14,3 %) цінності в порівнянні зі *світоглядними* (12,4 %). Другий тип складають **смисложиттєві** цінності, серед яких переважно реалізуються вітальні (12 %), а менш численну групу становлять є природні цінності (11,2 %). Як бачимо, зміст українських паремії з компонентами на позначення природних стихій переважно спрямований на регулювання суспільних відносин (основні орієнтири яких виражені в соціальних цінностях), встановлення ідеалу представника мовної спільноти (реалізується в цінностях особистісного характеру), а також формування необхідних пріоритетів у сфері розумової діяльності людини (інтелектуальні цінності). У меншій мірі матеріал дослідження охоплює сферу нормування етичної поведінки (моральні цінності), систему поглядів на життя (світоглядні цінності), природу (природні цінності), основні принципи збереження і продовження існування (вітальні цінності), а також розуміння прекрасного (естетичні цінності) та засади міжособистісної взаємодії (інтераціоналістські цінності). Крім того, іншою особливістю, яку ми помітили під час дослідження, є тенденція до використання в матеріалі роботи образів *води*,

вогню та землі. Паремії з компонентом «повітря» не зустрічаються у межах того паремійного корпусу, який було вибрано з використаних у дисертаційній роботі словників українських прислів'їв та приказок. Хоча це не свідчить про відсутність в українському фольклорі народних афоризмів з образом повітря, але може вказувати на менший ступінь звернення до цього образу в них.

Більш детально з розподілом англійських паремій між групами цінностей можна ознайомитися в додатку Б до цього дослідження.

2.2. Цінності російської пареміологічної картини світу.

Під час дослідження було проаналізовано російські паремії з компонентами на позначення природних стихій у кількості 374 одиниці. Згідно з класифікацією, розробленою у дисертаційній роботі (див. с. 78-79 цього дослідження), російська ціннісна картина світу, представлена в пареміях з компонентами на позначення природних стихій має такий вигляд:

Табл. 2.2.

Цінності, виражені в російських пареміях з компонентами на позначення природних стихій

1. Орієнтаційно-нормативні цінності	2. Смыслжиттєві цінності
<p>1.1. Соціалізаційні цінності:</p> <p>1.1.1. <i>Інтераціоналістські</i> (дружба)</p> <p>1.1.2. <i>Моральні</i> (добро, відповідальність, воля, правда, справедливість)</p> <p>1.1.3. <i>Соціальні</i> (батьківщина, праця, приватна власність, рівність, сім'я)</p> <p>1.1.4. <i>Особистісного характеру</i> (гнучкість, заощадливість, обережність у словах, своєчасність, скромність, стриманість, тверезість, терпіння, щедрість)</p> <p>1.2. Компетентнісні цінності:</p> <p>1.2.1. <i>Інтелектуальні</i> (завбачливість, розсудливість)</p> <p>1.2.2. <i>Світоглядні</i> (оновлення, вміння жити сьогоднішнім днем, смиренність)</p>	<p>2.1. Вітальні цінності (здоров'я, їжа, обережність)</p> <p>2.2. Природні цінності (природа та природні елементи, погодні умови)</p>

Як бачимо, у межах **орієнтаційно-нормативного** типу цінностей було виявлено дві групи. Першу з них формують соціалізаційні цінності, які, у свою чергу, поділяються на чотири підгрупи. Однією з них є група інтераціоналістських цінностей, до якої належить значущість **дружби**. Наприклад, паремія *на обіде все соседи, а пришла беда – они прочь, как вода* ілюструє ненадійні та нещирі дружні стосунки, вказуючи, очевидно, на відхилення від норми, ніж на ідеал. Прислів'я свідчить про товаришів, які виявляють свою прихильність лише в добрі часи, і має спільну головну ідею з іншим народним афоризмом – *друг познаётся в беде*. Зображуючи те, якою не повинна бути істинна дружба, паремія *на обіде все соседи, а пришла беда – они прочь, как вода* мотивує цінність щирих міжособистісних стосунків (дружби), які полягають в готовності допомогти приятелю.

Серед інших російських паремій, що мотивують значущість цього явища, трапляються варіанти, які синонімічні українським, зокрема щирі дружні стосунки коментує приказка *их водой не разольешь, а також пьешь у друга воду слаще меду та у друга пить воду лучше неприятельского меду*.

У межах моральних цінностей, за даними матеріалу дослідження, було виявлено значущість **добра** як найвищого блага людства. В уявленні російського народу, як свідчить прислів'я *доброе дело и в воде не тает [или: не тонет]*, добро нездоланне. Образ *води* може символізувати в цьому випадку випробування, ілюструючи здатність добрих вчинків долати труднощі.

У свою чергу, народний вислів *милость над грехом что вода над огнем* вказує на те, що добро знищує зло. Як відомо, *вода* гасить *вогонь*. Так само й милість (доброзичливе ставлення до когось) породжує прихильність, а не ворожнечу. Інший народний вислів – *хлеб с водою, лишь бы сердце с тобою* свідчить про те, що слід залишатися доброю людиною (серце – осередок добра) навіть у часи скрути (хліб з водою – скромна, бідна їжа). З антагоністом добра – злом – пов'язане поняття досади або образи: вираз *обиженная слеза не канет на землю, а все на человеческую голову* передбачає, що заподіяне зло може повернутися людині некомфортними умовами.

Наступною моральною цінністю є *відповідальність*. Вона реалізується, з одного боку, шляхом ілюстрації відповідності або невідповідності між очікуваною та фактичною реальністю. Зокрема, паремія *кто в кони пошел, тот и воду вози* зображує приклад людини, яка взяла на себе певні обов'язки, тому від неї очікують їх виконання. Вислів *на работу – огонь, а работу хоть в огонь*, навпаки, свідчить про завзяту та натхненну людину, яка, на жаль, виконує зобов'язання неналежним чином. *Вогняна* стихія вживається в цьому випадку у двох значеннях: як особистісна характеристика (енергійність, завзяття) та руйнівна сила (*работу хоть в огонь* – результат праці нічого не вартий, його можна спалити). Подібним є вираз *квас молодой, да налит девятой водой*, що ілюструє невідповідність між очікуваним (молодий квас має бути смачним) та фактичним результатом (напій розбавлений, через що смак погіршується). Цю паремію можна вживати для характеристики безвідповідальної, недобросовісної людини. З іншого боку, відповідальність пов'язана зі здатністю самостійно приймати рішення. Наприклад, вислів *меряешь воду, не спрашивай броду* передбачає, що людина, яка потрапила в проблемну ситуацію через свою необережність або вирішила діяти самостійно в незнайомій чи малознайомій сфері (*меряешь воду*) без попередньої консультації, поради або керівництва, має прийняти всю відповідальність на себе, а не питати інших, як подолати труднощі (*не спрашивай броду*). Як бачимо, вислів вчить здатності відповідати за свої вчинки самостійно.

Невідповідність між призначенням та діями також вказує на цінність відповідальності, зокрема паремія *ходил бог по земле, а человек по небу* вживається для коментування ситуації, у якій призначення не відповідає діяльності. Цей вислів, наприклад, можна застосувати щодо некваліфікованої людини, яка взяла на себе відповідальність за справи, у яких їй не вистачає досвіду або компетентності.

Іншим значущим аспектом російської культури, як свідчить матеріал дослідження, є віра в існування вибору, що зумовлює цінність *волі*. Можливість альтернативи пов'язана, в першу чергу, з негативним ставленням до наслідування чужої поведінки. Значущість власної життєвої позиції переважає над прагненням копіювати життя інших, що відображено у вислові *на людей глядя жить* —

решетом воду носить. В інший спосіб ілюструє цінність волі паремія *не все перенять, что по воде [реке] плывет*, яка містить попередження про те, що впродовж життєвого шляху, уособленого в образі *води* (річки), слід самостійно обирати пріоритети, тому необхідне вольове рішення. Саме воля регламентує, що саме слід «перейняти», а що залишити поза власними інтересами.

Значущість вміння робити вибір простежується також у народному афоризмі *против воды тяжело плыть*. Вислів є, імовірно, застереженням, ніж заборонаю рухатися «проти води» – проти правил, проти суспільної думки, будь-якого руху всупереч наявному стану речей. Народна мудрість попереджає про важкі наслідки спротиву та передбачає те, що за течією плити легше. Однак, на нашу думку, в такому випадку людина стає заручником оточення й позбавлена волі, а також не має власної життєвої позиції, переймає все те, що «пливе в річці».

Іншою моральною чеснотою є **правда**. У російських пареміях зафіксована віра в обов'язкову перемогу правди над кривдою (брехнею). Так, наприклад, народний вислів *быль что смола, а небыль что вода* містить протиставлення смоли й *води* як чогось стійкого, міцного (адже смола не розчиняється у воді) та чогось скороминущого (як вода). Відтак, правда (*быль*) у цьому контексті тріумфує над брехнею (*небыль*), яка, у свою чергу, швидко забувається. Народна мудрість також зауважує, що неправда не може довго функціонувати під маскою істини – *неправда, что дуга ветловая: концы в воде, так середка наружу; середка в воде — концы наружу* (або *кривду, что дугу, в воду не спрячешь: концы в воду, а середка снаружи*), що також обумовлює цінність правди, оскільки з плином часу фактична інформація витісняє хибну, як кажуть, *правда тяжелее золота, а на воде всплывает*. В іншому близькому за значенням прислів'ї *правда в огне не горит и в воде не тонет* образи стихій (*вогню* і *води*) асоціюються з руйнівними силами, які, однак, не здатні нашкодити істині. Як бачимо, народний афоризм підкреслює, що правда витримає будь-які випробування, як би не намагалися її знищити, приховати або замовчувати.

Образ *землі* також використовується в пареміях із метою вираження цінності правди: *под землей зерну не улежатъ та с землей не хитри: сам себя обманешь*.

Земна стихія в першому випадку постає як сховище (земля має конотацію поховання, приховування). У конотативному значенні вислів *под землей зерну не улежатъ* ілюструє, що істина в будь-якому разі стане очевидною, як зерно, що проростає крізь землю. У свою чергу, приказка *с землей не хитри: сам себя обманешь* висловлює аналогічну ідею, але в інший спосіб: хитрощі (бажання приховати правду) все одно розкриються. Як бачимо, російська культура негативно ставиться до лукавства.

З образом землі пов'язана також цінність *справедливості*, яка виражається народними афоризмами *как ты к земле, так и она к тебе; какова земля, таков и хлеб*. Використовуючи образ землі як уособлення джерела їжі і, як наслідок, існування, денотативне значення прислів'я передбачає: наскільки старанною буде турбота про землю, настільки щедрим буде врожай. У конотативному аспекті вислів ілюструє ситуацію соціальної взаємодії, наголошуючи на тому, що будь-яке ставлення або манера поведінки отримує справедливе віддзеркалення й відповідь. Аналогічним у семантичному плані є вираз *чего на землю не падет, того земля не подымет*. Денотативне значення прислів'я пов'язане з врожаєм та родючістю землі і буквально означає «якщо землю не засіяти, то ніякого врожаю не буде». У конотативному аспекті паремія передбачає, що будь-які дії призводять до справедливих результатів, а також імпліцитно вказує на те, що наскільки старанно людина ставиться до будь-якої справи, настільки успішною буде її винагорода.

У межах підгрупи соціальних цінностей міститься значущість *батьківщини*. Про важливість почуття патріотизму свідчить паремія *на чужбине родная земляца во сне снится*, що ілюструє тугу за домівкою. Готовність захищати рідну землю ціною власного життя виражено в прислів'ї *с родной земли – умри, не сходи*. Іноді народна мудрість навіть погрожує, наприклад, *кто наступит на землю русскую — оступится*. Як бачимо, любов до батьківщини є важливою складовою частиною ціннісної картини російської культури. Серед інших паремій, що реалізують цінність батьківщини, є вислів *своя земля и в горсти мила*, що є відповідником українському прислів'ю *рідна земля і в жмені мила*.

Іншим важливим елементом соціальних цінностей є цінність *праці*, що виражається в пареміях або шляхом засудження лінощів та марної діяльності, або за допомогою схвалення праці та її результатів, а також ілюстрації ідеалу працівника.

Ухилення від трудової діяльності негативно оцінюється у виразах *кто зевает, тот воду хлебает* та *назеваеться, так и воды нахлебаешься*, які семантично наближені до вислову *кто не работает, тот не ест*. Образ води використовується як аналогія до пустоти, чогось безмістовного. У такий спосіб прислів'я демонструють, що людина, яка не працює (рос. *кто зевает; назеваеться*) не отримує нічого суттєвого. Серед інших прикладів, які ілюструють негативну оцінку лінощам, слід назвати прислів'я *беспечный пьёт воду, а заботливый – мёд* та *где бабы гладки, там нет и воды в кадке*, що засуджують відсутність хазяйновитості та працелюбства.

Іронізує над лінощами народний афоризм *кто пол мыть, а мы воду лить*, який порівнює активну діяльність (*пол мыть*) з пасивною (*воду лить*). Останню, фактично, можна прирівнювати до ухилення від праці. Іронія простежується, насамперед, у тому, що вислів містить мотив хитрощів: рос. *воду лить* створює видимість діяльності, хоча, власне, не потребує значних фізичних сил.

Серед російських паремій, що засуджують лінощі, також трапляються аналогічні або синонімічні українським вислови, наприклад, *под лежащий камень вода не течёт; не поклонясь до земли, и грибка не подынешь; нужно наклониться, чтобы из ручья воды напиться; чтобы рыбку съест, надо в воду лезть*, які вказують на те, що для досягнення бажаного результату слід докладати зусиль. Образ *води* в цих пареміях пов'язаний зі сприйняттям стихії як джерела їжі, а відтак і життя.

Образне значення виразу *вола [в гости] зовут не пиво [мёд] пить, а хотят на нём воду возить* також засуджує неробство. Безглузде проведення часу (*пиво пить*) в прислів'ї протиставляється корисній дії (*воду возить*). Образ *води* символізує джерело життєвої сили, тому *воду возить* означає займатися життєво необхідною діяльністю. Однак вищезазначений народний афоризм в деяких контекстах може

набувати також негативного значення, оскільки стосується рабської праці та експлуатації, адже частина прислів'я – рос. *воду возить* – використовується як фразеологізм зі значенням «користуватися будь-чиєю безвідмовністю в справах, дорученнях»¹.

Іншим способом вираження цінності праці в пареміях є ілюстрація марної діяльності, яку містять, наприклад, народні вислови *в ступе воду не толкут; воду [в ступе] толочь [варить] – вода и будет; сколь воду ни варить, все вода будет; решетом воду не черпают [не носят]; говорит без дела, что на воде писать; молоть не мелет, а только воду мутит* у яких водна стихія оцінюється негативно й образно асоціюється з марною справою, несуттєвою й беззмістовною працею. У цьому випадку фольклорна мудрість свідчить про те, що даремна діяльність втрачає сенс і є марною витратою часу. Прислів'я *воздух словами не наполнишь* також передбачає значущість праці, оскільки вказує на те, що розмови або обіцянки, які не підтверджуються діями, є марними. Повітря ж у цьому випадку може сприйматися як порожнеча, наповнити (або змінити) яку допомагають дії, а не розмови.

У свою чергу, народний афоризм *выроешь колодец глубоко, будет вода стоять высоко* виражає значущість праці шляхом ілюстрації позитивного результату, що досягається трудовою діяльністю. Позитивне ставлення до праці виявлено також у прислів'ях із образом землі, що, очевидно, зумовлено сакральністю цього природного елемента, яка склалася історично як результат культу хліборобства. Наприклад, у народних висловах *где хозяин ходит, там земля хлеб родит; кто землю лелеет, того земля жалеет* та *если пахать плугом, то земля станет лугом* земна стихія слугує символом родючості, що досягається в результаті кропіткої праці (фрази *пахать плугом; хозяин ходит; кто...лелеет* передбачають обробку землі). Позитивна значущість любові до праці виражається також у висловах *не тот хозяин земли, кто по ней бродит, а кто по ней за сохой ходит; нет плохой земли, есть плохие пахари; не всякому земля родит*. Окремо слід

¹ Ожегов С. И. Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. Москва : ООО «А ТЕМП», 2006. С.89.

ззначити фольклорний афоризм *криком земля не пашетяся*, який не лише зумовлює позитивну значущість працьовитості, а й імпліцитно вказує на важливу роль діяча, яка міститься в низці інших паремій, наприклад, *не земля монастырь кормит, а мужичок; не земля родит, а нивка; не земля родит, а пот; без хозяина земля круглая сирота*. Крім того, народна мудрість не лише позитивно оцінює людську працю, а засуджує будь-які виправдання лінощам: *не земля плоха, а сеятель плох; пахарю земля – мать, а лентяю – мачеха*.

Окремо слід зауважити, що працелюбність та хазяйновитість російський фольклор цінує більше, ніж розум та вроду, про що свідчать прислів'я *пусть бы невестка и дура, только бы огонь пораньше дула та с лица не воду пить, умела бы пироги печь*. Як бачимо, праця, згідно з цими пареміями, є більш важливою за вроду або розум.

Серед соціальних цінностей міститься також **приватна власність**. Прислів'я *вольно всякому на своей земле яму копать* ілюструє право розпоряджатися власністю на особистий розсуд. Образ земної стихії може бути пов'язаний з рідним краєм, домівкою, сім'єю тощо. У денотативному значенні вираз наголошує, що на приватній території діють власні особливі закони, принципи, традиції. На нашу думку, прислів'я містить приховану заборону на втручання в особисті справи або простір, адже його можна переформулювати у вираз «не на своїй землі яму не копай», вказуючи на цінність приватної власності та повагу до неї. З цією цінністю пов'язаний також вислів *на чьей земле, того и сено*.

Цінність **рівності** як соціального блага ілюструють паремії *царь и народ – все в землю пойдет*, а також *и пономарь, и владыка в земле равны*. Образ земної стихії уособлює могилу або смерть, тому вислови вказують на те, що не дивлячись на соціальний статус та фінансовий рівень, кінець в усіх людей однаковий. Іншою паремією, що також вказує на цінність рівності, є *и дорогой товар из земли растёт*, що є аналогом українського вислову *і дорогий товар з землі росте*.

Іншою соціальною цінністю є **сім'я** як суспільний інститут. Значущість цього елементу людського життя мотивується тим, що паремії з компонентами на позначення природних стихій ілюструють соціальні ролі членів родини (*муж – с*

огнем, жена – с водою; муж с женой что вода с мукой, а теща дрожжи; муж с женой что мука с водой: сболтать сболтаешь, да не разболтаешь) та їх взаємовідносини (*за хорошей головой жена молодеет, а за плохой – как земля чернеет; мать кормит детей, как земля людей; материнская забота в огне не горит и в воде не тонет*). Відсутність родини в окремих прикладах може навіть розцінюватися як неповноцінність – *муж без жены — что гусь без воды*. Прислів'я *своя земля и в горсти мила*, що є варіантом українського *рідна земля і в жмені мила*, також здатне коментувати сферу сімейних відносин і мотивувати цінність сім'ї.

Останню підгрупу соціалізаційних цінностей складають цінності особистісного характеру, серед яких, за даними матеріалу дослідження, міститься значущість *гнучкості* як вміння пристосовуватися до змінюваних умов та вдало використовувати можливості. З одного боку, важливість та необхідність цієї риси ілюструється за допомогою надання негативної оцінки впертості, наприклад, *Ерема в воду, Фома ко дну: оба упрямы, со дна не бывали*. У денотативному сенсі вислів свідчить про відсутність здатності до компромісів, що призводить до поганих наслідків. З іншого боку, в пареміях позитивно оцінюється здатність пристосовуватися до умов, що постійно змінюються. Наприклад, паремія *буря только рощу валит, а кусты к земле гнет* в денотативному значенні свідчить про те, що несприятливі погодні умови не завдають шкоди низьким та гнучким рослинним культурам в порівнянні з високими та міцними деревами. У конотативному сенсі вислів ілюструє, з одного боку, впертих особистостей (*рощу*), а з іншого – гнучких людей, здатних до компромісів (*кусты*). Гнучкість як ціннісне явище мотивує також вислів *не накормит земля, накормит вода*, згідно з яким за відсутності гарного врожаю можна скористатися багатствами природних водойм, що переважно слугують джерелом риби. На нашу думку, це прислів'я свідчить про те, що з будь-якої проблеми можна знайти вихід.

Цінність гнучкості також важлива щодо вміння отримувати позитивний досвід з несприятливих умов. Народна мудрість наголошує, що *и в мутной воде рыбу ловят [в мутной воде хорошо рыбу ловить]*. Водна стихія постає в цьому випадку уособленням скрутних часів або проблемної ситуації. Однак така конотація

сприймається позитивно (*хорошо рыбу ловить*), адже навіть із негараздів можна дістати користь (наприклад, навчитися чому-небудь, стати сильнішим). Труднощі навчають важливій життєвій мудрості, яка допомагає в майбутньому більше не повторювати помилок минулого.

Заощадливість як ціннісна риса особистісного характеру реалізується, з одного боку, шляхом засудження марнотратства. Наприклад, вислови *мону денег подарить – что на воду пустить та товар перевел, а прибыль на огонь*, у яких образи води та вогню уособлюють безглуздість дій (*на воду пустить, на огонь – віддати, так би мовити, у нікуди, адже стихії здатні знищити об'єкти повністю, не залишаючи нічого*). З іншого боку, як свідчить прислів'я *казенная копеечка на воде не тонет, на огне не горит*, даром отриманий та заощаджений прибуток у будь-яких умовах може стати в нагоді.

Іншою цінною особистісною характеристикою є **обережність у словах**. Важливість обачності щодо словесної поведінки в російських пареміях пов'язана з увагою до сказаного, адже слово вважається могутнім інструментом впливу. Значущість обережності в словах ілюструє, наприклад, паремія *пролитую воду не соберёшь*, у якій водна стихія може образно сприйматися як мовлення. Відтак, вислів може слугувати еквівалентом паремії *слово – не воробей: вылетит – не поймаеть*. Фольклорний афоризм *пролитую воду не соберёшь* імпліцитно рекомендує уважно ставитися до того, що людина збирається сказати, адже вона може пожалкувати про випадково або необмірковано вимовлену фразу.

Обережність у словах передбачають також паремія *недоброе слово большей огня жжет* та її варіація *слово жжет хуже огня*, яка попереджає про негативний ефект сказаного. У контексті вислову *вогонь* постає стихією-руйнівником, у порівнянні з яким слову властиві сильніші деструктивні властивості. Конотативне значення прислів'я, ілюструючи негативний ефект слова як знаряддя комунікації, імпліцитно рекомендує думати, перш ніж казати, з метою не образити людину. Схожий ціннісний зміст міститься також у вислові *взглянет, что огнем опалит, а слово молвит – рублем подарит*.

Іншою ціннісною особистісною характеристикою в російській культурі вважається, як свідчить матеріал дослідження, *своєчасність*. Наприклад, вона виражена у вислові *кто опоздает, тот воду хлебает*, що свідчить про важливість своєчасних дій, інакше людина ризикує нічого не досягти або задовольнитися лише окремими залишками того, на що могла очікувати в разі швидкого реагування. У свою чергу, прислів'я *поздно щуже на сковороде вспоминать о воде* вживається щодо людини, яка не прийняла необхідних заходів та не обміркувала свої дії у потрібний час, тому стикнулася з неприємностями. Як бачимо, ілюстрація негативного наслідку зволікання або недогляду мотивує цінність своєчасності.

Іншим важливим елементом російської ціннісної картини світу, як свідчить матеріал дисертаційної роботи, є цінність *скромності*. Наприклад, важливість здатності цінувати те, що маєш (як прояв скромності), виражена в прислів'ї *в запас воздухом не надышишься*. Повітряна стихія в цій паремії може символічно сприйматися як джерело життя, адже дихати повітрям – необхідна складова частина життєдіяльності людини. Однак для підтримки існування організму необхідний лише певний обсяг повітря – рівно стільки, скільки вміщують легені з кожним подихом. Як бачимо, негативно оцінюючи ненаситність, народна мудрість *в запас воздухом не надышишься* вчить цінувати те мале, але необхідне, що змушує людину радіти життю, мотивуючи цінність скромності. Значущість простоти та невибагливості виражається також у народних висловах *пока есть хлеб да вода – все не беда; хлеб да вода – крестьянская [солдатская / богатырская / бурлацкая / казацкая / мужицкая] еда; цельба голодному — хлеб с водой* тощо.

Цінність скромності також реалізується в прислів'ях *водой мельница стоит, да от воды же и погибает; вода и мельницу ломает; лучше хлеб с водой, чем пирог с бедой*, які мають відповідники в українській мові (див. підрозділ 2.1). Аналогічний зміст виражають народні вислови *лучше вода в радости, чем брага в печали; лучше воду пить в радости, чем мед в кручине*, що протиставляють воду та мед/брагу як бідність (скромне життя) розкоші.

Наступною цінністю особистісного характеру є *стриманість* – вміння контролювати власні емоції та здатність не піддаватися їх впливу. Ця значуща

особистісна характеристика реалізується, наприклад, в народному афоризмі *на сердитых [обиженных] воду возят*, який засуджує або, імовірноше, висміює безпричинний гнів, необґрунтовану злість, образу. *Вода*, як відомо, має заспокійливі властивості. Саме тому схвильованій людині рекомендують попиту трохи *води* або ж умити обличчя. Крім того, гнів асоціюється з вогнем, загасити який допомагає *вода*. У такій інтерпретації народна мудрість *на сердитых [обиженных] воду возят* має на увазі «гасіння» негативних емоцій, їх стримання.

Прислів'я *тихие воды глубоки* та *глубокая вода не мутится*, як їх українські відповідники (див. підрозділ 2.1.), також мотивують цінність стриманості.

Інша цінність особистісного характеру – **терпіння** – виражається шляхом співвіднесення незначних, але поступових, зусиль зі значущими результатами. Наприклад, прислів'я *вода камень точит; вода и землю точит, и камень долбит; и вода капля по капле камень долбит* в прямому сенсі підкреслюють, що, незважаючи на очевидну слабкість і м'якість, а також незначну кількість (рос. *капля по капле*), *водна* стихія здатна змінити форму твердої породи саме завдяки тривалому впливу. У конотативному аспекті народні вислови ілюструють, що поступові й наполегливі дії сприяють досягненню багатьох цілей [див. 364, с. 141]. Мотив очікування, що присутній у висловах з огляду на довготривалість поступових змін, пов'язує цінність терпіння з часовим простором. Серед інших паремій, що також ілюструють очікування, слід зазначити такі: *сорок недель хоть кого на чистую воду выведут; лихое зелье не скоро пойдет в землю; мир что вода: пошумит и разойдется; пора придет, и вода пойдет*.

Однак терпіння може стосуватися також витримки. Наприклад, народний вислів *золото огнем искушается, а человек – напастями* передбачає, що негаразди загартовують людину, зміцнюючи її внутрішній стрижень. З цієї причини негативні події необхідно витримати, щоб удосконалити власні особистісні характеристики.

У російських пареміях з компонентами на позначення природних стихій виражено також цінність **тверезості**, що зумовлена почуттям міри та здатністю до самоконтролю у сфері людських слабкостей, зокрема поганих звичок. Ця соціально значуща риса фіксується в народних афоризмах *вода не мутит ума; пей воду, вода*

не смутит ума; покой пьет воду, а беспокойство – мед, що свідчать про схвалення відсутності звички зловживання алкоголем. Іншим висловом, що мотивує цінність тверезості, є іронічне порівняння *утя без воды — пьяница без вина*, яке свідчить про ризик значної одержимості шкідливою звичкою і неможливості позбавитися її, оскільки вона вже стала потребою та частиною життя. У свою чергу, зіставляючи тверезість зі сп'янінням, вислів *на воде ноги жидки, а на вине жиже того* передбачає, що людина в стані алкогольного сп'яніння має вищий рівень ризику потрапляння в проблемні ситуації.

Щедрість як цінність особистісного характеру також міститься в російських пареміях з компонентами на позначення природних стихій. З одного боку, ця важлива особистісна характеристика виражається шляхом негативної оцінки жадібності як відсутності вміння жертвувати власними ресурсами. Наприклад, паремія *воду жалеть – и каши не сварит* негативно оцінює жадібність, яка може погіршити результат діяльності. У такий самий спосіб цінність щедрості реалізується шляхом в народних афоризмах *бездонную бочку водой не наполнишь [бездонную бочку не наполнишь, жадное брюхо не накормишь]*; *на огонь дров не напасешься*. З негативного боку характеризують скупу людину вислови *у скупого много пива, меду, да пора его и совсем в воду; лаком гость к меду, да пить ему воду; у князя были да воду пили; огня взаймы не выпросишь [не даст]*.

З іншого боку, цінність щедрості мотивується позитивним ставленням до здатності ділитися власними ресурсами. Наприклад, побажання під час пригощання, виражене паремією *ешь, как огнем прижги [дочиста]*, пов'язане з гостинністю хазяїна домівки, який пропонує не соромитися їсти всі страви на столі. Ілюстрація того, що щедрість лише сприяє покращенню результату, міститься у вислові *навозом землю [пашню] не испортишь*.

Цінність щедрості також мотивується в пареміях *в воде по горло, а пить просит* та *посреди реки просит воды*, які синонімічні українському вислову *коло води лежав, а води просив* (див. підрозділ 2.1.).

Другу групу орієнтаційно-нормативного типу складають **компетентнісні цінності**, що поділяються на інтелектуальні та світоглядні. У межах

інтелектуальних цінностей міститься *завбачливість*, пов'язана з умінням передбачати ймовірні події. Наприклад, фольклорний афоризм *не плюй в колодець, пригодиться води напиться* попереджає та наполегливо рекомендує не завдавати шкоди тому, що, можливо, знадобиться в майбутньому. У цьому випадку образ *води* використовується в якості джерела життя, підтримки життєвої енергії. Відтак, плюнути в колодець означає зіпсувати те, що дає сили, допомагає позбутися від спраги, тобто зробити яку-небудь неприємність тому, ресурсами якого, можливо, доведеться скористатися в майбутньому. Саме попередження про можливі події в майбутньому (*пригодиться води напиться*) розкриває необхідність вміння бути далекоглядним (завбачливим).

До того ж, відсутність далекоглядності може становити небезпеку, як показує паремія *упустишь огонь – не потушишь*. Образ вогняної стихії використовується в цьому випадку як загроза, адже навіть маленька іскра може призвести до виникнення пожежі з величезною руйнівною силою. Як бачимо, вислів попереджає про негативні наслідки, які, можливо, ще не сталися, але можуть статися, якщо людина буде продовжувати наражати себе на небезпеку. Схожими висловами, які попереджають про небезпеку та ілюструють важливість бути завбачливим, є *ляжешь подле огня, нехотя обожжешься; на воду без вёсел не спускайся; огонь да бересту не клади в одно место*.

Серед російських паремій, що виражають значущість завбачливості, зустрічаються також синонімічні українським варіанти, зокрема, *не [спросясь] зная броду, не суйся в воду* (як і його аналоги – *не испытав броду, да по уши в воду; не спросившись [не измерив] броду, не суйся в воду*), *обжёгшись на молоке, станешь дуть и на воду* (або її варіанти *обжегшись на молоке [на ухе], дуют на воду; ошпаренный кот боится холодной воды; на молоке ожжешься – и на воду дуешь*).

Іншою інтелектуальною цінністю російської культури, згідно з матеріалом дослідження, є *освіченість*. Знання заслуговують значної поваги та позитивної оцінки у пареміях. Наприклад, вислів *мудрому человеку вся земля открыта*. Образ *землі* використовується в цьому випадку для підкреслення всеосяжності розуму, адже земля характеризується масштабністю. Значущість інтелекту виражається

також шляхом висміювання або засудження глупості. Зокрема, народна мудрість вважає нерозумність рисою, яку марно намагатися виправити: *глупого учить – что решетом воду носить; дурака учить — что на воде писать; неразумного учить — в бездонную кадку воду лить. Водна* стихія в цих фольклорних виразах уособлює істину, мудрість, знання, яким марно навчати дурня.

Висміювання неосвіченості помітне у виразах *дурень и дом сожжет, так огню рад; с бороной по воде поехал, а цепом рыбу удит; топор в пень, а тупица в огонь* у яких стихії вживаються для ілюстрації абсурдних дій, що не відповідають логіці. Зі свого боку, паремія *умного учить, как доброго коня в поводу водить, а дурака учить, как в бездонную кадь воду лить* негативно оцінює глупство, схвалюючи розумність. Іронічно коментує рівень інтелектуальних здібностей народний афоризм *курица воду потому ругает, что плавать не умеет*.

Схильність до перебільшення власних інтелектуальних характеристик також відображена у пареміях, зокрема у вислові *дурак в воду кинет камень, а десять умных не вынут* та його варіаціях (*дурак один в воду камень бросит, а двое умных не вытащат [один дурак бросит в воду камень – десять умных не достанут]*). Слід зазначити, що рос. лексема *умный* імовірноше використовується іронічно з метою проілюструвати нічим не обґрунтовану пихатість (перебільшення своїх інтелектуальних здібностей) людини.

Цінність освіченості виражена також у приказці *прошел сквозь огонь, и воду, и медные трубы*, яку застосовують щодо мудрої людини, виражаючи повагу до її життєвого досвіду, сповненого багатьох випробувань. Стихії в цій паремії уособлюють проблемні ситуації, з якими людині довелося зіткнутися.

Інша інтелектуальна цінність – **розсудливість** – пов'язана з логічним мисленням, проникливістю, розумінням причинно-наслідкового зв'язку та здатністю до критичного аналізу подій у навколишньому світі. Такий прояв цієї цінності як вміння раціонально оцінювати ситуації та співвідносити хибне з дійсним, реалізується в прислів'ях *бел снег, да по нем собака бежит, черна земля, да хлеб родит; земелька черная, а белый хлеб родит*, які в конотативному аспекті вказують на недоліки стереотипного мислення, попереджаючи про те, що безпечні

або приємні, на перший погляд, об'єкти (*бел снег*) можуть насправді виявитися загрозливими (*собака бежит*), і навпаки (*черна земля, да хлеб родит*).

Значущість розсудливості виражається також у вислові *не всякая водица для питья годится, не всякая сказка людям указка*, у якому образ води використовується як уособлення інформації, знань. У конотативному аспекті прислів'я попереджає: не слід беззаперечно запозичувати все, що циркулює в суспільстві (звичаї, тенденції тощо). Слід пам'ятати про ймовірність того, що зовні беззаперечна істина може обернутися очевидною брехнею.

Розсудливість також важлива щодо критичного оцінювання власних сил, як свідчить приказка *на небо не вскочишь, а в землю не закопаешься [на небо не влезеш, в землю не уйдёшь]*, що метафорично ілюструє наявність розумних меж і вказує на неможливість їх порушення. Схожу думку також висловлює народний афоризм *ниже [дальше] земли не упадешь*.

В інший спосіб вказує на цінність розсудливості, зокрема такого її прояву, як проникливість, паремія *дыма без огня не бывает (або нет дыму без огня; где дым, там и огонь; там не загорится, где огня нет; как бы мал огонь ни был, всегда от него дым будет)*, передбачаючи, що чутки зазвичай виникають на певному фактичному підґрунті, яке перебільшується або подається викривлено. *Вогняна* стихія в цьому випадку може сприйматися як правда, тобто фактична інформація, а *дим* – як вуаль, що приховує її. Зважаючи на таке розуміння, прислів'я *дыма без огня не бывает [нет дыму без огня]* містить позитивну оцінку такого ставлення до проблемної ситуації, яка полягає в умінні бачити її справжню причину, навіть якщо вона завуальована, мотивуючи поряд із цінністю правди також цінність розсудливості.

У межах світоглядних цінностей у матеріалі дослідження була виявлена цінність *оновлення та руху*, яка зумовлює прагнення до отримання нових вражень та досвіду. У пареміях значущість цієї особистісної риси ілюструється шляхом негативної оцінки стагнації (застою), про що свідчать вислови *стоячая вода плесенью покрывается та на тихой воде больше мусору несет*. Образ води в цих випадках характеризується очисними властивостями, які можливо реалізувати

лише за умови рухливості, інакше джерело живильної сили перетвориться на калюжу або смітник. Якщо провести аналогію з людським світом, то особистість, яка не прагне рухатися вперед, отримувати новий досвід, нові враження, нових знайомих та друзів, поступово *плесенью покривається* – втрачає соціалізаційні навички через одноманітність та рутинність свого існування. Цінність оновлення та руху також виражається за допомогою схвалення руху – *проточная вода не гниет*. Так само людина здатна оновлювати свої духовні сили завдяки постійному самовдосконаленню, якщо вона відкрита до нових подій у своєму житті.

У російських пареміях із компонентами на позначення природних стихій також міститься головна християнська чеснота – **смиренність**, яка стосується покірливого ставлення до подій (долі), на які людина не завжди може вплинути, наприклад, *по которой воде [реке] плывь, ту воду и пивь; куда вода течет, туда и щепу несет; лягушке волом не быть, сколько воды ни пивь; на чьей земле поживешь, той воды и попьешь; как вылупился утенок, так и бух в воду*. Образ *води* постає у якості метафори до життя, а також особистого життєвого шляху. Відтак, народна мудрість вказує на існування незалежних від людини сил, які змінюють її життя. У свою чергу, *земля* означає територію існування (*на чьей земле поживешь*). З огляду на це, зазначені фольклорні афоризми повідомляють, що деякі події зумовлені умовами життя і їх не можна змінити, а необхідно сприйняти такими, якими вони є, мотивуючи цінність смиренності.

Продовжують ілюструвати віру в існування долі вислови *лебедь по поднебесью, мотылек над землей – всякому свой путь; лошади – овес, земле – навоз, а попу – привоз; лошадь любит овес, земля – навоз, воевода – принос; рыбам – вода, птицам – воздух, а человеку – вся земля*, які також виражають цінність смиренності, ілюструючи, що у кожного своя доля та свій власний життєвий шлях, призначення і місце на землі.

Іншим значущим світоглядним елементом російської культури, як свідчить матеріал дослідження, є цінність **вміння жити сьогоднішнім днем**, яка виражена шляхом відносної неважливості минулого. Наприклад, вислів *пролитую воду не соберёшь* свідчить про те, що не слід зосереджувати увагу на минулих подіях, які

не можна змінити. Прислів'я *глубокая вода не мутится* в окремих контекстах також може використовуватися для вираження цінності сьогодення. Глибока вода може асоціюватися з минулим часом або пам'яттю про давноминулі події, про які бажано не згадувати, адже час назад не повернути. Приказка *много с тех пор воды утекло* також використовується для неактуальності подій, що відбувалися багато років тому назад. Як бачимо, образ *води* у вислові уособлює плин часу і допомагає підкреслити віддаленість та меншу важливість ситуації в порівнянні з сьогоденням.

Другий тип складають **смісловиттєві цінності**, які охоплюють групи **вітальних** (здоров'я, їжа, обережність) та **природних** (природа та природні елементи, погодні умови) значущих явищ.

У межах **вітальних** цінностей міститься **обережність** як важлива здатність, що сприяє функціонуванню інстинкту самозбереження. Зокрема, вислів *кто огня не бережется, тот скоро обожжется* застерігає від небезпечних ситуацій, попереджаючи про можливу шкоду, яку здатна завдати стихія. Народна мудрість подає навіть приклад для наслідування: *кузнец клещи берет — от огня руки бережет*, наголошуючи, що навіть досвічені люди не нехтують обачністю. *Вогняна* стихія в цьому випадку може уособлювати небезпеку, проблемну ситуацію, від якої народна мудрість рекомендує берегтися. Схожим за змістом є інше прислів'я — *подле воды — обмочишься, подле огня — обожжешься*.

Обережність також пов'язана з природними катаклізмами, що викликані стихіями. Народні вислови *много на Волге воды, много и беды; с моря жди горя, а от воды — беды; полая вода снесёт ворота* містять попередження про небезпеку, яку становлять річка та повінь.

Цінність обережності мотивують також народні вислови, які містять образ *тихої води* — *тихая вода берега подмывает; тихие воды глубоки; тиха вода, да омуты глубоки; в тихой воде омуты глубоки*. У конотативному аспекті паремії протиставляють видимий спокій прихованій небезпеці, попереджаючи про підступність першого враження.

Іншою цінністю у межах вітальної групи є **їжа** як життєва потреба. Серед харчових продуктів паремії віддають перевагу образам хлібу та *води*, що, з одного

боку, вказують на неперебірливість у гастрономічних звичках, а з іншого – на сакральне значення цих об'єктів: *без хлеба и у воды худо жить; без хлеба на воде ноги жидки; рыба – вода, ягода – трава, а хлеб – всему голова; пока есть хлеб да вода — все не беда*. Хоча аналогічні образи також використовуються для ілюстрації негативного впливу голоду на людину *хлеб да вода хоть кому так промнут бока*. Заслуговує уваги рекомендований у російському фольклорі спосіб харчування, що сприяє довголіттю: *ешь солоно, пей кисло – и в земле не сгниешь*. Подібною за змістом є приказка *мертвой-живой воды испить да живучим корешком закусить*. Їжа також надає життєвої енергії, необхідної для праці або іншої активної діяльності: *сытый конь воду возит, а тощего на подругах поить ведут; мельница сильна (работает) водой, а человек едой*.

Фізичне **здоров'я** також є елементом ціннісної картини світу російської культури, як свідчить матеріал дослідження. Проявом гарного стану організму паремії вважають силу (*сучок в кулаке сожмет, так вода пойдет*), а його запорукою – загартовування (*вода студёна – тело ядрёно*) Важливість здорового способу життя також фіксується в перлинах народної мудрості: *укрепится человек – крепче камня, а ослабнет – слабее воды*.

У межах групи **природних** цінностей значущою є **природа та природні елементи**, які здавна вважалися одночасно як загрозливими явищами, так і колискою життя. Зокрема, у пареміях відображено міфологічні уявлення про «родинні зв'язки» між природними об'єктам: *лес и вода – родные брат и сестра*. Народна мудрість захоплюється природою (*лес да вода поле красят*), розглядає її як джерело підтримки (*держись за дубок – дубок в землю глубок; держись за землю-матушку – она одна не выдаст*), а також вказує на її єдність з людиною (*моя хата небом крыта, землей подбита, ветром загорожена*).

Не дивлячись на небезпеку, яку становлять природні стихії, вони також вважаються значущими елементами культури, як свідчить матеріал. Наприклад, *огонь – беда, вода – беда, а нет хуже беды, как ни огня, ни воды [огонь беда, и вода беда; а без огня и воды – и пуще беды]*.

Цінність *погодних умов* реалізується, у першу чергу, у пареміях-прикметах: *Егорий с водой, а Никола с травой; февраль богат снегом, апрель – водою; узок путь зимою, а жидок – водою (весною); март с водой, апрель с травой, а май с цветами; много снега – много хлеба, много воды – много травы; снега надует – хлеба прибудет, вода разольется – сена наберется; оттого нельзя, что земля мерзла»* (про посів); *узок путь зимою, а жидок – водою (весною); мать сыра земля говорит нельзя.*

Сакральне значення та божественне походження природного світу виражено також у висловах *божья вода по божьей земле бежит* або «*божья роса божью землю кропит*, що вживаються для позначення дощу.

Отже, у російських пареміях було виявлено два типи цінностей: орієнтаційно-нормативні та смисложиттєві. У межах першого типу було виокремлено такі соціалізаційні цінності: *інтераціоналістські* – 1,3 % (дружба), *моральні* – 14,3 % (добро, відповідальність, воля, правда, справедливість), *соціальні* – 17 % (батьківщина, мир, праця, приватна власність, рівність, сім'я), цінності *особистісного характеру* – 16,3 % (гнучкість, заощадливість, обережність у словах, своєчасність, скромність, стриманість, тверезість, терпіння, щедрість). Серед орієнтаційно-нормативних компетентнісних цінностей в матеріалі дослідження було виявлено *інтелектуальні* – 22 % (завбачливість, освіченість, розсудливість) та *світоглядні* – 14,3 % (оновлення та рух, вміння жити сьогоднішнім днем, смиренність). Смисложиттєвий тип нараховує дві групи цінностей у матеріалі дослідження: *вітальні* – 9,4 % (здоров'я, їжа, обережність) та *природні* – 5,4 % (природа та природні елементи, погодні умови). У порівнянні з українською ціннісною картиною світу, що реалізується в пареміях з компонентами на позначення природних стихій, в російських прислів'ях та приказках не було виявлено естетичних цінностей, а також інтераціоналістської цінності кохання, моральної цінності вірності та соціальної цінності миру.

Слід також зазначити, що російський та український пареміологічний матеріал виявився достатньо схожим. Це може свідчити про тісні мовні контакти, які зумовили запозичення прислів'їв та приказок. Хоча в російських пареміях з

компонентами на позначення природних стихій також переважно використовуються образи *води*, *вогню* та *землі*, проте було виявлено використання образу повітря в поодиноких випадках.

Більш детально з розподілом англійських паремій між групами цінностей можна ознайомитися в додатку В до цього дослідження.

2.3. Ціннісне значення англійських паремій з компонентами на позначення природних стихій.

У процесі дослідження було проаналізовано 445 англійських паремій з компонентами на позначення природних стихій та виокремлено такі різновиди цінностей (див. таблицю 2.3.):

Таблиця 2.3.

Англійська ціннісна картина світу за даними паремій з компонентами на позначення природних стихій

1. Орієнтаційно-нормативні цінності	2. Смыслжиттєві цінності
<p>1.1. Соціалізаційні цінності:</p> <p>1.1.1. <i>Інтераціоналістські</i> (дружба, кохання)</p> <p>1.1.2. <i>Моральні</i> (добро, відповідальність, правда, справедливість, воля)</p> <p>1.1.3. <i>Соціальні</i> (батьківщина, праця, повага до особистого життя, приватна власність, рівність, стабільність місця проживання, сім'я)</p> <p>1.1.4. <i>Особистісного характеру</i> (відвага, гнучкість, заощадливість, лідерство, обережність у словах, своєчасність, скромність, стриманість, тверезість, терпіння, щедрість)</p> <p>1.2. Компетентнісні цінності:</p> <p>1.2.1. <i>Інтелектуальні</i> (завбачливість, освіченість, розсудливість)</p> <p>1.2.2. <i>Світоглядні</i> (вміння жити сьогоднішнім днем, надія, неквапливість, оновлення та рух, смиренність)</p>	<p>2.1. Вітальні цінності (здоров'я, обережність)</p> <p>2.2. Природні цінності (природа та природні елементи, погодні умови)</p>

У межах першої (інтеракціоністської) групи орієнтаційно-нормативного типу цінностей було виявлено чотири різновиди значущих елементів англійської картини світу. *Дружба* як інтеракціоністська цінність у розумінні англійців, згідно з матеріалом дослідження, заснована на взаємодопомозі та уважності до подій в житті товариша: *a real friend takes the hand of his friend in overwhelming worry and fire; if your friend's beard is burning, extinguish it, because he will also extinguish the fire on your beard tomorrow; fire is the test of gold, adversity of friendship; gold is proved in the fire, friendship in need; birds that drink water at one swamp, know each other's feathers*. Її значущість також порівнюється з ковтком *води* під час довгої подорожі, що втамовує спрагу до спілкування: *a friend is like a source of water [a water source] during a long voyage [journey]*. У свою чергу, паремія *friendship is a plant we must often water* містить порівняння дружби з рослиною, яку слід поливати. *Водна* стихія в цьому випадку може означати джерело живлення, вказуючи на те, що для підтримки товариських відносин необхідно турбуватися про друзів.

Образ *води* містить також інший вислів, який мотивує цінність дружби – *between true friends even water drunk together is sweet enough*, в якому стихія уособлює прості речі, здатні викликати радість, якщо їх розділяють з друзями. *Вода* також може символізувати бідність, гіркоти якої не відчуваєш, тому що поряд знаходяться справжні товариші.

Окремої уваги заслуговує паремія, яка ілюструє приклад чоловічої дружби: *friendship between gentlemen appears indifferent but is pure like water*. Як бачимо, товариські стосунки між чоловіками можуть характеризуватися відсутністю бурхливих емоційних проявів (на відміну від жіночої дружби, наприклад), проте бути щирими та міцними.

Цінність *кохання* в англійських пареміях з компонентами на позначення природних стихій також реалізується через використання образу *води*: паремія *for people who love even water is sweet* схожа на *between true friends even water drunk together is sweet enough*, проте ілюструє інший тип соціальних відносин, а саме романтичні стосунки.

У межах моральних цінностей, що також належать до групи соціалізаційних значущих елементів картини світу, було виявлено цінність добра, відповідальності, волі, правди, справедливості.

Добро як ціннісне явище реалізується в матеріалі дослідження шляхом ілюстрації заспокійливих властивостей доброго слова: *good words quench more than a bucket of water* або *a good word extinguishes [quenches] more than a pailful [cauldron] of water; good words cool more than cold water*. Зображення злої людини та негативна оцінка її поведінки також мотивують цінність добра в англійських пареміях з компонентами на позначення природних стихій. Серед характеристик поганої людини в пареміях виражено жорстокість (*he goes to see fire in the house*), недобрі вчинки (*he has put bad wood on fire*), незадоволеність та буркотливість (*he even begrudges the water with which he washes*), а також презирливість (*disdainful as ditch water*). Образ стихії *води* у вищезгаданих пареміях може уособлювати допомогу або підтримку (*the water with which he washes* – людина, яка допомагає), і, навпаки, щось огидне (*ditch water* – зневажлива людина, як брудна стояча вода, викликає огиду). *Вогняна* стихія, у свою чергу, може уособлювати біду (*he goes to see fire in the house*) або теплі стосунки (*he has put bad wood on fire*).

Іншою моральною цінністю в англійській культурі, як свідчить матеріал дослідження, є **відповідальність**. З одного боку, паремії з компонентами на позначення природних стихій свідчать про важливість відповідності між ілюзорним (наприклад, обіцянками) та фактичним: *many who build castles in the air cannot build a hut on earth; air castles are good, now put foundations under them*. Образ повітря в цьому випадку може символізувати щось неосяжне, невидиме, абстрактне, а земля – реальне, доступне для чуттєвого сприйняття. Як бачимо, конотативно вислови свідчать про важливість підтверджувати обіцянки діями.

Такі паремії, як *he who drinks water with one hand finds out his thirst is still there; you cannot lean on air; he builds castles in the air*, характеризують безвідповідальну людину, яка виконує свої обов'язки неналежним чином (*with one hand*), тому на неї неможливо поклатися (*lean on air*). Така особистість може завзято почати справу, проте не довести її до кінця або не досягти бажаного результату, як свідчить

прислів'я *he that makes fire out of straw has much smoke but little warmth*. Образ вогню, розкладеного з соломи, може уособлювати швидку та завзяту готовність виконати обов'язки, проте отриманий в цьому випадку дим замість теплоти уособлює втрату відповідальності. У свою чергу, спосіб належного ставлення до своїх обов'язків ілюструє паремія *do it as if there was fire in your skin*.

Важливість відповідальності також міститься в прислів'ї *do not drink water in the house of a merchant: he will charge you for it*, що свідчить про необхідність відповідати за вчинки, яка виражена шляхом ілюстрації головного принципу торгових відносин.

Повага до потреб та поглядів іншої людини, виражена в матеріалі дослідження, обумовлює цінність **волі**. Наприклад, прислів'я *you can lead a horse to water, but you can't make him drink* дослівно означає, що можна привести коня до води, але не можна змусити його її пити. Дійсно, не можна змусити живу істоту випити води, якщо вона не відчуває спраги, навіть підвівши її до джерела. Отже, у метафоричному значенні прислів'я вказує на те, що «можна кому-небудь надати можливість щось зробити, але неможливо змусити його або її це зробити» [64, с. 310]. Інакше кажучи, якщо людині надали мудру пораду або підказали вдалий спосіб вирішення проблемного питання, то це ще не означає, що вона дотримається цих рекомендацій. Вода в прислів'ї асоціюється з наданою можливістю, підказкою, натяком, тобто тим знанням, яке було запропоноване іншою людиною з власного досвіду. Проте, враховуючи, що кожен керується особистими принципами у своєму житті, завжди існує вибір: прислухатися до слів сторонньої особи або ні. Як бачимо, прислів'я виражає цінність волі, мотивуючи це тим, що слід поважати погляди інших людей. Схожим за значенням є вислів *he that lets his horse drink at every lake, and his wife go to every wake, shall never have a good horse, nor a good wife, which is worse*, який також мотивує цінність волі шляхом ілюстрації свідомого впливу на людину проти її бажання.

Цінність волі також реалізується в паремії *a fool and water will go the way they are diverted*, що свідчить про негативну оцінку відсутності цієї якості. Людина, яка

ніби пливе за течією у своєму житті, вважається в англійській культурі, як свідчить цей народний вислів, нерозумною.

Цінність **правди** в англійських пареміях з компонентами на позначення природних стихій, з одного боку, виражена шляхом ілюстрації її переваги над брехнею: *dirty water does not wash clean*. Як бачимо, хибна інформація, уособлена в образі брудної води, не знищить істину – чисту воду. Схожа думка виражена у вислові *crime leaves a trail like a water beetle; like a snail, it leaves its silver track; like a horse mango it leaves its smell*: злочин залишає після себе сліди, за допомогою якого його можна розкрити, тобто дізнатися, як все відбувалося насправді.

З іншого боку, цінність правди мотивують паремії, які стосуються брехливих людей, імпліцитно засуджуючи їх поведінку: *he preaches water and drinks wine; a gentle politician doesn't promise to build bridges where there is no water*.

Іншим важливим елементом ціннісної картини світу англійців, як свідчить матеріал дослідження, є **справедливість**. Зокрема, вираз *fight fire with fire* містить образ вогню як уособлення загрози, що знищує все на своєму шляху. За значенням воно близьке до іншого англійського виразу – *return like for like*, що означає відплатити тією ж монетою, тобто якщо інші роблять людині добро, то вона має так само ставитися до них. Проте коли людині шкодять навмисно, то побороти це можна лише тими самими засобами. Саме цю ідею, на нашу думку, висловлює прислів'я *fight fire with fire*. У метафоричному значенні воно вказує на те, що найкращий спосіб подолати опонента або витримати атаку – це оборонятися за допомогою тієї самої зброї або такої самої тактики [64, с. 87]. Конотативно *вогонь* у контексті прислів'я сприймається одночасно як джерело проблемної ситуації і як засіб її подолання. У такому разі прислів'я вказує на необхідність балансу між руйнівною силою та засобами її подолання. На відміну від українського вислову *вогонь вогнем не побореш (водою воду не загатиш)*, англійський фольклорний афоризм вказує на необхідність не завдавати більшої шкоди, ніж завдали самій людині. Як бачимо, справедлива відповідь на дії іншої людини має високу значущість в англійському суспільстві.

Цінність справедливості також реалізується в іншій паремії – *an unjust king is like a river without water*. В денотативному значенні вислів порівнює несправедливого короля з річкою без *води*. У конотативному значенні стихія *води* може символізувати не лише життєдайну силу, а й допомогу. Відтак, народний вислів вказує на те, що від несправедливої людини не слід чекати підтримки, як від сухої річки – *води*. Як бачимо, мотивація цінності справедливості відбувається в цьому випадку за рахунок ілюстрації протилежного (негативного) явища.

З соціальних цінностей в англійських пареміях з компонентами на позначення природних стихій виражено значущість батьківщини, праці, приватної власності, рівності, сім'ї та стабільності місця проживання. Зокрема, значущість **батьківщини** виражена в паремії *I would rather see the smoke from my own chimney than the fire on another's hearth*, яка містить зіставлення рідної та чужої домівки як аналогію до батьківщини та чужини. Крім того, на нашу думку, дим у прислів'ї уособлює щось незначне, скромне або бідне та протиставляється вогню, що асоціюється зі статком, добробутом. Відтак, паремія *I would rather see the smoke from my own chimney than the fire on another's hearth* ілюструє надання переваги простому життю на батьківщині, ніж розкішному на чужині.

Наступною соціальною цінністю є **праця**, яка, наприклад, реалізується у вислові *little drops of water make a mighty ocean*, що вказує на важливість малих зусиль для досягнення результату. Так, невинна праця, навіть якщо вона вимагає монотонних дій, виправдовує себе важливим результатом. Як бачимо, прислів'я *little drops of water make a mighty ocean* може виражати цінність праці, оскільки означає, що «навіть малий внесок у певну справу є важливим, цінним, і, безсумнівно, знайде собі сферу застосування» [64, с. 172].

Необхідність докладання зусиль для досягнення бажаного результату, яка зумовлює цінність праці, ілюструється в паремії *if you want clear water, you must go to the head of the well*. В денотативному значенні вислів вказує на те, що слід дістатися (докопатися) до початку колодязя (до глибини з чистою *водою*), якщо людина хоче мати чисту *воду* у криниці. Як бачимо, без праці людина не зможе досягти бажаного об'єкта дійсності.

Іншою соціальною цінністю англійської культури, як свідчать паремії з компонентами на позначення природних стихій, є **повага до особистого життя**, що реалізується, наприклад, у вислові *you should know a man seven years before you can stir his fire*. Вогняна стихія в цьому випадку асоціюється з чимось таким, що людина не хоче показувати першому зустрічному; з чимось дуже близьким до серця, що можна довірити лише добре знайомим людям. У метафоричному значенні прислів'я вказує на те, що не слід бути дуже фамільярним з людьми або втручатися в їхні домашні справи, поки не будеш знати їх протягом певного часу [64, с. 318]. Відтак, у контексті прислів'я *вогонь* може сприйматися як життя, зокрема та його частина, яку люди намагаються приховати від стороннього ока, тобто приватне життя. Воно має прямий зв'язок із родиною, оскільки найчастіше будь-яка особа хоче приховати своє сімейне життя, щоб оберігати членів родини від стороннього впливу. Для того, щоб розворушити *вогонь*, слід насамперед до нього наблизитись, тому *stir his fire* у прислів'ї означає наблизитись до приватного життя, увійти в коло родини. Проте допуск до найціннішого отримують лише ті, кому довіряють, хто вже перевірений часом. Як бачимо, вислів містить у собі моральну настанову не втручатися в приватні справи людей, поки вони самі не дозволять цього робити, і розкриває цінність поваги до особистого життя.

Приватна власність як соціальна цінність реалізується в народних висловах, що містять думку про переважне значення «свого» над «чужим». Наприклад, паремія *every man wishes water to his own mill* та її варіанти *every miller draws water to his own mill*, *each draws water to his own mill*, а також *don't water your friend's garden when yours is full of weeds* вказують на важливість першочергової уваги до власного добробуту. Схожими за значенням є вислови *look to thyself when thy neighbour's house is on fire* та *for my peck of malt set the kiln on fire*. Власні речі допомагають людині та сприяють її діяльності: *a good fire gives the cook latitude, a good fire makes a quick cook*.

Соціальна **рівність** як елемент англійської ціннісної картини світу виражається в матеріалі дослідження шляхом вказівки на спільне походження та однаковий кінець для усього живого: *from the same mouth comes hot and cool air; the*

earth is a beehive, we all enter by the same door but live in different sells; six feet of earth makes all men equal. Інший спосіб реалізації цінності рівності в англійських пареміях з компонентами на позначення природних стихій – ілюстрація рабства як негативного феномену соціального життя: *a slave boy is blamed no matter what he does: if he does not wash his hands, he is accused of being dirty. If he washes his hands, he is accused of wasting water.* Як бачимо, паремія свідчить про те, що нерівність спричиняє упереджене ставлення до нижчих верств суспільства.

Іншою соціальною цінністю, що є національно-специфічною для англійської культури, є *стабільність місця проживання*. Прислів'я *three moves are as bad as fire* ґрунтується на порівнянні: три переїзди, тобто три зміни місця проживання, так само шкідливі та руйнівні, як пожежа. Порівняння саме з вогнем зумовлене тим, що після себе він залишає попіл. Відтак, у вислові акцентується увага саме на деструктивній силі вогню. Крім того, таку силу має лише стихійне полум'я. Акуратно влаштоване вогнище має зовсім протилежну силу – воно, ніби магічний магніт, притягує до себе людей, збирає їх у коло, об'єднує якимось містичним зв'язком, зігріває, створює атмосферу затишку, вселяє відчуття комфорту та захищеності. Як бачимо, семантика компоненту *fire* передбачає дуалізм: руйнівний характер протиставляється творчим силам. Знищує лише той *вогонь*, який рухається, а творчий характер притаманний локалізованому вогню, тому він цінується більше. Метафорично прислів'я тлумачиться так: втрата, шкода і стрес, які виникають внаслідок зміни місця проживання тричі, еквівалентні тим, що завдає *вогонь* [64, с. 273]. Отже, базуючись на сприйнятті вогню як стихії дуального характеру, прислів'я розкриває цінність стабільності місця проживання, яке створює комфортну атмосферу для існування.

До групи соціальних цінностей також відноситься *сім'я*. Зокрема, її значущість виражено в прислів'ї *blood is thicker than water*, яке засноване на порівнянні густини обох рідин. *Вода* – речовина, що швидко розтікається. Кров, у свою чергу, має вищу за *воду* густину, тому вона не така «рухлива», хоча значною мірою складається з *води*. У конотативному значенні прислів'я вказує на те, що почуття відданості та прихильності між членами однієї родини є набагато

сильнішими за інші відносини [64, с. 30]. Тобто сімейні зв'язки є більш міцними та тривалими, ніж будь-які інші. *Вода* у прислів'ї може асоціюватися з мінливістю, швидкоплинністю життя та уособлювати те, що приходить, а потім зникає з нього. Натомість, кров символізує ті явища, які є більш тривалими, хоча також змінюються. Так, наприклад, на зміну старому поколінню в родині приходить нове, проте зв'язки між її представниками не зникають, оскільки сім'я – це той осередок суспільства, який людина ніколи не залишає (вона народжується в родині, розвивається, а потім створює власну). Відтак, прислів'я виражає цінність родини та кровних зв'язків.

Серед інших паремій, які вказують на цінність сім'ї, присутні такі, що змальовують роль жінки в сімейних стосунках, наприклад, *a house without a woman is like fire without a bucket*, а також *a jealous woman will set a whole house on fire*. Як бачимо жінка-мати є головним членом родини, вона допомагає тримати дім у порядку.

Наступну підгрупу формують цінності особистісного характеру. Однією з них в англійській культурі, згідно з матеріалом дослідження, є *відвага*. Вона пов'язана, з одного боку, зі здатністю йти на ризик для досягнення мети: *he who wants to go fishing must not be afraid of the water* та *he that is afraid of water, will not get into the boat*. Образ *води* може символізувати в цьому випадку небезпеку або невизначеність, нестабільність. Як бачимо, вищезазначені паремії свідчать про те, що не ризикнувши через почуття страху перед ситуацією, можна не отримати бажаний результат.

Інша цінність особистісного характеру – *гнучкість* – пов'язана в англійських пареміях з умінням знаходити позитивні сторони в будь-якій складній ситуації. Наприклад, у прислів'ї *it's good fishing in troubled waters* мова йде про бурхливий стан *води*. Стихія у такому нестабільному вигляді викликає страх, вона непередбачувана і її не можна контролювати. На морі сильні хвилі розгойдують човен, загрожуючи перекинути його. Проте, як свідчить прислів'я, рибалки, вірогідно, все ж таки ризикують виходити в море за таких умов, адже воно обіцяє гарний улов. Відтак, у контексті прислів'я *вода* асоціюється з нестабільністю,

невизначеністю, хаотичністю, труднощами, проте навіть за таких обставин можна отримати позитивний досвід, що підтверджує метафоричне значення прислів'я: іноді стає можливим дістати вигоду з проблем інших людей під час конфлікту [64, с. 150]. Схожими за семантикою народними висловами є *a genuine gift is like water, when it flows out it can never return; fertile is water that runs under lava*.

Гнучкі, здатні адаптуватися люди вважаються мудрими та «легкими» у спілкуванні, про що свідчить паремія *a wise man adapts himself to circumstances, as water shapes itself to the vessel that contains it* та її варіант *a wise man is able to adapt to the surprises of life as water to the decanter it is poured in*, а також вираз *fire with seasoned wood and work with flexible people are easy*.

Наступною цінністю особистісного характеру є **заощадливість**, про що свідчить паремія *don't throw away your dirty water until you get clean*, яка в денотативному значенні передбачає, що навіть вода поганої якості залишається важливою і може знадобитись у житті, поки немає більш вдалого варіанту. У конотативному значенні вислів зауважує, що доречно зберігати те, чим володієш, яким би неприйнятним воно не було, поки не будеш впевненим у можливості замінити це чимось кращим [64, с. 66]. Образ *води* у прислів'ї вживається у значенні основи життя й уособлює ті необхідні речі, без яких не можна обійтися, допоки не існує можливості замінити їх більш значущими. Крім того, слід звернути увагу на те, що значення «брудної *води*» в контексті вислову *don't throw away your dirty water until you get clean*, відмінне від її значення у світовій культурі, де вона переважно асоціюється з хитрощами.

Іншою важливою ціннісною рисою особистості є **обережність у словах**, про що свідчать вислови *ill words are bellows to a slackening fire; as fire kindled by bellows, so is anger by words*, які ілюструють згубну силу слів, оскільки у такий спосіб можна образити людину або розлютити її. З цієї причини слід бути обережним з тим, що бажаєш сказати. Крім того, інший вислів – *when the heart is a fire, some sparks will fly out of the mouth* вказує на залежність слів від емоцій, які відчуває людина. Як бачимо, словам притаманна велика сила, що полягає у їх впливовості, тому слід використовувати їх обережно.

Цінність *лідерства* як особистісної характеристики мотивується, з одного боку, ілюстрацією переваг, які надає людині першість у діяльності: *he who is close to the fire, will get warm best*. З іншого боку, важливість цієї якості виражена шляхом вказівки на образ ідеального лідера, який має бути сміливим, що зумовлено цінністю відваги: *he who fears fire cannot be a leader*.

Наступною особистісною якістю, що становить цінність в англійській культурі за даними матеріалу дослідження, є *своєчасність*. З одного боку, вона мотивується ілюстрацією негативного сприйняття занадто високої поспішливості за принципом «не кажи гоп, поки не перескочиш»: *as long as the fish swims in the water, don't light up the grill; don't empty the jar until the rain falls; don't bargain for fish which is still in the water; he did not shoot the hare, but the pot is already on fire*. З іншого боку, цінність своєчасності виражено в пареміях, що свідчать про невідповідність дій часу та вимогам моменту: *do not insult a crocodile while your feet are still in the water, it is no time to play chess when the house is on fire*. Інший спосіб реалізації значущості вміння все робити у свій час – ілюстрація принципів «вже пізно» (*roast pigeons don't fly in the air*) та «самий час» (*collect the water while it rains*).

Однією з цінностей особистісного характеру також є *скромність*. Англійська культура, як і попередні українська та російська, також надає високого значення вмінню використовувати лише необхідними речами, а також здатності уважно й бережливо ставитися до того, чим людина вже володіє у поєднанні з почуттям міри. Так, прислів'я *better a little fire to warm us, than a great (big) one to burn us* демонструє силу вогню, яка в надмірній кількості може завдати шкоди. З цього висновку випливає метафоричне значення прислів'я – «іноді краще мати маленьку кількість чогось» [64, с. 23]. У прямому значенні вислів стверджує, що для того, щоб зігрітися, достатньо розпалити маленьке вогнище. *Вогонь* у цьому контексті розкриває свою двозначну сутність – у прислів'ї міститься протиставлення маленького вогню, який дарує тепло, і великого полум'я, яке здатне обпекти. У зв'язку з цим важливим фактором постає почуття міри: малий *вогонь* не завдасть шкоди, оскільки його можна контролювати (або швидко загасити), проте, набравши сили, він стає все більш незалежним і нестримним. Для того, щоб контролювати

вогонь, слід знати ту межу, за якою контроль стає вже неможливим. Відтак, у прагматичному значенні прислів'я дає настанову не переходити цю межу, дотримуючись так званого принципу «краще менше, але ліпше», і розкриває цінність скромності, помірності. У свою чергу, народний афоризм *a glass of water is sometimes worth a ton of wine* також ілюструє цей принцип, використовуючи образ *води* як уособлення невибагливості і стверджуючи, що простота (*a glass of water*) іноді краща за розкіш (*a ton of wine*).

Вказівка на значущість скромності також виражена у пареміях *don't have too many irons in the fire, or some will be sure to burn* або *he that has many irons in the fire some of them will cool*, які ілюструють підступність надмірності. Зважаючи на денотативне значення, вирази, на перший погляд, протирічать один одному, адже протиставляють два протилежних результати: згорання й охолодження. Однак у конотативному сенсі обидва приклади ілюструють негативний наслідок надмірності. Прислів'я *don't have too many irons in the fire, or some will be sure to burn* зображає стихію вогню з деструктивного ракурсу, як таку, що знищує те, що в неї потрапило. З точки зору динаміки, *вогонь* – активний феномен, адже поступово перетворює речі на попіл. Монети в цьому випадку для нього – паливо. У метафоричному змісті прислів'я стосується активної особистості, яка «горить» одночасно багатьма ідеями, проектами тощо. Відтак, прислів'я попереджає, що підкинувши дуже багато «монет» (ідей, видів роботи тощо) у свій «*вогонь*» людина ризикує втратити деякі з них. У свою чергу, паремія *he that has many irons in the fire some of them will cool* також застерігає від наслідків надмірної діяльності, стверджуючи, що той, хто буде ставити перед собою одночасно багато завдань, зазнає невдачі в окремих випадках через нестачу часу та уваги.

Образ *води* міститься в прислів'ї *dirty water will quench the fire*, яке денотативно пов'язане з ситуацією, коли для гасіння *вогню* немає необхідності шукати чистої *води*, адже можна використати те, що є напихваті, наприклад, воду з калюжі, яка хоч і брудна, проте допоможе загасити *вогонь*. У такий спосіб вислів наголошує на нераціональності примхливості. Лексикографічно зафіксоване метафоричне значення паремії полягає в тому, що «не можна дозволити собі бути перебірливим

у скрутні часи» [64, с. 57]. Як бачимо, образ *вогню* асоціюється з нагальною потребою, необхідністю, яку можна задовольнити тим, що знаходиться поряд. Проте стихія також може сприйматися як проблема, яка потребує негайного вирішення (оскільки *вогонь* швидко набирає сили). У такому випадку прислів'я ілюструє, що для швидкого розв'язання складної ситуації не треба довго шукати витончених способів, коли можна оперувати тим, що є. Відтак, прислів'я *dirty water will quench the fire* свідчить про значущість вміння цінувати те, чим вже володієш, а відтак, мотивує цінність скромності. Слід також зазначити, що первісне (застаріле) метафоричне значення цієї паремії стосувалося того, що будь-який партнер, хай навіть з непривабливою зовнішністю або з розбещеними манерами, може задовольнити людську хтивість [64, с. 57]. Це не дивно, адже в літературі *вогонь* досить часто є символом пристрастей, емоцій, бажання. У такій інтерпретації цінність вміння задовольнятися тим, що маєш, набуває дещо аморального відтінку.

Стриманість як ціннісна особистісна характеристика також посідає чинне місце в англійській картині світу. Наприклад, необхідність вміння контролювати емоції виражає вислів *when the husband is fire and the wife tow, the devil easily sets all in a flame*, у якому *вогняна* стихія уособлює негативні емоції, що досить часто стають причиною сімейних сварок. Як бачимо, інформуючи про можливі наслідки занадто високого прояву почуттів, вислів імпліцитно схвалює їх стриманість. Про небезпеку неконтрольованих емоцій попереджають паремії *fire drives out fire; fire is a good friend but a bad enemy; better a little fire to warm us than a big one to burn us; fire in the heart sends smoke into the head; fire could leave ashes behind* тощо.

Тверезість як цінність особистісного характеру мотивується в пареміях за допомогою ілюстрації переваги безалкогольних напоїв, уособлених в образі *води* (*he who only drinks water does not get drunk*), а також підкресленні важливості розумних меж у споживанні алкогольних: наприклад, вислів *drink water like an ox, wine like the king of Spain* рекомендує пити більше *води* (як спраглий бик), але менше *вина* (як король, якому правила етикету диктують обмеження в споживанні

алкоголю). Схоже ставлення до міцних напоїв виражене в паремії *in winter, a fire is better than a muscat blossom*.

Іншою цінністю особистісного характеру є **терпіння**, що пов'язане з витримкою як вмінням володіти собою під час негараздів та терпіти несприятливі умови. Значущість цієї риси помітна, наприклад, у народних висловах *even when the bush is on fire, a chameleon maintains its majestic movement; he who wants a fire must be able to bear smoke; he that will have fire must bear with smoke*. Важливість зміцнення характеру під час життєвих випробувань як прояв терпіння ілюструють такі паремії: *crooked wood is straightened with fire; gold is tested by fire, man by gold*. Паремія *fish cannot survive in absolutely clear water* також ілюструє схожу з попереднім прикладом думку: як риба не може вижити в абсолютно чистій воді, так і людина не може відчувати важливість свого існування в ідеальних, «рафінованих» умовах. В імпліцитному значенні цей вислів передбачає, що без труднощів людина не може відчути справжній сенс буття, тому необхідно виявляти терпіння під час негараздів.

Щедрість як особистісна риса також виявлена в англійських пареміях з компонентами на позначення природних стихій. Вона виражається, з одного боку, в ілюстрації здатності не шкодувати ресурси. Наприклад, паремія *more water will suit the ducks best* в метафоричному значенні може свідчити про те, що велика кількість необхідних людині речей їй не завадить. Схожа думка міститься у вислові *the fresh air from the square is better than a draft from a crack*, в якому образ повітря може символізувати щось потрібне, бажане. Такими чином, як свіже повітря з площі краще за протяг з щілини, так само щедрість краща за жадібність. Негативна ілюстрація егоцентризму та ненаситності людини міститься у вислові *he wants all the water to run down his own gutter*, що вказує на відсутність бажання ділитися як на відхилення від норми.

У межах **компетентнісних** цінностей зустрічаються два різновиди: інтелектуальні та світоглядні цінності. Однією з інтелектуальних цінностей в англійській ціннісній картині світу є **завбачливість**. Наприклад, англійське прислів'я *don't go near the water until you learn how to swim* вказує на те, що допоки

людина не володітиме необхідними навичками плавання, їй не слід наближатися до *води* (існує загроза потонути). У контексті вислову *вода* асоціюється із загрозовою, небезпечною ситуацією, яка залишається такою доти, доки людина не отримує необхідного знання для подолання труднощів. З такого розуміння походить і метафоричне значення прислів'я: не наражай себе на небезпеку, доки не будеш здатний упоратися з нею [64, с. 61]. Інакше кажучи, спочатку слід оволодіти теоретичними знаннями, щоб потім успішно використати їх на практиці. Як бачимо, прислів'я *don't go near the water until you learn how to swim* виражає важливість вміння передбачити труднощі з метою визначення шляхів їх подолання (людина, яка не вміє плавати, знає заздалегідь, чим може загрожувати їй *вода*), мотивуючи цінність завбачливості. Семантично схожим на вищезазначений є вираз *kindle not a fire that you cannot extinguish*, який також свідчить про значущість вміння прораховувати кроки наперед.

Синонімічним в аксіологічному та образному аспекті є народний вислів *no safe wading in an unknown water*, який містить негативну оцінку *водній* стихії і конотативно вказує на відсутність безпеки та впевненості у тій сфері, яка залишається непізнаною. Цінність завбачливості обумовлюється тим, що попередження, виражене прислів'ям, імпліцитно передбачає рекомендацію заздалегідь вивчати та аналізувати невідомі сфери знань з метою досягнення успіху у справах.

Негативну оцінку *води* в незначній кількості містять вислови *a little trickle of water is a flood to an ant* та *many drops of water will sink a ship*, які передбачають, що незначні фактори можуть спричинити шкідливі наслідки. Образ *води* в пареміях асоціюється із підступною загрозою. Відтак, вислови, з одного боку, попереджають про небезпеку, мотивуючи цінність обережності, а з іншого – передбачають необхідність вміння думати наперед, мотивуючи цінність завбачливості.

Прислів'я *a burnt child dreads the fire* також виражає значущість цієї інтелектуальної риси, оскільки у вислові акцентується здатність вогню завдавати шкоду. Пряме значення прислів'я розкривається наступним чином: дитина боїться вогню, оскільки раніше вже обпеклася, тому вона намагається його уникати. Звідси

й метафоричне значення – людина, яка пережила неприємний випадок, тримається подалі від причин, які можуть його викликати [64, с. 33]. *Вогонь* у наведеному контексті сприймається як небезпека, про яку вже відомо з попереднього досвіду. Якщо одного разу людина обпеклася, вона вже не буде підходити близько до вогню, а у метафоричному значенні – якщо хтось опинився у складній ситуації, то надалі буде уникати її, оскільки заздалегідь вже будуть відомі причини, які можуть її викликати. Відтак, негативно оцінюючи стихію вогню, прислів'я *a burnt child dreads the fire* передбачає значущість здатності заздалегідь визначати небажані ситуації й уникати їх, яка, у свою чергу, пов'язана з необхідністю вміння вчитися на помилках, щоб не повторювати їх знову. Аналогічним з точки зору аксіологічної семантики є вираз *the scalded cat fears cold water*.

Іншою важливою інтелектуальною цінністю в англійських пареміях з образами стихій є *освіченість*. Значущість високих інтелектуальних здібностей виражена, наприклад, у народному афоризмі *zeal without knowledge is fire without light*), який, фактично, проводить аналогію між природним явищем (стихією вогню) та розумовими характеристиками людини. Відтак, вислів безпосередньо вказує на цінність освіченості, адже без знань неможливо досягнути цілей.

В інший спосіб виражають такий самий аксіологічний зміст паремії *a fool's speech is a bubble of air* та *to give counsel to a fool is like throwing water on a goose*, які засуджують глупство шляхом співвіднесення з явищами, що уособлюють марні дії. Відтак, у паремії *a fool's speech is a bubble of air* образ повітря стає відповідником пустоти, неважливості, чого-небудь незначного. У другому випадку – *to give counsel to a fool is like throwing water on a goose* – образ води використовується для підкреслення абсурдності ситуації: давати пораду дурневі означає лити воду на водоплавного птаха, який має спеціальне покриття на пір'ї, що відштовхує рідину, тому це марна витрата часу.

Іронізує над глупством вислів *a mad man drops a rock into water well, so that thousand wise men can not take it out*, що близький до рос. *один дурак бросит в воду камень – десять разумных не вытащат* та укр. *один дурень закине у воду сокиру, а десять разумних не витягнуть*.

Іншою інтелектуальною цінністю англійської культури за даними матеріалу дослідження є *розсудливість*. Позитивна значущість раціонального сприйняття ситуації ілюструється в паремії *pour not water on a drowned mouse*, яка виражає пряму заборону на безглузді дії. У денотативному аспекті вислів співвідноситься з ситуацією, яка позиціонує мишу як шкідника, якого необхідно знищити. Проте з контексту відомо, що тварина вже не становить загрози, адже не подає ознак життя. З конотативної точки зору прислів'я *pour not water on a drowned mouse* передбачає даремність будь-яких дій щодо того, що вже трапилося і чого змінити не можна. Метафорично образ *води* може сприйматися як засіб подолання проблеми. Відтак, народний афоризм *pour not water on a drowned mouse* вбачає абсурдним намагатися вжити заходів стосовно того, що, фактично, не становить небезпеки. Як бачимо, паремія свідчить про необхідність здатності тверезо оцінювати ситуацію, мотивуючи цінність розсудливості. Серед схожих прислів'їв, що ілюструють абсурдність ситуації слід зазначити *when the dog is drowning everyone offers him water; you look for hot water under the ice; he seeks water in the sea*.

Ставлення до вогню як до істини виражено в прислів'ї *there is no smoke without fire*. Лексикографічно зафіксоване метафоричне значення вислову вказує на те, що чутки зазвичай мають фактичне підґрунтя, хоча можуть подавати хибну або перебільшену версію правди [64, с. 267]. Якщо дивитись на вогнище, то полум'я – це його найбільш яскрава, видима частина, яку обволікає хмарка диму. Тобто *вогонь* у цьому випадку можна сприймати метафорично як стрижень, підґрунтя, те, що є істинним. Дим – це те, що приховує правду, обгортає її, заважаючи побачити основу. Отже, прислів'я розкриває у своєму значенні необхідність вміння бачити стрижень ситуації, її істинне підґрунтя, навіть якщо воно завуальоване. У свою чергу, це вказує на позитивну значущість розсудливості як особистісної характеристики.

Образно близьке, проте ціннісно інше значення має народна мудрість *much smoke, little fire*. Як бачимо, у денотативному аспекті паремія вказує на те, що маленьке полум'я, яке не становить великої небезпеки (оскільки його можна швидко загасити), породжує багато диму, що, звичайно, може налякати й

примусити думати, що де-небудь палає жахлива пожежа. У контексті цього прислів'я *вогонь*, як і в декількох попередніх випадках, уособлює проблему, яка, однак, сприймається перебільшено. Народна мудрість попереджає, що, зазвичай, незначна проблема отримує багато галасу. Звідси можна зробити висновок, що народ, який є джерелом прислів'я, схвалює здатність тверезо оцінювати ситуацію, а відтак вислів реалізує цінність розсудливості.

Значущість цієї інтелектуальної риси також виражається в паремії *pigs fly in the air with their tails forward*, що вживається для коментування нісенітничі, яка немає нічого спільного зі здоровим глуздом. Однак, ілюструючи абсурдну ситуацію як відхилення від норми, паремія імпліцитно передбачає необхідність тверезо оцінювати ситуацію. Крім того, народні афоризми *a bottle of oil warmed over the fire has no means of producing oil by itself* та *a fire cannot be wrapped with paper* також пов'язані з раціональним сприйняттям явищ.

У межах світоглядних цінностей в англійських пареміях з компонентами на позначення природних стихій було виявлено цінність **оновлення та руху**. Наприклад, вона виражена у паремії *mills will not grind if you give them no water*, в якій використовується образ *води* як уособлення плину життя та нових вражень. Відтак, без отримання нового досвіду, людина буде схожа на застиглий млин.

Іншою світоглядною цінністю, що міститься в англійській ціннісній картині світу, як свідчить матеріал дослідження, є **вміння жити сьогоднішнім днем**. Наприклад, прислів'я *the mill cannot grind with the water that is past* у денотативному значенні ілюструє роботу млина, вказуючи на необхідність безперервної подачі води для його нормального функціонування. Стихія *води* асоціюється у цьому випадку з плином життя, оновленням, новими враженнями, а також може символізувати світ, що постійно змінюється. Відтак, «нова» *вода* – мінливість, прогрес, самовдосконалення, а «стара» *вода* (та, що вже пройшла через млинове колесо) – минуле, пережите, спогади. Метафоричне значення паремії *the mill cannot grind with the water that is past* полягає у тому, що «немає сенсу дивитись в минуле та шкодувати за невикористаними можливостями, і вживається для того, щоб підбадьорювати людей на вмиле та вигідне використання теперішнього життя» [64,

с. 187]. Як бачимо, зазначене прислів'я містить позитивну оцінку мінливості життя та постійному розвитку, виражаючи цінність вміння жити сьогоднішнім днем, прагнення до самовдосконалення.

В англійській ціннісній картині світу, згідно з пареміями на позначення природних стихій, присутня також цінність *надії*. Наприклад, народний афоризм *a drowning man catches at the water* або його варіант *a drowning man struggles with water* ілюструють ситуацію з прямою загрозою життю через утоплення. Людина, як свідчить вислів, хватається за *воду*, щоб не дати собі піти на дно. Вона сподівається врятувати своє життя і не перестає вірити у своє спасіння, що мотивує значущість надії.

У свою чергу паремія *in the coldest flint there is hot fire* денотативно означає, що в холодному кремені присутній *вогонь*. Хоча з каменя його треба висікти, але потенційно *вогонь* вже присутній в цій породі у нереалізованому вигляді. В конотативному значенні вислів може ілюструвати впевненість або віру в досягнення потрібного, а також вказувати на те, що неприємності можуть призвести до подальшого покращення ситуації, навіть якщо людина про це ще поки не знає.

Наступною світоглядною цінністю, виявленою в матеріалі дослідження, є *смирненість*. Наприклад, вираз *much water goes by the mill the miller knows not of* метафорично вказує, що навколо людини відбувається багато подій, про які вона навіть не здогадується. Образ *води* уособлює в цьому випадку рух життя, будь-які зміни. Людина не може фізично за всім спостерігати та про все знати. Відтак, повідомляючи, що деякі події можуть проходити повз людину, паремія *much water goes by the mill the miller knows not of* імпліцитно передбачає цінність смиренності, зокрема перед нездатністю осягнути все на світі. Аналогічною за семантикою є паремія *the miller sees not all the water that goes by his mill*.

Іншим народним виразом, що ілюструє цінність смиренності є *revolutions are not made with rose water*, який містить вказівку на те, що будь-які зміни не проходять спокійно. Завжди існує верства суспільства, яка не погоджується з нововведеннями, що в окремих випадках може призвести до повстань та людських

жертв. Ілюстрація такої закономірності мотивує цінність смиренності, адже змінити ситуацію неможливо.

Наступною специфічною світоглядною цінністю англійської культури, згідно з англійськими пареміями на позначення природних стихій, є *неквапливість*. Зокрема, паремія *soft fire makes sweet malt* використовує образ *вогню* та ілюструє його позитивні властивості. У денотативному значенні народний вислів зазначає, що готування солоду на маленькому *вогні* не лише запобігає втраті ним власних смакових якостей, а, можливо, навіть покращує їх. Стихія в прислів'ї м'яка (*soft fire*), а таким може бути лише невелике полум'я, оскільки саме воно здатне дарувати тепло, необхідне для того, щоб почувати себе комфортно. Маленьке вогнище горить повільно, тому стихія у контексті прислів'я має конотацію повільності, неквапливості; солод вариться повільно, неспішно, коли все під контролем, тому й смакові якості не псуються. У метафоричному значенні прислів'я *soft fire makes sweet malt* імпліцитно виражає негативну оцінку поспішливості й стрімкості, розкриваючи цінність неквапливості у справах, коли можна все детально обміркувати, щоб не наробити зайвих помилок. Цінність неквапливості також реалізується шляхом ілюстрації негативних наслідків поспішності: *he who pours water hastily into a bottle spills more than goes in*.

Другий тип значущих елементів англійської картини світу – **смислжиттєві цінності** – охоплює важливі вітальні та природні явища. Однією з **вітальних** цінностей є *здоров'я*, необхідне для довголіття та продовження життя. Англійський секрет гарного самопочуття та стану організму полягає в повноцінному сні, свіжому повітрі та споживанні правильної їжі: *three things give us hardy strength: sleeping on hairy mattresses, breathing cold air, and eating dry food*.

Серед вітальних цінностей, як свідчить матеріал дослідження, в англійській картині світу присутня також *обережність* як прояв інстинкту самозбереження. Руйнівний характер природних явищ обумовлює необхідність обачного ставлення до стихій. Зокрема, негативний досвід, пов'язаний з образом вогню, проілюстровано в прислів'ї *if you play with fire you get burned* та синонімічному виразі *he that blows in the fire gets sparks in his eyes*, які попереджають людину про

наслідки власної необережної поведінки. У прямому сенсі ці перлини народної мудрості стосуються обачного поводження з вогняною стихією, яка може призвести до опіків. Конотативне значення паремій, у свою чергу, попереджає, що людина, яка займається небезпечною діяльністю, має справу з небезпечними людьми, цілком імовірно постраждає від наслідків своїх дій [64, с. 138]. *Вогонь* у контексті цих паремій стає еквівалентом небезпеки, загрозової ситуації, зокрема фразеологізм *to play with fire* (грати з вогнем) означає наражати себе на небезпеку [316]. Відтак, безпосередньо вказуючи на наслідки небезпечної поведінки, прислів'я *if you play with fire you get burned* та *he that blows in the fire gets sparks in his eyes* імпліцитно рекомендують її уникати, у зв'язку з чим цінною є така риса характеру, як обережність.

Аналогічна ціннісна характеристика виокремлюється з прислів'я *don't jump from the frying pan into the fire*, яке в метафоричному значенні містить настанову «не переходь зі складної ситуації до гіршої» [64, с. 62]. Як бачимо, *вогонь* знову сприймається як загрозна ситуація, де потрібна обережність, адже народна мудрість рекомендує не опинятися у становищі, що гірше ніж попереднє.

Підтвердження значущості обережності знаходимо також в інших пареміях з образом вогняної стихії. Зокрема, прислів'я *a little fire burns up a great deal of corn; a little wind kindled the fire, a great one blowed it out; a small spark makes a great fire* застерігають від незначної, на перший погляд, помилки, яка, однак, може викликати катастрофічні наслідки. У свою чергу, вираз *it won't do to trifle with fire* безпосередньо рекомендує не наражати себе на небезпеку. Поряд з вищезгаданими висловами слід також зазначити паремію *more fuel, more fire*, яка попереджає про цілком передбачуваний негативний результат шляхом використання синтаксичної конструкції, що виражає причинно-наслідковий зв'язок. Вислів також мотивує цінність обережності, оскільки *вогонь* може сприйматися як небезпечна ситуація, яка лише ускладнюється за рахунок сприятливих факторів. Відтак, прислів'я *more fuel, more fire* попереджає, що зі збільшенням сприятливих факторів зростає небезпека, та імпліцитно рекомендує уникати такої поведінки.

Непередбачувана та хаотична поведінка, що властива природним елементам, стає предметом судження у паремії *he carries fire in one hand and water in the other*. На основі контрасту двох антагоністичних стихій – *води й вогню*, прислів'я наводить приклад людини, якій властиві два протилежні способи поведінки. *Вогонь* може асоціюватися з палкою, високоемоційною, навіть агресивною натурою, *вода* – уособлювати спокій, емоційну гнучкість, яка пов'язана з толерантністю. Як бачимо, паремія конотативно попереджає про стихійність характеру людини, щодо якої застосовується народне судження, та імпліцитно застерігає про можливі проблеми, що можуть бути пов'язані з такою поведінкою. Від такої особистості не знаєш, що можна очікувати, у зв'язку з чим необхідною є цінність обережності, яка вже неодноразово підкреслюється у пареміологічному фонді англійської мови.

Шляхом ілюстрації підступності прихованої небезпеки, цінність обережності виражена у вислові *still waters run deep*, що попереджає про можливу загрозу з боку людини або природи, а також у схожих пареміях *have a care of a silent dog and a still water* та *in the coldest flint there is hot fire*, які ілюструють підступність, що виражена крізь зіставлення уявної безпеки (спокійний собака, тиха вода, холодний кремій) з фактичною загрозою (собака може атакувати, вода – потопити, кремій – породити гарячий вогонь).

У межах природних цінностей в англійській культурі, згідно з матеріалом дисертаційної роботи, виражена значущість **природи та природних елементів**, яка виражається в пареміях, які фіксують уявлення про явища оточуючого середовища, зокрема стихії, наприклад, *fire is love and water sorrow; water is as dangerous as commodious; fire is as hurtful as healthful; all riches come from the earth; both water and fire should be treated with respect; treat the earth well: it was not given to you by your parents, it was loaned to you by your children*, а також *earth is the queen of beds; fresh air impoverishes the doctor; it is a poor village that has neither smoke nor fire*. Людина як частина природи також характеризується важливістю: *man is the flower of the earth*.

Іншу природну цінність становлять **погодні умови**, про що свідчить низка прислів'їв, пов'язаних зі спостереженнями за кліматичними явищами та їх зміною:

fog on the hill, water to the mill; on Lady-day the latter, the cold comes on the water; March water is worse than a stain in clothes; water in May is bread all the year; the moon on her back holds water (знак дощу); if the fire blows, wind will soon follow; February fire lang, March tide to bed gang; ducks will not lay till they have drunk March water; a red sky means either water or wind; if it doesn't rain it will be fair weather; frost on the mutt, water on the bed.

Отже, в англійських пареміях було виявлено цінності двох типів: **орієнтаційно-нормативні** та **смислжиттєві**. У межах першого типу в матеріалі дослідження містяться соціалізаційні та компетентнісні цінності. Соціалізаційні цінності нараховують *інтераціоналістські* – 1,5 % (дружба, кохання), *моральні* – 8 % (добро, відповідальність, правда, воля, справедливість), *соціальні* – 25 % (батьківщина, праця, повага до особистого життя, приватна власність, рівність, сім'я, стабільність місця проживання), *цінності особистісного характеру* – 12,5 % (відвага, гнучкість, заощадливість, лідерство, обережність у словах, своєчасність, скромність, стриманість, тверезість, терпіння, щедрість), а компетентнісні – *інтелектуальні* – 29 % (завбачливість, освіченість, розсудливість) та *світоглядні* – 9 % (вміння жити сьогоднішнім днем, неквапливість, оновлення та рух, смиренність, надія). Другий тип (смислжиттєві цінності) охоплює вітальні – 6 % (здоров'я, обережність) та природні цінності (природа та природні елементи, погодні умови) – 9 %. У порівнянні зі слов'янськими пареміями, в англійських прислів'ях та приказках також переважно використані образи *вогню, води та землі*. Помітною спільною рисою є наявність синонімічних народних висловів в українській, англійській та російській мовах. Хоча трапляються також протиріччя, що свідчать про різницю у світогляді: укр. *вогонь вогнем не побореш* – англ. *fight fire with fire*.

Більш детально з розподілом англійських паремій між групами цінностей можна ознайомитися в додатку Г до цього дослідження.

2.4. Німецька ціннісна картина у світлі паремій з компонентами на позначення природних стихій.

У матеріалі дослідження німецькі паремії з компонентами на позначення природних стихій нараховують 460 одиниць. Цінності, що реалізуються в них представлено нижче в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Німецька ціннісна картина світу за даними паремій з компонентами на позначення природних стихій

1. Орієнтаційно-нормативні цінності	2. Смыслжиттєві цінності
<p>1.1. Соціалізаційні цінності:</p> <p>1.1.1. <i>Інтераціоналістські</i> (дружба)</p> <p>1.1.2. <i>Моральні</i> (добро, правда, відповідальність, справедливість, честь)</p> <p>1.1.3. <i>Соціальні</i> (батьківщина, мир, праця, приватна власність, рівність, сім'я)</p> <p>1.1.4. <i>Особистісного характеру</i> (відвага, вдячність, гнучкість, заощадливість, лідерство, обережність у словах, своєчасність, скромність, стриманість, тверезість, терпіння, щедрість)</p> <p>1.2. Компетентнісні цінності:</p> <p>1.2.1. <i>Інтелектуальні</i> (завбачливість, освіченість, розсудливість)</p> <p>1.2.2. <i>Світоглядні</i> (вміння жити сьогоднішнім днем, надія, неквапливість, оновлення та рух, смиренність)</p>	<p>2.1. Вітальні цінності (здоров'я, їжа, обережність)</p> <p>2.2. Природні цінності (природа та природні елементи, погодні умови)</p>

У межах **соціалізаційних цінностей**, що належать до **орієнтаційно-нормативного** типу, у матеріалі дослідження було виявлено інтераціоналістську цінність **дружби**. Наприклад, паремія *wenn die Erde bebt, werden auch Berge Freunde* у конотативному значенні свідчить про те, що скрутні часи можуть об'єднувати людей. Ілюстрація прикладу того, що навіть гори – неживі об'єкти природи – стають друзями, конотативно пов'язана з товариською прихильністю та взаємною

підтримкою у світі людей, які у скрутні часи стають особливо значущими. Зі змісту прислів'я можна зробити умовивід: того, хто залишається поряд під час негараздів, можна назвати другом.

Іншим народним висловом, що мотивує цінність дружби є *besser ein Glas Wasser beim Freunde als Wein beim Feinde*, що є синонімом російського прислів'я у друга п'єшь воду лучше неприятельского мёду та українського у друга вода солодша від вражеського меду (див. підрозділ 2.1. та 2.2.).

Другу підгрупу соціалізаційних цінностей складають моральні цінності. Одним із значущих явищ у її межах є **добро**. Душевне тепло як людська властивість може втілюватися у прислів'ях в образ *вогню*. Наприклад вислів *das Feuer nicht zehrt, sondern bewährt* свідчить про те, що «вогонь» душі (добро) проявляється в турботі, піклуванні та прихильності. Функція такої «стихії» – не спалювати та знищувати, а дбайливо доглядати.

Серед німецьких висловів, що мотивують цінність добра, також зустрічаються вислови, які вживаються для характеристики поганої людини. Зокрема, вислів *lieber durch das Wasser waten, als über den Steg eines Schurken gehen* містить негативну оцінку недобрих людей, зазначаючи, що з ними краще зовсім не мати справ, навіть на шкоду собі. У свою чергу, паремія *er lebt von der Luft und füttert seinen Hund mit Anschlägen* також зображує злу агресивну людину. Хоча негативна поведінка, згідно з паремією, спричинена бідністю (*er lebt von der Luft* – він живе повітрям – означає, що людина не має нічого, для підтримки свого існування), все ж таки, на нашу думку, вислів пов'язаний з відхиленням від норми та ілюструє небажану ситуацію. Як бачимо, у розумінні німецького народу бідність спричиняє злість. Оскільки зло є несприятливим та небажаним явищем, то протилежне поняття – добро – стає культурною цінністю.

Іншим прислів'ям, що мотивує цінність добра, є *wenn das Feuer auf dem eigenen Herde ausgeht, wird auch des Nachbars Ofen kalt*. У денотативному значенні вислів може свідчити про дружню солідарність, доброзичливість та здатність розділити негаразди. Людина, яка не здатна на ці почуття, характеризується в паремії *wer in sich selbst kein Feuer hat, kann andere nicht wärmen*.

Іншою моральною цінністю за даними матеріалу дослідження є **відповідальність**. Вміння відповідати за свої вчинки спрямоване на якнайкращий спосіб реалізації особистої діяльності. Така уважність до власної справи демонструється в паремії *der Barbier muss nicht mit kaltem Wasser ein seifen*. Як бачимо, денотативно вислів вказує на неприпустимість халатності цирульника щодо своєї діяльності, що, насправді, узагальнено можна застосувати до будь-якого прояву професіоналізму. *Водній* стихії у паремії надається негативна властивість – низька температура (холодна *вода* менш приємна). Образно така *вода* може уособлювати зневагу, безвідповідальність. Як бачимо, у конотативному аспекті прислів'я *der Barbier muss nicht mit kaltem Wasser ein seifen* забороняє проявляти халатність до власної справи як низький прояв професіоналізму, виражаючи цінність відповідальності.

Серед інших перлин народної мудрості, що виражають аналогічний ціннісний зміст, слід зазначити фольклорний афоризм *ein böser Brunnen, in den man Wasser hineintragen muss*, у якому *вода* постає як життєво необхідна субстанція. Як бачимо, паремія містить негативну оцінку властивостей джерела і, відповідно, ухилення від своїх обов'язків або невиконання основного призначення, а також використання чужих зусиль, які не отримують винагороди (адже колодязь не дає *води*). Вислів мотивує цінність відповідальності, оскільки імпліцитно свідчить про значущість виконання обов'язків і негативне ставлення до бажання перекласти власну відповідальність на кого-небудь іншого. У схожий спосіб, використовуючи принцип невідповідності призначенню, реалізують цінність відповідальності в пареміях *Wasser, das kein Durst löscht, begehrt niemand* та *wenn das Wasser sich in Staubregen zersplittert, kann's keine Mühle treiben*.

У межах підгрупи моральних цінностей також міститься **правда**. Як свідчать німецькі паремії з компонентами на позначення природних стихій, ця чеснота перемагає брехню та хитрощі. Наприклад, у вислові *Feuer vertreibt den Fuchs aus der Höhle* *вогняна* стихія може уособлювати істину, а лисиця – хибну інформацію, хитрощі. У такий спосіб метафоричне значення паремії вказує на те, що правда здатна викрити брехню. Схожим за змістом є народний афоризм *reines Wasser ist*

die beste Augensalbe, який ілюструє, що знання істини (чиста вода) допомагає сприймати речі такими, якими вони є насправді.

Паремії також свідчать про те, що репутацію правдивої людини не можна заплямувати: *in reinem Wasser ist es leicht rein werden [in reinem Wasser wäscht sich's wohl]*. Протилежне значення виражає вираз *wer sich das Wasser allenthalben trübt, kommt nie zu einem reinen Trunk*, який ілюструє приклад людини, схильної викликати неспокій, плести інтриги («каламутити воду»). Така особистість, згідно з прислів'ям, ніколи не нап'ється чистої води, тобто не очистить свою репутацію.

Цінність правди також виражається в німецьких прислів'ях шляхом надання негативної оцінки брехні. Наприклад, вираз *es ist böss, Feuer im Schoss tragen [man darf nicht Feuer im Schoss tragen]* свідчить про те, що приховування правди вважається недоброю справою. У свою чергу, паремія *er darf nur auf die Erde sehen, so hat er eine Lüge ersonnen*, на нашу думку, використовує образ землі як конотацію до буденності, прозаїчності, примітивності, що зумовлюють неправдивість, оскільки брехня вважається найпростішим, «земним» механізмом самозахисту. Імовірно, вислів також може стосуватися християнських поглядів на землю як місце існування гріху, зокрема такого як неправдивість, тому «приземлена» людина схильна вигадувати або викривляти факти. Окремий випадок нісенітниці, наприклад, ілюструє іронічний вислів *aus Wasser macht man Essig, wie Salz aus Schnee*, що може вживатися щодо людини, яку спіймали на брехні.

Іншою моральною цінністю за даними матеріалу дослідження є **справедливість**. Одним із способів вираження цієї цінності є ілюстрація протилежного явища (несправедливості) як відхилення від моральної норми. Наприклад, народна мудрість *bei Wasser und Brot leidet die Arbeit Not* передбачає, що скромна їжа не може дати значних сил для праці. Відтак, прислів'я наголошує, що будь-яка діяльність потребує витрати життєвих сил, які необхідно відновлювати з метою продовження діяльності. Хоча хліб та вода здатні втамувати голод, проте їх поживної цінності може бути недостатньо. Як бачимо, прислів'я *bei Wasser und Brot leidet die Arbeit Not* у конотативному сенсі обумовлює необхідність еквівалентної винагороди за працю, мотивуючи цінність

справедливості. Подібним до цього вислову є *Wasser trinken und (dabei) arbeiten ist böse*.

Іншими прикладами реалізації такого ж самого аксіологічного значення можуть слугувати іронічні народні вирази *bei fremdem Feuer ist gut wärmen* та *es ist gut Feuer machen, wenn der Nachbar das Holz gibt*. Як бачимо, обидві паремії змальовують ситуацію використання чужих ресурсів для власної вигоди. *Вогонь* може символізувати в цих випадках як фінансові статки, так і допомогу, знання, досвід. Оскільки у висловах присутня іронія, вони становлять собою, імовірно, докір, ніж просте стверджувальне судження. Паремії ілюструють найлегший спосіб збагачення, а це, у свою чергу, означає, що людина, якої вони стосуються, не витратила власних фізичних та інтелектуальних сил і прийшла, так би мовити, «на готове». Такі хитрощі імпліцитно заслуговують у народних афоризмах негативної оцінки (*gut* насправді не означає «добре», а скоріш за все передбачає несправедливість). Мотив співчуття тим, хто виконує активні дії, присутній у вислові *die das Feuer anmachen, wärmen sich oft am wenigsten dabei*, який ілюструє приклад нагороди, що не відповідає витраченим зусиллям. Відтак, імпліцитно засуджуючи (співчуваючи виконавцям дії) несправедливість, прислів'я мотивує цінність протилежної риси – справедливості.

У свою чергу паремії *je mehr man der Erde gibt an Dünger und Anbau, desto mehr gibt sie wieder* та *hast viel Wasser du genommen, muss viel Mehl auch dazu kommen* ілюструють справедливу рівність між витраченими зусиллями та ресурсами, з одного боку, та отриманою винагородою або результатом, з іншого.

Іншою моральною цінністю, вираженою в німецьких пареміях з компонентами на позначення природних стихій, є *честь*, яка реалізується в прислів'ї *besser Wasser trinken in Ehren, als Wein in Schande*. Як бачимо, у цьому випадку компаративна конструкція «*besser...als*» вживається для зіставлення бідності (образ *води*) та честі з багатством та позором. Згідно з паремією, пріоритет надається чесній репутації людини.

У межах соціальних цінностей, що належать до групи соціалізаційних, у матеріалі дослідження було виявлено значущість *батьківщини*. Наприклад, вислів

besser im eigenen Lande Wasser trinken, als im fremden Bier вказує на любов до рідної землі, країни («*besser im eigenen Lande..., als im fremden*»), що є більш важливою за матеріальне становище (*voda* – бідна їжа). Так само паремія *in fremden Wassern ist nicht gut fischen* свідчить про прив'язаність до рідної землі.

У німецькій ціннісній картині світу за даними матеріалу дослідження також міститься така соціальна цінність, як *мир*. Вона виражається у вислові *Wasser in Frieden ist besser als Wein in Zank*, який протиставляє мир неспокою. Відтак, прислів'я виражає погляд на пріоритети, які важливі у німецькій культурі, ілюструючи, що скромне, але мирне життя, більш важливе за розкішне, але неспокійне.

Соціальна цінність *праці* також реалізується в німецьких пареміях з образами стихій. Для стереотипного представника німецької культури порядок (нім. *Ordnung*) є значущим елементом життєдіяльності. Для забезпечення налагодженого функціонування суспільства як системи необхідне шанування та любов до праці, на що й вказують німецькі прислів'я з компонентом на позначення природних стихій. Праця як цінність виражається в пареміях по-різному. Одним із способів реалізації цієї значущої риси є ілюстрація позитивних аспектів трудової діяльності, її необхідності для досягнення бажаного результату. Зокрема, це помітно у фольклорних афоризмах *Arbeit gewinnt Feuer aus Steinen; gespalten Holz fängt gern Feuer* або *wenn ein Feuer soll brennen, so muss man Holz anlegen*. У перших двох випадках образ *вогню* може сприйматися у позитивному значенні – як соціальне благо (багатство, добробут), тому метафоричний зміст прислів'їв вказує на те, що, працюючи, можна з нічого отримати усе бажане (*Arbeit gewinnt Feuer aus Steinen*), а також підтримувати рівень досягнутого (*gespalten Holz fängt gern Feuer*).

Позитивне ставлення до праці ілюструють також народні вислови, що використовують образи інших стихій – *води* й *повітря*. Наприклад, *grosse Fisch fängt man in grossen Wassern, aber man muss darnach fischen und die Fusse nass machen* та схожий вислів *wer gern Fische isst, der muss ins Wasser steigen* передбачають, що для досягнення мети слід проявляти активність, яка іноді може

бути пов'язана з неприємними відчуттями (*man muss die Fusse nass machen* – треба промочити ноги).

Іншим способом вказівки на цінність праці є засудження бездіяльності та лінощів. Наприклад, паремія *Schreien löscht das Feuer nicht* у денотативному значенні зауважує, що криком та панікою *вогонь* не загасити. Конотативно образ стихії сприймається як небезпечна й непередбачувана ситуація, руйнівна сила, загроза. Галас та паніка у цьому випадку еквівалентні бездіяльності. Як бачимо, прислів'я *Schreien löscht das Feuer nicht* у конотативному значенні зауважує, що відсутність дій не вирішить проблеми й не допоможе уникнути небезпеки. Відтак, засуджуючи бездіяльність (через використання негативної конструкції) і демонструючи приклад небажаної поведінки, народна мудрість наголошує на значущості протилежного поняття – діяльності (праці), яка сприяє подоланню труднощів і вирішенню проблем.

У схожий спосіб цінність працьовитості підкреслюється в паремії *aus Luft wird kein Speck*, у якій повітря постає уособленням пустоти, бездіяльності, що не нагодує. Серед народних афоризмів з аналогічним значенням слід зазначити *von der Luft wird man nicht satt* або *man kann nicht von der Luft leben*.

Позитивна оцінка працьовитості може виражатися в німецьких пареміях шляхом ілюстрації поступових, наполегливих дій, що призводять до значного результату. Серед висловів з таким значенням слід згадати прислів'я *aus einem Funken wird oft ein grosses Feuer*, у якому образ *вогню* може символізувати соціальні блага (добробут, багатство тощо). З такого ракурсу народна мудрість позитивно оцінює стихію та повідомляє про те, що крихітні зусилля у поєднанні з наполегливістю призводять до значних досягнень, і виражає цінність працьовитості. Схожим за семантикою є народний афоризм *wo viel Bächlein zusammenlaufen, gibt es grosses Wasser*. Денотативно вислів ілюструє явище, коли з декількох малих джерел створюється одне велике. Метафоричне значення прислів'я, використовуючи образ *води* як уособлення фізичної сили, вказує на те, що докладаючи багато зусиль, можна отримати гарний результат, досягти мети.

В інший спосіб виражає цінність праці прислів'я *der Durst macht aus Wasser Wein*. Денотативне значення вислову, імовірно, пов'язане з досвідом виноробів, які з простих інгредієнтів (одним з яких є *вода*) шляхом процедури бродіння, яка вимагає достатньо часу та уваги від виробників, виготовляють вино. Відтак, демонструючи у буквальному сенсі перетворювальні властивості спраги, у конотативному аспекті паремія передбачає, що прагнення або бажання здатні з простого й незначного зробити що-небудь варте уваги або високої оцінки.

Співвіднесення бажання та необхідних зусиль виражене у прислів'ї *wer einen Aal fangen will, macht erst das Wasser trübe*. Водна стихія в цьому прикладі може метафорично сприйматися як життєдайне джерело, адже слугує «годувальницею» – дає можливість спіймати рибу. Однак для досягнення мети слід «скаламутити воду», тобто спочатку попрацювати, щоб мати можливість «спіймати вугра» – мати успіх в отриманні бажаного. Відтак, прислів'я вказує на цінність працьовитості. Аналогічним з точки зору оцінної семантики є народний вислів «*wer angeln will, trübt das Wasser*, а також *wer ein gut Feuer will erhalten, muss das grobe Holz zerspalten*.

Праця обов'язково має бути сповнена сенсу, тому марнування часу або беззмістовна діяльність вважаються несприятливими явищами, як свідчать паремії *wer ins Wasser schlägt, hat umsonst geschlagen; wer ins Wasser schlägt, macht sich unnütze Mühe; in die Luft bauen ist umsonst bauen; aus Luft wird kein Speck*.

Приватна власність також є значущим елементом соціального життя. Вона уособлюється в стереотипний індивідуалізм представника німецької культури. Наприклад, на значущість приватної власності вказує прислів'я *eigener Brunnen gibt gutes Wasser*. У денотативному значенні вислів свідчить про важливість колодязя як гідротехнічної конструкції, що не лише слугує джерелом життєвонеобхідної рідини, а є також прикладом самостійності, незалежності, адже хто має власну криницю, відчуває себе менш обмеженим, ніж той, у кого така можливість відсутня. У метафоричному значенні вислів ілюструє приватну власність або власну справу як позитивне явище соціального життя, що має свої переваги (такий «колодязь» дає «хорошу воду»).

Поняття «свого» іноді досягає егоїстичного прояву, хоча й в розумних межах: *jeder schürt das Feuer bei (zu) seinem Topf; wer Feuer rufen hört, denkt zuerst an sein Haus; jederman richtet [führt / leitet] das Wasser auf seine Mühle.*

Соціальна цінність **рівності** в німецьких пареміях на позначення природних стихій виражена в паремії біблійного походження *die Erde ist überall des Herrn*, з якої починається Псалом 24 в німецькому перекладі. Як бачимо, вона пов'язана з думкою про те, що богу належить вся земля та всі живі створіння, тому для нього кожне його творіння має значення, не дивлячись на матеріальне становище, походження, світогляд тощо.

В інший спосіб ілюструє цінність рівності народний вислів *das Feuer verzehrt eher eine Strohütte als einen Palast*. На нашу думку, солом'яний дах конотативно пов'язаний з бідністю, а палас – з високими статками. *Вогняна* стихія в цьому випадку може уособлювати негаразди, навіть збитки. Метафорично вислів *das Feuer verzehrt eher eine Strohütte als einen Palast* може свідчити про те, що нижчі за соціальним статусом верстви населення частіше та в більшій мірі страждають від негативних умов, ніж елітарний прошарок, в якого більше ресурсів та можливостей долати проблеми. Прислів'я, на нашу думку, виражає, імовірно, досаду з приводу такої нерівності, ніж її схвалення.

Сім'я як цінний соціальний інститут також важлива для німецького народу, згідно з матеріалом дослідження. Наприклад, прислів'я *der Nächste am Feuer wärmt sich zuerst* може використовуватися щодо родинних відносин. Образ *вогню* може асоціюватися з домівкою, сімейним вогнищем. У такому розумінні народний вислів передбачає, що найближчі та найрідніші люди мають бути на першому місці, акцентуючи увагу на цінності сім'ї.

Серед німецьких паремій, що виражають цінність сім'ї, міститься також народний афоризм *Blut ist dicker als Wasser*, що є синонімом англ. *blood is thicker than water* (див. підрозділ 2.3.).

Іншу групу соціалізаційних цінностей складають значущі риси особистісного характеру, однією з яких є **відвага**. Наприклад, в паремії *es ist besser durchs Feuer gelaufen, als hindurchgekrochen* ілюструється рішучість, як прояв відваги. У цьому

випадку дві дії порівнюються з точки зору швидкості, і перевага надається варіанту з більшою активністю, що також вимагає від виконавця не лише миттєвого, а й хороброго кроку.

У свою чергу народний вислів *wer das Wasser nicht fürchtet, dem sind die Wellen nur Schaum* характеризує хоробру людину в аспекті позитивної оцінки. Як відомо, відчуття страху впливає на сприйняття реальності, тому налякана людина схильна перебільшувати ситуацію. Відвага, як протилежне явище, допомагає людині подолати труднощі, підсилюючи віру у власні сили.

Інша паремія – *wer nicht ins Wasser geht, kann auch nicht schwimmen lernen* – пов'язана з поняттям страху, який не дозволяє людині отримати досвід. Образ *води* в цьому випадку може сприйматися як небезпечна ситуація. У метафоричному значенні прислів'я свідчить про те, що, не злякавшись і ризикнувши одного разу, можна отримати корисний досвід, навички, здібності. Інакше кажучи, навіть з несприятливих умов або небезпечних ситуацій можна отримати безцінний урок. Як бачимо, фольклорний афоризм *wer nicht ins Wasser geht, kann auch nicht schwimmen lernen* вказує на цінність відваги, як необхідної умови отримання досвіду. Подібними за семантикою є вислови *wer das Wasser fürchtet, lernt nie schwimmen*, *wer das Wasser scheut, gelangt zu keiner Insel*.

Іншою цінністю особистісного характеру в німецькій культурі, як свідчить матеріал дослідження, є *вдячність*, що реалізується у вислові *wer dir einen Tropfen Wasser schenkt, dem lohne mit einem nie versiegenden Borne*. Як бачимо, прислів'я пов'язане з готовністю відплатити за послугу, допомогу, добро, втілене в образі краплини *води*.

Крім того, в німецьких пареміях з компонентами на позначення природних стихій виявлено цінність *гнучкості*. З одного боку, вона реалізується як здатність знаходити вихід з будь-якої ситуації: *hat man kein Wasser, so löscht man mit Mist; man muss dem Wasser abwärts nachgehen, wenn es uns nicht aufwärts folgt; was Wasser nicht rein macht, muss man mit Lauge waschen*. З іншого, як вміння вдало використовувати можливості (*in trüben Wassern ist gut fischen*), а також як м'якість та поступливість (*Wasser fließt gern mit Wasser zusammen*).

Заощадливість як цінність особистісного характеру також міститься в німецькій картині світу, згідно з матеріалом дослідження. Як свідчить паремія *man muss nicht zu viel Wasser drein schütten*, витрати мають бути помірними, адже збережена частина фінансових ресурсів може стати у нагоді в майбутньому. Схожими за значенням є паремії *man giesst das Wasser so lange durch die Asche, bis es zu Lauge wird; viel Wasser aufgiessen macht die Suppe nicht fetter*.

Національно специфічною серед німецьких цінностей особистісного характеру є значущість **лідерства**, що реалізується як прагнення до першості. Наприклад, у прислів'ї *der Nächste am Feuer wärmt sich zuerst* вогонь як уособлення добробуту, статку зігріває, насамперед, найближчих, тобто тих, хто першим до нього дістався. До того ж стихія може асоціюватися з владою, надаючи виразу схожого змісту: лише той, хто знаходиться ближче до авторитетних людей, отримує більше привілеїв. Відтак, прислів'я *der Nächste am Feuer wärmt sich zuerst* підкреслює цінність лідерських якостей. Аналогічний аксіологічний зміст виражено в паремії *es können nicht alle nahe am Feuer sitzen*.

Обережність у словах як цінна особистісна риса також властива для німецької картини світу, як свідчить матеріал дисертаційної роботи. У розумінні німецького народу лихі слова запам'ятовуються надовго, що ілюструє паремія *das Wasser wäscht alles weg, nur schlechte Rede nicht* – синонім українського вислову *вода все сполоще, тільки злого слова ніколи*. Обережність необхідна також у розголошенні таємниць, про свідчить вираз *was die Luft nicht ausplaudern soll, muss man ihr nicht erzählen*.

Іншою цінністю особистісного характеру є **своєчасність**. З одного боку, вона реалізується у пареміях, що ілюструють запізнення як негативне явище: *das Wasser kommt zu spät, wenn der Spinnrocken brennt*. З іншого боку, паремії мотивують цінність своєчасності, вказуючи на необхідність швидкого реагування на ситуацію або сприятливі умови для вдалого вирішення проблеми: *wann das Wasser über des Schiffs bort geht, so ist's Zeit, dass man ausschöpfet; wann eim das Wasser ins Maul geht, so würdet er wohl lernen schwimmen; wenn das Wasser still ist, kann ein Kind über den Rhein fahren*. Інші вислови – *wenn das Wasser fliesst, muss der Müller mahlen*,

wenn das Wasser siedet, muss man brühen – вказують на цінність своєчасності, ілюструючи порядок та умови виконання дій.

Наступною цінністю соціального характеру, виявленою в німецьких пареміях, є *скромність*, яка виражається через засудження надмірності, а також шляхом підкреслення важливості вміння цінувати те, що маєш, або здатності обходитися лише необхідними речами. Наприклад, використовуючи образ *води* у значенні життєдайної сили, німецький народний вислів *den Brunnen schätzt man erst, wenn er kein Wasser mehr gibt* демонструє байдуже ставлення до предмету доти, поки він виконує свої основні функції. Колодязь як споруда, можливо, не має важливого значення, проте його цінність обумовлюється функцією, адже він слугує джерелом основи усього життя – *води*. Прислів'я приховано (оскільки немає формальних показників – слів з негативним значенням, негативних синтаксичних конструкцій тощо) виражає негативну оцінку байдужості, адже у семантичному аспекті вислову простежується шкодування за таким станом речей і бажання змінити ситуацію. Як бачимо, народний вираз вказує на високу значущість здатності цінувати те, що маєш, і застерігає адресата від шкодування за втраченим.

З протилежного ракурсу ілюструє аналогічну ситуацію паремія *Brunnen, die immer Wasser geben, schätzt man nicht*, яка імпліцитно виражає досаду з того, що прості, на перший погляд, але необхідні, речі не цінуються так, як заслуговують.

Значущість скромності також може виражати вислів *Wasser in Frieden ist besser als Wein in Zank*. З огляду на те, що вино дорожче за *воду*, протиставлення напоїв один одному може сприйматися як контраст між чимось незначним, хоча й життєво необхідним (*вода*), та чимось більш вартісним, однак менш корисним (*вино*). Інакомовний зміст прислів'я, в якому позитивно оцінюється помірність та невибагливість, передбачає цінність скромності як вміння задовольнятися лише необхідним. Схожими за змістом є вирази *drei Hände voll Wasser sind besser als eine Krone; lieber Wasser und Brot als Kuchen in Not; süßes Wasser ist besser als saurerer Wein*.

Цю ж ціннісну рису ілюструє інша паремія – *alles Wasser macht nass [löscht das Feuer aus]*. У прямому значенні вислів вказує на здатність *водної* стихії насичувати

вологою інші об'єкти. Варіант *alles Wasser löscht das Feuer aus* передбачає, що вода як антагоніст вогню може загасити полум'я. Крім того, у прислів'я акцентується те, що характер води (*alles Wasser* – як брудна, так і чиста) не впливає на її головні фізичні властивості. У конотативному значенні образ води може уособлювати джерело задоволення потреби, адже вода втамовує спрагу. З огляду на це, зміст прислів'я вказує, що не слід бути занадто перебірливим, оскільки вибагливість часто є невиправданою, особливо в скрутні часи (*вогонь* у варіації прислів'я може уособлювати вічно голодну сила, потребу, скруту). Серед схожих висловів слід зазначити *beschmutzes Wasser löscht auch den Durst*.

Позитивне ставлення до простоти та невибагливості помітне також у паремії *auch Wasser und Brot stillt Hungersnot*, у якій водна стихія асоціюється з простим, проте життєво необхідним, способом забезпечення існування. Серед схожих висловів слід зазначити *bei Wasser und Brot wird man nicht tot; bei Wasser und Brot stirbt niemand Hungers*.

Важливість почуття міри, що також обумовлює вміння вести скромний спосіб життя, виражає прислів'я *bei grossem Feuer kann man sich wärmen, aber auch verbrennen*. У денотативному значенні народна мудрість застерігає від небезпеки, що приховує стихія, адже чим ближче до вогню, тим вища температура повітря, відповідно, тим спекотніше. Метафорично образ *вогню* у цьому випадку може уособлювати достаток, багатство. Відтак, народна мудрість попереджає, що збільшення статку може нашкодити. У який саме спосіб – можна лише припустити: загальновідомо, що розкішне життя може негативно впливати на характер людини, до того ж збільшення матеріальних благ призводить до підвищення відповідальності, до якої людина може бути не готова. Народний афоризм залишає мовцю місце для роздумів. Проте, підкреслюючи дуалістичний характер вогню (який може як зігріти, так і обпекти), вислів *bei grossem Feuer kann man sich wärmen, aber auch verbrennen* мотивує цінність скромності, що пов'язана з почуттям міри. Можливе також інше трактування цієї паремії, у якому образ *вогню* може слугувати конотацією до особистості, яка має високий статус у суспільстві, має високий рівень впливовості та визнання. Амбіційні персони досить часто

бажають скористатися славою такого роду представника еліти. Однак, як попереджає прислів'я, впливові особистості подібні вогню – поряд з ними можна як досягти успіху, так і зашкодити собі, але це залежить від дистанції, а інакше кажучи – почуття міри. Ця ідея висловлена також у паремії *ein kleines Feuer, an dem man sich wärmen kann, ist besser als ein grosses, an dem man sich verbrennt*, а також у народній мудрості *Feuer hat grossen Nutzen, wer es aber küssen wollte, verbrennt sich das Maul*.

У німецьких пареміях з компонентами на позначення природних стихій також мотивується цінність *стриманості*. Вона може виражатися шляхом ілюстрації деструктивних властивостей стихій. Зокрема, у німецькому фольклорі існує вираз *das Feuer ist ein guter Diener, aber ein schlechter Meister*, що знаходить свій еквівалент в англійській мові – *fire is a good servant, but a bad master*, мотивуючи, як зазначалося у попередньому підрозділі, цінність стриманості. Значущість цієї риси характеру може підтвердити також фольклорний афоризм *bedecktes Feuer hitzt am meisten* або його варіант *eingeschlossen Feuer gibt grosse Hitze*, що позитивно оцінює зазвичай агресивну стихію у контрольованому стані. Тобто з метою відчувати комфорт та спокій, слід тримати себе, зокрема власні емоції, під контролем.

У свою чергу, народний афоризм *Feuer im Herzen bringt Rauch in den Kopf*, використовуючи *вогонь* як уособлення емоційності людини (особливо надмірної), попереджає, що важко залишатися розсудливим під впливом бурхливих почуттів (як позитивних, так і негативних), і містить приховану рекомендацію уникати таких випадків. Відтак, стриманість, згідно з паремією, вважається цінною рисою, оскільки захищає розум від «димув» емоцій.

Інша образність для вираження цінності стриманості використовується у паремії *der Fischer wirft die Angel aus, wo das Wasser am ruhigsten ist* або *in stillen Wassern findet man grosse Fische*. Як бачимо, у метафоричному змісті прислів'я передбачає цінність спокою, стриманості як особистісної характеристики, адже «спокійна вода» допомагає досягти успіху («піймати рибу»).

В німецьких пареміях виражено також цінність такої особистісної якості, як *тверезість*. Важливість цієї риси підкреслюється у висловах *besser Wasser getrunken und erworben, als Wein getrunken und verdorben; vom Wasser wird man nicht betrunken; Wasser is besser als Wein; Wasser tut dem Kopfe nicht Weh; Wasser verdirbt das Blut nicht* тощо.

Наступною соціальною цінністю в німецькій картині світу є *терпіння*. У паремії *wer das Feuer haben will, muss den Rauch leiden*, а також її варіанти *die beim Feuer sitzen, kriegen den Rauch und müssen schwitzen*, вогонь постає як джерело тепла, комфорту, а також може уособлювати відпочинок, приємне проведення часу. Проте народний вислів попереджає, що для створення бажаних умов слід звикати до їх неприємних «супутників», тобто для досягнення мети іноді необхідно витримати труднощі. Як бачимо, паремія вказує на значущість терпіння, адже лише той, хто «терпить дим» може дозволити собі насолоджуватися теплом вогню.

Цінність терпіння як здатності протистояти негараздам (витримка) виражена в пареміях *je grösser Feuer, je ehe das Gold probiert wird; Feuer prüft das Gold, Unglück das Herz [die Freunde]* та *ohne Feuer nur roh, ohne Leiden nicht froh*.

Однією з периферійних цінностей німецької картини світу є *щедрість*. Наприклад, вислів *wo viel Bächlein zusammenlaufen, gibt es grosses Wasser* може слугувати еквівалентом рос. *с миру по нитке – голому [нищому] рубашка* та укр. *з миру по нитці – голому [бідному] сорочка*. Хоча мотив бідності або нужденності, звичайно, відсутній у німецькому прикладі, проте у логіко-структурному плані вислови схожі. Крім того, образ *води* може асоціюватися з життєдайною силою або допомогою (*вода* допомагає функціонуванню організму). Відтак прислів'я *wo viel Bächlein zusammenlaufen, gibt es grosses Wasser*, ілюструючи індивідуальну допомогу, яка обертається на велике соціальне благо, виражає цінність щедрості, зокрема душевної.

Щедрість постає ціннісною рисою особистісного характеру в порівнянні з жадібністю. Наприклад, у народних висловах *zu viel Wasser ertränkt den Müller* та *wer aus allen Wassern trinkt, kann sich leicht den Tod trinken* ілюструється приклад ненаситності як згубної якості. Жадібна людина не здатна ділитися своїми речами

і схильна забирати все собі, на що вказує вислів *alles Wasser soll auf seine Mühle laufen*.

Другим різновидом цінностей в межах орієнтаційно-нормативного типу є **компетентнісні**. Одну з підгруп формують інтелектуальні цінності. За даними матеріалу дослідження для німецької культури характерна значущість **завбачливості**. З одного боку, вона реалізується як вміння прораховувати кроки наперед, передбачати можливі ускладнення або наслідки, про що свідчать фольклорні афоризми *gehe nicht ins Wasser, so wirst du nicht ertrinken; kannst du des Wassers Boden nicht sehen, so wage es nicht, hindurch zu gehen; mache das Wasser nicht zu heiss, du möchtest selbst darin baden müssen; wann man das Wasser ausschöpfen will, muss man zuvor die Löcher [Zuflüsse] verstopfen*.

Значущість завбачливості помітна також у вислові *es ist leicht, ein Feuer anzünden, schwer aber dasselb zu löschen*. З одного боку, сприйняття вогню як небезпеки та проблеми у контексті вислову вказує на необхідність прораховувати кроки наперед, адже народна мудрість імпліцитно рекомендує уникати негативних наслідків, вказуючи, що їх важко буде подолати («загасити»). З іншого боку, *вогонь* у вислові може асоціюватися з емоціями, зокрема негативними, піддавшись впливу яких людина ризикує нашкодити собі й оточуючим. Під таким кутом зору прислів'я може виражати цінність стриманості, адже у прихованій формі застерігає від руйнівних наслідків.

Іншою інтелектуальною цінністю є **розсудливість**, яка може проявлятися у вмінні бачити сутність ситуації, уникаючи перебільшення та викривлення фактів. Одним зі способів вираження цієї риси є ілюстрація безглузвих ситуацій. Зокрема, іронічний та жартівливий характер властивий паремії *ein Affe verdurstet nicht, wenn er auch keine Kanne zum Wasserschöpfen hat*. Денотативне значення паремії повідомляє, що навіть інтелектуально менш розвинена за людину форма життя здатна задовольнити свої фізіологічні потреби без, так би мовити, хитромудрих приладів, використовуючи простий спосіб. У свою чергу, конотативний аспект прислів'я вказує на те, що не слід шукати складних шляхів досягнення мети, якщо є більш невибагливі. Іронія у вислові імпліцитно передбачає питання: мавпа може,

а людина ні? Як бачимо, прислів'я *ein Affe verdurstet nicht, wenn er auch keine Kanne zum Wasserschöpfen hat* рекомендує не ускладнювати проблеми, які можна вирішити у простий спосіб, у зв'язку з чим ціннісними постають такі риси особистісного характеру, як розсудливість і здоровий глузд. Інакше людина ризикує «вмерти від спраги», тому що не знайшла «кружки», що сприймається як безглуздя.

Аналогічними у ціннісному сенсі є народний афоризм *brennen dir am Rhein die Sohlen, musst du nicht Wasser aus der Donau holen*, який також підкреслює логічність використання доступних засобів подолання проблеми. Аналогічний ціннісний зміст має народний вислів *Feuer lässt sich mit Stroh nicht löschen*, який іронізує над марною спробою подолати проблему тими засобами, які її лише ускладнюють.

Розсудливість як ціннісна риса виражається також у прислів'ї *an salzigem Wasser sieht man keinen Durstigen*), яке у денотативному сенсі виражає природну закономірність, оскільки солена вода не придатна для життя, а тим більше для споживання. Конотативне значення вислову рекомендує не шукати проблеми або будь-якого іншого явища там, де їх природно не може бути. Відтак, розсудливість знову набуває позитивної значущості.

Іншу природну закономірність ілюструє народний афоризм *aus grossem Wasser kommen grosse Fische und aus reichen Klöstern feiste Pfaffen*, вказуючи у конотативному смислі, що достаток та багатство («велика вода» та «багатий монастир») породжують ненаситність (адже риба, як і священик, збільшується у розмірі). Крім того, велика риба та товстий священик можуть символізувати пихатість, звеличення себе, адже метафорично процес збільшення, проілюстрований у прислів'ї на прикладі риби та священика, поєднується з перебільшенням власної вагомості. Як бачимо, народний вислів виражає цінність розсудливості, вказуючи на конкретні наслідки (*grosse Fische, feiste Pfaffen*), що є результатом певних умов (*aus grossem Wasser, aus reichen Klöstern*). Серед схожих висловів слід зазначити *bei grossen Wassern fängt man grosse Fisch*, що характеризується спільною з попереднім прикладом образністю.

Другу підгрупу компетентнісних цінностей складають світоглядні елементи ціннісної картини світу. Серед них, як свідчить матеріал дослідження, було виявлено цінність *вміння жити сьогоднішнім днем*. Серед трьох векторів – минулого, теперішнього та майбутнього – перевага в пареміях надається другому. Наприклад, у паремії *was die Erde bedeckt, soll niemand rühren* образ землі уособлює могилу, сховище, яке навечно зберігає й не повертає те, що туди потрапило. Така образність пов'язана з минулим часом, адже землею покривається те, чие існування припинилося (про людину), залишивши лише спогади, або що існувало багато років тому (археологічні знахідки). Відтак, вислів радить забути те, що навіки зникло, і не жити спогадами про минуле, а цінувати сьогоднішній день.

Схожим у ціннісному сенсі є вираз *das Wasser von gestern treibt heute die Mühle nicht*, у якому минулі події втілені в образі *води*, а млин може символізувати людину.

Вміння цінувати теперішній момент виражене також у паремії *besser ein Trunk Wasser zur Zeit, als ein Kelch voll Malvasier zur Unzeit*. Прямий зміст вислову рекомендує використовувати *воду* у момент відчуття спраги, а не міцні напої, які, хоча й більш вартісні, але недоречні, як зазначає вислів. Образ *водної* стихії може сприйматися у значенні життєдайної сили, яка, проте, характеризується простотою та невибагливістю. У конотативному сенсі паремія зауважує, що слід надавати перевагу тим можливостям, які відкриваються перед людиною у момент її існування, якими б незначними вони не були, а не чекати кращої нагоди, яка може і не знадобитися. Як бачимо, німецька паремія *besser ein Trunk Wasser zur Zeit, als ein Kelch voll Malvasier zur Unzeit* слугує відповідником російській *лучше синица в руках, чем журавль в небе*.

Ішою світоглядною цінністю німецької культури, як свідчить матеріал дослідження, є *надія*. Наприклад, вислів *bedecktes Feuer glimmt unter der Asche [das Feuer liegt noch unter der Asche]* ілюструє можливість відродження до нового життя, що втілена в стихії вогню, який може знову розгорітися з маленького полум'я під попелом. Подібну думку виражає прислів'я *ein Feuer, das verlöschen will, flackert vor noch einmal auf*.

В німецькій ціннісній картині світу також міститься значущість *неквапливості* у справах. Зокрема, серед паремій, що мотивують цю цінність, міститься вислів *ein gelindes Feuer macht das beste Malz* та його варіант *klein Feuer gibt süß Malz dem Bräuer*, що є синонімами до англ. вислову *soft fire makes sweet malt*.

Не менш важливою є необхідність рухатися вперед, отримувати нові враження, досвід тощо, що зумовлює цінність *оновлення та руху*. Вона виражається у німецьких пареміях шляхом використання контрасту між динамізмом та статикою. Наприклад, прислів'я *je mehr der Brunnen gebraucht wird, je mehr gibt er Wasser* або його варіанти *Brunnen, die stets gebraucht werden, haben immer frisches Wasser, je mehr man den Brunnen gebraucht (pumpt), je mehr (reiner) Wasser gibt er* використовують образ *води*, що постійно оновлюється. У прямому сенсі паремія ілюструє, що *вода* постійно необхідна людині для підтримки функціонування організму. Колодязь як джерело цієї цінної для життя рідини, постійно поповнюється свіжою *водою*, через що рівень стихії збільшується. У конотативному смислі образ *води* може символізувати нові враження, який необхідний людині для життя, більшою мірою духовного. Як бачимо, паремія передбачає, що новий досвід настільки необхідний людині для духовного розвитку, наскільки *вода* необхідна для розвитку фізичного. Відтак, фольклорний афоризм вказує на цінність постійного оновлення та руху.

Підтвердження ідеї саморозвитку можна знайти також у народній мудрості *gebrauchter Pflug blinkt; stehend Wasser sinkt*, у якому, однак, *вода* сприймається з негативної точки зору через відсутність оновлення. Нерухомість стихії контрастує у прислів'ї з «активністю» плуга, через що їх зовнішній вигляд також порівнюється: плуг сяє мов новенький, а стан *води* погіршується – її рівень зменшується. Те ж саме відбувається з людиною, яка залишається замкненою, нічого не віддає і, відповідно, не отримує нових вражень, досвіду, знайомств тощо.

Наслідки відсутності плинності *водної* стихії також зображені у прислів'ї *wo kein Abfluss ist, wird das Wasser faul*, що слугує підтвердженням загальновідомої мудрості «рух – це життя». У денотативному плані вислів ілюструє практичність та

корисність водостоку, адже його відсутність призводить до появи стоячої *води*, яка має неприємні властивості, зокрема для органів чуття. З конотативної точки зору, водостік може сприйматися як шлях, *вода* – рухливе життя, оновлення, а стояча *вода* – стагнація. Відтак, прислів'я повідомляє, що відсутність нового досвіду, вражень призводить до деградації, реалізуючи цінність постійного розвитку та самовдосконалення. Такий самий аксіологічний зміст виражений в іншому прислів'ї – *er ist wie ein Anker, der stets im Wasser ist und nie schwimmen lernt*, у якому, однак, образ *води* має позитивну конотацію. Народний вислів засуджує людину яка не використовує свої можливості, порівнюючи її з якорем, який не вчиться плавати, хоча знаходиться у *воді*, що в конотативному аспекті асоціюється з мінливим життям.

У прислів'ях з образом стихії *повітря* також фіксується цінність розвитку й руху вперед. Зокрема, паремія *in die rauhe Luft haucht die Rose keinen Duft* вказує на те, що застій погано впливає на позитивні властивості життя. Як королева квітів (троянда) не має приємного аромату в сирому застійному повітрі, так і найприємніша людина не зможе «розквітнути» без нових вражень, досвіду. Аналогічна ідея підтримується у прислів'ї *ohne frische Luft stinkt der feinste*, яке передбачає позитивну оцінку «свіжого *повітря*», що асоціюється з оновленням і рухом вперед. Серед висловів з таким же аксіологічним значенням слід зазначити *Wasser, das im Teiche stehen bleibt, fängt an zu faulen; fließendes Wasser hält sich rein; fließendes Wasser führt kein Gift; wenn das Wasser fließt, so geht die Mühle* тощо.

Цінність *смирності* пов'язана з ідеєю існування долі як сторонньої сили, яку не можна змінити. Німецький фольклор вказує, що у кожного є своє місце, (*drei Dinge gehören an drei Orte: ins Kloster die Mynche, ins Wasser die Fische, an den Galgen die Diebe, alte wie frische; drei Dinge sind gern an drei Orten: der Fisch im Wasser, der Vogel in der Luft, das brave Weib – daheim*), своє призначення (*es ist nicht jeder Eimer zum Wassertragen; ein salziger Brunnen kann kein süß Wasser geben*), свій шлях. Як бачимо, ілюструючи ситуації, на які неможливо вплинути, паремії вказують на необхідність беззаперечно приймати їх, мотивуючи цінність смирності.

Другий тип – **смишлужиттєві цінності** – в німецьких пареміях, як і в англійських, українських та російських, охоплює дві групи: вітальні та природні цінності. Серед **вітальних** міститься цінність **обережності**, що в першу чергу зумовлена ілюстрацією руйнівного потенціалу природних елементів, у зв'язку з чим фольклорні афоризми або забороняють певну поведінку, або застерігають від наслідків. Наприклад, у пареміях *man muss dem Feuer nicht zu nahe gehent* та *wer dem Feuer zu nahe geht, verbrennt sich* вогняна стихія уособлює небезпечні умови. Обережність як ціннісна риса мотивується у висловах в різний спосіб з точки зору комунікативної мети. Якщо фольклорний афоризм *man muss dem Feuer nicht zu nahe gehen* містить заборону на наближення до загрозової ситуації, то інший приклад – *wer dem Feuer zu nahe geht, verbrennt sich* – втілюється у форму прогностичного судження, імпліцитно рекомендуючи оминати такі обставини, у яких можна завдати собі шкоди. Відтак, обережність як здатність не наражати себе на небезпеку заслуговує позитивної народної оцінки.

Іншим способом вираження цінності обережності є ілюстрація підступності ситуації, що властива висловам *stille Wasser sind tief, stumme Hunde und stille Wasser sind gefährlich*, які знаходять свої еквіваленти у слов'янській культурі (рос. *тихие воды глубоки*, укр. *тиха вода глибоко тече*). Серед аналогічних висловів слід зазначити *stille Wasser fressen auch Grund [oder fressen tief]; stilles Wasser wäscht die Ufer aus*, а також протилежний, на перший погляд, вислів – *die rauschend Wasser sind nicht grausam*, який, проте, виражає таке ж саме аксіологічне значення, хоча ілюструє ситуацію з іншого боку.

Серед інших висловів, що виражають цінність обережності, слід зазначити *das Wasser ist zu stark, es reisst Häuser ein; das Wasser zerstört Brücken und reisst; dem Wasser ist nicht zu trauen, es reisst den Mühlgang weg; durch unbekannte Wasser ist gefährlich schreiten; in schönen Wassern kann man auch ertrinken; stille Wasser und stumme Hunde sind gefährlich*.

Здоров'я також є цінним вітальним елементом в німецькій картині світу, як свідчать прислів'я *reine Luft ist halbes Leben; gesunde Luft macht die Ärzte arm; wer*

Wasser zum Trunke nimmt, selten dem die Fussgicht kümmt, які інформують про основні умови підтримки гарного самопочуття – *вода* та свіже *повітря*.

Іншою вітальною цінністю, як свідчить матеріал дослідження, є *їжа*. Вона важлива для гарного самопочуття та здоров'я: *ohne Feuer und Brot leidet das Alter Not* та *auch Wasser trinken macht die Kinder stark*. Неповноцінний або бідний раціон харчування характеризується негативною оцінкою, оскільки пов'язаний з відчуттям стражання: *bei Wasser und Brot leiden [selbst] Hunde Not; bei Wasser und Brot leidet die Arbeit Not; bei Wasser wird kein feurig Lied*. Хоча невибаглива їжа здатна ненадовго втамувати голод: *auch Wasser und Brot stillt Hungersnot*.

У межах **природних** смисложиттєвих цінностей значущими об'єктами є власне **природа та природні елементи**, про що свідчать вислови *Feuer ist das halbe Leben; ohne Feuer ist kein Leben; die Erde ist des Soldaten Bett, der Himmel seine Decke und der Harnisch sein Haus; das Wasser ist das Auge der Landschaft* тощо.

Іншою природною цінністю в німецькій культурі, згідно з матеріалом дослідження, є **погодні умови**, що виражається в прислів'ях-спостереженнях за кліматичним станом та пов'язаними з цим прикметами: *wenig Wasser im Januar, viel Wein, bei vielem Wasser wird's wenig sein; wenn das Wasser bläsert, regnet es bald; wenn das Wasser arm ist an Fischen, so ist das Land reich an Früchten; wenn das Wasser noch so still, der Schiffer muss an den Sturm denken; wenn das Wasser sinkt, bricht das Eis; auf schwüle Luft folgt Donnerwetter*.

Отже, в німецькій ціннісній картині світу, згідно з матеріалом дослідження, були виявлені такі різновиди цінностей: **інтераціоналістські** – 0,5 % (дружба), **моральні** – 9,2 % (добро, відповідальність, правда, справедливість, честь), **соціальні** – 10 % (батьківщина, мир, праця, приватна власність, рівність, сім'я), **цінності особистісного характеру** – 19 % (відвага, вдячність, гнучкість, заощадливість, лідерство, обережність у словах, своєчасність, скромність, стриманість, тверезість, терпіння, щедрість), що в сукупності формують групу соціалізаційних цінностей орієнтаційно-нормативного типу. Другу групу цього типу складають компетентнісні цінності, серед яких було виявлено **інтелектуальні** – 27 % (завбачливість, освіченість, розсудливість) та **світоглядні** – 16 % (вміння жити

сьогоднішнім днем, надія, неквапливість, оновлення та рух, смиренність). В межах **смислжиттєвого типу** цінностей реалізуються вітальні – 12,3 % (здоров'я, їжа, обережність) та природні цінності – 6 % (природа та природні елементи, погодні умови).

Більш детально з розподілом англійських паремій між групами цінностей можна ознайомитися в додатку Д до цього дослідження.

Висновки до Розділу 2.

Отже, в результаті дослідження встановлено, що в германських та слов'янських пареміях реалізуються чотири різновиди цінностей: соціалізаційні, компетентнісні, вітальні та природні. Спільними для двох культур у межах соціалізаційних цінностей є *інтераціоналістська* значущість дружби, а також *моральні цінності* добра, відповідальності, волі, правди, справедливості. У межах *соціальних цінностей* германську та слов'янську культури об'єднує значущість батьківщини, праці, приватної власності, рівності, сім'ї. Серед цінностей *особистісного характеру* спільними є гнучкість, заощадливість, обережність у словах, своєчасність, скромність, стриманість, тверезість, терпіння, щедрість. У межах *компетентнісних* цінностей як у слов'янських, так і в германських пареміях з компонентами на позначення природних стихій було виявлено *інтелектуальні цінності* завбачливості, освіченості, розсудливості, а також такі значущі світоглядні явища, як оновлення та рух, вміння жити сьогоднішнім днем, смиренність. *Вітальні та природні* цінності також є спільними для германської та слов'янської картин світу.

В обох культурах можна зустріти схожі паремії, що свідчать про тісні мовні контакти, насамперед, між українською та російською культурами, з одного боку, та німецькою й англійською, з іншого. Проте перехресні варіанти також є помітними в матеріалі дослідження, що пояснює міграцію паремійних сюжетів в неспоріднені мови.

Щодо образів стихій, то слід зазначити, що слов'янським та германським пареміям властиве переважне використання стихій *вогню, води та землі. Повітря* зустрічається в окремих випадках в російських та англійських прислів'ях та приказках, однак вони нечисленні. У німецьких пареміях використання цього природного елемента в пареміях характеризується більшою вживаністю в порівнянні з іншими мовами в межах цього дослідження.

Основні положення цього розділу висвітлені в публікаціях [230, 257, 259, 260, 261].

РОЗДІЛ 3. ОЦІННІСТЬ ТА СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРЕМІЙ У СЛОВ'ЯНСЬКІЙ ТА ГЕРМАНСЬКІЙ КАРТИНАХ СВІТУ.

3.1. Способи вираження оцінки в пареміях з компонентами *вогонь, вода, повітря* та *земля*.

Категорія оцінки здатна виражатися за допомогою низки мовних засобів. Оцінка, як зауважує Т. А. Космеда, «поширюється на всю мову, проймає всі її рівні, набуваючи статусу міжрівневої структурно-семантичної [категорії]. Найпослідовніше вона [оцінка] виявляється у лексиці та фразеології» [120, с.25]. Дослідники вказують на складний характер паремій як мовних одиниць, що полягає в *багатоаспектності* (широкий спектр сфер застосування паремій) та *поліфункціональності* (використання однакових прислів'їв для коментування різних ситуацій). Очевидно, з цієї причини оцінка в пареміях, як зазначає С. М. Толстая, може бути неоднозначною [270, с. 20]. Підтверджує цю ідею також Т. М. Ніколаєва, яка зауважує, що народні афоризми характеризуються «миттєвою здатністю бути застосованими до безлічі випадків», що пояснює існування висловів з протилежними значеннями. Як приклад, дослідниця наводить російське прислів'я «Своя рогожа чужой рожи дороже», яке одночасно містить у собі виправдання (себе і власних вчинків) та осуд (іншої особи) [180, с. 312]. На прагматичну значимість та семантичну варіативність прислів'їв, у тому числі з точки зору оцінного значення, вказують також Н. М. Семененко, О. Ю. Рвачевою, А. К. Погребняк та ін. Оцінна поліфонія паремій може бути наслідком наявності двох типів оцінки, як зауважує О. Б. Абакумова: культурно-обумовленої (кодується культурними кодами і проявляється у паремійному дискурсі як сукупності прислів'їв окремої тематики) та індивідуальної (обумовленої комунікативними намірами мовця) [1]. Як бачимо, з цієї причини існує необхідність розмежування двох напрямів дослідження народних афоризмів: або як одиниць мови (з їх національно-специфічним оцінним значенням), або як

одиниць мовлення (з індивідуальним оцінним змістом у контексті певного авторського висловлення).

Способи вираження оцінки також варіюються від вживання окремих *оцінних слів* (здебільшого прикметників, а також іменників, оцінних предикатів, прислівників), *лексико-стилістичних засобів* (розмовні слова, просторіччя, жаргонізми, сленгізми тощо), засобів *інтонаційного* та *графічного* увиразнення до використання *асоціативних образів*, інтерпретація яких допомагає виявити оцінне значення, а також *аксіологічних мовних актів* (погроза, вдячність тощо) (див. [15, с. 101; 158; 270, с. 14]). Як бачимо, категорія оцінки не завжди експлікується на мовному рівні, що відзначає І. М. Буяр [41, с. 146]. Існують імпліцитні засоби вербалізації оцінного значення, серед яких дослідники називають метафори, порівняння, іронію, риторичні запитання (І. П. Карабута, Ю. І. Ємельянова), евфемізми, алюзію, неологізми (О. О. Жарина), коди культури та фокус інтересу мовця (О. Б. Абакумова). Окремо слід зазначити зауваження Т. Б. Радбіля про те, що у більшості випадків оцінка у мові реалізується не через «явні» способи (ядерну частину семантики мовних одиниць – віра, правда, надія, або стилістичні, оцінні, емоційно-експресивні смислові відтінки), навіть не на конотативному рівні, а на рівні «стійких ціннісних уявлень та асоціацій, що сформувалися навколо власне денотатів – людей, речей, фактів» [213, с. 225]. Такі конотації автор називає позамовними, *національно-культурними*, які становлять інтерпретаційний компонент світу цінностей.

Способи вираження оцінної семантики у мові, в тому числі у прислів'ях та приказках, характеризуються відсутністю будь-якої систематизації, що, очевидно, пояснюється початковим процесом розвитку лінгвоаксіології як окремої галузі. Крім того, дослідження у цій сфері характеризуються певною обмеженістю, що пов'язана або з використанням окремого типу матеріалу (окремі мовні одиниці або типи дискурсу), або одноаспектністю засобів вираження оцінного значення (вибір одного мовного рівня, без урахування супутньої імпліцитної оцінки). Спробу систематизувати засоби вираження оцінної семантики у мові на матеріалі прислів'їв про правду з урахуванням критерію формальних показників (імпліцитна

форма та експліцитна) здійснила О. Б. Абакумова. Серед *експліцитних* (формально виражених) способів дослідниця зазначає компаративні конструкції (основним оцінним маркером слугують прикметники у вищому ступені порівняння та порівняльні синтаксичні конструкції зі специфічними сполучниками), некомпаративні конструкції загальної оцінки (наприклад, «правда *хорошо*, а счастье *лучше*»), негативні моделі (заперечувальні речення, негативні частки), вживання меліоративних та пейоративних кваліфікаторів (слів з позитивною та негативною семантикою відповідно), прогнозування (наприклад, «неправдой *нажитое впрок не пойдет*»), нумеративи (використання числівників, наприклад, «правда *всегда одна*» – вказівка на одиничність, унікальність з позитивним оцінним значенням). До *імпліцитних* засобів вербалізації оцінки О. Б. Абакумова зараховує коди культури, фокус інтересу мовця та декодування деонтичної (стосується характеристики дій та вчинків людей у суспільстві, пов'язані з нормами – «дозволено», «обов'язково», «заборонено») модальності у вигляді соціальних норм, що містяться у семантиці паремій і реалізуються в контексті вживання [1].

У світлі вищезазначеної системи способів вираження категорії оцінки, було виявлено наступні шляхи розкриття категорії оцінки в англійських, німецьких, українських та російських пареміях з компонентом на позначення природних стихій. Серед експліцитних засобів були виявлені компаративні конструкції, які охоплюють вживання прикметників у компаративному ступені порівняння (англ. *better a little fire to warm us, than a great (big) one to burn us; blood is thicker than water*; нім. *Blut ist dicker als Wasser; Wasser in Frieden ist besser als Wein in Zank; besser ein Trunk Wasser zur Zeit, als ein Kelch voll Malvasier zur Unzeit; besser Wasser trinken in Ehren, als Wein in Schande; besser im eigenen Lande Wasser trinken, als im fremden Bier*; рос. *лучше вода в радости, чем брага в печали; лучше воду пить в радости, чем мед в кручине; лучше хлеб с водой, чем пирог с бедой*; укр. *краще в землі гнути, як з немилим жити; ліпше з водою злучитись, ніж з нелюбим заручитись*); порівняльні сполучникові синтаксичні конструкції (англ. *three moves [removals] are as bad as fire*; нім. *je mehr der Brunnen gebraucht wird, je mehr gibt er Wasser; je näher dem Brunnen, je frischer [reiner]]] das Wasser, je weiter vom Brunnen,*

je trüber; укр. *як проти сонця води не напиться, так з чужою жінкою або з чужим мужем не нажиться*); компаративні метафоричні конструкції, у яких здійснюється порівняння конкретного явища дійсності з певним узагальненим образом (англ. *a fool's speech is a bubble of air; to give counsel to a fool is like throwing water on a goose*; нім. *er ist wie ein Anker, der stets im Wasser ist und nie schwimmen lernt*; укр. *бий лихом об землю, як швець мокрою халявою об лаву; лихе не згине, як олива поверх води, впливе; вийде правда наверх, як олива з води; людина без книги, як риба без води*»).

Некомпаративні конструкції характеризуються меншою вживаністю. Слід відзначити, що таким моделям властиве приховане порівняння, зіставлення, яке часто містить вказівку на кращий варіант вибору (англ. *a glass of water is sometimes worth a ton of wine; fire is a good servant, but a bad master; he carries fire in one hand and water in the other; much smoke, little fire*; нім. *gebrauchter Pflug blinkt; stehend Wasser sinkt; Feuer im Herzen bringt Rauch in den Kopf*; рос. *не всякая водица для питья годится, не всякая сказка людям указка*; укр. *вогонь – добрий слуга, але поганий хазяїн; на воді млин стоїть, та од води погигає*).

Найбільш чисельну групу складає низка прислів'їв з негативними синтаксичними моделями, які охоплюють вживання дієслова у дійсному та наказовому способі у значенні заборони, яка може мати попереджувальний, часом навіть погрозливий, або рекомендаційний характер (англ. *don't have too many irons in the fire, or some will be sure to burn; don't throw away your dirty water until you get clean; cast no dirt into the well that gives you water; don't jump from the frying pan into the fire; don't go near the water until you learn how to swim; pour not water on a drowned mouse*; нім. *der Barbier muss nicht mit kaltem Wasser ein seifen; man muss nicht auf beiden Achseln Wasser tragen; brennen dir am Rhein die Sohlen, musst du nicht Wasser aus der Donau holen*; укр. *не спитавши броду, не сунься в воду; з вогнем не жартуй, воді не вір і з вітром не дружи; з водою та вогнем не грайся*; рос. *не плюй в колодець, пригодиться воды напиться; не играй с огнём – обожжешься; не подкладывай к огню соломы*); негативні конструкції, що мають характер констатації істини, але опосередковано розкривають бажану або

небажану поведінку: англ. *it won't do to trifle with fire* та *no safe wading in an unknown water* (небажана поведінка – легковажність; бажана поведінка – обережність), *the mill cannot grind with the water that is past* або *mills will not grind if you give them no water* (настанова на розвиток та самовдосконалення); нім. *Brunnen, die immer Wasser geben, schätzt man nicht* (бажана поведінка – вміння цінувати те, що маєш), *Schreien löscht das Feuer nicht; aus Luft wird kein Speck; von der Luft wird man nicht satt; man kann nicht von der Luft leben* (позитивна оцінка працьовитості, що проявляється через осуд лінощів); укр. *з одного поліна вогонь не розложиш* (рекомендація бути працьовитим та завбачливим), *під лежачий камінь і вода не тече* (небажана поведінка – лінощі), *не скрізь там вода, куди хилиться верба* (позитивна оцінка вмінню критично мислити); рос. *огонь маслом не заливают* (засудження нерозсудливої поведінки), *пролитую воду не соберёшь* (бажана поведінка – обережність у словах, вміння цінувати теперішній час), *под землей зерну не улежатъ* (попередження про те, що правда в будь-якому разі тріумфуватиме, через що не слід обманювати).

Меліоративні (позитивні) кваліфікатори в досліджуваному матеріалі виражені переважно прикметниками, рідше – дієсловами (англ. *soft fire makes sweet malt; it's good fishing in troubled waters; in the deepest water is best fishing; drawn wells have sweetest water*; нім. *eigener Brunnen gibt gutes Wasser; bedecktes Feuer hitzt am meisten; Arbeit gewinnt Feuer aus Steinen; der Nächste am Feuer wärmt sich zuerst*; укр. за *рідною* землею і в небі скучно; *добрий* чоловік і сусідів дім од вогню збереже; *добра* вода, що не мутить ума, а горілка, що та дівка, хоч кого підведе; в ополонці вогонь *не страшний*).

Пейоративні (негативні) кваліфікатори з огляду частиномовної приналежності нараховують прикметники (нім. *ein böser Brunnen, in den man Wasser hineinbringen muss; stumme Hunde und stille Wasser sind gefährlich*; рос. *недоброе* слово больней огня жжет; под *лежачий* камень вода не течёт; *ошпаренный* кот боится холодной воды), дієслова та дієприкметники (нім. *ohne frische Luft stinkt der feinste Duft; der Krug geht so lange zu Wasser bis er zerbricht; gebranntes Kind [gebrühte Katze] scheut das Feuer; a burnt child dreads the fire*).

Прогнозування як спосіб вираження оцінки різниться у формах прояву. З одного боку, у прислів'ях використовуються дієслова у майбутньому часі (англ. *he that has many irons in the fire some of them will cool; dirty water will quench the fire; many drops of water will sink a ship*; нім. *aus einem Funken wird oft ein grosses Feuer*; рос. *выроешь колодец глубоко, будет вода стоять высоко*). З іншого боку, прогностична функція здійснюється у контексті причинно-наслідкового зв'язку (англ. *he that blows in the fire gets sparks in his eyes; if you play with fire you get burned*; нім. *ein salziger Brunnen kann kein süss Wasser geben*; рос. *где хозяин ходит, там земля хлеб родит; как ты к земле, так и она к тебе; кто огня не бережется, тот скоро обожжется*). Прогнозування також може виражатися шляхом вживання дієслів у теперішньому часі, іноді з одночасним використанням контрастних образів (англ. *little drops of water make a mighty ocean; kleine Löchlein machen das Schiff voll Wasser; you never miss the water till the well runs dry; when the well is dry we know the worth of water*; нім. *Brunnen, die stets gebraucht werden, haben immer frisches Wasser*; укр. *не зігнешся до землі, то й гриба не знайдеш; як землю не помастиш, то зерном ся не ошастииш*; рос. *воздух словами не наполнишь, до поры и ведра воду носят; кто землю лелеет, того земля жалеет*).

До групи експліцитних засобів О. Б. Абакумової можна також додати застереження й попередження, які передбачають відповідні поведінкові реакції (*a small spark makes a great fire; a little trickle of water is a flood to an ant; much water goes by the mill the miller knows not of; in the coldest flint there is hot fire; Wasser hat keine Balken; wo Rauch ist, muss auch Feuer sein*; укр. *від великої води надійся шкоди; сильна вода греблю рве*; рос. *дыма без огня не бывает; и вода капля по капле камень долбит*).

Крім застережень та попереджень, були виявлені конструкції з модальністю рекомендації, в яких використовуються як модальні дієслова (*you should know a man seven years before you can stir his fire; wer das Feuer haben will, muss den Rauch leiden; wer einen Aal fangen will, macht erst das Wasser trübe; wer angeln will, trübt das Wasser*), так і словосполучення з модальним значенням (*have a care of a silent dog and a still water; wenn der Born versiegt ist, war auch ein silberner Krug nicht zu*

gut, das Wasser zu schupfen). У слов'янських пареміях це значення виражається за допомогою дієслів у наказовому способі: укр. *доглядай землю плідну, як матір рідну; їж хліб з сіллю і з водою, живи правдою святою; бий лихом об землю, як швець мокрою халявою об лаву; рос. не гляди в небо – там нет хлеба, а к земле ниже – к хлебу ближе; не подкладывай к огню соломы; не играй с огнем – обожжешься*) або сполучникової синтаксичної конструкції (рос. *нужно поклониться, чтобы из ручья воды напиться; укр. щоб рибу їсти, треба в воду лізти*).

Імпліцитні форми вираження оцінки у досліджуваних пареміях ґрунтуються на інтерпретації асоціативно-образної основи, яка складає сутність (*національно-культурної конотації*). Пояснимо цей процес на прикладі окремих прислів'їв. Наприклад, образ *вогню* з конотацією непередбачуваності, небезпечності, неконтрольованості у вислові *a little fire burns up a great deal of corn* вказує на те, що незначна, на перший погляд, річ (це може бути помилка, слово, випадок тощо) може призвести до катастрофічних наслідків. Відтак вислів виражає негативну оцінку поведінці, що може призвести до зображеної у прислів'ї ситуації.

Образ *води* у висловах *still waters run deep»* (англ.) – *stille Wasser sind tief»* (нім.) може сприйматися неоднозначно: з одного боку, *тиха вода* як уособлення підступності слугує приводом для застереження, однак з іншого – *тиха вода* як аналогія до стриманості мотивує функціонування прислів'я у якості рекомендації щодо бажаної поведінки. Поєднання образів *вогню* та *диму* стосовно взаємозв'язку причини та наслідку у пареміях *there is no smoke without fire* (англ.) – *kein Rauch ohne Feuer* (нім.) мотивує позитивну оцінку здатності критично обмірковувати ситуацію. Англійський народний вислів *fight fire with fire* передбачає схвалення боротьби проти ворога або опонента з використанням тих самих засобів, тактик або знарядь.

Окрему групу прислів'їв складають німецькомовні конструкції *drei Dinge ... drei Orte*, які не містять формальних показників негативної або позитивної оцінки, але, зображуючи норму, імпліцитно засуджують девіації від неї. Серед прикладів паремій такого типу можна назвати вислови *drei Dinge gehören an drei Orte: ins*

Kloster die Mönche, ins Wasser die Fische, an den Galgen die Diebe, alte wie frische; drei Dinge sind gern an drei Orten: der Fisch im Wasser, der Vogel in der Luft, das brave Weib – daheim.

У слов'янській частині матеріалу окреме місце посідають прислів'я-побажання, у яких бажана ситуація оцінюється позитивно: укр. *хоч хліб з водою, аби, милий, з тобою*; *сухар із водою, аби, серце, з тобою*; рос. *сухари с водою, лишь бы сердце с тобою*. Категорія оцінки у цих прикладах виражена імпліцитно.

Щодо полюсів оцінки у прислів'ях та приказках з компонентами на позначення стихій, то цей аспект також може варіюватися. Паремії можуть містити як однозначну позитивну (наприклад, англ. *better a little fire to warm us, than a great [big] one to burn us*; нім. *Wasser in Frieden ist besser als Wein in Zank*; рос. *лучше вода у друга, чем мед у врага*; укр. *знання злодій не вкраде, в огні не згорить і в воді не втоне*), так і однозначну негативну (англ. *he that blows in the fire gets sparks in his eyes; if you play with fire you get burned*; укр. *дурний і хату спалить, так вогневі рад*) оцінку проілюстрованим ситуаціям. Проте більшість прислів'їв та приказок можуть поєднувати меліоративний та пейоративний оцінний потенціал, який реалізується у процесі комунікації, хоча потенційні оцінні значення можна збагнути, виходячи з інтерпретації асоціативно-образного підґрунтя вислову. Наприклад, прислів'я *a small spark makes a great fire* одночасно може виражати як позитивну, так і негативну оцінку в залежності від тлумачення значення ключового образу. *Вогонь* у сприйнятті загрози, небезпеки мотивує негативну оцінку ситуації, у якій необачність або незначна похибка можуть викликати руйнівні наслідки. Проте сприймаючи *вогонь* як уособлення старанності, завзяття, вислів приймає зовсім інше значення, адже ілюструє, що малими зусиллями можна досягти великих результатів. Вибір оцінного значення у конкретній комунікативній ситуації залежить від намірів мовця, хоча потенційні оцінні значення можна виокремити на мовному рівні.

Яскравим прикладом одночасного вираження позитивної та негативної оцінки є ряд прислів'їв антитетичного характеру, що є характерною особливістю слов'янської частини матеріалу. У наступних пареміях одна частина вислову

виражає позитивну оцінку, а інша – негативну: рос. *бел снег, да по нем собака бежит, черна земля, да хлеб родит; тиха вода, да омуты глубоки*; укр. *не той господар, що по землі бродить, а той, хто по ній за плугом ходить; вода в одного бере, а другому дає; вогонь і вода добре служать, але лихо панують; спокій п'є воду, а неспокій – мед; тиха вода людей топить, а швидка тільки лякає; на воді млин стоїть, та од води погибає*.

Підсумовуючи, слід зазначити, що прислів'я поєднують в собі як очевидні (експліцитні), так і приховані (імпліцитні) засоби вираження оцінки, оскільки містять результати узагальнення досвіду, що реалізуються у вигляді асоціативних образів. Наприклад, *in die rauhe Luft haucht die Rose keinen Duft* поряд з вживанням меліоративних (*die Rose*) та пейоративних (*rauhe Luft*) кваліфікаторів, а також негативної конструкції (*haucht ... keinen Duft*), містить фітоморфний код культури (троянда – уособлення краси, розквіту, її аромат – втілення життєвої сили) та асоціативний образ природної стихії (*повітря* – подих життя, оновлення, відродження). За допомогою цих експліцитних та імпліцитних засобів, прислів'я ілюструє результат відсутності оновлення: як троянда не може поширювати аромат без свіжого *повітря*, так і людина не може розвиватися без нового досвіду, вражень тощо. Відтак, виражаючи негативну оцінку стагнації, прислів'я *in die rauhe Luft haucht die Rose keinen Duft* одночасно, але в імпліцитній формі, виражає позитивну оцінку самовдосконаленню та оновленню, що полягає у русі вперед, активності, нових враженнях, зміні роду діяльності тощо.

Отже, в пареміях з компонентами на позначення стихій використовуються як імпліцитні, так і експліцитні способи реалізації категорії оцінки. Серед експліцитних засобів використовуються негативні синтаксичні конструкції, а також компаративні та некомпаративні конструкції. Серед меліоративних та пейоративних кваліфікаторів перевага надається прикметникам. Серед засобів, що пов'язані з комунікативною спрямованістю народного вислову, використовується прогнозування, рекомендація, попередження (застереження), а також побажання. Німецька мова, проте, вирізняється використанням конструкції *drei Dinge ... drei Orte*, яка не характерна для інших паремій з компонентом на позначення стихій.

Імпліцитним засобом вираження категорії оцінки в матеріалі дослідження є культурна конотація, сутність якої полягає в інтерпретації асоціативного образу вислову.

3.2. Спільні риси та розбіжності в аксіологічному та образному планах паремійної картини світу.

Як відомо, історично споріднені між собою культури характеризуються схожістю не лише у певних аспектах світобачення, що проявляється в соціальних явищах (ритуалах, обрядах, етикеті тощо), а й у мові. З цієї причини у двох близьких за походженням мовах, зокрема на лексичному рівні, можна зустріти ідентичні або схожі мовні одиниці. Досліджуваний матеріал засвідчив, що мовна інтерференція властива не лише у межах україно-російської мовної спільноти, з одного боку, та англо-німецької – з іншого, а й характерна для загальної слов'яно-германської культури. У свій час це помітив Г. Л. Перм'яков, який зауважив, що «прислів'я та приказки різних народів, що стосуються однакових або схожих ситуацій, близькі один до одного, незважаючи на усю етнічну, географічну, історичну й мовну специфіку» [198, с. 20].

Розглядаючи інтегральні риси *української та російської* мовних спільнот з точки зору пареміології, слід відзначити шанобливе ставлення до праці, яка пов'язана з образом землі як матері-годувальниці, що проявляється у низці схожих народних афоризмів: укр. *не земля родить, а руки* – рос. *не земля родит, а нивка* або *не земля родит, а пот*; укр. *не той господар, що по землі бродить, а той, хто по ній за плугом ходить* – рос. *не тот хозяин, что по земле бродит, а тот, кто по ней за сохой ходит*; укр. *без догляду земля – кругла сирота* – рос. *без хозяина земля – круглая сирота*. Щоправда, особливість кожної окремої культури виявляється специфічним вибором реалії. Для української культури уособленням праці стають руки, у той час як для російської – піт та засіяне поле (нива, лан). Крім того, в українській традиції паремії акцентують увагу на власне меті, ключовому завданні

– догляді, а в російській – на суб’єкті («хазяїні»), який співвідноситься з образом лідера, власника, людини, яка вміє організовувати та управляти господарством.

Спільність обох національностей помітна також у метафоричному сприйнятті лінощів, про що свідчать паремії укр. *під лежачий камінь і вода не тече* – рос. *под лежачий камень вода не течёт*, які містять не лише однакову образність, а характеризуються спільним дидактичним (демонстрація негативного впливу бездіяльності з метою підкреслення позитивної ролі праці) та аксіологічним (цінність працьовитості) змістом.

Пияцтво, що стереотипно вважається проблемою слов’янської культури, також знаходить своє відображення в паремійному фонді української та російської мов: укр. *добра вода, що не мутить ума, а горілка, що та дівка, хоч кого підведе* – рос. *вода не мутит ума*. Як бачимо, другий приклад становить скорочену форму першого. Це може свідчити, з одного боку, про напрям запозичення, що відбувся, скоріш за все, з української мови в російську, з іншого – про більшу емоційність українців, оскільки український варіант паремії більш розширений синтаксично (містить протиставлення *води* й *горілки*, підрядне речення та порівняльний зворот). Лаконізм російського варіанту може обумовлюватися, з одного боку, економією мовних засобів у комунікації, а з іншого – менш високим рівнем емоційності.

Важливість почуття міри та скромності в українській та російській пареміології також виражена аналогічними народними висловами, що використовують однакову образність: укр. *на воді млин стоїть, та од води помирає* – рос. *водой мельница стоит, да от воды же и погибает*. Вибір однакових реалій (*млин* і *вода*) може пояснюватися, знову ж таки, запозиченням. Проте сам процес переймання паремії може свідчити про те, що обидві мовні спільноти однаково розуміють навколишній світ. Те, що не знаходить відгуку в національній свідомості або не збігається з картиною світу, як правило, не запозичується.

Цінність правди є ще одним об’єднуючим елементом паремійних фондів української та російської мов, як свідчить матеріал дослідження. Зокрема, народні вислови укр. *правда в огні не горить, у воді не тоне* – рос. *правда в огне не горит и в воде не тонет* виражають пріоритет правди над усіма труднощами, її

нездоланну природу. В інших пареміях про правду помітні незначні розбіжності у використанні образності: укр. *вийде правда наверх, як олива з води [як олія на воду]* – рос. *правда тяжелее золота, а на воде всплывёт*. Як бачимо, обидві паремії ілюструють однаковий результат – істина врешті-решт запанує. Проте порівняльний аспект прислів'їв відрізняється. В українському варіанті проводиться аналогія правди з олією або оливою та підкреслюється зверхність істини, що ілюструється за допомогою здатності легких об'єктів виринати на поверхню *води*. Російський відповідник додатково використовує контраст між вагою правди та заліза, з одного боку, та плавальними властивостями обох об'єктів, що зумовлює логічну невідповідність. Якщо правда більш важка за залізо, то повинна тонути, але прислів'я це заперечує. Відтак, у російській культурі підкреслюється майже священний характер істини (адже, як демонструє прислів'я, правда не підкоряється ніяким фізичним законам). Крім того, російська пареміологія ілюструє цінність правди за допомогою образу землі – *под землёй зерну не улежатъ*, що не було помічено в українській фольклорній традиції. Хоча ми не заперечуємо можливість існування українського варіанту цього вислову з аналогічним образом (землі) у лексикографічних джерелах, що залишилися поза межами дослідження.

Крім того, українська та російська культура одностайні у сприйнятті стихій, зокрема з точки зору їх дуалістичної природи: укр. *вогонь – біда, і вода – біда, а без вогню і без води – ще більша біда*; рос. *огонь – беда, и вода – беда, а нет хуже беды, как ни огня, ни воды*. Іншою інтегральною рисою двох національностей є любов до батьківщини, що може виражатися у пареміях-погрозах: укр. *кому нашої землі схочеться, той під нею скорчиться*; рос. *кто наступит на землю русскую, тот оступится*. Як бачимо, готовність захищати свою вітчизну присутня в обох культурах. Щоправда, в українській паремії народ погрожує смертельним наслідком (ворог *під нею [землею] скорчиться*, тобто загине), у той час як у російському варіанті погроза передбачає менш радикальний результат, адже лексема «оступится» передбачає невдалу спробу, а не летальність. Відтак, можна припустити, що почуття патріотизму в українській культурі більш палке й, певною

мірою, агресивне, що не дивно у світлі історичних подій, пов'язаних з боротьбою проти загарбників, відстоюванням незалежності та волелюбністю українців.

Уявлення про природний стан речей в обох культурах також схоже: укр. *кінь любить овес, земля – гній, а воевода – принос*; рос. *лошадь любит овёс, земля – навоз, а воевода – принос*. Хоча у російській пареміологічній системі існують також інші варіанти: *лебедь по поднебесью, мотылёк над землёй – всякому свій путь; лошади – овёс, земле – навоз, а попу – привоз; рыбам – вода, птицам – воздух, а человеку – вся земля*. В українській народній афористиці інших варіантів не було знайдено, проте можливість їх існування не заперечується, адже дослідження обмежується окремою кількістю лексикографічних джерел.

Незважаючи на історичну спорідненість та тісні мовні контакти, національна своєрідність української та російської культури залишає свій відбиток у паремійних фондах мов. Зокрема, уваги заслуговують народні вислови укр. *хоч хліб із водою [сухари з водою], аби, серце [милий], з тобою*; рос. *сухари с водою, лишь бы сердце с тобою*. На перший погляд, вислови абсолютно ідентичні: однакова образність (хліб, вода, серце), синтаксично вислови також майже ідентичні. Однак пунктуаційний аспект розмежовує дидактичне спрямування паремій. Якщо в українському варіанті «серце» – звертання, то в російському – підмет. Відтак, аксіологічний зміст у вищезгаданих приказках різний. Український народний вислів ілюструє перевагу кохання над матеріальними благами, а російський – пріоритет доброти, душевності.

Розбіжності помітні також і в образному аспекті. Зокрема, для ілюстрації цінності завзяття та наполегливості, а також терпіння й витримки, українська культура використовує образ *вогню* у прислів'ї *проти вогню й камінь лютує*, а російська обирає образ *води*: *вода камень точит*. Засудження жадібності та надмірності, у свою чергу, теж відбувається по-різному. В українській пареміологічній системі приказці *тебе й сира земля не нагодує* відповідає російська *в воде по горло, а пить просит*, а також *бездонную бочку водой не наполнишь*. Як бачимо, українська фольклорна традиція використовує образ сирої землі як конотацію до могили, маючи на увазі, що навіть смерть не виправить жадібності

людини. Російська культура обирає образ *води*, що в іронічній (*в воде по горло, а пить просит*) або прогностичній формі (*бездонную бочку водой не наполнишь*) ілюструє негативні сторони жадібності. Більш того, людина, якій притаманна, так би мовити, матеріальна спрага, виглядає у пареміях безглуздо (імпліцитно порівнюється з бездонною бочкою або висміюється як нерозумна, не здатна помітити те, що навколо).

Стосовно словесних конфліктів обидві паремійні фонди свідчать про негативне ставлення до легковажного та емоційного вживання слів, підкреслюючи значущість мови як знаряддя, яким слід користуватися з розумом та відповідальністю. Як зазначає російське прислів'я, *недоброе слово больше огня жжёт*. Українська культура повністю підтримує це судження, однак використовує іншу форму вираження, хоча й з використанням тієї ж образності: *впик мене тим словом, не треба й вогню* – приказка, яка також вказує на вразливу силу мови. Як бачимо, у двох культурах підкреслюється здатність слова завдавати навіть більшої шкоди, ніж стихія вогню.

Сприйняття минулого в українській та російській пареміологічній картині світу характеризується усвідомленням плинності часу, який втілюється в образі *води*: укр. *вчорашньої води не доженеш*; рос. *пролитую воду не соберёшь*. Як бачимо, асоціативно-образний мотив прислів'їв спільний для обох мов, проте український варіант ілюструє минуле у часовому аспекті («вчорашня» *вода*), а російська паремія пов'язує минуле з втраченим («пролита» *вода*).

У свою чергу, спорідненість *англійської та німецької* мов також знаходить своє вираження у пареміях. Зокрема, це стосується, насамперед, ставлення до родинних відносин, які становлять важливий елемент соціального життя. Цінність кровних зв'язків виражена в обох мовах ідентичними народними висловами: англ. *blood is thicker than water*; нім. *Blut ist dicker als Wasser*. Як бачимо, обидві мови послуговуються у цьому випадку однаковим образно-асоціативним мотивом та порівняльною синтаксичною конструкцією.

Іншою точкою перетину англійської та німецької культури є звернення уваги на ті ситуації, у яких людина починає жалкувати за втраченим. Зокрема, паремії

англ. *you never miss the water till the well runs dry* та нім. *den Brunnen schätzt man erst, wenn er kein Wasser mehr gibt (wenn der Brunnen trocken ist, schätzt man erst das Wasser)* послуговуються однаковою образністю для ілюстрації того, що явища або об'єкти, які сприймаються як даність, можуть зникнути, а потреба в них залишиться. Щоправда, розрізняються прислів'я незначною варіацією у синтаксичній формі та використанням дієслів. Якщо в англійському фольклорному виразі перше місце посідає мотив жалкування за благом (*you never miss the water, till...*), що було втрачене, то у німецькому народному афоризмі акцентується значущість джерела цього блага (*den Brunnen schätzt man erst*).

До того ж, в межах англо-німецької частини матеріалу схожими є вислови англ. *dirty water will quench the fire* – нім. *beschmutztes Wasser löscht auch den Durst*. Проте, як бачимо, в англійському варіанті використовується образ *вогню* як метафора до спраги, а німецьке прислів'я містить пряму вказівку на неї.

Частина прислів'їв свідчить про можливість існування та розгляду спільної **слов'яно-германської** культури. Зокрема, у чотирьох мовних групах паремій трапляються як аналогічні вислови, так і подібні за значенням та синтаксичною конструкцією. Серед ідентичних (як в асоціативно-образному, так і в ціннісному аспекті) паремій слід зазначити укр. *тиха вода глибоко тече* – рос. *тихие воды глубоки* – англ. *still waters run deep* – нім. *stille Wasser sind tief*; укр. *де вогню нема, там не куриться* – рос. *нет дыма без огня* – англ. *there is no smoke without fire* – нім. *kein Rauch ohne Feuer*; укр. *вогонь – добрий слуга, але поганий хазяїн* – рос. *огонь – хороший слуга, но плохой хозяин* – англ. *fire is a good servant, but a bad master* – нім. *Das Feuer ist ein guter Diener, aber ein schlechter Meister*. Схожими між собою з ціннісного та конотативного боку є вислови укр. *обпікся на молоці, то й на холодну воду дме* – рос. *обжѣгшись на молоке, дуют на воду* – англ. *a burnt child dreads the fire* – нім. *gebranntes Kind scheut das Feuer*, хоча, як бачимо, одна й та ж ситуація ілюструється у мовах з використанням різних образів (молоко й вода для слов'янської групи, та дитина і вогонь – для германської). Щоправда, у межах російського та німецького паремійних фондів трапляється спільна паремія з

образом кішки: рос. *ошпаренный кот боится холодной воды* – нім. *gebrannte Katze scheut das Feuer*.

Німецьку пареміологічну систему споріднює зі слов'янською віра в те, що погані вчинки не залишаються безкарними. Це ілюструють, насамперед, паремії укр. *скільки глечуку по воду не ходить, а колись йому доведеться головку зложить* (або *пішов глек по воду, та й голову загубив*); рос. *как повадился кувшин по воду ходить, там ему и голову сложить*; нім. *der Krug geht so lange zur Wasser, bis er zerbricht*. Як бачимо, ілюстрація події з народного досвіду відбувається у трьох мовах за допомогою спільних образів, проте зображення результату характеризується варіацією: у слов'янських варіантах використовується метафора (глек втрачає голову). Німецька паремія використовує образ розбитого глечика для вказівки на негативний наслідок зображеної у першій частині вислову поведінки. Слід також зазначити, що для української та російської мови властиві інші варіації цієї паремії: укр. *до часу глек воду носить* (або *до пори збан воду носить, прийде пора – заголосить*); рос. *до поры и кувшин по воду ходит* або *до поры и вёдра воду носят*. Відтак, образний та аксіологічний аспекти паремій ідентичні, проте допускають незначну розбіжність у синтаксичній структурі та виборі реалій (*глечик* та *збан* з одного боку, та *кувшин* і *вёдра*, з іншого).

Іншими спільними для німецької та слов'янської пареміології висловами є укр. *на чорній землі біла пшениця родить* (або *на чорній землі білий хліб родить* або *на чорній землі сіють жито, а по білій собаки бродять*); рос. *земелька чёрная, а белый хлеб родит* (*бел хлеб, да по нём собака бежит, черна земля, да хлеб родит*) – нім. *schwartzte Erd trägt gute Frucht* (*schwartzte Erde bringt gutes Brot*). Як бачимо, паремії засновані на контрасті та вказують на те, що перше враження не завжди відповідає дійсності. У всіх прикладах використовується образ чорної землі, однак у слов'янських варіантах він контрастує з білою пшеницею або хлібом, у той час як в німецьких відповідниках вказується фрукт, плід (*Frucht*), або хліб, що визначається узагальнено як гарний. Відтак, слов'янські паремії у цьому випадку використовують кольоровий культурний код (білий колір як символ чистоти), а

німецькі вислови – специфічну реалію (*Frucht*) або образ хліба, але з іншим означенням – *gute Frucht, gutes Brot*.

Усім чотирьом мовам властива фразеологізація взаємозв'язку причини та наслідку, яка досягається шляхом використання стихії вогню та її незмінного супутника диму: укр. *немає диму без вогню* – рос. *нет дыма без огня* – англ. *there is no smoke without fire* – нім. *kein Rauch ohne Feuer*. Причому вислови однакові не лише за образністю, а й за синтаксичною структурою.

Крім того, однакова ілюстрація підступності *водної* стихії, а також одночасна вказівка на значущість стриманості, обережності, передбачена у низці аналогічних висловів: укр. *глибока вода тихо пливе*; рос. *тихие воды глубоки*; англ. *still waters run deep*; нім. *stille Wasser sind tief*. Помітним є те, що український приклад незначною мірою відрізняється структурно. Глибина як ознака приписується саме стихії *води*, а не дії. У решті висловів акцент робиться саме на спокійному характері стихії, а ознака глибини стосується дієслова.

Проте присутні також і протиріччя, як в межах однієї мови, так і в різних. Зокрема, в українській мові існує прислів'я *водою воду не загатиш* та *вогонь вогнем не побореш*, які суперечать англійському *fight fire with fire*, що свідчать про різне культурне ставлення до методів боротьби: якщо українські паремії свідчать про необхідність більш винахідливих засобів подолання проблемної ситуації, то для англійців важлива боротьба за допомогою тих самих тактик, що використовує противник. Крім того, слов'янська культура не схвалює необачних вчинків без попереднього отримання необхідних знань: укр. *не спитавши броду, не сунься у воду*; рос. *не зная броду, не сунься в воду*. У супереч цьому, німецька культура містить паремію *wer nicht ins Wasser geht, kann auch nicht schwimmen lernen*. Як бачимо, слов'янська культура надає перевагу теоретичним знанням, а німецька – практичному досвіду.

Суперечливі вислови трапляються також окремо в українській частині матеріалу. З одного боку, народна мудрість зауважує, що *не скрізь там вода, куди хилиться верба*, проте з іншого – *де верба, там і вода*. Імовірно, у такий спосіб

український фольклор фіксує можливість знайдення певного об'єкту за супутніми ознаками, одночасно попереджаючи про винятки.

З огляду на асоціативно-образний аспект помітним є використання різних стихій для вираження схожих за змістом суджень. Наприклад, англ. прислів'я *little drops of water make a mighty ocean* (використано образ *води*) та нім. вираз *wo viel Bächlein zusammenlaufen, gibt es grosses Wasser* (образ *води*) або *aus einem Funken wird oft ein grosses Feuer* (образ *вогню*) ілюструють ситуації, коли з незначної кількості отримуємо великий об'єм. Іншим прикладом можуть слугувати вирази, що фіксують цінність постійного розвитку та самовдосконалення, які ілюструють різні ситуації, але зі схожим результатом: в німецькій пареміологічній системі використовується образи *води* (*Wo kein Abfluss ist, wird das Wasser faul; gebrauchter Pflug blinkt, stehend Wasser sinkt*) та *новимря* (*in die rauhe Luft haucht die Rose keinen Duft; ohne frische Luft stinkt der feinste Duft*). В українській мові для ілюстрації схожої ситуації використовується образ *водної стихії* – *стояча вода – калюжа*. В англійській мові трапляється поєднання образів *води* й *млина* – *the mill cannot grind with the water that is past; mills will not grind if you give them no water*.

Отже, англійські, німецькі, російські та українські паремії з компонентами на позначення природних стихій свідчать про спорідненість германської та слов'янської культур, що обумовлюється існуванням спільних (у синтаксичному та образному спекті) прислів'їв та приказок. Проте унікальність кожного народу полягає у специфічному виборі реалій або відмінних поглядах на однакову ситуацію.

Висновки до розділу 3.

Отже, вираження категорії оцінки в мові відбувається за допомогою *експліцитних* (вживання позитивних та негативних кваліфікаторів, стилістично-маркованих лексем, засобів інтонаційного та графічного увиразнення тощо) та *імпліцитних* (культурна конотація) способів. Однак питання мовної реалізації оцінної семантики залишається проблемним через відсутність чіткого опису та

систематизації лексичних та семантичних засобів, що сприяють вираженню оцінки. До того ж, неоднозначність оцінних суджень (здатність виражати протилежні полюси оцінки в різних контекстах) ускладнює лінгвоаксіологічні дослідження. Незважаючи на проблемні аспекти в галузі вивчення мовної оцінки, яка є основою формування цінності, зацікавленість дослідників у вирішенні питань про реалізацію оцінки та цінностей у мові не згасає.

У матеріалі дослідження серед *експліцитних* способів вираження оцінки, згідно з класифікацією О. Б. Абакумової, були виявлені такі: компаративні конструкції різного типу (з прикметниками у відповідному ступені порівняння, порівняльними сполучниками, метафоричні порівняння), некомпаративні конструкції, негация, меліоративні та пейоративні кваліфікатори (прикметники, дієслова, дієприкметники з оцінним значенням), а також прогнозування, рекомендація та застереження як комунікативні форми вираження оцінки в пареміях.

Імпліцитним засобом реалізації категорії оцінки в матеріалі дослідження є культурна конотація, сутність якої полягає в розкритті значення асоціативно-образної основи паремії та зіставленні її зі стереотипною ситуацією, яку ілюструє народний вираз. У прислів'ях та приказках часто поєднуються обидва способи вираження оцінки, проте переважає імпліцитна форма оцінного значення, оскільки народна творчість є результатом осягнення дійсності, що тісно пов'язане з процесами метафоризації накопичених нацією знань із метою передачі їх майбутнім поколінням у стислій формі, проте з глибоким змістом.

Щодо спільних та відмінних рис у пареміях із компонентами на позначення природних стихій, слід зазначити, що матеріал дослідження свідчить про тісні мовні контакти в межах чотирьох мов. Це підтверджує погляди багатьох дослідників про міграцію фольклорних сюжетів та запозичення фольклорних афоризмів. Проте національно-специфічною рисою для кожної окремої мови є вибір асоціативних образів та варіації у вживанні синтаксичних конструкцій та лексем. Відтак, у матеріалі дослідження трапляються як повні лексико-семантичні відповідники (з однаковими лексемами та спільним значенням, наприклад: укр.

немає диму без вогню, рос. *нет дыма без огня*, англ. *there is no smoke without fire*, нім. *kein Rauch ohne Feuer*), так і частково еквівалентні вирази (з різним лексичним складом, але схожою семантикою: англ. *little drops of water make a mighty ocean*, нім. *wo viel Bächlein zusammenlaufen, gibt es grosses Wasser*, та навпаки: укр. *хоч хліб із водою, аби, серце, з тобою*, рос. *сухари с водою, лишь бы сердце с тобою*). Крім того, серед паремій з компонентами на позначення природних стихій трапляються такі, що свідчать про протилежність поглядів на окрему ситуацію в різних мовних спільнотах, наприклад: англ. *fight fire with fire* – укр. *вогонь вогнем не побореш*.

Як бачимо, вибір реалій (асоціативних-образів), синтаксичних конструкцій та лексем у фольклорних афоризмах складає основу національної специфіки кожної мовної спільноти.

ВИСНОВКИ

Аналіз теоретичного доробку з проблематики дослідження уможливив з'ясування сутності взаємозв'язку мови і культури, визначення поняття оцінки та цінності, виявлення різниці між прислів'ями та приказками, а також визначення їх статусу в галузі фразеології.

У результаті дослідження встановлено, що в лінгвокультурології проблема взаємозв'язку мови й культури досліджується у зв'язку з поняттям картини світу (КС), яка вважається сукупністю знань про навколишнє середовище, що зафіксовані в мові. Однією зі складових загальної КС вважається *ціннісна картина світу*, центральним елементом якої є *цінність* – значимість певного об'єкту, феномену реальності, певного явища для особистості або суспільства в цілому, яка породжується потребою. З точки зору функціонування головне призначення цінностей полягає у встановленні сенсу буття (*конститутивна функція*), визначенні моделей суспільно прийнятої поведінки (*орієнтаційна функція*) та регулюванні суспільних відносин за допомогою створення норм та вимог (*нормативна функція*).

Передумовою формування цінності є *оцінка*, що визначається як ставлення об'єкта до предмета. Оцінна категоризація пов'язана з поняттями експресивності, емоційності та оцінності. Хоча дослідники не дійшли згоди щодо чітких критеріїв розмежування цих категорій, все ж таки оцінці приписується окремий статус. Слід також розрізняти оцінку як судження та оцінність як здатність виражати оцінку.

Пареміологічний контекст вважається доречним матеріалом дослідження з точки зору аксіологічної семантики, оскільки прислів'я та приказки узагальнено відображають побутові ситуації, містять оцінку різних явищ та характеризуються дидактичною спрямованістю. Культурні знання, зокрема ціннісні значення, зафіксовані в пареміях, реалізуються за допомогою *культурної конотації* – особливого семантичного утворення, що мотивується асоціативним образом у межах культурних стереотипів. Деякі дослідники розрізняють культурну та лексичну конотації, головна різниця між якими полягає в тому, що культурна

конотація більш віддалена від денотата, ніж лексична, адже стосується не самого предмету позначення, а його властивостей. Крім того, лексична конотація вважається суб'єктивним явищем, а культурна – об'єктивним.

У результаті аналізу англійських, німецьких, російських та українських паремій з компонентами на позначення природних стихій були виявлені ціннісні риси, що споріднюють *слов'янську* та *германську* культури, зокрема до них належать *дружба, добро, відповідальність, правда, справедливість, батьківщина, праця, приватна власність, рівність, сім'я, гнучкість, заощадливість, обережність у словах, своєчасність, скромність, стриманість, тверезість, терпіння, щедрість, завбачливість, освіченість, розсудливість, оновлення та рух, вміння жити сьогоднішнім днем, смиренність, здоров'я, обережність, природа та природні елементи*, а також *погодні умови*. Крім того, *українську* та *німецьку* ціннісні картини світу, згідно з матеріалом дослідження, об'єднують цінності *миру* та *їжі*, які не були виявлені в *англійській* мові. У свою чергу, цінність *відваги* реалізується в *українських* та *німецьких* пареміях з компонентами на позначення природних стихій, на відміну від російських та англійських. З *англійською* культурою *українську* об'єднує цінність *кохання*, за даними матеріалу дослідження. Однак в *німецьких* та *російських* пареміях з компонентами на позначення природних стихій цієї цінності не було виявлено, хоча це не свідчить про її відсутність в картині світу цих націй. Значущість *воли* є спільною для *російської, української* та *англійської* картин світу за даними дослідження. Окремо слід зазначити, що *германську* ціннісну картину світу вирізняють цінність *лідерства* та *неквапливості*. Специфічною для *української* культури є цінність *вроди*, а для *німецької* – *вдячності*, що не повторюється в решті матеріалу.

Виявлені цінності співвідносяться з рисами національного характеру англійців, німців, українців та росіян, що знаходять своє висвітлення у соціокультурних (Г. Лозко [149, 150], С. В. Лур'є [153], Н. О. Лоський [151], К. Кумар [333], П. Мандлер [338] та ін.) та лінгвістичних (В. Ригованова [217], І. М. Кобозева [111]) дослідженнях, однак не обов'язково збігаються. Наприклад, цінність

тверезості, що міститься в слов'янських пареміях, нехтується в національному характері цих народів.

Способи вираження оцінки в пареміях з компонентами на позначення природних стихій варіюються у вживанні експліцитних (пейоративних або мейоративних кваліфікаторів) та імпліцитних (культурна конотація) засобів. Помітною є тенденція до переважного використання імпліцитної форми оцінки.

У результаті аналізу спільних та відмінних рис у структурно-семантичному аспекті паремій були виявлені еквівалентні та частково схожі народні афоризми, що свідчить про мовні контакти у межах слов'янської та германської культур. Проте, в різних мовах трапляються суперечливі фольклорні вислови, які вказують на різний спосіб сприйняття світу.

Щодо образів стихій, зауважимо, що в германських та слов'янських пареміях переважно використовуються образи *вогню*, *води* та *землі*. У свою чергу, образ *повітря* є менш уживаним, хоча трапляється в поодиноких випадках в англійських та російських пареміях. У порівнянні з ними німецькі прислів'я та приказки характеризуються більшою частотністю вживання образу *повітря*, хоча вона менша за ступінь вживання образів інших стихій. Імовірно, це обумовлено нейтральністю стихії, адже *повітря*, на відміну від його динамічного прояву – вітру, є субстанцією аморфною та статичною. Особливістю слов'янської культури, зважаючи на образи природних стихій, є надання майже священного значення образу землі, що, імовірно, пояснюється культом землі-матері у слов'янській міфології та звідси шанобливим ставленням до землеробства. В германській культурі, за даними матеріалу дослідження, цього помічено не було.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в подальшому аналізі аксіологічної семантики паремій з іншими компонентами та/або в інших мовах та зіставленні їх з рисами національного менталітету, що дасть змогу встановити ступінь наближеності мовної спільноти до сформованого у колективній свідомості ідеалу і становитиме важливий внесок в розробку теоретично-методологічного апарату лінгвоаксіології. Доцільним також буде аналіз аксіологічної семантики паремій у комунікативному аспекті (тобто як знаків мовлення).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакумова О. Б. Эксплицитные и имплицитные способы выражения оценки в пословицах (на материале русских пословиц о правде). *Эксплицитное и имплицитное в языке и речи* : тезисы докладов Международной научной конференции. (Минск, 10-11 мая, 2017). Минск, 2017 г. С. 3–4.
2. Абдурагимова Х. А. Структура и классификация ценностей. *Журнал научных публикаций аспирантов и докторов*. 2008. URL: <http://www.jurnal.org/articles/2008/psih11.html> (дата звернення: 25.02.2018)
3. Абрамова Ю. Пословица как объект исследования: определение, функции, актуальность. *Наукові записки. Серія: філологічні науки*. 2009. Випуск 81 (3). С. 31–34.
4. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://www.mova.info/Page.aspx?11=62> (дата звернення: 10.09.2011).
5. Александр Афанасьевич Потебня. Полное собрание трудов: Мысль и язык / подготовка текста Ю. С. Рассказова, О. А. Сычёва. Москва : Лабиринт, 1999. 300с.
6. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: учебное пособие. Москва : Флинта : Наука, 2010. 283 с.
7. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке: учебное пособие. Москва : Флинта : Наука, 2005. 416 с.
8. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики. Москва : Гнозис, 2005. 326 с.
9. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм : монография. Москва : ООО Издательство «Элпис», 2008. 271 с.
10. Алефиренко Н. Ф. Семенов Н. Н. Фразеология и паремиология: учебное пособие. Москва : Флинта : Наука, 2009. 344 с.
11. Анастасьєва О. А. Англomовний афоризм: прагмастилістичний та когнітивний аспекти : дис. ... канд. філол. наук, спеціальність : 10.02.04 / Запоріжжя, 2017. 237 с.

12. Алпатов В. М. История лингвистических учений: учебное пособие. Москва : Языки славянской культуры, 2005. 368 с.
13. Апресян Ю. Д. Избранные труды : в 2-х томах. Интегральное описание языка и системная лексикография. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1995. Т. 1. 767 с.
14. Апресян Ю. Д. Избранные труды : в 2-х томах. Лексическая семантика. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1995. Т. 2. 472 с.
15. Арешенкова О. Ю. Типи оцінок та мовні засоби їх вираження в рекламних текстах. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2012. Вип. 7(2). С. 100–109.
16. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык : учеб. для вузов. Москва : Флинта : Наука, 2002. 384 с.
17. Арутюнова Н. Д. Аксиология в механизмах жизни и языка. *Проблемы структурной лингвистики* / под. ред. В. П. Григорьева. Москва : Наука, 1984. С. 5–23.
18. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. Москва : Наука, 1988. 341 с.
19. Архипова Е. И. Этнокультурный аспект изучения языка: картина мира. *Международный научно-исследовательский журнал*. 2013. № 7-4 (14). С. 6–7.
20. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва : Советская энциклопедия, 1969. 608 с.
21. Бабаева Е. В. Лингвокультурологические характеристики русской и немецкой аксиологических картин мира : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.20. Волгоград, 2004. 438 с.
22. Бабаева Е. В. Отражение ценностей культуры в языке. *Язык, коммуникация и социальная среда*. Выпуск 2. 2002.
URL: <http://tpl1999.narod.ru/WEBLSE2002/BABAEVALSE2002.HTM> (дата
звернення: 18.09.2017).

23. Бабаянц В. В. Связь языка и культуры. *Сборник научных трудов Северо-Кавказского государственного технического университета: Серия «Гуманитарные науки»*. 2005. № 1 (13). URL: http://science.ncstu.ru/articles/hs/13/41.pdf/file_download (дата звернення: 27.12.2011).
24. Бабаянц В. В. Ценности как объект лингвокультурологической рефлексии. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2013. № 6 (24), Ч. I. С. 32–35.
25. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва : Издательство иностранной литературы, 1955. 416 с.
26. Баешко Л. С., Гордиенко А. Н. Энциклопедия символов. Москва: Эксмо, 2007. 304 с.
27. Балабан О.О. Лінгвокультурний аналіз фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом в англійській та українській мовах. *Лінгвістика*. 2012. № 3(1). С. 124–131.
28. Батурин Н. А. Психология оценки: общие представления, дифференциация понятий и области изучения. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Психология*. 2008. №31(131). С. 17–31.
29. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів: ПАІС, 2010. 336 с.
30. Баюн К. Й. Экспресивність як мовна та мовленнєва категорія. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. Випуск 2 (80). С. 232–236.
31. Бельчиков Ю. А. Проблема соотношения языка и культуры в русской филологической традиции. *Вестник Московского государственного университета. Серия 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 1998. №2. С. 95–105.
32. Білецький А. О. Про мову і мовознавство : навчальний посібник для студентів філол. спец. вищ. навч. закладів. Київ : АртЕк, 1996. 224 с.

33. Бидерманн Г. Энциклопедия символов / ред. Свенцицкая И. С. Москва: Республика, 1996. 335 с.
34. Бобошко Т. М. Комунікативно-прагматичний характер категорії оцінки. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15, т. 1. С. 105–112.
35. Бодрова Ю. В. Русские пословицы и поговорки и их английские аналоги – Russian proverbs and sayings and their English equivalents. Москва : АСТ; СПб. : Сова, 2007. 159 с.
36. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию / редкол. С. Г. Бархударов, Е. А. Бокарев и др. Москва : Изд-во Академии наук СССР, 1963. Т. 2. 391 с.
37. Бондаренко В. Т. К вопросу о лингвистической сущности пословицы. *Лексикология и фразеология: новый взгляд. Раздел «Фразеология»: сборник тезисов докладов участников II межвуз. конф.* Москва : МГЗПИ, 1990. С. 11–16.
38. Бокова П. М. Лінгвокультурний аспект фразеологізмів часу в іспанській мові. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2011. Вип. 27. С. 26–32.
39. Брухаль Я. Категорія оцінки як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2013. Вип. 18. С. 258–263.
40. Бучило Н. Ф. Чумаков А. Н. Философия: учебное пособие для студентов высш. учеб. заведений. Москва : ПЕР СЭ, 2001. 447 с.
41. Буяр І. Є. Лінгвістична категорія оцінки: оцінювання досягнутого у вітчизняній лінгвістиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*. 2009. Вип. 11. С. 145–149.
42. Быкова О. И. Лингвокультурологический подход к исследованию этноконнотации. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2001. № 2. С. 32–38.
43. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. Москва : Яз. славян. культуры, 2001. 288 с.

44. Величко С. І. Оцінність у мовній картині світу А. П. Чехова. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2014. Том 1. № 10. С. 17–19.
45. Величко С. І. Фразеологізми-прислів'я як конституенти функціонально-семантичного поля спонування в сучасній німецькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 1996. 21 с.
46. Верещагин Е.М. Костомаров В.Г. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы. Москва : «Индрик», 2005. 1040 с.
47. Виноградов С. Н. К лингвистическому пониманию ценности. *Русская словесность в контексте мировой культуры* : материалы Междунар. науч. конференции. (Нижний Новгород, 3-5 октября, 2007). Н. Новгород : С. 93–97.
48. Вовк О. В. Емотивність та емоційність в ракурсі іконічності (на матеріалі англomовного роману жахів Р. Блоха «PSYCHO»). *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Серія «Філологічні науки» (мовознавство)*. 2016. № 6. С. 24–29.
49. Вовк О. В. Энциклопедия знаков и символов. Москва : Вече, 2006. 528 с.
50. «Вода» в славянской фразеологии и паремииологии : в 2-х томах / ред. А. Золтан, О. Федосов, С. Янурик. Будапешт: «Гинта», 2013. Т. 2. 375 с.
51. Войтенко К. Експресивність у лінгвістичних студіях. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2013. Випуск 19. С. 31–34.
52. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. Москва : Едиториал УРСС, 2002. 280 с.
53. Воробей Н. В. Етнокультурна картина світу в афро-американській поезії: лінгвокогнітивний та лінгвокультурологічний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Херсон, 2011. 22 с.
54. Гаврилова В. В. Теоретичні засади вивчення паремій. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного інституту*. 2015. Випуск VII. С. 11–20.

55. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного. Москва : Искусство, 1991 г. 368 с.
56. Гайдукова Т. М. Аксиологический аспект цветообозначений человека и частей его тела. *Вестник Чувашского университета*. 2007. № 4. С. 128–132.
57. Гердер И. Г. Трактат о происхождении языка. Пер. с немецкого Г. Ю. Бергельсона. Издание 2е. Москва : ЛКИ, 2007. 88 с.
58. Гибатова Г. Ф. Аксиология в языке. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2011. № 2 (121). С. 127–132.
59. Гибатова Г. Ф. Семантическая категория оценки и средства её выражения в языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Уфа, 1996. 25 с.
60. Глуховцева І. Я. Динаміка української фразеології кінця ХХ – початку ХХІ століття: тенденції розвитку : монографія. Старобільськ: Луганський національний ун-т ім. Т. Шевченка, 2015. 180 с.
61. Гнатюк Л. Лінгвокультурний і функційно-прагматичний аспекти антропоцентричних фразеологізмів на матеріалі одно- і різноструктурних мов (української, російської, польської, англійської). *Лінгвістичні дослідження*. 2014. Вип. 37. С. 3–9.
62. Головкин Ж. С. Культура и язык: аспекты взаимодействия. *Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Право*. 2008. Том 12, №5. С. 173–179.
63. Головня А. В. Лінгвокультурний простір художньої прози Редьярда Кіплінга: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Донецьк, 2008. 21 с.
64. Голод О. Є. До питання лексичної конотації. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. 1996. Випуск 1. С. 38–44.
65. Голубовська І. О. Паремії як відбиття ціннісних орієнтирів етнічної спільності. *Мовознавство*. 2004. № 2–3. С. 66–73.
66. Гулівець Н. О. Лінгвокультурологічний аспект реалізації концепту дозвілля (на матеріалі англійської літератури VIII-XXI століть) : автореф. дис. ... канд.філол.наук: 10.02.04. Донецьк, 2010. 20 с.
67. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / пер. с нем., общ. редакция Г. В. Рамишвили. Москва : ОАО ИГ Прогресс, 2000. 400 с.

68. Даниленко Л. І. У пошуках цілісної теорії взаємозв'язку мови, культури, мислення. *Мовознавство*. 2009. №5. С. 3–12.
69. Данилова А. В. Скворцова Е. Е. Пословицы как способ отражения национально-культурной семантики русского, английского и французского языков (на примере микрополя «Одежда»). *Научное сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки* : сборник тезисов участников XXI Международной научно-практической конференции. № 6(21). (Новосибирск, 5 июня, 2014). Новосибирск. URL: <https://sibac.info/studconf/hum/xxi/38443> (дата звернення: 19.12.2017).
70. Дейна Л. До проблеми класифікації оцінних значень. *Філологічні науки* : зб. праць Полтавського національного пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка. 2014. № 16. С. 108–116.
71. Дейна Л. В. Суб'єктивна та об'єктивна оцінка в українському щоденниковому дискурсі: дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.01 / Полтава, 2016. 229 с.
72. Демиденко О. П. Лінгвокультурні типажі британців та українців у лінгвосеміотичному аспекті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2016. Випуск 60. С. 28–32.
73. Держко І. Метафізичні функції цінностей в парадигмі соціокультурного життя. *Гілея*. 2014. Вип. 88 (№9). С. 237–241.
74. Дмитриева О. А. Культурно-языковые характеристики пословиц и афоризмов (на материале французского и русского языков): дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.20 / Волгоград, 1997. – 189 с.
75. Дормидонтова О. А. Категория оценки и оценочная категоризация с позиций современной лингвистики. *Альманах современной науки и образования*. 2009. № 2 (21), Ч. 1. С. 47–49. URL <http://www.gramota.net/materials/1/2009/2-1/16.html> (дата звернення: 10.06.2016).
76. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 288 с.
77. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2002. 19 с.

78. Евраева С. В. Семантические отношения между религиозными концептами в русской наивной картине мира (на материале русских пословиц). *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Филология. Социальные коммуникации*. 2011. Том 24(63). №1. Часть 1. С. 244 – 248.
79. Емельянова Ю. И. Способы выражения оценки в научном лингвистическом дискурсе (на примере публикаций 30-х гг. XX в.). *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*. 2010. № 2. С. 202–212.
80. Еникеев М. И. Энциклопедия. Общая и социальная психология. Москва : «Издательство ПРИОР», 2002. 560 с.
81. Жарина О. А. Борисенко В. А., Самофалова М. В. Лексические способы реализации имплицитной оценки в англоязычных СМИ. *Альманах современной науки и образования*. 2015. № 11 (101). С. 40–42. URL <http://www.gramota.net/materials/1/2015/11/11.html> (дата звернення: 16.03.2016)
82. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов. Назрань: ООО «Пилигрим», 2010. 486 с.
83. Живіцька І. Символ як стереотипізоване явище культури (на матеріалі українських паремій). *Наукові записки. Серія: філологічні науки*. 2009. Випуск 81 (3). С. 271–275.
84. Жуков В.П. Русская фразеология: учебное пособие для филологич. спец. вузов Москва : Высшая школа, 1986. 310 с.
85. Жученко Ю. В. Оценочность как значимый компонент картины мира в фольклорном тексте. *Картина мира: модели, методы, концепты*: материалы всерос. междисциплинарной школы молодых ученых «Картина мира: язык, философия, культура». Томск, 2000. С. 84–89.
86. Загнітко А. П., Сахарук І. Лінгвокультурологія : навч. посібник для студ. вищих навч. закладів. Донецк, 2014. 274 с.
87. Зайнульдинов А. А. К вопросу о соотношении семантических категорий: экспрессивность, эмоциональность, эмоциональная оценочность. *Мир русского слова*. 2009. № 2. С. 28–34.

88. Зайцева І. П., Катречко О. О. Мова як культурний код нації. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 14 (201), Ч. II. С. 54–59.
89. Закариадзе А. Language as culture. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: філологічні науки*. 2010. Випуск 89 (1). С. 245–249.
90. Зінов'єва Т. А. Побутування фольклорної паремії в інформаційному суспільстві. *Культура України*. 2010. Випуск 29. С. 161–168.
91. Зотова А. Б. К вопросу о соотношении категорий «эмоциональность», «эмотивность», «экспрессивность». *Известия Волгоградского гос. пед. университета*. 2010. № 6 (50). С. 14–17.
92. Иванова Е. В. Лексикология и фразеология современного английского языка. Санкт-Петербург : Филологический факультет СПбГУ; Москва: Издательский центр «Академия», 2011. 352 с.
93. Иванова С. В. Лингвокультурологический аспект исследования языковых единиц: дис. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / Уфа, 2003. 364 с.
94. Иванова С. В. Лингвокультурология и лингвокогнитология: сопряжение парадигм. Уфа: РИО БашГУ, 2004. 152 с.
95. Иванова С. В. Чанышева З. З. Лингвокультурология: проблемы, поиски, решения : монография. Уфа : РИЦ БашГУ, 2010. 366 с.
96. Ильющенко Н. С. Оценочный компонент коннотации фразеологических единиц в английском и русском языках (на материале фразеологических единиц, характеризующих внешние признаки человека). *Вестник Московского государственного областного университета. Серия «Лингвистика»*. 2011. № 2. С. 143–148.
97. Ігнат'єва С. Є. Оцінка і її зв'язок з емоційністю, експресивністю, модальністю. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство*. 2010. Вип. XXIII, ч. 4. С. 258–264. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/38551> (дата звернення: 26. 12. 2017).

98. Іовхимчук Н. Символіка номінацій ЗЕМЛЯ і ВОДА в українській народній пісні. *Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць*. Чернівці : ЧНУ, 2010. Вип. 506-508: Слов'янська філологія. С. 137–142.
99. Іщенко Н. Г. Оцінний компонент лексичного значення слова. *Філологічні трактати*. 2010. Том 2. № 3. С. 47–50.
100. Каган М. С. Философская теория ценностей. Санкт-Петербург: Петрополис, 1997. 205 с.
101. Калько В. В. Лінгвокультурний аналіз концепту кохання (на матеріалі українських паремій). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Філологічні науки. Мовознавство. 2013. № 1. С. 44–48.
102. Калько В. В. Мовне представлення негативної естетичної оцінки в українських пареміях. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки»*. 2015. № 27 (360). С. 85–90.
103. Капніна Г. І. Категорія експресивності у перекладі (на матеріалі оригінального та трансформованого на українську мову варіантів роману Е. М. Ремарка «На Західному фронті без змін»). *Література та культура Полісся. Сер. «Філологічні науки»*. 2015. Вип. 78. С. 231–238.
104. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепт, дискурс. Волгоград : «Перемена», 2002. 477 с.
105. Кармин А. С. Новикова Е. С. Культурология. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 464 с. URL: <http://yanko.lib.ru/books/cultur/karmin-novikova-culturology-2006-a.htm> (дата звернення: 28.11.2015)
106. Кармин А. С. Основы культурологии: морфология культуры. – Санкт-Петербург : Лань, 1997. – 512 с.
107. Кацюба Л. Б. Определение паремии (лингвистический аспект дефиниции). *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Лингвистика*. 2013. № 1, том 10. С. 65–67.

108. Квашина В. В. Оценочность как языковая категория в современной лингвистике. *Историческая и социально-образовательная мысль*. 2013. №5 (21). С. 250–255.
109. Кіс Т. Є. Еволюція художньої метафори: лінгвокультурний аспект: автореф. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : 10.02.01 / Київ, 2001. 19 с.
110. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика. Москва : Эдиториал УРСС, 2000. 352 с.
111. Кобозева И. М. Немец, англичанин, француз и русский: выявление стереотипов национальных характеров через анализ коннотаций этнонимов. *Вестник МГУ. Филология*. 1995. №9. Т.3. С. 102–116.
112. Кобрин О. А. Модусные коммуникативные категории и их реализация в современном английском языке. *Горизонты современной лингвистики: традиции и новаторство : сборник научных трудов в честь Е. С. Кубряковой*. Москва, 2009. С. 319-333.
113. Ковшова М. Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект) : автореф. дис. ... доктора филол. наук. Москва. 2009. 48 с.
114. Колоїз Ж. В. Прагматична орієнтація паремій у художньому тексті. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. Вип. 9(2). С. 275–289.
115. Колоїз Ж. В. Малюга Н. М., Шарманова Н. М. Українська пареміологія: навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Кривий Ріг: КПІ ДВНЗ «КНУ», 2014. 349 с.
116. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / отв. редактор А. М. Шахнарович. 2-е изд., доп. Москва: Эдиториал УРСС, 2005. 120 с.
117. Кононенко В. І. Мова у контексті культури: монографія. Київ, Івано-Франківськ : Плай, 2008. 390 с.
118. Корень О. В. Системно-функціональні особливості англійських прислів'їв : автореф. дис. ... канд. філологічних наук : 10.02.04. Харків, 2000. 20 с.

119. Корнева С. Є. Концепт МЕНТАЛІТЕТ / МЕНТАЛЬНІСТЬ в англійській, французькій та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Донецьк, 2013. 23 с.
120. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах: автореф. дис. ...доктора філологічних наук: 10.02.01, 10.02.02. Харків, 2001. 20 с.
121. Космеда Т., Халіман О. «Грамматика оцінки» як актуальна проблема сучасного мовознавства. *Лінгвістичні студії*. 2011. Випуск 22. С. 17–23.
122. Космеда Т. А. Система репрезентованих аксиологічно маркованих смислів: образ-концепт «ВОДА» (на матеріалі словника «Галицько-руські приповідки»). *Одеський лінгвістичний вісник*. 2013. Випуск 2. С. 59–72.
123. Котова М. Е. Славянская паремиология: дис. ... д-ра філол. наук, Том 1: 10.02.01, 10.02.03 / Москва, 2004. 231 с.
124. Коцюба З. Г. Лінгвістичні аспекти дослідження прислів'їв і приказок. *Лінгвістичні студії: збірник наукових праць Донецького національного університету / за ред. А. П. Загнітко*. Донецьк : ДонНУ, 2012. № 24. С. 74–79.
125. Коцюба З. Г. Паремії як об'єкт етнолінгвопсихологічного дослідження *Мовознавство*. 2009. № 2. С. 34–47.
126. Коцюба З. Г. Універсальне і національне в паремійних фондах мов європейського ареалу : автореф. дис. ...доктора філол. наук: 10.02.15. Київ, 2010. 32 с.
127. Коцюбинская Л. В. Кузина О. А. К вопросу об аксиологии в лингвистике. *Вестник Ленинградского государственного университета имени А. С. Пушкина*. 2015. Том 7. № 1. С. 59–66.
128. Коць Т. Оцінність як семантико-стилістична категорія публіцистичного стилю. *Українська мова*. 2016. № 4. С. 78–86.
129. Коць Т. О. О. Потєбня про оцінність слова: проекція на мову. *Культура слова*. 2015. Випуск 83. С. 36–43.

URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/112526>

130. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2008. 368 с.
131. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. 464 с.
132. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Фраземна аксіологія: категоризація і рівнева структурованість: дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01, 10.02.15. Вінниця, 2016. 458 с.
133. Крикманн А.А. Некоторые аспекты семантической неопределенности пословицы. *Паремнологический сборник: Пословица. Загадка: структура, смысл, текст* / под ред. Г. Л. Пермякова. Москва : Наука. 1978. С. 82–104.
134. Крищук В. Оцінка як предмет мовознавчих студій. *Філологічний дискурс*. 2015. Випуск 1. С. 74–78.
135. Кропотова Л. В. История развития лексической коннотации. *Язык и культура*. 2010. № 1. С. 33–47.
136. Кропотова Л. В. Многоаспектность лексической коннотации. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. 2010. Т. 12. №3(3). С. 766–772 .
137. Крутоголова О. В. Влучне слово (паремія) та його прикладний індекс. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2012. Випуск 183. Том 195. С. 50–55.
138. Кузьмина Н. В. Категория оценки в русском языке. *Язык и культура*. 2015. Вып. 19. С. 40–43.
139. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
140. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка: учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. 2-е изд., перераб. Москва : Высш. шк.; Дубна: Изд. центр «Феникс», 1996. 381 с.
141. Курганова Н. И. Параметры культурного знания. *Мова*. 2010. № 15. С. 5–8.
142. Кусковская С. Ф. Сборник английских пословиц и поговорок. Минск: Высшая школа, 1987. 253 с.

143. Лабзина П. Г. Оценка как основная категория прагматики. *Альманах современной науки и образования*. 2012. № 11 (66) С. 130–132.
144. Лазарева Е. И. Пословицы как явление языка и фольклора. *Филология и проблемы преподавания иностранных языков* : сб. науч. тр. Москва, 2012. Вып.9. С. 18–23.
145. Лаухина А. В. Некоторые заметки о категории оценки в современном русском языке. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия «Русская филология»*. 2009. № 1. С. 112–115.
146. Лебедева Н. М. Ценностно-мотивационная структура личности в русской культуре. *Психологический журнал*. 2001. №3. С. 26–36.
147. Леви-Стросс Карл. Структурная антропология. Москва : Наука, 1985. 399 с.
148. Лєснова В. В. Засоби вираження лінгвістичної категорії оцінки в українських прислів'ях. *Лінгвістика*. 2012. Ч. I, №3 (27). С. 138–145.
149. Лозко Г. Етнологія України. Київ: АртЕК, 2001. 304 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-book-89.html>
150. Лозко Г. С. Українське народознавство. Вид. 2-е, доповнене та перероблене. Київ : Видавництво «АртеК», 2004. 472 с.
URL: http://evolv.ho.ua/Ukraine_History_and_Culture/Ukraine_Kultura/Lozko/index.htm
151. Лосский Н. О. Характер русского народа. Книга 2. Москва : Ключ, 1990. 96 с. (Репринтное издание 1957 года).
152. Лотман Ю. М. Статьи по семиотике культуры / под ред. Р. Г. Григорьевой. Санкт-Петербург: Академический проект, 2002. 544 с.
153. Лурье С. В поисках русского национального характера. Отечественные записки. 2002. № 3. URL: http://magazines.russ.ru/oz/2002/3/2002_03_07-pr.html
154. Лызлов А. И. Оценка и языковые способы её выражения в поговорках (на материале компаративных и негативных конструкций английского языка) : автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.19. Москва, 2009. 22 с.
155. Майборода О. А. Українська фразеологія як джерело народознавства : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2002. 21 с.

156. Макарець Ю. С. Концепт «вода» в українській мовній картині світу (на матеріалі усної народної творчості). Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство. 2013. Вип. 1. С. 106-112.
157. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. Москва : Владос, 1996. 416 с.
158. Малярчук О.В. Засоби вербалізації категорії оцінки в сучасній англійській мові (на матеріалі політичних статей з журналу The New Yorker). *Нова філологія*. 2004. № 62. С. 192–197.
159. Маркелова Т. В. Прагматика и семантика средств выражения оценки в русском языке : монография. Москва : Московский гос. ун-т печати им. Ивана Федорова, 2013. 297 с.
160. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: учебное пособие. Москва: Флинта : Наука, 2006. 296 с.
161. Маслова В. А. Лингвокультурология: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2001. 208 с.
162. Матвеева Н. П. Nataliya Matvuyeva. Глоссонимия русского и украинского языков и ее лексикографическая интерпретация (на материале облигаторных художественных текстов). Монография. Poznan (Польша): Издательство «UAM» (ун-та им. Адама Мицкевича), 2009. 234 с.
163. Матвеева Н. П. Лексика письменных текстов как сокровищница культуры носителей языка и источник ее повышения// "STUDIA ROSSICA POSNANIENSIA", Т. XXXIX, Познань (Польша): Издательство «UAM» (ун-та им. Адама Мицкевича), 2014. С. 207-217.
164. Матвеева Н. П. Лексико-семантичні труднощі писемного тексту та їх лексикографічна інтерпретація: автореф. дис. ...доктора філологічних наук: 10.02.15. Київ, 1997. 48 с.
165. Матвеева Н. П. Ціннісний критерій при створенні глосграфічних словників. Ольвійський форум – 2018: стратегії країн Причорноморського регіону в

- геополітичному просторі : матеріали Міжнар. науково-практичної конференції. (Миколаїв, 7-10 червня, 2018). Миколаїв. С. 72–74.
166. Матвеева Т. В. Полный словарь лингвистических терминов. Ростов-на-Дону: Феникс, 2010. 562 с.
167. Мацько Л. І. Актуальність лінгвокультурологічних ідей Карла Фослера. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Випуск XXIII. Ч. 1. С. 437–443.
168. Меликян В. Ю. Синтаксическая фразеология русского языка. Москва: Флинта, 2013. 351 с.
169. Мельникова А. А. Язык как текст национальной культуры и форма репрезентации её смысловых оснований: дис. ... доктора культурологии : 24.00.01. Санкт-Петербург, 2014. 400 с.
170. Мельничук Н. Емотивність та експресивність як основні компоненти конотації ад'єктивів англійської мови. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*. 2014. Вип. 19. С. 152–157.
171. Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і предмет сучасного мовознавства. *Мовознавство*. 1997. №2/3. С. 3–19.
172. Мерзлікіна О. В. Комунікативно-прагматичний аспект функціонування прислів'їв у художніх текстах (на матеріалі творів М. Сервантеса): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. Київ, 2001. 14 с.
173. Микитюк І. М. Аксіологічні характеристики одиниць вторинної номінації (на матеріалі художнього тексту). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2014. № 9. С. 101–103.
174. Мілова М. М. «Експресивність» та «емотивність» у мові та мовленні. Рівні передачі емоцій у художньому англомовному тексті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2014. № 9. С. 104–107.
175. Моисеева Н. А. Сороковикова В. И. Менталитет и национальный характер (о выборе метода исследования). *Этносоциология*. 2003. URL:

- http://ecsocman.hse.ru/data/000/425/1216/007-MOISEEVA_Nx2cA.pdf (дата
обращення: 15. 12. 2017).
176. Мокиенко В. М. Образы русской речи. Историко-этимологические очерки фразеологии. Москва: Флинта, 2017. 463 с.
177. Морараш Г. Категорія емоційності в контексті творів Євгенії Ярошинської. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17, т. 3. С. 284–292.
178. Народ скаже, як зав'яже: укр. нар. прислів'я, приказки, загадки, скоромовки / упорядник Н. С. Шумада. Київ: Веселка, 1985. 173 с.
179. Назаренко О. В. Українська фразеологія як вираження національного менталітету : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2001. 18 с.
180. Николаева Т. М. Обобщённое, конкретное и неопределённое в паремии. *Малые формы фольклора (сборник статей памяти Г. Л. Пермякова)* / под ред. В. В. Иванова. Москва : «Восточная литература» РАН, 1995. С. 311–324.
181. Общее языкознание: формы существования, функции, история языка / под ред. Б. А. Серебренникова. Москва : Наука, 1970. 565 с.
182. Овсієнко Г. С. Паремії як засіб відображення менталітету німецького народу. *Гілея*. 2015. Вип. 103. С. 212–214.
183. Овсянко О. Л. Структурно-семантичні модифікації англійських прислів'їв у художньому та публіцистичному дискурсах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Суми, 2017. 266 с.
184. Огар А. Образні аспекти концепту ЗЕМЛЯ. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2014. 2014. С. 46–51.
185. Ожегов С. И. Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. Москва: ООО «А ТЕМП», 2006. 944 с.
186. О национальном характере англичан. Центр по изучению английского языка «Студекс» : веб-сайт. URL: <http://studeks.ru/articles/stats/?t=1214896454&p=1>
187. Орловська О. В. Англійські та українські паремії: порівняльний аспект. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2016. Вип. 10 (2). С. 247–251.

188. Осіпова Т. Відображення своєрідності мовної свідомості українців у пареміях: репрезентація закону комунікативного самозбереження. *Психолінгвістика*. 2009. Вип. 4. С. 217–222.
189. Островська О. М. Лінгвостилістичні засоби вербалізації категорії оцінки (на матеріалі американської художньої прози): автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2001. 20 с.
190. Оцінка і комунікація: посібник для студентів і аспірантів. / уклад. Г. І. Приходько. Вінниця : Нова Книга, 2013. 168 с.
191. Ощепкова В. В. Язык и культура Великобритании, США, Канады, Австралии и Новой Зеландии. Москва : ГЛОССА; Санкт-Петербург : КАРО, 2004. 336 с.
192. Павленко Н. Аспекты языковой картины мира в лингвокультурологии. *Наукові записки. Серія: філологічні записки*. 2010. Випуск 89 (2). С. 57–60.
193. Павлова О. Д. Язык как основа культуры. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2011. № 2 (217). С. 69–73.
194. Палей Т. А. Стилiстичнi засоби реалiзацiї категорiї оцiнки в англiйських прислiв'ях (на матерiалi реплiки-реакцiї в дiалогiчному дискурсi). *Науковi записки Нацiонального унiверситету «Острозька академiя». Серiя «Фiлософiя»*. 2016. Вип.62. С. 263–266.
195. Панскіна Т. І. Концепт «земля» в українських прислів'ях та приказках. *Записки з українського мовознавства*. 2000. Вип. 9. С. 99–108.
196. Панченко В. А. Вильгельм фон Гумбольдт. Внутренняя форма языка как отражение самобытности этнической культуры. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*. 2010. № 124. С. 396–401.
197. Пермяков Г. Л. Основы структурной паремиологии. Москва : Наука, Главная редакция восточной литературы, 1988 г. 236 с.
198. Пермяков Г. Л. От поговорки до сказки (Заметки по общей теории клише). Москва : Наука, 1970. 240 с.
199. Пермяков Г. Л. Пословицы и поговорки народов востока. Москва : Наука, 1979. 671 с.

200. Петрова К. С. Категорії фразеологічних одиниць за наявності у їх складі реалій з огляду на їх лінгвокультурний аспект. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2014. Вип. 26. С. 186–196.
201. Піддубна Н. В. Комунікативно-прагматичний потенціал паремій із компонентом «бог» (на матеріалі Галицько-руських народних приповідок, зібраних І. Франком). *Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. Харків, 2016. Вип. 43. С. 73–79.
202. Погорелова О. С. Особенности языковой репрезентации оценки в современном английском языке. *European Journal of Literature and Linguistics*. 2016. № 2. С. 59–62.
203. Погребняк А. К. Оценочный компонент в значении устойчивых выражений с субъектом БОГ (на материале русских паремий). *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета*. 2009. № 2 (6). С. 59–64.
204. Пономаренко О. В. Образ вогню у християнському світобаченні. *Філософія*. 2010. № 2 (70). С. 90–93.
205. Привалова И. В. Отражение национально-культурных ценностей в паремиологическом фонде языка. *Язык, сознание, коммуникация*. 2001. Вып. 18. С. 10–16.
206. Приймак А. Н. Эмоциональность и оценочность в дневниковом тексте (на материале дневников Л. Н. Толстого). *Система і структура східнослов'янських мов*. 2012. Вип. 4. С. 250–255.
207. Приходько Г. І. Категорія оцінки в контексті зміни лінгвістичних парадигм. *Запоріжжя : Кругозір*, 2016. 199 с.
208. Приходько Г. І. Оцінка як об'єкт лінгвістики: перспективи комунікативного аспекту дослідження. *Нова філологія*. 2014. № 66. С. 180–184.
209. Причепій Є. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. *Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ : Академвидав, 2006. 592 с.
210. Прокойченко А. В. Диференційні ознаки категорій експресивності, емоційності та оцінності. *Взаємодія одиниць мови та мовлення: комунікативно-когнітивний, соціокультурний, перекладознавчий і*

- методичний аспекти* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (Київ, 28 березня 2014). Київ. С. 45–48.
211. Прутчикова В. В. Семантико-функціональні особливості німецьких висловлень-прислів'їв : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2003. 20 с.
212. Пуленко І. А., Сазикіна Т. П. Категорії експресивності та емоційності в англомовних текстах політичного спрямування (на матеріалі інтернет-статей). *Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2015. Том 2. № 19. С. 183–185.
213. Радбиль Т. Б. Основы изучения языкового менталитета. Москва : Флинта : Наука, 2010. 328 с.
214. Раджабова М. М. О роли и месте пословиц и поговорок в системе языка. *Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки*. 2016. № 3 (48). С. 163–168.
215. Радчук О. В. Лингвокультурные особенности репрезентации понятия «отсутствие» в паремиях. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2015. Вип. 30. С. 113-120.
216. Рвачева О. Ю. Текст пословиц – особый способ передачи оценочной семантики в русском языке. *Вестник Тамбовского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки*. 2010. Выпуск 4 (84). С. 264–267.
217. Ригованова В. Вияв менталітету українців крізь призму прислів'їв та приказок: лінгвокультурологічний аспект. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: «Філологічні науки»*. 2009. Вип. 81(3). С. 159–162.
218. Розенталь Д. Э. Теленкова М. А. Словарь лингвистических терминов. Москва: Просвещение, 1985. 399 с.
219. Романюк Л. В. З історії дослідження цінностей: аналіз цінностей особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Випуск 13. С. 333–344.

220. Романюк Л. В. Проблемы исследования фразеологии и поговорок в современной лингвистике. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2013. № 9 (84). С. 26–29.
221. Ростова А. Н. Образ огня в диалектной картине мира. *Вестник Томского государственного педагогического университета. Серия «Гуманитарные науки»*. 2005. Выпуск 3 (47). С. 82–85.
222. Рыкин Е. Ю. Сочетания с творительным ограничением как средство выражения оценки в древнерусском тексте: дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.01. Владимир, 2014. 196 с.
223. Сабитова З. К. Лингвокультурология : учебник. Москва : Флинта, 2013. 524 с.
224. Савенкова Л. Б. Мысли о русских поговорах : сборник материалов. Часть 1: Русская народная пословица. URL: <http://www.nicomant.fils.us.edu.pl/mnt/1999-1/paremija.html> (дата обращения: 15.09.2016)
225. Савенкова Л. Б. Русские поговорки как функционирующая система : автореф. дис. ... доктора филол. наук: 10.02.01. Ростов-на-Дону, 2002. 21 с.
226. Савицька О. В. Поняття національного характеру. *Етнопсихологія*. URL: http://pidruchniki.ws/19200421/psihologiya/ponyattya_natsionalnoho_harakteru#783 (дата обращения: 26.06.2016)
227. Савчук К. Ю. Картина світу: шляхи виникнення та тлумачення терміну. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011. № 16 (227), Ч. II. С. 100–103.
228. Садова Г. Ю. Семантико-синтаксична організація компаративних поговорок : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02. Київ, 2006. 19 с.
229. Садохин А. П., Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д. Основы межкультурной коммуникации: учебник для вузов. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 352 с. URL: <http://www.countries.ru/library/intercult/mkctc.htm>
230. Саламатина Я. О. The axiological aspect of English proverbs with the lexical component «fire». *Молодой учёный*. 2015. №21 (101). С. 94–96.
231. Саламатіна О. Лінгвокогнітивний аспект картини світу. *Наукові записки. Серія: «Філологічні науки»*. 2009. Випуск 81 (4). С. 16–19.

232. Саламатіна Я. О. Поняття цінності у філософсько-психологічному й лінгвістичному аспектах. *Наукові праці. Серія «Філологія. Мовознавство»*. 2016. Випуск 266. Том 278. С. 114–117.
233. Саламатіна Я. О. Прислів'я як засіб вербалізації ціннісної картини світу. «Ольвійський форум-2013»: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. (Миколаїв, 5-9 червня 2013). Миколаїв. С. 134–135
234. Светоносова Т. А. Когнитивная лингвистика и лингвокультурология: черты и различия. *Филологические науки в МГИМО : сборник науч. трудов*. 2007. № 27 (42). С. 39–46.
235. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології: психокогнітивний та етнокультурний аспекти. Київ: Брама, 2004. 276с.
236. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. П. : Довкілля-К, 2006. – 716 с
237. Семененко Н. М. Проблемы лингвистического статуса пословиц и поговорок. *Лингвистические и методические основы филологической подготовки учителя-словесника : материалы междунар. науч.-метод. конф.: в 2 т. / под ред.: И. Б. Игнатовой, Л. Н. Разинковой, Н. Н. Семененко*. Старый Оскол, 2005. Т.1. С. 201–208.
238. Семененко Н. М. Проблемы ценностной репрезентации в аспекте лингвокогнитивного описания семантики паремий. *Научные ведомости БелГУ. Серия «Гуманитарные науки»*. 2010. № 18 (89). Выпуск 7. С. 47–57.
239. Семенюк О. Фразеологізми з компонентом людина, люди в українській, російській, польській мовах: порівняльний та лінгвокультурний аспекти. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Філологічні науки*. 2009. Вип. 81(1). С. 127–131.
240. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / пер. с англ. и общ. ред. и вступ. ст. А. Е. Кибрика. Москва : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1993. 565 с.

241. Скробот А. І. Лінгвокультурологічні особливості іспанських паремій з анімалістичним компонентом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2014. Том 1. № 10. С. 173–175.
242. Словник символів культури України / за заг. редакцією В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. Київ : Міленіум, 2002. 260 с.
243. Слюніна О. В. Концептуальність стихії ПОВІТРЯ/ВІТЕР в пізнавально-інтерпретативних системах. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2015. Том 2. № 19. С. 54–57.
244. Солдаткина Т. А. Лексические способы выражения оценки во фразеологии и паремиологии английского языка. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2016. № 3(57), Ч. 1. С. 178–180.
URL: <http://www.gramota.net/materials/2/2016/3-1/52.html>
245. Соловьева О. Н. О некоторых аспектах оценки в современном русском языке. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2014. №4 (165). С. 259–263.
246. Солодилова И. А. Оценка как вид когнитивной деятельности и компонент лексического значения. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2010. №11 (117). С. 86–89.
247. Солодилова О. Н., Шепеля И. В. Оценочность и эмотивность в семантике слова. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2015. № 11 (186). С. 172–178.
248. Сорочук Л. Вода як «жіночий» символ родючості. *Українознавчий альманах*. 2011. Випуск 6. С. 47–49.
249. Сорочук Л. Символ землі в українській фольклорно-обрядовій традиції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія»*. 2011. Випуск 8. С. 125–133.
250. Социальная философия : веб-сайт. URL: http://www.socfil.narod.ru/glava_9.htm
251. Стадній А. С. Оцінка як компонент семантичної структури конотативного дієслова. *Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла*

- Коцюбинського. Серія «Філологія»* : зб. наук. пр. Вінниця : ВДПУ, 2011. Вип. 13. С. 119–123.
252. Старостин Б. А. Ценности и ценностный мир: учебное пособие по аксиологии. Москва : Компания Спутник+, 2002. 154 с.
253. Стернин И. А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры. *Этнокультурная специфика языкового сознания: сб. статей*. Издание 2-е. Москва : ИЯ РАН, 2003. С. 97–112.
254. Столович Л. Н. И. Кант и проблема ценности. *Кантовский сборник*. 2009. № 2. С. 1–11.
255. Стоянова Е. Культурная коннотация как инструмент лингвокультурного исследования и показатель лингвокультурной компетенции инокультурной личности. *Folia Linguistica Rossica*. 2012. № 8. С. 85–94.
256. Сулейманова Я. О. Культурна конотація як засіб вербалізації світоглядної інформації. *Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (Одеса, 23-24 грудня, 2016). Одеса. С. 103–104.
257. Сулейманова Я. О. Лінгвокультурні особливості семантики українських паремій з лексичним компонентом *вода*: аксіологічний аспект. *Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. (Одеса, 23-24 вересня, 2016). Одеса. С. 85–86.
258. Сулейманова Я. О. Місце прислів'їв у лінгвістиці. *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках* : материалы VIII международной научной конференции. (Днепр, 6-7 апреля, 2017). Днепр. С. 160-162.
259. Сулейманова Я. О. Реалізація категорій оцінки та цінності в семантиці українських паремій з лексичним компонентом «вода». *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Випуск 24. Том 1. С. 160–163.
260. Сулейманова Я.О. Ценностная картина мира русской культуры в паремиологическом контексте (на материале пословиц с компонентами-наименованиями природных стихий). *Universum: Филология и*

- искусствоведение* : электрон. научн. журн. 2017. № 6(40). URL: <http://7universum.com/ru/philology/archive/item/4930> (дата обращения: 14.06.2017).
261. Сулейманова Я. Ціннісні риси менталітету німецького народу крізь призму прислів'їв із компонентами Wasser та Feuer. *Південний архів : зб. наукових праць. Філологічні науки*. 2017. Випуск 70. С. 154–157.
262. Таланчук О. М. Українознавство. Усна народна творчість : навчальний посібник. Київ : Либідь, 1998. 248 с.
263. Тараненко Л. І. Жанрові особливості та функціональне призначення тексту англійського прислів'я. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип.53. С. 244–247.
264. Тарзанова Н. Ю. Параметризация паремииологии как аксиологического кода лингвокультуры: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Иркутск, 2012. 23 с.
265. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
266. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва : Наука, 1986. 141 с.
267. Тер-Минасова С. Г. Война и мир языков и культур. М.: Слово/Slovo, 2008. 343 с.
268. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва : Слово/Slovo, 2000. 624 с.
269. Токарев Г. В. Лингвокультурология : учебное пособие. Тула : Изд-во Тульского пед. ун-та им. Л. Н. Толстого, 2009 г. 135 с.
270. Толстая С. М. Категория оценки в языке и тексте. *Категория оценки и система ценностей в языке и культуре*. Москва : «Индрик», 2015. С. 11–32.
271. Толстая С. М. Образ мира в тексте и ритуале. Москва : Русский Фонд Содействия образованию и науке, 2015. 528 с. URL:

- <https://www.livelib.ru/book/186513/readpart-obraz-mira-v-tekste-i-rituale-svetlana-tolstaya> (дата звернення: 19. 12. 2017).
272. Толстая С. М. Семантические категории языка культуры: очерки по славянской этнолингвистике. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. 368 с.
273. Толстой Н. И., Толстая С. М. Славянская этнолингвистика: вопросы теории. *Материалы ко Второму Всероссийскому совещанию славистов*. Москва : Институт славяноведения РАН, 2013. 240 с.
274. Тяжина Е. Б. Семантическая категория оценочности в лингвистике. URL: http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2014/Philologia/3_171204.doc.htm (дата звернення: 20.12.2017).
275. Уварова И. В. Оценочность и эмотивность в семантической структуре эмотивной лексики. *Культурная жизнь Юга России*. 2008. № 2. С. 105–106.
276. Українська мова: енциклопедія / за ред. Русанівського В. М. Київ : Вид-во «Укр. енцикл» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
277. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. – Київ : «Либідь», 2001. 223 с.
278. Усик Л. М. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення номінацій, що містять оцінний компонент. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Випуск 51. С. 335–338.
279. Уфимцева Н. В. Этнический характер, образ себя и языковое сознание русских. Языковое сознание: формирование и функционирование. Москва : Институт языкознания РАН, 1998. С. 135–170.
280. Федорова Л. Категорія оцінки: до проблеми становлення та вираження в слові (на матеріалі метафор газетно-журнальної періодики). *Українська мова*. 2013. № 1. С. 115–121.
281. Филиппов А. В. К проблеме лексической коннотации. *Вопросы языкознания*. 1978. № 1. С. 57–63.

282. Философия : учебник / под ред. проф. Митрошенкова О. А. Москва: Гардарики, 2002. 655 с. URL: http://society.polbu.ru/mitroshenkov_philosophy/ch96_all.html
283. Філоненко С. О. Усна народна творчість: навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 414 с.
284. Філософський словник соціальних термінів. Видання 3, доповнене / за заг. ред. В. П. Андрущенко. Харків : «Р. П. Ф.», 2005. 672 с.
285. Філософський енциклопедичний словник / за заг. ред. В. І. Шинкарука. Київ Абрис, 2002. 744 с.
286. Фомина Ю. А. Аспекты изучения языковой оценки. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2007. №20. С. 154–161.
287. Фосслер Карл. Эстетический идеализм: избранные работы по языкознанию / сост. В. Д. Мазо. Москва : Издательство ЛКИ, 2007. 144 с.
288. Фрост С. Г. Коннотация: лингвокультурологический подход. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия «Лингвистика»*. 2006. № 6. С. 153–155.
289. Хайдеггер Мартин. Язык. Санкт-Петербург, 1991. URL: <http://lib.ru/HEIDEGGER/yazyk.txt> (дата звернення: 25.10.2016).
290. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии / под ред. В. Д. Бондалетова. Москва : Флинта : Наука, 2009. 184 с.
291. Цвиллинг М. Я. Русско-немецкий словарь пословиц и поговорок. Москва : Рус. яз., 1984. 216 с.
292. Чернощекова В. О. Лингвокультурный аспект пословиц. *Язык и культура*. 2009. № 1 (5). С. 80–85.
293. Чернявская Е. А. Оценка и оценочность в языке и художественной речи (на материале поэтического, прозаического и эпистолярного наследия А. С. Пушкина : автореф. дис. ... канд. филологических наук: 10.02.01. Орел, 2001. 20 с.
294. Чинакова Л. И. К вопросу о менталитете русского народа. Социологические исследования. 2000. № 7. С. 138–140.

- URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/504/174/1217/021.TCHINAKOVA.pdf> (дата звернення: 18.10.2016).
295. Чубенко К. В. Лінгвокультурологія з погляду історіографії. *Новітня філологія*. 2006. № 4. С. 58–71.
296. Шагиахметова Л. И. Функции паремиологических единиц. *Вестник Челябинского государственного университета. Серия «Филология». Искусствоведение*. 2009. № 10 (148). С. 156–158.
297. Шаклеин В. М. Лингвокультурология: традиции и инновации : монография. Москва : Флинта, 2012. 301 с.
298. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. Санкт-Петербург: Специальная литература, 1996. 192с.
299. Шарманова Н. М. Коди культури та їх репрезентація в усталених словесних комплексах. *Філологічні студії: науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. Вип. 9(2). С. 194–204.
300. Шарманова Н. Н. Лінгвістична ідентифікація паремії: семіотичні й когнітивні параметри. *Вестник Новгородского государственного университета*. 2014. № 77. С. 151–153.
301. Шарманова Н. Н. Паремия как тип клише и эстетический знак языка. *Лінгвокультурологічна та етнолінгвістична інтерпретація слова й тексту : хрестоматія / за ред. Ж. В. Колоїз*. Кривий Ріг, 2015. С. 192–198.
302. Шатілова О. С. Оцінність як категорія текстів в українських засобах масової комунікації. *Філологічні студії*. 2017. Випуск 8. С. 74–77.
303. Шейнина Е. Я. Энциклопедия символов. Москва : АСТ; Харьков: Торсинг, 2006. 591 с.
304. Шепітько С. В. Фонд прислів'їв як об'єкт вивчення сучасних лінгвістичних парадигм. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2015. Том 2. № 19. С. 114–116.
305. Школяр Н. В. Конотація в англійських та українських фразеологізмах як вияв культурно-національної специфіки мов. *Науковий вісник Волинського*

- національного університету імені Лесі Українки. *Філологічні науки. Мовознавство*. 2011. № 5, ч. 1. С. 82–85.
306. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: енциклопедичний словник для фахівців з теоретич. гуманіт. дисциплін та гуманіт. інф-ки. Київ : АртЕк, 1998. 336 с.
307. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / под. ред. К. М. Королёва. Санкт-Петербург : Мидгард, 2005. 603 с.
308. Юдина И. Ю. Оценка в пословицах английского языка. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2013. Часть 1, №7 (25). С. 215–216.
309. Язык. Культура. Социум: реалии, категории и механизмы взаимодействия : сб. науч. трудов по итогам науч.-практич. семинара по вопр. филол. образования и межкультур. коммуникации / ред. Н. Н. Семененко. Старый Оскол: «РОСА» / СОФ НИУ «БелГУ», 2014. 244 с.
310. Яценко Т. В. Відображення національного менталітету в пареміологічних структурах. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. 2007. № 3. С. 379–383.
311. Brewer E. C. Dictionary of Phrase and Fable [Електронний ресурс] / Ebenezer Cobnam Brewer. URL: <http://www.infoplease.com/dictionary/brewers/soft-fire-makes-sweet-malt.html> (дата звернення: 8.06.2017)
312. Burger H. Phraseologie. Eine Einfuehrung am Beispiel des Deutschen. 2, ueberarb. Auflage. Berlin : Schmidt, 2003. 224 S.
313. Coulson J. Cross-linguistic Phraseological Studies: An Overview. *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective* / ed. by Sylviane Granger and Fanny Meunier. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2008. 423 p.
314. Cowie A. Phraseology: Theory, Analysis and Applications (Oxford Studies in Lexicography and Lexicology). New York : OUP, 2001. 272 p.
315. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. London, New York, Sydney, Toronto: BCA, 1995. 491 p.
316. English Oxford Dictionaries : веб-сайт. URL: <https://en.oxforddictionaries.com> (дата звернення: 15.12.2016)

317. Ferber M. A Dictionary of Literary Symbols. New York : Cambridge University Press, 1999. 263 p.
318. Fiedler S. English Phraseology. A Coursebook. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2007. 198 p.
319. Frondizi R. What is Value? An Introduction to Axiology. *An Introduction to axiology by Risierly Frondizi*. 2nd ed. La Salle, Illinois : Open Court Publishing Company, 1971. 160 p.
320. Geeraerts D. Theories of Lexical Semantics. New York : Oxford University Press, 2010. 384 p.
321. Gibbs R.W. What do Idioms Really Mean? *Journal of Memory and Language*. 1992. Vol. 31. P. 485–506.
322. Goddard C. Cultural Scripts. *Culture and Language Use* / G. Senft, J.-O. Ostman & J. Verschueren (eds.). Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2009. P. 68–80.
323. Hannerz U. «Kultur» in einer vernetzten Welt. Zur Revision eines ethnologischen Begriffes. *Kulturen Identitäten. Diskurse. Perspektiven europäischer Ethnologie*. Berlin : Akademie Verlag, 1995. S. 64–84.
324. Hartman R.S. Formal Axiology and the Measurement of Values. *Value Theory in Philosophy and Social Science* / ed. by Ervin Laszlo and S. Hilbur, 1973. P. 27–39.
325. Holland D., Quinn N. Cultural Models in Language and Thought. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 187 p.
326. Joas H. The Genesis of Values. Cambridge : Polity, 2000. 250 p.
327. Honeck R. P. A Proverb in Mind: The Cognitive Science of Proverbial Wit and Wisdom. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Inc, 1997. 303 p.
328. Hou, Rong. Proverbs reveal culture diversity. *Cross-Cultural Communication*. 2013. Vol 9. №2. P. 31-35. URL: <http://www.cscanada.net/index.php/ccs/article/view/j.ccs.1923670020130902.1346> (дата звернення: 18.08.2016)
329. Introduction to Paremiology / edited by Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt, Melita Aleksa Varga. Warsaw, Berlin: De Gruyter Open Ltd, 2014. 368 p.

330. Janda L. A. From Cognitive Linguistics to Cultural Linguistics. URL: <http://hum.uib.no/lajanda/mypubs/janda%20slovo%20a%20smysl%202006.doc> (дата звернення: 15.06.2016).
331. Korff G. Kultur. *Grundzuege der Volkskunde*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1980. S. 17–80.
332. Kraft V. Foundations for a scientific analysis of value. Dordrecht : Reidel, 1981. 198 p.
333. Kumar K. The Making of English National Identity. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 341 p.
334. Lado R. Linguistics Across Cultures. The University of Michigan Press, 1995. 124 p.
335. Linguistics / edited by Anne E. Baker, Kees Hengeveld. Chichester: Wiley-Blackwell, 2012. 468 p.
336. Lyons J. Linguistic Semantics. An Introduction. New York : Cambridge University Press, 2005. 376 p
337. Malunga Ch., Banda Ch. Understanding Organizational Sustainability through African Proverbs. Washington, DC : Pact Publications, 2004. 90 p.
338. Mandler P. The English National Character. The History of an Idea from Edmund Burke to Tony Blair. New Heaven, London: Yale University Press, 2006. 360 p.
339. Meunier F., Granger S. Phraseology in Foreign Language Learning and Teaching. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2008. 259 p.
340. Mieder W. Proverbs: a handbook. Westport : Greenwood folklore handbooks, 2004. 304 p.
341. Mieder W. Proverbs are the best policy. Logan : Utah State University Press, 2005. 323 p.
342. Mieder W., Dandies A. The wit of one, and the wisdom of many: essays on proverbs. Madison: The University of Wisconsin Press, 1994. 346 p. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=1SNTmiS7a-cC&oi=fnd&pg=PR7&dq=archer+taylor+paremiology&ots=kZH-ew_za-

- [&sig=0makPKjvkD_i6VnFykUGwOuxdOU&redir_esc=y#v=onepage&q=archer%20taylor%20paremiology&f=false](#) (дата звернення: 22.05.2016).
343. Morris Ch. Varieties of Human Value. Chicago; London : The University of Chicago Press, 1968. 209 p
344. Naciscione, Anita. Rethinking basic terminology in proverb research: a cognitive study. *Proverbium*. 2015. № 32. P. 339–357.
URL <http://www.naciscione.com/resources/mieder2015.pdf> (дата звернення: 14.07.2016)
345. Norrick N. English Phraseology. *Phraseology: An International Handbook of Contemporary Research* : Vol. 2. / H. Burger et al. (eds). Berlin : Mouton de Gruyter, 2007. P. 615–618
346. Norrick, Neal R. How proverbs mean: semantic studies in English proverbs. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton, 1985. 219 p. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=WtO1txl7DJwC&oi=fnd&pg=PR7&dq=meaning+of+proverbs&ots=0yYnLV7S9e&sig=LIDw7WdTCqVEA932rw1KX75U5dM&redir_esc=y#v=onepage&q=meaning%20of%20proverbs&f=false (Last accessed: 31.01. 2018).
347. Nuccorini S. Phrases and Phraseology. Bern [u.a.] : Lang, 2002. 187 p.
348. Palmer G. Toward a Theory of Cultural Linguistics. Austin : University of Texas Press, 1996. 402 p.
349. Perry R.B. General Theory of Value: the Meaning and Basic Principles Constructed in Terms of Interest. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1967. 702 p.
350. Peter Graf's Symbolarium: краткая энциклопедия символов. URL: http://www.symbolarium.ru/index.php/Краткая_энциклопедия_символов (дата звернення: 8.11.2017).
351. Rokeach M. The Nature of Human Values. New York : Free Press, 1973. 438 p.
352. Rokeach M. Understanding Human Values: individual and social. NY: Free Press, 1979. 328 p.
353. Schwarz Shalom H. A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work. *Applied Psychology: an International Review*. 1999. Vol. 48 (Issue 1). P. 23–47.

354. Sharifian F. Cultural Linguistics *The Routledge Handbook of Language and Culture* / edited by Farzad Sharifian. Oxon, New York: Routledge, 2015. P. 473-489. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=5HjfBQAAQBAJ&pg=PT559&lpg=PT559&dq=Cultural+linguistics+handbook&source=bl&ots=jikko3HXU6&sig=87OkmVijmdzwkbBJuYw6W55PCTw&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwuiuo6bWx8fJAhVlnnIKHYMiDpMQ6AEIUTA#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 14.07.2016).
355. Skandera P. *Phraseology and Culture in English*. Berlin : Walter de Gruyter, 2007. 520 p.
356. Strassler J. *Idioms in English: a Pragmatic Analysis*. Tübingen : Narr Verlag, 1982. 225 p.
357. Taylor, A. Problems in the study of proverbs. *The Journal of American Folklore*. American Folklore Society. 1934. Vol. 47, No. 183. PP. 1–21.
358. Taylor, A. *The Proverb*. Cambridge: Harvard University Press, 1931. 223 p.
359. Toward A. Modern Approach to Values. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 1964. Vol. 68. P. 160–167.
360. White, Geoffrey M. Proverbs and cultural models: an American psychology of problem solving. *Cultural models in Language and thought* / edited by Dorothy Holland and Naomi Quinn. London: Cambridge University Press. 1987. P. 151–172.
361. Zyl S., Glazko H. To the question of the definition of the proverb. *European and National Dimension in Research : materials of VI Junior Researcher's Conference*, Novopolotsk, April 22-23, 2014. P. 20–22.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

362. Багмет А. Дащенко М. Андрущенко К. Збірка українських прислів'їв. Київ : Техніка, 2004. 218 с.
363. Даль В. И. 1000 русских пословиц и поговорок / под ред. А. Н. Филиппова. Москва: РИПОЛ классик, 2010. 346 с. URL: <http://e-libra.su/read/334609-1000-russkih-poslovitc-i-pogovorok.html> (дата звернення: 16.03.2016).

364. Жуков В. П. Словарь русских пословиц и поговорок. Москва: Русский язык, 2000. 544 с.
365. Михайлова Л. 20000 Русских пословиц и поговорок. Москва: Центрполиграф, 2009. 384 с.
366. Мокиенко В.М. Никитина Т.Г., Николаева Е.К. Большой словарь русских пословиц. Около 70000 пословиц. Москва : ОЛМА Медиа Групп, 2010. 1026 с.
367. Русские пословицы и поговорки / под редакцией В. П. Аникина. Москва: Художественная литература, 1988. 431 с.
368. Українські приказки, прислів'я, і таке інше / упорядник М. Номис. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
369. Українські прислів'я та приказки / упорядник В. Бойко. Київ: Дніпро, 1978. 295с.
370. Українські прислів'я та приказки / упорядкування С. Мишанича та М. Пазяка. К.: Дніпро, 1983. 390 с.
371. Українські прислів'я та приказки / [упорядник М. Пазяк]. Дніпро, 1976. 216 с.
372. Apperson G. L. The Wordsworth dictionary of proverbs. Ware: Wordsworth Editions Ltd, 1993. 724 p.
373. Aphorismen, Zitate, Sprueche und Gedichte. Aphorismen. de : веб-сайт. URL: <https://www.aphorismen.de> (дата звернення: 28.03.2016).
374. Book of English proverbs: including all the proverbs to be used in the Toronto World's proverb contest. Toronto: World Newspaper Co. of Toronto. 1912. 74 pages. URL: <https://archive.org/details/bookofenglishpro00toro>
375. Deutsches Sprichwörter-Lexicon: Ein Hausschatz fuer das Deutsche Volk. Band 1 / herausgegeben von Karl Friedrich Wilhelm Wander. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1867. 1802 s. URL: https://books.google.com.ua/books?id=iIINA AAAQAAJ&printsec=frontcover&dq=141.%09Deutsches+Sprichwörter-Lexicon+von+Karl+Friedrich+Wilhelm+Wander&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwiL1aLP_PvVAhWsF5oKHcopA4AQ6AEIJzAA#v=onepage&q=141.%09Deutsche%20Sprichw%C3%B6rter-

- [Lexicon%20von%20Karl%20Friedrich%20Wilhelm%20Wander&f=false](#) (дата звернення: 28.03.2016).
376. Deutsches Sprichwörter-Lexicon: Ein Hausschatz fuer das Deutsche Volk. Band 2 / herausgegeben von Karl Friedrich Wilhelm Wander. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1870. 1884 s. URL: https://books.google.com.ua/books?id=CoNWAAAaAAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 28.03.2016).
377. Deutsches Sprichwörter-Lexicon: Ein Hausschatz fuer das Deutsche Volk. Band 3 / herausgegeben von Karl Friedrich Wilhelm Wander. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1873. 1870 s. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=7NQzRAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 28.03.2016).
378. Deutsches Sprichwörter-Lexicon: Ein Hausschatz fuer das Deutsche Volk. Band 4 / herausgegeben von Karl Friedrich Wilhelm Wander. Leipzig : F. A. Brockhaus, 1876. 1866 s. URL: <https://play.google.com/books/reader?id=dsQ4AQAAMAAJ&hl=uk&printsec=frontcover&pg=GBS.PR6> (дата звернення: 28.03.2016).
379. Manser M. The Facts on File Dictionary of Proverbs. New York : Facts on File Inc., 2007. 499 p.
380. Pickering D. Dictionary of proverbs. London: Cassel, 1997. 298 p.
381. Redewendungen: Woerterbuch der deutschen Idiomatik / Herstellung Monika Schoch. Berlin: Dudenverlag, 2013. 928 S.
382. Rodgers B. Rodgers Dictionary of proverbs. Rodgers Bounty Press, 2015. 773 p.
383. Simpson J. The Concise Oxford Dictionary of proverbs. Oxford: Oxford University Press, 1992. 322 p.
384. Speake J. The Concise Oxford Dictionary of proverbs. Oxford: Oxford University Press, 2008. 322 p.
385. Sprichwoerter.net : веб-сайт. URL: <https://www.sprichwoerter.net/deutsche-sprichwoerter-und-redewendungen/> (дата звернення: 5.04.2016).

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації, у фахових виданнях України:**

1. Саламатіна Я. О. Поняття цінності у філософсько-психологічному й лінгвістичному аспектах. *Наукові праці*. Серія «Філологія. Мовознавство»: збірник наукових праць. Миколаїв, 2016. Випуск 266. Том 278. С. 114–117 (0.6 друк. арк.).
2. Сулейманова Я. О. Реалізація категорій оцінки та цінності в семантиці українських паремій з лексичним компонентом «вода». *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія»: збірник наукових праць. Одеса, 2016. Випуск 24. Том 1. С. 160–163 (0.5 друк. арк.).
3. Сулейманова Я. О. Ціннісні риси менталітету німецького народу крізь призму прислів'їв із компонентами Wasser та Feuer. *Південний архів*. Філологічні науки: збірник наукових праць. Херсон, 2017. Випуск 70. С. 154-157 (0.5 друк. арк.).

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації, у зарубіжних спеціалізованих виданнях:

4. Саламатина Я. О. The axiological aspect of English proverbs with the lexical component “fire”. *«Молодой учёный»*. Казань, 2015. №21 (101). С. 94–96 (0.25 друк. арк.)
5. Сулейманова Я.О. Ценностная картина мира русской культуры в паремиологическом контексте (на материале пословиц с компонентами-наименованиями природных стихий). *Universum: Филология и искусствоведение* : электрон. научн. журн. Москва, 2017. № 6(40). С. 31-34. URL: <http://7universum.com/ru/philology/archive/item/4930> (дата звернення: 14.06.2017). (0.5 друк. арк.).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Саламатіна Я. О. Прислів'я як засіб вербалізації ціннісної картини світу. *«Ольвійський форум-2013»: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 5-9 червня, 2013 р.). Миколаїв, 2013. С. 134–135 (0,1 друк. арк.).
7. Сулейманова Я. О. Лінгвокультурні особливості семантики українських паремій з лексичним компонентом *вода*: аксіологічний аспект. *Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23-24 вересня, 2016 р.). Одеса, 2016. С. 85–86 (0,1 друк. арк.).
8. Сулейманова Я. О. Культурна конотація як засіб вербалізації світоглядної інформації. *Філологічні науки в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23-24 грудня, 2016 р.). Одеса, 2016. С. 103–104 (0,1 друк. арк.).
9. Сулейманова Я. О. Місце прислів'їв у лінгвістиці. *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках* : сборник VIII Международной научной конференции (Днепр, 6-7 апреля, 2017 г.). Днепр, 2017. С. 160-162 (0,2 друк. арк.).

Цінності української культури в пареміях з компонентами на позначення природних стихій.

1. Орієнтаційно-нормативні цінності	
<i>1.1. Соціалізаційні</i>	
<i>1.1.1. Естетичні</i>	
Врода	<p>Гарна дівка, хоч з лица води напиться. Гарна молодиця, хоч води напийся. З красивого лица води не пити З чорними бровами іди за дровами, а з рудою бородою хоч іди за водою. Не допоможе ні вода, ні мило, коли така врода [не допоможе ні мило, ні вода, коли така врода]. Подивися у воду, якого ти роду.</p>
<i>1.1.2. Інтераціоналістські</i>	
Дружба	<p>Вони між собою не розмита вода. Тобою так заможешся, як кулаком на воду обіпрешся. У друга вода солодша від вражого меду.</p>
Кохання	<p>Вони так любляться, як вогонь і вода. Краще в землі гнити, як з немилим жити. Ліпше з водою злучитись, ніж з нелюбим заручитись. Ліпше сироті під воду плисти, ніж з нелюбом до вечері сісти. Сухар із водою, аби, серце, з тобою. Хлоп'яча любов – як вода в решеті. Хоч хліб з водою, аби, милий, з тобою.</p>
<i>1.1.3. Моральні</i>	
Добро	<p>Добрий чоловік і сусідів дім од вогню збереже. Добрий чоловік: на печі сухий, у воді мокрий. Кров — не вода, а серце — не камінь. Лиш до доброї криниці йдуть люди пити водиці. На добрій землі, що посієш, те і вроде. Не варт того, що його свята земля на собі носить. Проти вогню й камінь лютує [трісне] [від вогню і камінь трісне]. Розтеклось добро, як слина по воді. Як з каменя води не витиснеш, так від нього не почувеш доброго слова.</p>
Відповідальність	<p>В сімох водах руки мисє. Видумав чорт моду та й сам у воду, а ви гоніться. Вовк вогню боїться, а злодій своєї тіні. Закон – не огонь, водою не заллєш. Йшли по воду – та й бабуся приснилася. Поорав: перебіг плугом, як голодний пес через воду. Тебе так робота береться, як вогню вода. Тобою так заможешся, як кулаком на воду обіпрешся.</p>
Вірність	<p>Як проти сонця води не напиться, так з чужою жінкою або з чужим мужем не нажиться.</p>
Воля	<p>В наймах харч знай: рано води, в полудень пити, а ввечері бити. Можна силою привести коні до води, та не присилуєш пити. Мужик землю розділяв – пан зубами скреготав. Не бачити панам нашої землі, як своїх вух. Не квапся, пане, на нашу землю, бо своєї не побачиш.</p>

Воля	<p>Не то молодець [козак], що за водою пливе, а то молодець, що проти води.</p> <p>Нема панів-круків, і земля перейшла в наші руки.</p> <p>Що по воді пливе – не перейняти, що люди говорять не переслухати.</p>
Правда	<p>В неї віри – як на бистрій воді піни.</p> <p>В сіні вогню не сховаєш.</p> <p>Вийде правда наверх, як олива з води.</p> <p>Вогню в полі далеко не занесеш.</p> <p>Їж хліб з сіллю і з водою, живи правдою святою.</p> <p>Легке перо поверх води плаває.</p> <p>Лихе не згине, як олива поверх води, випливе.</p> <p>Не жаль утопитися в чистій воді.</p> <p>По морю плавав, а води не бачив.</p> <p>Правда в огні не горить, у воді не тоне.</p> <p>Правда та кривда – як вогонь і вода.</p> <p>У нього стільки правди, як у решеті води.</p>
Справедливість	<p>Багатому і під гору вода тече, а бідному і в долині треба криницю копати.</p> <p>Бісів Юхим і з води вийде сухим.</p> <p>Великий корабель плаває у глибоких водах.</p> <p>Виноватого кров – вода, а невинного – біда.</p> <p>Дай землі, а вона дасть тобі.</p> <p>Добре найнявся: дають рано води, а ввечері й пити.</p> <p>З брудної води іще ніхто чистим не вийшов.</p> <p>З'їж півбіди та напийся води.</p> <p>Заробив води до хліба.</p> <p>Наїжся біди, напийся води – будеш ситим.</p> <p>Не то біда, що не п'ється вода, а то біда – п'ється вода.</p> <p>Роботи – як води, а користі мало.</p> <p>Хто землі дає, тому земля – утрое.</p> <p>Хто землю удобряє, тому й земля повертає.</p>
<i>1.1.4. Соціальні</i>	
Батьківщина	<p>Для щастя свого народу не страшно в вогонь і в воду.</p> <p>За рідною землею і в небі скучно.</p> <p>Кому нашої землі схочеться, той під нею скорчиться.</p> <p>Краще їсти хліб з водою, ніж жити чужиною.</p> <p>Рідна земля і в жмені мила.</p>
Мир	<p>Війна, як та вода: в одного бере, а другому дає.</p> <p>Кров не вода – проливати шкода.</p> <p>Людська кривця не водиця, розливати не годиться.</p> <p>Спокій буде на землі, як не стане паліїв війни.</p>
Праця	<p>Без догляду земля – кругла сирота.</p> <p>Більше землю удобряй – будеш мати урожай.</p> <p>Вари воду – вода буде, всип круп – каша буде.</p> <p>Вередливе тільки воду варить.</p> <p>Вже є й дрова, й вода – коли б сир та мука, то б вареників наварила.</p> <p>Від вогню і камінь трісне.</p> <p>Вола кличуть у гості не мед пити, а воду возити.</p> <p>Встане – як вода змила.</p> <p>Де ладаном пахне, там земля чахне.</p> <p>До нього говори, а йому все одно, що прутом по воді.</p>

	<p>Доглядай землю плідну, як матір рідну. З глибокої криниці холодна вода. З ним говорити, що решетом воду носити. З одного поліна вогонь не розложиш. Земля потребує доброї погоди, доброго насіння, доброго робітника. Про землю піклуйся – золотим зерном милуйся. І за холодну воду не візьметься. І каші не хочу, і по воду не піду. Із малої іскри великий вогонь буває. Коли б мука та діжа, а води вже принесу. Ледар живе, аби землі важче. Люди працювали, а він повітрям торгував. На ледачій землі і трава не росте На пустій землі бур'ян росте. Не вважай на врожай — усю землю засівай. Не земля родить, а літо. Не земля родить, а руки. Не зігнешся до землі, то й гриба не знайдеш. Не мав що робити, то пішов воду гатити. Не той господар, що по землі бродить, а той, хто по ній за плугом ходить. Під лежачий камінь і вода не тече. Подалі від землі, а поближче до готового хліба. Про землю піклуйся – золотим зерном милуйся. Проти вогню й камінь лютує [трісне] [від вогню і камінь трісне] Тебе так робота береться, як вогню вода. Треба нахилитися, щоб з криниці води напитися Хотів би рибку їсти і в воду не лізти. Хоч земля хліб родить, чоловік на хліб робить. Хтівши гаразд мати, треба ухом землі приймати. Хто землі дає, тому земля – утroe. Хто землю удобряє, тому й земля повертає Хто про землю дбає, вона тому повертає Щастя в повітрі не в'ється, воно в боротьбі дістається. Щоб рибу їсти, треба в воду лізти. Як землю не помастиш, то зерном ся не ошатиш Як на вечорниці іде, то під ним земля гуде, а як до роботи, то нема охоти.</p>
<p>Приватна власність</p>	<p>Кожний мельник на свій млин воду жене. Кожний чорт на своє коло воду тягне. Мельнику все вода несе. На мельника вода робить Звернув воду до свого городу.</p>
<p>Рівність</p>	<p>Багатому і під гору вода тече, а бідному і в долині треба криницю копати. Без попа і куркуля краще родить в нас земля. Більше сажня землі ніякий пан не потребує. Дорогий товар з-під землі йде [і дорогий товар з землі росте]. Мужик землю засіває, а пан поїдає Як не стало куркуля, тепер наша вся земля.</p>
<p>Сім'я</p>	<p>Де чоловік старий, а жінка молода, там вогонь і вода. Дім держиться не на землі, а на жінці.</p>

	<p>До свого роду – хоч через воду. Живуть між собою, як риба з водою. З краси воду не п'ють. З красивого лица води не пити, аби вмiла їсти зварити. Кров не вода – проливати шкода. Лiпше їсти хлiб з водою, нiж жити з жiнкою лихою Людська крiвця не водиця, розливати не годиться Муж з жоною – що борошно з водою. Рiдна земля i в жменi мила. Розживемось, як сорока на лозi, а тiнь на водi. Свiй над виром потрясе, а в воду не кине. Сестра вiд братового добра аж в землю вросла. Сестра з сестрою, як риба з водою. Сиротi без роду – хоч з мосту та в воду. Скiльки води приплине до моря, стiльки вдовиця витерпить горя. Хороший парубок, хоч води напийся, та й досi не женився. Шти отця-матiр, будеш довголитен на землi Як качка без води, так вдовець без жiнки Як рибi без води, так ченцю без жони. Яка вода, такий млин, яка мати [який батько], такий син.</p>
<i>1.1.5. Особистiсного характеру</i>	
Вiдвага	<p>Вiдважний Артим iде смiло у воду i дим. На тихому зятевi теща воду возить. Не навчишся плавати, поки в вуха води не набереш. Смiливий, як жаба: з маху в воду.</p>
Гнучкiсть	<p>Вiн анi в водi не втоне, анi в вогнi не згорить. Вiн, як вода, скрiзь просочиться. Дайте води, бо так їсти хочеться, що аж нiде переночувати. З'єднався, як риба з водою. I риба не пливе проти бiстрої води. Козак з бiдою, як риба з водою. Ми з тобою, як риба з водою: я на лiд, а ти пiд спiд. Став, як окунь проти води. Трудна згода, де вогонь i вода. В мутнiй водi рибу ловить [у каламутнiй водi рибу ловить]. Вода в решетi не встоїться.</p>
Заощадливiсть	<p>Не задержиться в нього нiчого, як у решетi вода.</p>
Обережнiсть у словах	<p>Вiд слова до дiла, як вiд землi до неба. Вода в решетi не встоїться. Вода все сполоще, тiльки злого слова нiколи. Впiк мене тим словом, не треба й вогню. З моря води не вилити, а з пiснi слова не викинути. Не втопила вода, втопила людська обмова.</p>
Своєчаснiсть	<p>Бiда, раче, вода кипить. Гаси вогонь, поки не розгорiвся. Iскру гаси до пожару, бiду вiдводь до удару. Не надувайся, жабо, до води ще далеко. Не тримай довго сiль – вода буде, не тримай довго дiвку – жiнка буде. Риба в водi, а вiн до неї петрушку кришить. Тодi буде, як ся догори вода оберне. Час, як i вода: все йде вперед.</p>

Скромність	<p>Жуй, тату, воду, коли хліба нічим. Краще сухий хліб з водою, ніж паляниця з бідною. Ліпше хліб з водою, як жити з бідною. Мошонка – не криниця, а гроші — не вода. На воді млин стоїть, та од води погибає. Огонь і вода добрі служити, але лихі панувати Силою колодязь копати — води з нього не пити. То мукиці, то водиці, аж доки з горшка не вилізло. Хліб та вода – бідного їда. Шкода лою – світи водою. Що за біда, що п’ється вода. Щоб рибу їсти, треба в воду лізти Як є на мед, тоді пий пиво, а як є на пиво, тоді пий воду. Як з лихим квасом, то ліпше з водою, аби не з бідною. Як з поганим молоком, то краще з водою.</p>
Стриманість	<p>В ополонці вогонь не страшний. Вогонь – добрий слуга, але поганий хазяїн. Вогонь і вода добре служать, але лихо панують. Глибока вода не каламутиться. Глибока вода тихо пливе. Із малої іскри великий вогонь буває. На сердитих воду возять. На впертих воду возять. Тиха вода глибока.</p>
Тверезість	<p>Впився водою, похмелився сльозою. Горілка – не вода – людська біда. Горілка без вогню, а розум спалить. Горілка така вода, що з убогого зробить багатим, з сліпого видаючим, а з слабого сильним. Добра вода, що не мутить ума, а горілка, що та дівка, хоч кого підведе. Думка п’є воду, а відвага мед. Скільки води не пий, а п’яним не будеш. Спокій п’є воду, а неспокій – мед. Хміль – не вода, чоловіку біда Хмільна вода до добра не доведе</p>
Терпіння	<p>Бий лихом об землю, як швець мокрою халявою об лаву. Біда гартує чоловіка, як вода залізо. Доки правда підросте, багато в річці води утече. Млин живе водою, а чоловік — бідною. Проти вогню й камінь лютує [трісне]. Трудно вийти з біди, як каменю з води. У вогні залізо сталиться.</p>
Щедрість	<p>Бочки без дна водою не наллеш. Коло води лежав, а води просив. Тебе й сира земля не нагодує.</p>
1.2.Компетентнісні	
<i>1.2.1. Інтелектуальні</i>	
Завбачливість	<p>З одного поліна вогонь не розложиш. Мужик у землю дивиться, а на сім сажень бачить. Не брудни криниці, бо схочеш водиці. Не знаємо ціну водиці, доки не висохла криниця.</p>

	<p>Не підливай масла в вогонь. Не плюй в криницю, знадобиться води напитися [не плюй у колодязь, бо прийдеться ще з нього води напитися] / [не плюй у криницю, бо з неї ще будеш пити водицю]. Не присувай соломи до вогню. Не спитавши броду, не сунься у воду. Опарився на молоці, то й на воду студить [опікся на молоці, то й на холодну воду дме] / [хто опарився на молоці, той і на воду дме].</p>
Освіченість	<p>Він дуже розумний: решетом зірки у воді ловить. Голова без розуму, що млин без води Дурний і хату спалить, так вогневі рад. Дурня учити – в решеті воду носити. Дурня учити — те саме, що вилами по воді писати. З дурнем каші не звариш: або пшоно не вкипить, або вогонь не горить. Знання злодій не вкраде, в огні не згорить і в воді не втоне. Колос повний до землі гнеться, а порожній угору пнеться. Людина без книги, як риба без води. Най сліпий камінь у воду кине, то й видючий не знайде. Науки ні вода не затопить, ні вогонь не спалить, ні злодій не вкраде. Один дурень закине у воду сокиру, а десять розумних не витягнуть. Пройшов вогонь і воду. Розумний біля вогню нагріється, а дурний спалиться.</p>
Розсудливість	<p>Аби вода, а жаби будуть. Багато диму – малий вогонь. В глибокій воді – велика риба. В ополонці вогонь не страшний. Вари воду, вода й буде. Вогонь вогнем не побореш. Водою воду не загатиш. Глибока вода не каламутиться. Глибока вода тихо пливе. Дарма з сухої криниці воду брати. Де верба, там вода. Де руки гріть, там треба і вогню. Диму без вогню не буває. До Бога не підскочиш, в землю не проб'єшся. З бороною по воду поїхав, а ціпом рибу ловить. З сухого дерева добре вогонь розкладати. І жаба риба, бо в воді сидить. Ложкою не вичерпаєш води з моря. Мала вода – великий шум Моря без води, а війни без крові не буває. На небо не скочиш, а в землю не закопаєшся. На чорній землі біла пшениця [білий хліб] родить. На чорній землі сіють жито, а по білій собаки бігають. Надіявся дід на мід та й води не пив. Нащо в море воду лити, коли море повне. Не в кожній воді мило розпуститься. Не все риба, що в воді. Не скрізь там вода, куди хилиться верба. Не ходи у воду за птицею, а в ліс за рибою. Олію з водою ніколи не погодиш.</p>

	<p>Пішов під лід воду пити. Покинути криницю та йти в колибу по водицю. Поперед невода риби не лови. Сам бик землю борікає і на себе кидає. Трудна згода, де вогонь і вода. У криницю воду лить, тільки людей смішить. У ліс дрова не возять, а в колодязь воду не ллють. Яка ворона в воду, така й з води. Ялова земля не нагодує, бо сама їсти просить.</p>
<i>1.2.2. Світоглядні</i>	
Оновлення та рух	<p>Стояча вода – калюжа. Час, як і вода: все йде вперед.</p>
Вміння жити сьогоднішнім днем	<p>Багато води до моря уплине, заким то станеться. Біжить мій вік, як вода по камінню. Було, та з водою сплило. Вчорашньої води не доженеш. Глибока вода не каламутиться. Літа пливуть, як вода. Не вернеш того, що земля прикрила. Прийшло з води, пішло з водою. Пройшли роки – як гірська вода. Тоді то буде, як ся догори вода оберне. Що було, то за вітром по воді попливло [то за водою пішло]. Що землею накривають, те і забувають.</p>
Смиренність	<p>А ні свячена вода не допоможе. Безправної та безсмертної землі нема. Біда – не вода: ні переплисти, ні перебрести. Біда, що вода: несподівано до хати приходить. Від дощу – не у воду, від вогню – не в полум'я. Вогонь з водою ніколи не погодиш. Горе тому, що земля на йому. Гроші – як вода: крізь пальці протікають. До Бога не підскочиш, в землю не проб'єшся. Живемо так собі: часом з квасом, порою з водою. Життя людське, як булька на воді. Журба та горе з ніг звалять, а біда землею привалить. Кінь любить овес, земля – гній, а воєвода – принос. Лихая доля і під землею здибає [лихо і під землею знайде]. Любові, вогню та кашлю від людей не сховаєш. Моє щастя таке, як тої курки, що качата водить. На чийй землі живеш, того й воду п'єш. Не допоможе міцний Боже: тільки треба сажень землі, штирі дошки, з неба спасіння трошки. Од ворогів сховаєшся, як у землю вкопаєшся. Привик з бідною, як риба з водою. Розживемось, як сорока на лові, а тінь на воді. Скільки не літай, а все прийдеця на землю падать. Така біда, що хоч з мосту та в воду. Тільки й ходу, що з мосту та в воду. Умреш та із собою візьмеш чотири дошки та й землі трошки. Хоч крізь землю провались.</p>

	<p>Хоч камінь на шию та в воду Як не вертись, а дітись нікуди: на небо високо, а в воду глибоко. Як прийде біда, то не pomoже і свята вода.</p>
2. Смесложиттєві цінності	
<i>2.1. Вітальні</i>	
Здоров'я	<p>Держи голову в холоді, а ноги в теплі – проживеш довгий вік на землі. Думка – найхуткіша, земля найситніша, сон наймиліший.</p>
Їжа	<p>Без води і не туди, і не сюди. Без води й борщу не звариш. Без хліба і без води погано жити. Де хліб і вода, там нема голода. Дощу – земля, а нам – хліб Є риба у воді, та їсти годі. Лісу – хоч бійся, води – хоч мийся, а хліба – хоч плач. Не то біда, що не п'ється вода, а то біда – п'ється вода Не хочеш їсти, то пий воду. Не штука напитися води, як добре хто пообідав, нехай нап'ється голоден. Нема голода, коли п'ється вода. Ні хліба куска, ні солі дрібка, ні страви ложки, ні води корця. Поїси рибки, нап'єшся водички, а їсти попросиш. Поки є хліб та вода, то це ще не біда. Риба – вода, ягода – трава, а хліб усьому голова. Ситий від крупи, п'яний від води. Сіль, хліб та вода — то козацька їда. Сливка – слинка, грушка – минушка, риба – вода, хліб – голова Хліб — батько, вода — мати. Хліб та вода – бідного їда [то козацька їда] Хліб та вода, то нема голода Хліб, сіль, вода — солдатська їда. Хоч на воді, аби на сковороді. Що за біда, що п'ється вода.</p>
Обережність	<p>Бистра вода надійде та й перейде, а тиха мулить та й мулить. В часи погоди бійся великої води. Від великої води надійся шкоди. Вода як візьме, другому дасть, а вогонь, то пропало. Де багато води, там чекай біди. Де вода, там і біда. Дурень, дурень, а в вогонь не полізе. Жди біди від води, а горя від моря. З вогнем не жартуй, воді не вір і з вітром не дружи. З водою та вогнем не грайся. Кіт їв би рибу, а в воду не хоче. Любить кіт рибку, та в воду лізти не хоче. Не вір воді, бо втопишся. Не лізь у воду – не втопишся. Не ходи коло річки – не впадеш у воду. Не спитавши броду, не сунься у воду. Обережний чоловік: з ним воду можна нести і не розхлюпати. Огонь святий мстиця, як його не шануєш. П'яний, а у воду не скочить [у вогонь не полізе]</p>

	<p>Проти огню нехай не лютує. Сильна вода греблю рве. Тиха вода глибоко тече. Тиха вода греблю рве. Тиха вода людей топить, а швидка тільки лякає.</p>
<i>2.2. Природні</i>	
Природа та природні елементи	<p>Вогонь – біда, і вода – біда, а без вогню і без води ще більша біда. Без води і не туди, і не сюди. Без води й борщу не звариш. Вогонь – більший ворог як вода. Вогонь – то брат води. Вогонь - цар, а водиця – цариця. Вогонь все спалить, а вода від одного бере, а другому дає. Вода в одного бере, а другому дає. Вода як візьме, другому дасть, а вогонь, то пропало. Земля потребує доброї погоди, доброго насіння, доброго робітника. Земля найбагатша, вода найсильніша. На добрій землі хліб сіють, а на плоху гній возять. На добрій землі що не посієш, те і вродить. На добрій землі що посієш, те і вродить, на добрі зуби що вкинеш, те з'їдять. Хліб – батько, вода – мати. Земля – наша мати, всіх годує. Держись за землю. Доглядай землю плідну, як матір рідну. Земля – наша мати, всіх годує.</p>
Погодні умови	<p>Буде погода, як не потече зверху вода. Буде погода: насподі болото, а зверху вода [як потече зверху вода]. В маї стоячі води приносять лукам шкоди. В падолисті багато води – для лук великі шкоди. В серпні серпи гріють, а вода холодить [студить]. В часи погоди бійся великої води. Грудень землю грудить, а хатинки [хату] студить. До першого грому земля не розмерзається. Дощ і сніг на небі не згниють, але на землю прийдуть. Дощу – земля, а нам – хліб. Квітень з водою — жовтень з пивом. Квітень з водою — травень з травою. Колос повний до землі гнеться, а порожній угору пнеться. Лютий воду відпускає, а березень підбирає. Моя хата небом крита, землею підбита, вітром загороджена. Навесні цебер води – ложка болота, а восени цебер води – цебер болота Не земля родить, а літо. Ні в березні води, ні в квітні трави. Покрова всю землю листом покрива. Покрова накриває траву листям, землю – снігом, воду – льодом, а дівчат – шлюбним вінцем. Прийде май – в землю дбай, прийшов іюнь – хоч сій, хоч плюнь. Снігу надме – хліба прибуде, вода розіллється – сіна набереться. Соловей тоді починає співати, як нап'ється води з березового листя.</p>

Погодні умови	У нас вітер хату мете, сонечко хліб пече, вода сама ллється – все гаразд ведеться У серпні серпи гріють, а вода студить. Чайки сідають на воду – чекай доброї погоди. Юрій з водою, а Никола з травою. Як на стрітіння півень води нап’ється, то на Юрія віл напасеться. Як на сухоземлю, то нехай краще в мішку стоїть.
----------------------	---

Цінності російської культури у пареміях з компонентами на позначення природних стихій.

1. Орієнтаційно-нормативні цінності	
<i>1.1. Соціалізаційні</i>	
<i>1.1.1. Інтераціональні</i>	
Дружба	<p>Их водой не разольешь. Лучше вода у друга, чем мед у врага. На обеде все соседи, а пришла беда – они прочь, как вода. Пьешь у друга воду слаще меду [был у друга, пил воду – показалаь слаще меду]. У друга пить воду лучше неприятельского меду.</p>
<i>1.1.2. Моральні</i>	
Добро	<p>В огне и железо плавко. Доброе дело и в воде не тает [не тонет]. Кровь не вода, а сердце не камень. Милость над грехом что вода над огнем. Обиженна слеза не канет на землю, а все на человеческую голову. Против огня и камень треснет. Сухари с водою, лишь бы сердце с тобою. Хлеб с водою, лишь бы сердце с тобою.</p>
Відповідальність	<p>Квас молодой, да налит девятой водой. Кто в кони пошел, тот и воду вози. Меряешь воду, не спрашивай броду. На работу — огонь, а работу хоть в огонь. Ходил бог по земле, а человек по небу.</p>
Воля	<p>Батьку, матку земля взяла, а нам, деткам, воля своя. На людей глядя жить — решетом воду носить. Не все перенять, что по воде (реке) плывет. Неволя пьет медок, а воля водицу. Против воды тяжело плыть.</p>
Правда	<p>Бодрится, коробится – как подметка [шкура, береста] на огне. Быль что [как] смола, а небыль что [как] вода. Вертится [правится], как береста на огне. Истина от земли, а правда с небес. Кривду, что дугу, в воду не спрячешь: концы в воду, а середка снаружи. Неправда, что дуга ветловая: концы в воде, так середка наружу; середка в воде — концы наружу. Неправедная деньга – огонь. Неправедно нажитая прибыль – огонь [неправедное стяжание – прах [огонь]]. Огонь под полой недалеко унесешь. По морю плавал, а воды не видел. Под землей зерну не улежать. Правда в огне не горит и в воде не тонет. Правда из воды, из огня спасает. Правда к Петру и Павлу ушла, а кривда по земле пошла. Правда тяжелее золота, а на воде всплывает. Правда у Бога, а кривда на земле.</p>

Правда	Праведное (или: Правда) на огне не горит, на воде не тонет. С землей не хитри: сам себя обманешь. С правдой шутить – что с огнем. Столько правды, как в решете воды. У нашего хозяина два кваса: один как вода, а другой пожиже. Я тебя выведу на чистую воду.
Справедливість	[Как] повадился кувшин по воду ходить, там ему и голову. сломить [до поры и ведра воду носят / до поры и кувшин по воду ходит]. В землю до зерна, из земли ни зерна. Ему и беда — что с гуся вода. Есть и вода, что стоит крови. Из воды да сух вышел. Иная вода стоит крови (слезы). Как ты к земле, так и она к тебе [какова земля, таков и хлеб] Кляча воду возит, а козел бородкой потряхивает. Кто опоздает, тот воду хлебает. Кто сыт бедой, не напьется водой. Он и в огне не сгорит. Он сух из воды выйдет. Орем землю до глины, а едим мякину. По воде пловец, по девице и молодец. Чего на землю не падет, того земля не подымет
<i>1.1.3. Соціальні</i>	
Батьківщина	В своей водице и лягушка певича Кто наступит на землю русскую — оступится. На чужбине родная земля во сне снится. С родной земли — умри, не сходи. Своя земля и в горсти мила.
Праця	Без хозяина земля круглая сирота. Беспечный пьет воду, а заботливый – мёд. Была бы мука да кадушка, а по воду и сам схожу. В ступе воду толочь – вода и будет. Вода-то близко, да ходить склизко Воду варить — вода и будет. Воздух словами не наполнишь. Вола (в гости) зовут не пиво (мёд) пить, а хотят на нём воду возить. Выроешь колодец глубоко, будет вода стоять высоко. Где бабы гладки, там нет и воды в кадке. Где хозяин ходит, там земля хлеб родит. Говорить без дела, что на воде писать. Если пахать плугом, то земля станет лугом. И дурень кашу сварит, была бы крупица да водица. Кот охотник до рыбы, да воды боится Криком земля не пашется. Кто зевает, тот воду хлебает. Кто землю лелеет, того земля жалеет. Кто пол мыть, а мы воду лить. Лакома кошка до рыбки, да в воду лезть не хочется (да лапки мочить не хочет) Много льют воды в решето, да мало наливают. Молот не мелет, а только воду мутит. На огонь дров не напасешься.

Праця	<p>Назевашься, так и воды нахлебашься. Не в том сила, что кобыла сива, а в том, чтобы воду возила. Не всякому земля родит. Не земля монастырь кормит, а мужичок. Не земля плоха, а сеятель плох. Не земля родит, а нивка. Не земля родит, а нивка. Не земля родит, а пот. Не поклонясь до земли, и грибка не подынешь. Не тот хозяин земли, кто по ней бродит, а кто по ней за сохой ходит. Нет плохой земли, есть плохие пахари. Нужно наклониться, чтобы из ручья воды напиться. Пахарю земля – мать, а лентяю – мачеха. Под лежащий камень вода не течёт. Половы на ветер не навешься, дров на огонь не напасешься. Пусть бы невестка и дура, только бы огонь пораньше дула. Работа не чёрт, в воду не уйдёт. С лица не воду пить, умела бы пироги печь. С тобой говорить — решетом воду носить. Стол [земля/нива] – божья ладонь: кормит. У работающего в руках дело огнём горит. Чтобы рыбку съесть, надо в воду лезть.</p>
Приватна власність	<p>Вольно всякому на своей земле яму копать. На мельника вода работает. На чьей земле, того и сено. Чья земля, того и хлеб.</p>
Рівність	<p>И дорогой товар из земли растёт. И пономарь и владыка в земле равны. Царь и народ — все в землю пойдёт.</p>
Сім'я	<p>За хорошей головой жена молодеет, а за плохой — как земля чернеет. Материнская забота в огне не горит и в воде не тонет. Мать кормит детей, как земля людей. Муж — с огнем, жена — с водою. Муж без жены — что гусь без воды. Муж с женой что вода с мукой, а теща дрожжи. Муж с женой что мука с водой: сболтать сболтаешь, да не разболтаешь. Не с лица нам воду пить, можно и с рябой весь век прожить. Своя земля и в горсти мила</p>
<i>1.1.4. Особистісного характеру</i>	
Гнучкість	<p>Вода с водой — не как гора с горой: сливаются. Буря только рощу валит, а кусты к земле гнет. В мутной воде хорошо рыбу ловить. Ерема в воду, Фома ко дну: оба упрямы, со дна не бывали. И в мутной воде рыбу ловят. Не накормит земля, накормит вода.</p>
Заощадливість	<p>Казенная копеечка на воде не тонет, на огне не горит. Моту денег подарить — что на воду пустить. Товар перевел, а прибыль на огонь.</p>
Обережність у словах	<p>В худом котле вода не держится. Взглянет, что огнем опалит, а слово молвит — рублем подарит.</p>

Обережність у словах	Недоброе слово больней огня жжет Пролитую воду не соберёшь. Слово жжет хуже огня.
Своєчасність	Кто опоздает, тот воду хлебает Поздно шуке на сковороде вспоминать о воде. Огонь тушат, пока не разгорелся.
Скромність	В запас воздухом не надышишься. Вода и мельницу ломает. Водой мельница стоит, да от воды же и погибает. Лучше вода в радости, чем брага в печали. Лучше воду пить в радости, чем мед в кручине. Лучше хлеб с водой, чем пирог с бедой. Наше счастье – вода в бредне. Не та земля дорога, где медведь живет, а та, где курица скребет. Пока есть хлеб да вода — все не беда. Покуда есть хлеб да вода, всё не беда. Убогий монастырь — игумен сам по воду ходит. Хлеб да вода – крестьянская [солдатская / богатырская / бурлацкая / казацкая / мужицкая / блаженная] еда. Хлеб с водою, да не пирог с лихвою. Хоть на воде, лишь бы на сковороде. Цельба голодному — хлеб с водою. Что за беда, коли пьется вода.
Стриманість	Глубокая вода не мутится. На сердитых (обиженных) воду возят. От жару и вода кипит [от огня и вода ключом бьет / от огня вода ключом кипит, а водою и огонь заливают / огнем вода ключом кипит, а водою и огонь заливают]. Тихие воды глубоки.
Тверезість	[Холодна]вода не мутит ума [живота]. На воде ноги жидки, а на вине жиже того. Пей воду, вода не смутит ума. Покой пьет воду, а беспокойство — мед. Утя без воды — пьяница без вина.
Терпіння	Вода и землю точит, и камень долбит. Вода камень точит. Все беды пропадут, в воду уйдут. Все беды, что бесы, в воду – и пузыри вверх. Все бесы в воду, да и пузырья вверх (о ссоре). Золото огнем искушается, а человек – напастями. И вода капля по капле камень долбит. Лихое зелье не скоро пойдет в землю. Мир что вода: пошумит и разойдется. По третьему разу всегда вырубешь огня. Пора придет, и вода пойдет. Сорок недель хоть кого на чистую воду выведут.
Щедрість	Бездонную бочку водой не наполнишь [бездонную бочку не наполнишь, жадное брюхо не накормишь]. В воде по горло, а пить просит [стоит по горло в воде, а пить просит]. Воду жалеть — и каши не сварить. Ешь, как огнем прижги [дочиста]. Лаком гость к меду, да пить ему воду.

Щедрість	Навозом землю [пашню] не испортишь Огня взаймы не выпросишь [не даст]. Посреди реки просит воды. У князя были да воду пили. У скупого много пива, меду, да пора его и совсем в воду.
1.2. Компетентнісні цінності	
<i>1.2.1. Інтелектуальні</i>	
Завбачливість	Возле огня ляжешь — обожжешься. Вперед батьки не лезь в воду Бежал от дыма и упал в огонь. Как ступил, так по уши в воду. Ляжешь подле огня, нехотя обожжешься. Мужик в землю смотрит, а на семь сажень видит. На воду без весел не пускайся. На молоке ожжешься – и на воду дуешь. Не зная [спросясь/спросивши/измерив] броду, не суйся в воду. Не играй с огнем — обожжешься. Не испытывай броду, да по уши в воду. Не плюй в колодезь, пригодится воды напиться. Не подкладывай к огню соломы. Не подливай масла в огонь. Не с огнем к пожару соваться. Обжэгшись на молоке, станешь дуть и на воду. Огонь да бересту не клади в одно место. Огонь маслом заливать – лишь огня прибавлять. Ошпаренный кот боится холодной воды. Сено с огнем не улежит. Упустишь огонь – не потушишь.
Освіченість	Глупого учить — что решетом воду носить. Горе в чужой земле безъязыкому. Дурак в воду кинет камень, а десять умных не вынут. Дурак один в воду камень бросит, а двое умных не вытащат. Дурака учить — что на воде писать. Дурень и дом сожжет, так огню рад. Курица воду потому ругает, что плавать не умеет. Мудрому человеку вся земля открыта. Неразумного учить — в бездонную кадку воду лить. Один дурак бросит в воду камень — десять умных не достанут. От воды навару не будет, а от бестолочи — толку. Прошел сквозь огонь, и воду, и медные трубы. С бороной по воде поехал, а цепом рыбу удит. Топор в пень, а тупица в огонь. Умного учить, как доброго коня в поводу водить, а дурака учить, как в бездонную кадку воду лить.
Розсудливість	Бел снег, да по нем собака бежит, черна земля, да хлеб родит. В лес дров не возят, в колодезь воды не льют. Вода о воде не плачет. В худого коня корм тратит, что в худую кадушку воду лить. В худом котле вода не держится. Где вода была, там и будет; куда деньга пошла, там и скопится. Где вода наплет, тут и ход найдет. Где вода, там и суда.

Розсудливість	<p>Где вода, там и верба, где верба, там и вода. Где воды не было, там сухо. Где много воды, там больше будет; где много денег – больше будет. Где много воды, там и черпают. Где много воды, там сухо не бывает. Где огонь, там и дым. Где солнце пригреет, там и вода примелеет. Дальше [ниже] земли не упадешь. Добрая земля – полная мошна; худая земля – пустая мошна. Дыма [дыму] без огня не бывает [нет дыму без огня, где дым, там и огонь]. Земелька черная, а белый хлеб родит. И по дыму знать, что огня нет. Как бы мал огонь ни был, всегда от него дым будет. Как в кремне огонь не виден, так в человеке душа. Как в кремне огонь, так в лукавом лесь. Лапоть не сапог: вода в нем не стоит Масло с водой не смешашь. Маслом огонь не заливают. На воде вилами писано [это еще вилами по воде писано]. На небо не вскочишь [не влезешь], а в землю не закопаешься [не уйдешь]. На отце воду важивали, так сыну хомута не кажи. Нанос укажет, где вода была. Не верит барин повару, и сам ходит по воду. Не всякая водица для питья годится, не всякая сказка людям указка. Не гляди в небо – там нет хлеба, а к земле ниже – к хлебу ближе. Невелика отрада – из огня в польмя. Овес любит хоть в воду, да в пору. Огонь без дыму не живет. Огонь кочерги не боится. От дождя не в воду, от огня не в польмя. От дождя не в воду: в воде не суше. Откуда дым, оттуда и огонь. Откуда дым, оттуда и огонь. Посуленное вилами на воде писано. С гор вода налегла – и речки помутились. Слухом земля полнится. Солома с огнем не дружись. Там не загорится, где огня нет. Решетом воду не черпают (не носят).</p>
<i>1.2.2. Світоглядні</i>	
Оновлення та рух	<p>Много с тех пор воды утекло. На тихой воде больше мусору несет. Проточная вода не гниет Стоячая вода плесенью покрывается.</p>
Вміння жити сьогоднішнім днем	<p>Вода прошла, и беда прошла. Глубокая вода не мутится. Пролитую воду не соберёшь.</p>
Смирненість	<p>Богатство — вода: пришла и ушла. Бывает порою, течет и вода горою.</p>

Смирненість	<p>В земле черви, в воде черти, в лесу сучки, в суде крючки – куда уйти! В землю б лег да укрылся, только б этого не видать. Вешней воды царь не уймет, вода путь найдет. Вода путь найдет. Вода свое возьмет. Всегда сладко не наешься: часом с квасом, а порой с водой. Часом с квасом, а порою с водою. Порой с водой, часом с квасом. Всем деревня не выйдет: вода близко, да лес далеко. Всякому мертвецу земля – гроб. Где воду ни пусти, путь себе сыщет. Деньги приходят и уходят, как вода. Деньги что вода. Богатство – вода: пришла и ушла. Если батька рыбак, и сын в воду глядит. Живому нет в земле места, а на небо крыл. И царь воды не уймет. Кабы люди не мерли – земле бы не сносить. Как вылупился утенок, так и бух в воду Как ни брось кота на землю, а он все упадет на ноги. Камень на шею, да в пруд головой (да в воду). Когда с огоньком, а когда и с водицей. Коню — овес, а земле — навоз. Которой рекой плыть, ту и воду пить. Край земли, конец моря, везде много горя. Куда вода течет, туда и щепу несет Лебедь по поднебесью, мотылек над землей – всякому свой путь Лошади – овес, земле – навоз, а попу – привоз [лошадь любит овес, земля – навоз, воевода – принос] Любви, огня да кашля от людей не спрячешь (не утаишь). Лягушке волон не быть, сколько воды ни пить Мать сыра земля – говорить нельзя. На небо крыл нет, а в землю путь близок. На чьей земле поживешь, той воды и попьешь Одна у журавля дорога — на теплые воды. Осолит разлуку нашу горсть сырой земли. Остался, как рак на мели,— хоть землю гложи. От горя не в воду. От горя хоть в море, от беды – в воду. От иной похвалы хоть в землю уйди. Отец — рыбак, и дети в воду смотрят. Плачу, плачу, а в землю прячу. По которой воде (реке) плыть, ту воду и пить Пущен корабль на воду, сдан Богу на руки. Рыбам – вода, птицам – воздух, а человеку – вся земля Сколько кувшин по воду ни ходит — все равно разобьется Сколько ни вертеться, а некуда деться: на небо высоко, в воду глубоко. Только и ходу что из огня [ворот]да в воду. Ты, земля, трясись, а мы за колья держись. Худое зелье не скоро пойдет в землю Чья земля, того и вера; к кому еду, тому и молюсь [куда еду, тому богу и молюсь].</p>
-------------	---

2. Смесложиттєві цінності	
2.1. Вітальні	
Здоров'я	<p>Вода студёна — тело ядрёно. Ешь солоно, пей кисло – и в земле не сгниешь. Мельница сильна (работает) водой, а человек едой. Мертвой-живой воды испить да живучим корешком закусить. Сучок в кулаке сожмет, так вода пойдет. Сытый конь воду возит, а тощего на подпругах поить ведут. Укрепится человек – крепче камня, а ослабнет – слабее воды.</p>
Їжа	<p>Без хлеба и у воды худо жить. Без хлеба на воде ноги жидки. Покуда есть хлеб да вода, всё не беда. Рыба – вода, ягода – трава, а хлеб – всему голова. Хлеб – батюшка, водица – матушка. Хлеб да вода разна еда, а пиво да вино пьем заодно. Хлеб да вода хоть кому так промнут бока.</p>
Обережність	<p>Беда, что вода, — нечаянно на двор придет. Вода плотину рвет. В полую воду за рекой не ночуй В тихой воде омути глубоки. Где вода, там и беда. Жди горя с моря, беды от воды. Из огня да в воду [в полымя]. Кто огня не бережется, тот скоро обожжется Кузнец клещи берет — от огня руки бережет Кулик до воды охоч, а плавать не умеет Много на Волге воды, много и беды. Не топора бойся, а огня. Огня бойся, воды берегись. Огонь горячо, дитя болючо. Подле воды — обмочишься, подле огня — обожжешься. Полая вода снесет ворота. Попал промеж двух огней. С моря жди горя, а от воды — беды. С огнем не шути, ветру не верь. Тиха вода, да омути глубоки Тихая вода берега подмывает Тихие воды глубоки</p>
2.2. Природні	
Природа та природні елементи	<p>Держись за дубок – дубок в землю глубок. Держись за землю – трава обманет. Держись за землю-матушку – она одна не выдаст. Лес да вода поле красят. Лес и вода – родные брат и сестра. Моя хата небом крыта, землей подбита, ветром загорожена. Огонь – беда, вода – беда, а нет хуже беды, как ни огня, ни воды. Огонь беда, и вода беда; а без огня и воды – и пуще беды.</p>
Погодні умови	<p>Вода с гор, так и речки мутны. Вода с ледком в зиму не диво Апрель с водой, а май с травой.</p>

Погодні умови	Божья вода по божьей земле бежит. Божья роса божью землю кропит. В апреле земля прееет. Егорий с водой, а Никола с травой. Февраль богат снегом, апрель – водою. Узок путь зимою, а жидок – водою (весною). Оттого нельзя, что земля мерзла Март с водой, апрель с травой, а май с цветами. Мать сыра земля говорит нельзя. Много снегу – много хлеба, много воды – много травы. Снега надует – хлеба прибудет, вода разольется – сена наберется.
----------------------	---

Аксіологічна семантика *англійських* паремій з компонентами на позначення природних стихій

1. Орієнтаційно-нормативні цінності	
1.1. Соціалізаційні	
<i>1.1.1. Інтераціоналістські</i>	
Дружба	<p>A friend is like a source of water [a water source] during a long voyage [journey].</p> <p>A real friend takes the hand of his friend in overwhelming worry and fire.</p> <p>Between true friends even water drunk together is sweet enough.</p> <p>Birds that drink water at one swamp, know each other's feathers.</p> <p>Fire is the test of gold; adversity of friendship.</p> <p>Friendship between gentlemen appears indifferent but is pure like water.</p> <p>Friendship is a plant we must often water.</p> <p>Gold is proved in the fire, friendship in need If your friend's beard is burning, extinguish it, because he will also extinguish the fire on your beard tomorrow.</p>
Кохання	For people who love even water is sweet.
<i>1.1.2. Моральні</i>	
Добро	<p>A big log is a shame to the fire, an evil person is a shame to the house.</p> <p>A fire will sear and the sun burnt yet more, but neither can match the ardor of a man's heart.</p> <p>A good word extinguishes [quenches] more than a pailful [cauldron] of water.</p> <p>Be humble, for you are made of earth. Be noble for you are made of stars.</p> <p>Disdainful as ditch water.</p> <p>From a pure source pure water comes.</p> <p>Good words cool more than cold water.</p> <p>Good words quench more than a bucket of water.</p> <p>He even begrudges the water with which he washes.</p> <p>He goes to see fire in the house.</p> <p>He has put bad wood on fire</p> <p>It is hard to make a fire on a cold hearth.</p>
Відповідальність	<p>A jug carries water until its handle breaks off.</p> <p>A mule can swim seven different strokes but the moment he sees the water he forgets them all.</p> <p>Air castles are good; now put foundations under them.</p> <p>Dip the pitcher into the water enough and it finally breaks.</p> <p>Do it as if there was fire in your skin.</p> <p>Do not drink water in the house of a merchant: he will charge you for it.</p> <p>Forgiving the unrepentant is like drawing pictures on the water.</p> <p>He builds castles in the air.</p> <p>He makes someone else get him the chestnut from the fire.</p> <p>He that makes fire out of straw has much smoke but little warmth.</p> <p>He who drinks water with one hand finds out his thirst is still there.</p> <p>It takes bales of hundredweight because a fire of straw lasts little.</p> <p>Many who build castles in the air cannot build a hut on earth.</p> <p>You cannot lean on air.</p>

Воля	<p>A fool and water will go the way they are diverted Although dying of thirst, I drink not the water of a stolen fountain Be not water, taking the tint of all colours He that lets his horse drink at every lake, and his wife go to every wake, shall never have a good horse, nor a good wife, which is worse You can lead a horse to water, but you can't make him drink</p>
Правда	<p>A gentle politician doesn't promise to build bridges where there is no water. Crime leaves a trail like a water beetle; like a snail, it leaves its silver track; like a horse-mango it leaves its smell. Dirty water does not wash clean. Fair water makes all clean. He preaches water and drinks wine. It is the one who lies by a fire who can feel how hot it is.</p>
Справедливість	<p>A great ship must have deep water. Great ship asks deep waters. An unjust king is like a river without water. As good water goes by the mill as drives it. Barley-straw's good fodder when the cow gives water. Cheat the earth and the earth will cheat you He has not even a clod of earth to cover his remains. Fight fire with fire. He who spits in the air pollutes himself [will have it fall back on his face]. He who spits up in the air will get it back on his beard.</p>
<i>1.1.3. Соціальні</i>	
Батьківщина	<p>I would rather see the smoke from my own chimney than the fire on another's hearth.</p>
Праця	<p>A drop of water breaks a stone. A small spark makes a great fire. By labor fire is got out of stone. Chop wood, carry water. Dig a well every day to drink water every day. Dig a well then close the well, but do not fire a worker. Don't stand by the water and long for fish; go home and weave a net. Dripping water can eat through a stone. Dropping water makes the rock hollow, not by its force, but by constant action. Enough shovels of earth make a mountain, enough pails of water a river. Fire begins with sparks. He expects to find water at the first stroke of the spade. He that counts all costs will never put plough in the earth He that fights for ne'er-do-well has nothing to show except a head covered in earth and grime. If you want clear water, you must go to the head of the well. It is easy to poke another man's fire. It is good to warm oneself by another's fire. Little drops of water make a mighty ocean. The earth is always frozen to lazy swine. The fire in the flint shows not till it's struck. While the sun is up, let the people work that the earth may live.</p>
Приватна власність	<p>A good fire gives the cook latitude. A good fire makes a quick cook.</p>

Приватна власність	<p>All draw water [every man wishes water]. Don't water your friend's garden when yours is full of weeds. Each draws water to his own mill. Every man [everyone] kindles [rakes] the fire below his own pot. Every man wishes water to his own mill [every miller draws water to his own mill]. For my peck of malt set the kiln on fire. Look to thyself when thy neighbour's house is on fire.</p>
Повага до особистого життя	<p>You should know a man seven years before you can stir his fire»</p>
Рівність	<p>A slave boy is blamed no matter what he does: if he does not wash his hands, he is accused of being dirty. If he washes his hands, he is accuse of wasting water. From the same mouth comes hot and cool air Six feet of earth makes all men equal The earth is a beehive; we all enter by the same door but live in different sells</p>
Стабільність місця проживання	<p>Three moves are as bad as fire.</p>
Сім'я	<p>A child without a mother is like a fish in shallow water. A father's love, for all other is air. A house without a woman is like fire without a bucket. A jealous woman will set a whole house on fire. A mare who has had a foal will never again drink pure water. A mother's tenderness for the children is as discreet as the dew that kisses the earth. A mother-in-law may be good, but she is better when mother earth covers her up. A woman is flax, man is fire, the devil comes and blows the bellows. Blood boils without fire. Blood can never turn into water. Blood is thicker than water. Elders are like the marsh where fire goes out. Elders are the damp ground who extinguish the fire. Fire that is surrounded by elders cannot burn you. It is not the fire in the fireplace which warms the house, but the couple who get along well. The jewel of the air is the sun; the jewel of the house is the child.</p>
<i>1.1.4. Особистісного характеру</i>	
Відвага	<p>All the water in the sea doesn't even reach the knees of the man who fears not death. He that is afraid of water, will not get into the boat. He who wants to go fishing must not be afraid of the water.</p>
Гнучкість	<p>A genuine gift is like water, when it flows out it can never return. A patient dually determined can fill a pot with water using a fingernail. A wise man adapts himself to circumstances, as water shapes itself to the vessel that contains it [a wise man is able to adapt to the surprises of life as water to the decanter it is poured in]. Advice, like water, takes the form of the vessel it is poured into. Fertile is water that runs under lava. Fire with seasoned wood and work with flexible people are easy.</p>

Гнучкість	In the deepest water is the best fishing. It's good fishing in troubled waters.
Заощадливість	Cast not forth the old water while the new come in. Don't pour away your water due to a mirage [on the strength of a mirage]. Don't throw away the old bucket until you know whether the new one holds water.
Лідерство	He who fears fire cannot be a leader. He who is close to the fire, will get warm best.
Обережність у словах	All the water in the sea cannot wash out the stain. As fire kindled by bellows, so is anger by words. Ill air slays sooner than the sword. Ill words are bellows to a slackening fire. When the heart is a fire, some sparks will fly out of the mouth.
Своєчасність	All the treasures of earth cannot bring back one lost moment. As long as the fish swims in the water, don't light up the grill. Collect the water while it rains. Do not insult a crocodile while your feet are still in the water. Don't bargain for fish which is still in the water. Don't empty the jar until the rain falls. He did not shoot the hare, but the pot is already on fire. It is little use to dig a well after the house has caught fire. It is no time to play chess when the house is on fire. It may be fire today, but tomorrow it will be only ashes. Roast pigeons don't fly in the air. When the house is burned down you bring water.
Скромність	A crooked log makes a good fire. A glass of water is sometimes worth a ton of wine. A poor man cooks with water. Any water in the desert will do. Any water puts out [will put out] fire. Bad water also quenches fire. Be humble, for you are made of earth. Be noble for you are made of stars. Better a little fire to warm us, than a great [big] one to burn us. Brackish water is sweet in a drought. Dirty water will quench the fire. Don't have too many irons in the fire, or some will be sure to burn [he that has many irons in the fire some of them will cool / many irons in the fire some must cool]. Eat your bread with water and don't ask for another's dough. Eats more than a fire. Even boiled [foul] water can extinguish [will quench / put out] a fire. For a thirsty ox dirty water will do as well. Foul water as soon as fair will quench fire. Good fire and clean grate, Just as good as half you met. He carries fire and water. He who sees heaven in the water sees fishes in the trees. Kif is like fire; a little warms, a great deal burns. Little sticks kindle a fire, but great ones put it out. Little wind kindles, much puts out the fire. Many drops of water will sink a ship. Often to the water often to the tatter.

Скромність	The pot may go so long to water that at last it comes to broken home. The pot may go so long to water that at last it comes to broken hoom.
Стриманість	A clay pot of water is never hot-tempered fire is a good servant, but a bad master. A small fire that warms you is better than a large one that burns you. A warrior's blood boils before the fire is hot. Better a little fire that warms, nor a meikle that burns [better a little fire to warm us than a big one to burn us]. Better ice that melts than fire that extinguishes. Fire could leave ashes behind. Fire does not beget fire in the end it begets ashes [fire does not make fire, only ashes]. Fire does not burn in a jar. Fire drives out fire. Fire in the heart sends smoke into the head. Fire is a good friend but a bad enemy. Fire is not quenched with fire. Fire will not put out fire. Still waters run deep. Water is as dangerous as commodious. When the husband is fire and the wife tow, the devil easily sets all in a flame. When the husband is fire and the wife tow, the devil easily sets all in a flame.
Тверезість	Drink water like an ox, wine like the king of Spain. He who only drinks water does not get drunk. In winter, a fire is better than a muscat blossom.
Терпіння	A fire is nourished by its own ashes. Crooked wood is straightened with fire. Even when the bush is on fire, a chameleon maintains its majestic movement. Fish cannot survive in absolutely clear water. Gold is tested by fire, man by gold. He who wants a fire must be able to bear smoke [he that will have fire must bear with smoke].
Щедрість	He is hunting for water in the sea. He wants all the water to run down his own gutter. More water will suit the ducks best. The fresh air from the square is better than a draft from a crack. The sea complains it wants water.
1.2. Компетентнісні цінності	
<i>1.2.1. Інтелектуальні</i>	
Завбачливість	A burnt child dreads the fire [a burnt child fears the fire, and a bitten child fears a dog]. A cat with a straw tail keeps away from fire. A little trickle of water is a flood to an ant. A long-tailed animal doesn't jump over fire. A small spark makes a great fire. Anyone who urinates in a stream should be warned because any of his relatives may drink from the water. Cast no dirt into the well that gives you water.

Завбачливість	<p>Cotton cannot play with fire. Do not dress in clothes made of leaves when going to put out a fire. Do not light a fire that you cannot yourself put out. Do not spit into a well it may be useful to drink water. Do not whirl a snake in the air when you have killed it; the ones which remain in their holes see you. Don't buy a boat that is under water. Don't cross the water unless you see the bottom. Don't fan the flame that supports fire. Don't go near the water until you learn how to swim Don't just cross a river, cross it bearing fire. Don't laugh when your neighbor's oven is on fire. Don't put the bait near the fire. Don't set the attic on fire just because you didn't catch any mice. Don't sign a paper without reading it, or drink water without seeing it. Don't throw dirt into the well that gives you water. Don't throw your blanket in the fire just because it has one flea in it. Don't use oiled paper to wrap up fire. Draw water from the new well, but do not spit into the old one. Drawn wells have sweetest water. Eat fire and your mouth burn; live on credit and your pride will burn. Escaping from the smoke he falls into the fire. Fire and faggot are but sad reformers. Fire and flax agree not. Fire and gunpowder are not bedfellows [do not sleep together]. Fire and straw soon make flame. Green wood makes a hot fire. He that has a head of wax must not approach the fire. He who has a straw tail is always in fear of its catching fire. He who runs away from the fire, falls in the water. How easy it is to defeat people who do not kindle fire for themselves. If one were to remove every smoking wood from a fire and condemn it as bad, one would be killing the fire itself. If you find your own house on fire, you may be sure that your neighbour's house is burning much more fiercely. If you have a tail of straw, then keep away from the fire. If you neglect the pot, it boils over and extinguishes the fire. If you want to fight fire, you don't wear a skirt made of dry grass. If your beard's on fire, others will light their pipes on it. If one person kindles the fire, others can take live coals from it. Keep fire away from straw. Kindle not a fire that you cannot extinguish [put out]. Make no fire, raise no smoke. Many drops of water will sink a ship. No safe wading in an unknown water. The fire that does not warm me, shall never scorch me. The scalded cat fears cold water [a cat that has been scalded is afraid of cold water / a scalded cat [dog] dreads cold water [thinks cold water hot]. Treat the earth well: it was not given to you by your parents, it was loaned to you by your children When the well is dry we know the worth of water. You never miss the water till the well runs dry.</p>
----------------------	--

<p>Освіченість</p>	<p>A fool's speech is a bubble of air. A mad man drops a rock into water well, so that thousand wise men can not take it out. A village without the elderly is like a well without water. A wise man adapts himself to circumstances, as water shapes itself to the vessel that contains it [a wise man is able to adapt to the surprises of life as water to the decanter it is poured in]. A wise man sees only water in the tears of a woman. Fools lade the water and wise men catch the fish. From the well of envy only a fool drinks water. He cannot find water in the sea. He is too stupid to be trusted alone by the fire. He knows the water best who has waded through it. He who doesn't know what kills can sit on fire to give counsel to a fool is like throwing water on a goose. Zeal without knowledge is fire without light. A mad man drops a rock into water well, so that thousand wise men cannot take it out.</p>
<p>Розсудливість</p>	<p>A beautiful woman who is pleasing to men is good only for frightening fish when she falls into the water. A bird may fly off the earth and land on an anthill, but it will still be on the ground. A bottle of oil warmed over the fire has no means of producing oil by itself. A coconut shell full of water is a sea to an ant. A distant fire does not burn. A fire cannot be wrapped with paper. A fish will not live out of water, but will prefer air to hot water. A handful of water cannot be grasped. A hidden fire is discovered by its smoke. A little water is a flood to an ant. A pad that breaks a pot of water does not remain on the head. A straight stick looks crooked in the water. A weir close to completion left undone due to the shortage of the basket of earth. A young crocodile does not cry when he falls in the water. As water in a smith's forge, it serves rather to kindle than quench. As welcome as water in one's shoes [into a ship]. Being a swimmer and spending time in the water does not make you a fish. Better wade back mid water than gang forward and drown. Blood and water don't mix. Blood can never turn into water. Boil the water and the scum will rise to the top. Clouds do not always mean rain, but smoke is a sure sign of fire. Distant water does not put out a nearby fire. Distant water won't help to put out a fire close at hand. It is as bad to spit out a fire and be shamed, as it is to swallow it and be burnt. Do not bathe if there is no water. Do not be tricked into thinking that there are no crocodiles just because the water is still [do not think that placid water is without crocodiles]. Do not run away from a pond of water.</p>

<p>Розсудливість</p>	<p>Don't cross the brook for water [don't cross the stream to find water]. Don't fetch water in a basket. Dry wood makes a quick fire. Even if a log lies in the water for a long time, it does not become a crocodile. Even if you are cunning, you will not tie water up in a bale of grass. Even if you dance for your enemy on the rock, he will accuse you of splashing water on him. Even if you rinse your clothes in very hot water you still need to dry them. Every century, water finds its riverbed. Every course of water has its source. Every glowworm is not a fire. Fire dies for lack of wood. Fire drives the wasp out of its nest. Fire is next akin to smoke. Fire makes mud hard and gold melt. Fire will burn itself out if it did not find anything to burn. Fish don't get caught in deep water. For the benefit of the flowers, we water the thorns too. Foul water is thrown down the sink. From snow, whether cooked or pounded [baked or boiled] you will get nothing but water. From the black earth there grows the finest grain. From the straws in the air we judge of the wind. Giving gifts to the rich is like pouring water into the sea. Gold that falls to earth never dims. Goslings lead the geese to water. He pours oil on the fire. He seeks water in the see. He who has a fever is not shown to the fire. He who has his hand in the water is not like him who has his hand in the fire. He who is on fire is not troubled by the smoke. He who looks only at heaven may easily break his nose on earth. He who was born to be hanged will not be drowned, unless the water go over the gallows. He who would have clear water should go to the fountain head. However hard a thing is thrown into the air, it always falls to the ground. However high a bird may soar, it seeks its food on earth. If our feet leave the earth we no longer live in peace. If the hill is on fire, the grasshoppers are roasted. If you are in a boat you are more afraid of fire than you are of water. If you light your fire at both ends. the middle will shift for itself. If you want fire, look for it in the ashes. It is dumb to put snow on the kitchen spit, the snow melts and the fire goes out. It is dumb to put snow on the kitchen spit, the snow melts and the fire goes out. Men make the earth black from green leaves. Much smoke, little fire. No marvel if water be lue [cold]. Pigs fly in the air with their tails forward.</p>
-----------------------------	--

Розсудливість	<p>Pour not water on a drowned mouse. The air is no less blue because the blind man does not see it. The bird flies high, but always returns to earth. The chameleon changes color to match the earth, the earth doesn't change color to match the chameleon. The earth does not shake when the flea coughs. The malt is above the water. The noisiest drum has nothing but air inside. The seagull thinks it is the act of kindness to give the fish a lift in the air. The water that comes from the same spring cannot be fresh and salt both. There is no smoke without fire. They are not all saints that use holy water. Water afar off quenches not fire. When the dog is drowning everyone offers him water. Where the water is shallow, no vessel will ride. Where there are reeds, there is water. You look for hot water under the ice. You look for hot water under the, he seeks water in the see. You see no green cheese but your lips must water.</p>
<i>1.2.2. Світоглядні</i>	
Оновлення та рух	<p>A person moves up while water runs down. A plough that works, shines; but still water stinks [a used plough shines, standing water stinks]. A stone under water will never know when it is raining. A stone will remain forever while water passes. As the sun's shadow shifts, so there is no permanency on earth. Flowing water never gets dirty [never goes bad]. He is like water shaking in a wash tub. He who fixes his mind much on water ends up not drinking it. Mills will not grind if you give them no water.</p>
Вміння жити сьогоднішнім днем	<p>A boy's love is water in a sieve. All the treasures of earth cannot bring back one lost moment. Children's love is like water in a basket. Come with the wind and gone [go] with the water. Do not fear a stain that disappears with water. Love of lads and fire of chats [chips] is soon in and soon out. One bird in a dish is better than a hundred in the air [one bird in the hand is worth four in the air]. Our bread today is better than a hundred in the air [better a bird in the hand than ten in the air]. The mill cannot grind with the water that is past.</p>
Надія	<p>In the coldest flint there is hot fire. A drowning man catches at the water [struggles with water].</p>
Неквапливість	<p>He who pours water hastily into a bottle spills more than goes in. Soft fire makes sweet malt.</p>
Смиренність	<p>A monk in his cloister, a fish in the water, a thief in the gallows. All water flows into the ocean or into the purse of the rich. All water runs to the sea.</p>

Смирненість	<p>As a child, is a man wrapped in his mother's womb; as an adult, in tradition; comes death, and he is wrapped in earth. As water runs towards the sword money towards the rich man's hand. Born by the fire and die by the fire. Children to bed and the goose to the fire. Death finds everyone and the earth renews itself. Doctor's faults are covered with earth, and rich men's with money. Don't stop the way of a bull or of a current of air. Earth must to earth. Earth produces all things and receives all again. Even if we eat, earth will eventually enter our mouth. Even when fire has done its very worst, one still has to resort to it. Fire and pride cannot be hid. Fire, the sea, and woman; these are three ills. Fire, water, and government know nothing of mercy. If a forest catches fire, both the dry and the wet will burn up. If the doctor cures the sun sees it, but if he kills the earth hides it. It is always the potato of another family's boy that extinguishes the fire. Much water goes by the mill the miller knows not of. Nothing on earth is greedier than the eye. Once the mushroom has sprouted from the earth, there is no turning back. Revolutions are not made with rose water. The fat is in the fire. The horse loves oats; the earth, manure; and the governor, tribute. The miller sees not all the water that goes by his mill. They who are born of chickens scratch the earth.</p>
2. Смесложиттєві цінності	
2.1. Вітальні	
Здоров'я	<p>Three things give us hardy strength: sleeping on hairy mattresses, breathing cold air, and eating dry food [Rodgers, 639]</p>
Обережність	<p>A bad habit is like fire, you can't play with it and expect not to get burnt. A cat likes to eat fresh fish but it will not go into the water. A flying moth throws itself into a fire. A large fire often comes from a small spark. A little fire burns up a great deal of corn. A little spark can kindle a great fire. A little wind kindled the fire, a great one blowed it out. A little wind kindles, much puts out the fire. A lobster loves water but not when he is cooked in it. A small spark makes a great fire. Add not fire to fire. Be careful for deep water and dogs that do not bark [be on your guard against a silent dog and still water]. Don't confront water and fire. Don't jump from the frying pan into the fire. Fire and water have no mercy. Fire begins with sparks. Fire drives out fire. From a word comes a word; from a spark the earth's catches fire. Have a care of a silent dog and a still water. He carries fire in one hand and water in the other. He that blows in the fire gets sparks in his eyes.</p>

Обережність	<p>If you play with fire you get burned. In the coldest flint there is hot fire. It is a dangerous fire that begins in the bed straw. It is no good to play with the fire. It won't do to trifle with fire. More fuel, more fire. Still waters run deep. The closer the fire the hotter. The fire that lights us at a distance, will burn us when near Water is a waster.</p>
2.2. Природні	
Природа та природні елементи	<p>A warm fire is better than any delicious food [delicious cooked rice]. All riches come from the earth. Both water and fire should be treated with respect. Court holy water. Earth is dearer than gold. Earth is old, but it is not mad. Earth is the queen of beds. Fire has no brother. Fire is as hurtful as healthful. Fire is good for the farcy. Fire is love and water sorrow. Fire is never a gentle master. Fire purges everything. Fire, fire's better than rice. Fresh air impoverishes the doctor. It is a poor village that has neither smoke nor fire. Man is the flower of the earth. Treat the earth well: it was not given to you by your parents, it was loaned to you by your children. Water is as dangerous as commodious. What much is worth comes from the earth.</p>
Погодні умови	<p>A Christmas of games, an Easter by the fire. A northern air brings weather fair. A red sky means either water or wind; if it doesn't rain it will be fair weather. Alder fire, false fire. Carnival on the balcony, Easter by the fire. Ducks will not lay till they have drunk March water. February fire lang, March tide to bed gang. Fog on the hill, water to the mill. Frost on the mutt, water on the bed. Gulls on earth, storm in the sea. Humid weather, smelly air. If the fire blows, wind will soon follow. In dark weather the devil is in the air. March water is worse than a stain in clothes. Mist from the hill brings the water to the mill. On Lady-day the latter, the cold comes on the water. The moon on her back holds water [the moon with a circle brings water in her beak].</p>

Погодні умови	the moon with a circle brings water in her beak. Walk lightly in the spring; Mother Earth is pregnant. Water in May is bread all the year. When the earth is hot, the worm stays in the ground. When the glow-worm lights her lamp, the air is always very damp. When the sky falls down the earth shall melt. When you see gossamer flying, be sure the air is drying.
----------------------	---

Німецька ціннісна картина світу в пареміях з компонентами на позначення природних стихій

1. Орієнтаційно-нормативні цінності	
1.1. Соціалізаційні	
<i>1.1.1. Інтераціоналістські</i>	
Дружба	Besser ein Glas Wasser beim Freunde als Wein beim Feinde. Wenn die Erde bebt, werden auch Berge Freunde
<i>1.1.2. Моральні</i>	
Добро	Das Feuer nicht zehrt, sondern bewährt. Er lebt von der Luft und füttert seinen Hund mit Anschlägen Lieber durch das Wasser waten, als über den Steg eines Schurken gehen. Wenn das Feuer auf dem eigenen Herde ausgeht, wird auch des Nachbars Ofen kalt. Wer in sich selbst kein Feuer hat, kann andere nicht wärmen.
Відповідальність	Auf Erden ist nichts ohne Furcht als ein gut Gewissen. Der Barbier muss nicht mit kaltem Wasser ein seifen. Ein böser Brunnen, in den man Wasser hineinragen muss. Es ist ein schlimm (böse) Wasser, das keinen Durst löscht. Feuer von Stroh gibt viel Rauch und macht nicht froh Gestolen wasser ist süß (aber führt zur Hölle). In trüben (unsaubern) Wassern kann man sich nicht sauber (rein) waschen. In verbotenen Wassern fischt man gern (oder: am liebsten). Verboten Wasser ist Malvasier. Verbotene Wasser sind oft besser als Wein. Wasser, das kein Durst löscht, begehret niemand. Wenn das Wasser sich in Staubregen zersplittert, kann's keine Mühle treiben. Wer andere aus dem Wasser ziehen will, muss selbst im Trockenen sein. Wer das Feuer löschen will, muss nicht die Funken in der Asche lassen Wer reines Wasser will, muss mit reinen Kannen (oder: aus der Quelle) schöpfen.
Правда	Feuer vertreibt den Fuchs aus der Höhle. Es ist böss, Feuer im Schoss tragen [man darff nicht Feuer im Schoss tragen]. Er darf nur auf die Erde sehen, so hat er eine Lüge ersonnen. Aus Wasser macht man Essig, wie Salz aus Schnee In reinem Wasser ist es leicht rein warden [wäscht sich's wohl]. Reines Wasser ist die beste Augensalbe. Wie das Wasser von der Gans herabfleusst, so die Verleumdung von rechtschaffenen Menschen. Wer unter der Erde baut, der ist nicht weit von der Hölle. Wer sich das Wasser allenthalben trübt, kommt nie zu einem reinen Trunk.
Справедливість	Bei fremdem Feuer ist gut wärmen. Bei Wasser und Brot leidet die Arbeit Not. Die das Feuer anmachen, wärmen sich oft am wenigsten dabei. Es ist gut Feuer machen, wenn der Nachbar das Holz gibt. Gross Wasser, grosse Fisch, grosse Herren guter Tisch.

Справедливість	<p>Hast viel Wasser du genommen, muss viel Mehl auch dazu kommen. Je mehr man der Erde gibt an Dünger und Anbau, desto mehr gibt sie wieder.</p> <p>Mancher zündet einem andern ein Feuer an und verbrennt selbst davon. Was Feuer geschaffen, kann auch Feuer fressen.</p> <p>Wasser trinken und [dabei] arbeiten ist böse.</p> <p>Welcher Wasser und Brot nicht mag, derselb kein Durst noch Hunger klag.</p>
Честь	Besser Wasser trinken in Ehren, als Wein in Schande
<i>1.1.3. Соціальні</i>	
Батьківщина	<p>In fremden Wassern ist nicht gut fischen.</p> <p>Besser im eigenen Lande Wasser trinken, als im fremden Bier.</p>
Мир	Wasser in Frieden ist besser, als Wein in Zank.
Праця	<p>Alle kleinen Wasser laufen in die grossen.</p> <p>Arbeit gewinnt Feuer aus Steinen.</p> <p>Aus einem Funken wird oft ein grosses Feuer.</p> <p>Aus Luft wird kein Speck.</p> <p>Das Wasser beschmutzt sich, um die Wäsche zu reinigen [das Wasser, das andere wäscht, wird selbst trübe].</p> <p>Das Wasser höhlt sich selbst ein Stein, durch stetes Tropfen allein [das Wasser, welches tropfenweise fällt, höhlt den Stein aus].</p> <p>Der Durst macht aus Wasser Wein.</p> <p>Die Erde bringt keine Frucht, wenn man sie nicht mit dem Pflugeisen durchgräbt.</p> <p>Gespalten Holz fängt gern Feuer.</p> <p>Grosse Fisch faengt man in grossen Wassern, aber man muss darnach Fischen und die Fusse nass machen.</p> <p>In die Luft bauen ist umsonst bauen.</p> <p>Man bekommt nicht immer Feuer auf den ersten Schlag.</p> <p>Man kann nicht von der Luft leben.</p> <p>Schreien löscht das Feuer nicht.</p> <p>Soll die Erde tragen, so muss man sie plagen.</p> <p>Von der Luft wird man nicht satt [von der Luft [allein] kann man nicht leben].</p> <p>Wasser ist süss, wenn mans mit einem guten durst würtzet.</p> <p>Wenn ein Feuer soll brennen, so muss man Holz anlagen.</p> <p>Wenn man das Feuer nicht schürt, brennt es nicht [erstickt es].</p> <p>Wer ein gut Feuer will erhalten, muss das grobe Holz zerspalten.</p> <p>Wer einen Aal fangen will, macht erst das Wasser trübe.</p> <p>Wer gern Fische isst, der muss ins Wasser steigen.</p> <p>Wer ins Wasser schlägt, hat umsonst geschlagen.</p> <p>Wer ins Wasser schlägt, macht sich unnütze Mühe.</p> <p>Wer klares Wasser trinken will, der muss zum Brunnen [zur Quelle] gehen.</p> <p>Wo viel Bächlein zusammenlaufen, gibt es grosses Wasser.</p>
Приватна власність	<p>Das Feuer hilft dem Koch [macht den Koch].</p> <p>Eigener Brunnen gibt gutes Wasser.</p> <p>Erde und Haus gehört zusammen.</p> <p>Jeder schürt das Feuer bei [zu] seinem Topf.</p> <p>Jederman richtet [führt / leitet] das Wasser auf seine Mühle.</p> <p>Man muss das Wasser trinken auf (in) dem man schwimmt.</p> <p>Trinke Wasser aus deiner Gruben und Flüsse aus deinem Brunnen.</p>

Приватна власність	Wer Feuer rufen hört, denkt zuerst an sein Haus.
Рівність	Das Feuer verzehrt eher eine Strohütte als einen Palast. Das Wasser wird nicht schlechter, wenn auch ein Hund aus dem Bach trinkt. Die Erde ist überall des Herrn. Die Erde kan (gegen) den Himmel nicht pochen.
Сім'я	Blut ist dicker als Wasser. Der Nächste am Feuer wärmt sich zuerst. Wie das Wasser, so die Mühle; wie die Mutter, so die Tile.
<i>1.1.4. Особистісного характеру</i>	
Відвага	Es ist besser durchs Feuer gelaufen, als hindurchgekrochen. Wer das Wasser fürchtet, lernt nie schwimmen. Wer das Wasser nicht fürchtet, dem sind die Wellen nur Schaum. Wer das Wasser scheut, gelangt zu keiner Insel. Wer nicht ins Wasser geht, kann auch nicht schwimmen lernen.
Вдячність	Wer dir einen Tropfen Wasser schenkt, dem lohne mit einem nie versiegenden Borne.
Заощадливість	Man muss nicht zu viel Wasser drein schütten Man giesst das Wasser so lange durch die Asche, bis es zu Lauge wird. Viel Wasser aufgiessen macht die Suppe nicht fetter.
Лідерство	Der Nächste am Feuer wärmt sich zuerst [wer dem Feuer am nächsten ist, wärmt sich am besten]. Es können nicht alle nahe am Feuer sitzen. Je näher dem Brunnen, je frischer (reiner) das Wasser, je weiter vom Brunnen, je trüber.
Обережність у словах	Das Wasser wäscht alles weg, nur schlechte Rede nicht. Was die Luft nicht ausplaudern soll, muss man ihr nicht erzählen.
Своєчасність	Besser ein Trunk Wasser zur Zeit, als ein Kelch voll Malvasier zur Unzeit. Das Feuer muss man nicht besprechen, sondern begiessen Das Wasser kommt zu spät, wenn der Spinnrocken brennt Ein kleines Feuer ist leicht ausgelöscht Man muss das Feuer löschen, bevor es ausschlägt Man muss das Feuer nicht eher anzünden, bis man kochen will. So lange das Wasser niedrig steht, ist am besten an den Dämmen arbeiten. Wann das Wasser über dess Schiffs bort geht, so ists Zeit, dass man ausschöpffet. Wenn das Wasser fliesst, muss der Müller mahlen. Wenn das Wasser siedet, muss man brühen Wenn das Wasser still ist, kann ein Kind über den Rhein fahren Wenn das Wasser über die Körbe geht, soll man das Schiff lösen. Wenn einem das Wasser ins Maul gehet, so wird er wol lernen schwimmen. Wer dem Feuer will entrinnen, muss sich schnell besinnen
Скромність	Alles Wasser macht nass (löscht das Feuer aus) Auch Wasser und Brot stillt Hungersnot Bei grossem Feuer kann man sich wärmen, aber auch verbrennen. Bei Wasser und Brot wird man nicht tot», «bei Wasser und Brot stirbt niemand Hungers.

Скромність	<p>Beschmutztes Wasser löscht auch den Durst [faul Wasser löscht auch Feuer].</p> <p>Brunnen, die immer Wasser geben, schätzt man nicht.</p> <p>Drei Hände voll Wasser sind besser als eine Krone.</p> <p>Ein kleines Feuer, an dem man sich wärmen kann, ist besser als ein grosses, an dem man sich verbrennt.</p> <p>Ein wenig Wasser kann ein gross Feuer löschen.</p> <p>Einen grossen Kessel siedendes Wasser stillt man mit wenig kaltem Wasser.</p> <p>Es ist Wasser und Brot genug, des Menschen Leben zu erhalten.</p> <p>Feuer hat grossen Nutzen, wer es aber küssen wollte, verbrennt sich das Maul.</p> <p>Jedes Wasser ist zum Feuerlöschen gut.</p> <p>Lieber Wasser und Brot als Kuchen in Not</p> <p>Man kan nicht mehr Wasser in eimer schöpfen als er kan fassen.</p> <p>Man nimmt immer das nächste Wasser zum Löschen.</p> <p>Mit Wasser kann man das Feuer löschen und anfachen.</p> <p>Süßes Wasser ist besser als saurerer Wein.</p> <p>Trübes Wasser treibt die Mühle auch.</p> <p>Wasser in der Flaschen, kein Geldt in der Taschen, im Winter kein Hut, ist das nit gross Armuth!</p> <p>Wasser in Frieden ist besser als Wein in Zank</p> <p>Wasser, das die Barke hebt, verschlingt sie auch.</p> <p>Wenn der Brunnen trocken ist, schätzt man erst das Wasser [wenn der Brunnen trocken ist, weiss man wie gut das Wasser schmeckt / wenn der Brunnen wenig Wasser gibt, dann achtet man ihn erst / wenn die Brunnen austrocknen, dann kann das Wasser wol teuer warden / den Brunnen schaeztz man erst, wenn er kein Wasser mehr gibt.</p>
Стриманість	<p>Bedecktes Feuer, grössre Hitze. Bedecktes Feuer hitzt am meisten.</p> <p>Bei grossem Feuer kann man sich wärmen, aber auch verbrennen.</p> <p>Das Feuer ist ein guter Diener, aber ein schlechter Meister.</p> <p>Der Fischer wirft die Angel aus, wo das Wasser am ruhigsten ist.</p> <p>Ein kleines Feuer, an dem man sich wärmen kann, ist besser als ein grosses, an dem man sich verbrennt.</p> <p>Es ist ein böses Feuer, welches die Kacheln blos brennt und sie nicht wärmt.</p> <p>Feuer hat grossen Nutzen, wer es aber küssen wollte, verbrennt sich das Maul.</p> <p>Feuer im Herzen bringt Rauch in den Kopf.</p> <p>Grosse Wasser fliessen still.</p> <p>In stillen Wassern findet man grosse Fische [in stillen Wassern stehen grrosse Fisch].</p> <p>Stille Wasser gründen [sind] tief.</p> <p>Wasser und Feuer sind gute Diener, aber schlimme Herren</p> <p>Wasser und Zorn kennen keinen Stillstand.</p>
Тверезість	<p>Besser Wasser getrunken und erworben, als Wein getrunken und verdorben.</p> <p>Das Wasser für die Jungen, den Wein für die Alten.</p> <p>Trinke Wasser wie ein Ochs und Wein wie ein König</p> <p>Vom Wasser wird man nicht betrunken.</p> <p>Wader is beder as Win. (Rendsburg.)</p> <p>Wasser thut dem Kopfe nicht wehe.</p>

Тверезість	<p>Wasser trinken macht gute Kleider Wasser verdirbt das Blut nicht. Wer Wasser trinckt, der kommet darüber in keine Schulden und verderbt den verstand nicht.</p>
Терпіння	<p>Je grösser Feuer, je ehe das Gold probiert wird Feuer prüft das Gold, Unglück das Herz (die Freunde) Die beim Feuer sitzen, kriegen den Rauch und müssen schwitzen. Ohne Feuer nur roh, ohne Leiden nicht froh. Wasser, das zu klar ist, enthält keine Fische. Wer das Feuer hütet, muss den Rauch leiden.</p>
Щедрість	<p>Alles Wasser soll auf seine Mühle laufen Es wird kein besser Feuer gemacht, als von grossen Hölzern. Wer alle Wasser wil aussauffen, der erseufft auch wol endlich in einem. Wer aus allen Wassern trinkt, kann sich leicht den Tod trinken. Zu viel Wasser ertränkt den Müller.</p>
1.2. Компетентнісі	
<i>1.2.1. Інтелектуальні</i>	
Завбачливість	<p>Das Feuer fängt vom Funken an, vom Funken brennt das Haus. Das Feuer, das den Bart ergriffen, wird auch das Haupthaar verzehren. Es ist kein besser Feuer, als bei grossem Holze, sagte jener, als sein Haus brannte Es ist leicht, ein Feuer anzünden, schwer aber dasselb zu löschen. Feuer lässt sich mit Stroh nicht löschen Gehe nicht ins Wasser, so wirst du nicht ertrinken. In gedämpftes Feuer muss man nicht wieder Öl giessen. Kannst du des Wassers Boden nicht sehen, so wage es nicht, hindurch zu gehen. Kleine Feuer kann man ausblasen, grosse muss man ausspritzen Kommt Feuer und Stroh zusammen, so gibt es gern Flammen. Mache das Wasser nicht zu heiss, du möchtest selbst darin baden müssen. Man muss nicht tiefer ins Wasser gehen, als man schwimmen kann Wann man das Wasser ausschöpfen will, muss man zuvor die Löcher (Zuflüsse) verstopfen Was beim Feuer sitzt, wird sieden. Wenn man Wasser in ein Fass giesst, so sieht man, ob es rinnt. Wer das Wasser fürchtet, der gehe nicht zu Schiffe Wer das Wasser scheut, muss sich nicht baden. Wer dem Wasser wehren will, muss die Quelle verstopfen. Wer ins Wasser springt und nicht schwimmen kann der ertrinkt. Wer sich am heissen Wasser verbrannt hat, der fürchtet auch das kalte Wer sich vor dem Wasser fürchtet, muss nicht zu Schiffe gehen.</p>
Освіченість	<p>Die Luft bläht die Sackpfeife auf und Hoffart den Narren Wasser und weise Menschen nehmen alle Formen an.</p>
Розсудливість	<p>Alles Wasser macht nass (löscht das Feuer aus). An salzigem Wasser sieht man keinen Durstigen Auf der Erde ist gut gehen. Aus grossem Wasser kommen grosse Fische und aus reichen Klöstern feiste Pfaffen. Beim Wasser gerathen die Weiden am besten Brennen dir am Rhein die Sohlen, musst du nicht Wasser aus der Donau holen Das Feuer in Stoppeln knistert sehr, hält aber keine Glut.</p>

<p>Розсудливість</p>	<p>Das Feuer kann nichts als brennen. Das Wasser ist am besten beim Ursprung Dasselbe Wasser macht Hühner weich und Eier hart. Ein Affe verdurstet nicht, wenn er auch keine Kanne zum Wasserschöpfen hat Ein Feuer bläst der Wind nicht aus. Ein Feuer fürchtet sich nicht vor viel Stoppeln Ein gutes Feuer macht schnellen Rauch Ein Tropfen Wasser verdirbt eine Flasche Wein nicht. Entferntes Wasser löscht keinen nahen Brand. Entferntes Wasser Es fließen nicht alle Wasser grade Es ist kein Feuer so klein, es hat seinen Rauch Es ist kein Wasser so hell (klar), es trübt sich einmal. Erwärmtes Wasser gefriert leicht. Es ist nicht noth, Wasser ins Meer zu tragen. Es sind nicht alle stillen Wasser tief. Feuer brennt in Holz, nicht in Stein Feuer ist leichter zu löschen, wenn das Wasser nahe, als wenn es weit ist Feuer löscht nicht Feuer. Feuer lät sich mit Stroh nicht löschen Feuer und Rauch sind nahe beieinander Feuer wird mit Schwefel nicht gedämpft Gross Wasser überschwemmt das kleine. Im Wasser ist gut fischen, in der Kirchen gut Predig hören In grossen Wassern fängt man grosse Fisch, in kleinen Wassern gute [kleine] Fisch. In klarem Wasser leben keine Molche (Kröten). In seichtem Wasser ist böß schwimmen. In seichten Wassern kann man keine grossen Fische fangen. In tiefem Wasser ist am besten schwimmen. Je heller das Feuer, je weniger Rauch Je mehr das Wasser wächst, je mehr steigt das Schiff Je näher beim Feuer, je näher der Hitze. Je weiter vom Brunnen, je stärker ein Wasser fleusst. Klar Wasser kann man aus keinem Pfuhl schöpfen. Kleine Wasser machen niemand reich, grosse Fische findet man in grossem Teich Laues Wasser schmeckt nach keiner Würze. löscht kein Feuer. Man kann nicht Feuer mit Feuer (Stroh, Werch) löschen und den Wind nicht mit Netzen fangen Man liegt im Wasser, man falle hinten oder vorn aus dem Schiff. Man muss das Wasser in seiner Quelle suchen. Man muss das Wasser nehmen, wie es die Quelle gibt. Man muss nicht auf beiden Achsekn Wasser tragen. Man soll nicht Wasser in's Meer (in den Fluss) tragen. Nicht jedes Feuer am Ufer ist ein Leuchthurm Nicht überall, wo Wasser ist, sind Frösche; aber wo Frösche quaken, ist Wasser nicht fern Ohne Wasser ist nicht gut segeln (mahlen). Ohne Wasser und Mehl geht's Brotbacken fehl. Ohne Wasser und Wind ist übel mahlen</p>
-----------------------------	--

<p>Розсудливість</p>	<p>Schon wieder ein böses Wasser, sagte der Reiher, und er konnte nicht schwimmen Schwarze Erd trägt gute Frucht. Schwarze Erde bringt gutes Brot. Soll das Feuer (lustig) brennen, muss man's nicht mit nassem Holze nähren Trübes Wasser gibt einen schlechten Spiegel Um Wasser zu trinken und auf der Strasse zu schlafen bittet man niemand um Erlaubniss Unter dem Wasser ist Hunger, unter dem Schnee Brot Wann es brennt, so löscht man mit Mist, hat man kein Wasser Was auch über dem Wasser wächst, es hat doch seine Wurzeln im Grunde des Teichs Was das Wasser an einem Ufer wegreisst, setzt es am andern wieder an. Wasser bleibt Wasser und wenn man's im Mörser zerstösst. Wasser ist gut zu trinken, aber in die Schuhe taugt es nicht. Wasser stillt wol den Durst, aber singen lehrt es nicht. Wasser und Feuer werden nicht Freunde. Wasser zu trinken und unter dem freien Himmel zu liegen kann man niemand verbieten. Wasser, an der Quelle klein, kann zuletzt gefährlich sein. Wegen der Erde Mist zankt kein guter Christ. Wem das Wasser nicht schmeckt, der hat keinen Durst. Wenn das Feuer erlischt, hört auch der Rauch auf. Wenn das Feuer gelöscht ist, dann wirft man den Eimer weg. Wenn das Feuer kein Holtz mehr hat, so verlöschet es. Wenn das Wasser stinkt, kommt's vom faulen Grund. Wenn man Wasser auf den Kopf giesst, so fließt es bald auf die Arme. Wenn man Wasser auf glühend Eisen giesst, so zischt's noch lange. Wenn man Wasser auf Kohlen schüttet, so fangen sie an zu zischen. Wenn man Wasser auf den Kalk giesst, so fängt er an zu brennen (zischen). Wenn Wasser aufs Rad fällt, dann fängt die Mühle an zu klappern Wer auf dem Wasser fährt, hat den Wind nicht in der Hand Wer auf der Erde kreucht, ist keinem Fall unterworfen Wer auf der Erde sich nicht zurecht findet, der wird sich auch im Himmel verirren Wer auf der Erden bleibt, der fällt nicht hoch Wer das Wasser des Lebens sucht, muss lange dursten können. Wer das Wasser eigen hat, dem fällt das Mahlen nicht schwer. Wer dem Feuer zu nahe geht, verbrennt sich. Wer dem Wasser zusieht, wird eher Hungers sterben, als Durst leiden Wer des Wassers bedarf, der sucht es im Brunnen Wer in kleinen Wassern fährt, wird in keiner Teufe ertrinken Wer ins Wasser fällt, der braucht den Regen nicht zu fürchten Wer nicht zu meinem Feuer kommt, wie kann der wissen, was ich koche. Wer von Luft schwanger ist, kann nur Wind gebären Wer Wasser will verwandeln in Land, braucht eine Geldbörse in der Hand. Wer Wasser will zum trinken haben, muss, eh' der Durst kommt, danach traben Wer Wasser zum waschen hat, muss nicht Sand nehmen Wer wird Wasser zu seines Nachbars Hause tragen, wenn das eigene brennt.</p>
-----------------------------	--

Розсудливість	<p>Wie das Wasser, so die Fische. Wo das Wasser am kleinsten, ist die Brandung am stärksten. Wo das Wasser einmal hergeht, da fließt es mehr her. Wo Wasser gewesen ist, da mag es leicht wieder nass werden. Wo das Wasser gut ist, da drängen sich die Durstigen. Wo kein Wasser ist, kann kein Kalb ertrinken.</p>
<i>1.2.2. Світоглядні</i>	
Гнучкість	<p>Hat man kein Wasser, so löscht man mit Mist. In trüben [stillen] Wassern ist gut fischen. Man muss dem Wasser abwärts nachgehen, wenn es uns nicht aufwärts folgt. Was Wasser nicht rein macht, muss man mit Lauge waschen. Wasser fließt gern mit Wasser zusammen.</p>
Вміння жити сьогоднішнім днем	<p>Besser ein Trunk Wasser zur Zeit, als ein Kelch voll Malvasier zur Unzeit Bis dahin kan noch viel Wasser den Rhein hinunder lauffen. Bis dahin wird noch viel Wasser ins Meer ablaufen Dabei kommt's Wasser nicht heraus. Das Wasser rinnt ins Meer und nicht zurück; zurück kehrt auch kein Augenblick Das Wasser von gestern treibt heute die Mühle nicht Verlaufen Wasser treibt keine Mühle Was die Erde bedeckt, soll niemand rühren Wasser fault geschwind, weht nicht frischer Wind. Wasser, das einmal ausgegossen ist, kann man nicht mehr im Gefäss sammeln. Wasser, das vorbei geflossen ist, treibt keine Mühle mehr.</p>
Надія	<p>Bedecktes Feuer glimmt unter der Asche. Das Feuer liegt noch unter der Asche. Ein Feuer, das verlöschen will, flackert vor noch einmal auf Wer auf ebener Erde fällt, kann leicht wieder aufstehen.</p>
Неквапливість	<p>Ein gelindes Feuer macht das beste Malz. Klein Feuer gibt süß Malz dem Bräuer</p>
Оновлення та рух	<p>Brunnen, die stets gebraucht werden, haben immer frisches Wasser Das klarste Wasser lässt Schmutz zurück. Ein Wasser, das immer unbewegt steht, wird faul. Er ist wie ein Anker, der stets im Wasser ist und nie schwimmen lernt Fließend Wasser führt kein Gift (bei sich). Fließendem Wasser ist übel zu widerstehen. Fließendes Wasser hält sich rein. Fließendes Wasser ist besser als stehendes. Gebrauchter Pflug blinkt; stehend Wasser sinkt In die rauhe Luft haucht die Rose keinen Duft In die rauhe Luft haucht die Rose keinen Duft Ist das Wasser faul, so mag es kein Gaul. Je mehr der Brunnen gebraucht wird, je mehr gibt er Wasser. Je mehr man den Brunnen gebraucht (pumpt), je mehr (reiner) Wasser gibt er. Ohne frische Luft stinkt der feinste Duft. Lüfte bringen Düfte. Ohne Luft brennt kein Licht Stehend Wasser stinkt, gebrauchter Pflug blinkt. Wasser ohne Sturm und Wind, wie faule Leiber stinkend sind Wasser, das im Teiche stehen bleibt, fängt an zu faulen.</p>

Оновлення та рух	Wenn das Wasser fließt, so geht die Mühle Wo kein Abfluss ist, wird das Wasser faul
Смирність	<p>Alles Wasser fließt ins Meer und kommt daraus auch wieder her. Das Wasser fließt wieder zum Meer, wo es kam her. Auf der Erde wird alles verkauft. Das Feuer wird das Fett finden. Das Wasser fließt dahin, wohin ihm der Weg gewiesen Das Wasser fließt fort, auch wenn der Müller schläft Das Wasser schreibt niemand an Das Wasser sucht sich einen Weg. Die Erde bedeckt die Fehler der Aerzte. Die Erdt ist aller Menschen Mutter vnnnd auch jhr Grab Die Luft kann niemand verbieten. Drei Dinge gehören an drei Orte: ins Kloster die Mönche, ins Wasser die Fische, an den Galgen die Diebe, alte wie frische. Drei Dinge sind gern an drei Orten: der Fisch im Wasser, der Vogel in der Luft, das brave Weib – daheim. Ein salziger Brunnen kann kein süß Wasser geben. Erde bist du, von der Erde issest du, Erde wirst du Es geht viel Wasser über die Mühle während der Müller schläft. Es gleitet mehr Wasser die Mühle hinab, als der Müller weiss. Es ist nicht jeder Eimer zum Wassertragen. Es schwimmt viel auf dem Wasser, was man nicht fassen kann. Feuer brennt, auch wenn es nicht geschürt wird. Gegen das Wasser ist böß schwimmen Lass dem Wasser den Lauf und dem Narren den Gang. Man muss das Wasser fließen lassen. Man muss dem Wasser seinen Lauf lassen Man kann das Wasser auf den höchsten Berg tragen, aber es läuft wieder herab. Man mag das Wasser kochen wie man will, es bleibt Wasser Man weiss nicht, von welchem Wasser man noch trinken wird. Reissendem Wasser und starker Hand leistet schwer man Widerstand Was man im Feuer verloren, findet man in der Asche wieder (oder: muss man in der Asche suchen). Was Wasser gewesen ist, das wird wieder zu Wasser. Wasser, Volk und Feuer sind nicht aufzuhalten. Wenn das Wasser abgeleitet ist, muss man Erde auf den Sumpf fahren. Wenn er auch verändert die Luft, es bleibt der Schuft.</p>
2. СМИСЛОЖИТТЄВІ ЦІННОСТІ	
<i>2.1. Вітальні</i>	
Здоров'я	<p>Wer Wasser zum Trunke nimmt, selten dem die Fussgicht kümmt. Reine Luft ist halbes Leben Gesunde Luft macht die Aerzte arm. Auch Wasser trinken macht die Kinder stark.</p>
Їжа	<p>Ohne Feuer und Brot leidet das Alter Noth Auch Wasser und Brot stillt Hungersnoth. Bei Wasser und Brot leiden (selbst) Hunde Noth. Bei Wasser und Brot leidet die Arbeit Noth. Bei Wasser wird kein feurig Lied. Bei Wasser und Brot wird man nicht tod. Mit Wasser und Brot kommt man durch alle Noth. Mit Wasser vnd Brot kan ein Mensch sich erhalten.</p>

	<p>Wasser bleibt immer das beste. Wasser ist das stärkste Getränk, es treibt Mühlen Wasser ist nicht gut (taugt nicht) in Schuhen, viel weniger im Leibe. Wasser ist sehr gut, aber Schweine kann man nicht damit mästen. Wasser und Brot ist das ewige Leben Wasser und Brot ist gut vor Hungersnoth Wer Wasser hat und Brot, der klag' nicht über Hungersnoth. Wer Wasser hat und Brot, der leidet keine Noth. Wer Wasser trinkt zu Brot, kommt nicht in Armuth und Noth.</p>
Обережність	<p>Kleine Loechlein machen das Schiff voll Wasser. Das Feuer fängt vom Funken an, vom Funken brennt das Haus. Das Feuer muss man beim Nachbar und nicht über Feld holen. Das Wasser geht mit dem Strome. Das Wasser ist zu stark, es reisst Häuser ein. Das Wasser zerstört Brücken und reisst Dämme ein. Das Wasser, welches im Bette rauscht, ist nicht besser, als was ruhig fliesst. Dem Wasser ist nicht zu trauen, es reisst den Mühlgang weg. Die rauschend Wasser seind nicht grausam. Die tiefen Wasser schleichen, aber rauschen nicht [stille Wasser sind tief, die rauschenden Wasser sind nicht grausam]. Durch unbekannte Wasser ist gefährlich schreiten. Ein klein Feuer entzündet einen grossen Wald. Feuer bei Stroh brennt lichterloh. Feuer macht alles zu Aschen. Feuer fängt von Funcken an, von Funcken brennts Hauss. Hüte dich vor stillen Wassern und vor stummen Hunden. In grossen Wassern ertrinkt man gern. In grossen Wassern fängt man grosse Fische, man ersauft aber auch gern. In schönen Wassern kann man auch ertrinken. In stillem Wasser wohnen die gefährlichsten [giftigsten / schlimmsten] Schlangen. In sumpfigem Wasser sind die gefährlichsten Schlangen. Je tiefer das Wasser fällt, je höher springt es. Langsam Wasser wäscht den Strand. Man muss dem Feuer nicht zu nahe gehen. Man muss nicht zu tief ins Wasser gehen. Stehendem Wasser ist nicht zu trauen. Stillen Wassern ist nicht zu trauen. Stille Wasser fressen auch Grund [oder fressen tief / fressen Staden]. Stille Wasser sind betrüglich [sind die gefährlichsten]. Stille Wasser fressen auch Grund [fressen tief / stilles Wasser wäscht die Ufer aus] Stille Wasser gründen [sind] tief. Stille Wasser und stumme Hunde sind gefährlich. Tiefe Wasser schleichen, aber rauschen nicht. Wer dem Feuer zu nahe geht, verbrennt sich. Wo sich die Wasser ergiessen, da hilft kein Hemmen mehr. Zwischen zwei bösen Wassern ist nicht gut schwimmen.</p>
<i>2.2. Природні</i>	
Природа та природні елементи	<p>Feuer, Wasser und Weiber sind drei grosse Uebel Feuer verzehrt, Wasser ernährt Feuer läutert Gold und verzehrt das Stroh.</p>

<p>Природа та природні елементи</p>	<p>Feuer kann wol verzehren, aber nicht ernähren Feuer ist das halbe Leben. Feuer, Gesundheit und Geld braucht man immer in der Welt Das Feuer weiss nicht, wessen Kappe (Mütze) brennt. Das Feuer ist ein Dieb. Das Feuer hat je einen krummen Gang, wie der Hinkende. Ohne Feuer ist kein Leben. Die Erde ist des Soldaten Bett, der Himmel seine Decke und der Harnisch sein Haus. Das Wasser ist das Auge der Landschaft. Das Wasser ist die beste Arznei. Reines Wasser ist die beste Augensalbe. Während man sich der ruhigen Luft freut, ist ein Sturm unterwegs. Die Luft zehrt. Die Luft macht frei</p>
<p>Погодні умови</p>	<p>Feuer im Winter ist des Menschen halb leben Die Erde will Regen Stehendes Wasser im Mai bringt die Wiesen ums Heu Wasser im März macht den Feldern Schmerz. Wenig Wasser im Januar, viel Wein; bei vielem Wasser wird's wenig sein. Wenig Wasser, viel Wein; viel Wasser, wenig Wein Wenn das Wasser bläsert, regnet es bald Wenn das Wasser arm ist an Fischen, so ist das Land reich an Früchten Wenn das Wasser noch so still, der Schiffer muss an den Sturm denken Wenn das Wasser sinkt, bricht das Eis. Während man sich der ruhigen Luft freut, ist ein Auf schwüle Luft folgt Donnerwetter Wenn die Erde nicht austrocknen soll, muss ein Regen sie anfeuchten Wasser, so schnell gross wird, fällt liederlich (bald) wieder.</p>